

การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการสอนวิธีตามแนวอนุப்புพิภทในสังคมไทยปัจจุบัน

**THE ANALYTICAL STUDY OF A PATTERN OF TEACHING METHOD
IN ANUPUBBIKATHĀ IN CONTEMPORARY THAI SOCIETIES**

พินิจอากาศเอก อภิชาติ พรสี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบเทศนาวิธีตามแนวอนุปปกถาในสังคมไทยปัจจุบัน

พินิจอากาศเอก อภิชาติ พรดี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**The Analytical Study of a Pattern of Teaching Method in Anupubbikathā
in Contemporary Thai Societies**

Flight Sergeant First Class Apichart Pornsi

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร-
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

	
	(พระศรีสิทธิมนี) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	
คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์	ประธานกรรมการ
	(พระมหากฤษณะ ตรุโณ)	
	กรรมการ
	(พระเมธีรัตนดิลก)	
	กรรมการ
	(พระมหาอุดม สารเมธี)	
	กรรมการ
	(ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ)	
	กรรมการ
	(ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร)	
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระเมธีรัตนดิลก	ประธานกรรมการ
	พระมหาอุดม สารเมธี	กรรมการ
	ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร	กรรมการ

- ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบเทศนาวิธีตามแนวอนุพุพิททา
ในสังคมไทยปัจจุบัน
- ผู้วิจัย : พันจ่าอากาศเอกอภิชาติ พรสี
- ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธรศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
- : พระเมธีรัตนดิลก (จรรยา ชินวิโส) ป.ธ.๘, พธ.บ., M.A., M.Phil., Ph.D.
 - : พระมหาอุดม สารเมธี (สารบรรณ) ป.ธ.๘, ศษ.บ., พธ.ม.
 - : ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ป.ธ.๘, พ.ม., พธ.บ., พธ.ม., Ph.D.
- วันสำเร็จการศึกษา : ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๑

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการแสดงธรรมตามแนวอนุพุพิททา เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการแสดงธรรมตามแนวอนุพุพิททา และเพื่อประยุกต์และนำเสนอรูปแบบและวิธีการแสดงธรรมตามแนวอนุพุพิททาในสังคมไทยปัจจุบัน

ผลการศึกษาวิจัยได้ข้อสรุปว่าการแสดงธรรมตามแนวอนุพุพิททาโดยทั่วไปเป็นการแสดงธรรมโดยพิสดาร (อธิบายหัวข้อธรรม) มิได้ประสงค์ให้ผู้ฟังบรรลุธรรมในทันที แต่สำหรับชักฟอกจิตใจของผู้ที่ยังไม่พร้อม ให้เป็นจิตที่เหมาะสมพร้อมจะเข้าใจอริยสัจ ๔ แต่บางครั้งมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้ฟังบรรลุธรรมทันที ในบางครั้งมีเป้าหมายเพียงเพื่อให้ผู้ฟังเห็นโทษของกามคุณแล้วออกบวช

การแสดงอนุพุพิททา เป็นวิธีเทศนาธรรมแบบอนุศาสนิปาฏิหาริย์ คือ สั่งสอนให้เข้าใจเรื่องต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ไม่มีผู้ใดทราบได้ว่าพระพุทธรเจ้าทรงแสดงอนุพุพิททาไว้อย่างไร นอกจากมีวิธีแสดงไปตามลำดับหัวข้อแล้ว อาจแสดงไม่ครบ หรืออาจไม่แสดงตามลำดับ

ยุคพุทธกาลไม่มีปัญหาและอุปสรรคในการแสดงอนุพุพิททา ผู้แสดงคือพระพุทธรเจ้าที่ทรงรู้แจ้งธรรม จึงเลือกผู้ที่สามารถจะบรรลุธรรมได้ ส่วนผู้แสดงที่เป็นพระสาวกจะแสดงธรรมแตกต่างกันไปตามลำดับภูมิธรรมของแต่ละบุคคล

ในยุคปัจจุบันมีปัญหาและอุปสรรคในการแสดงอนุพุพิททา เพราะผู้แสดงส่วนใหญ่ยังไม่บรรลุธรรม การสอนธรรมอาจผิดเพี้ยนไปจากความจริง ผู้ฟังธรรมอยู่ในสังคมบริโภคนิยม ติดอยู่ในกามคุณ โอกาสที่จะบรรลุเป็นไปได้นยาก

รูปแบบใหม่ของอนุพุพิภถา ต้องคำนึงถึงสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปเป็นสังคมบริโภคนิยม ผู้แสดงคือพระสงฆ์ยังมีข้อบกพร่อง อนุพุพิภถาในรูปแบบใหม่ ต้องเปลี่ยนจากการฟังธรรม เพื่อให้บรรลุธรรม เป็นการลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง หากยังไม่บรรลุก็จะเกิดประโยชน์ต่อตนเอง และสังคมในปัจจุบัน และส่งผลถึงในอนาคต เพื่อขัดเกลาจิตใจให้เหมาะแก่การเข้าใจริยสังฆธรรม เปรียบเหมือนผ้าขาวที่ถูกซักฟอกแล้ว พร้อมรับน้ำย้อมได้ดี

Thesis Title : The Analytical Study of a Pattern of Teaching Method in Anupubbikathā in Contemporary Thai Societies

Researcher : Flight Sergeant First Class Apichart Pornsi

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory committee

: Phra Methiratanadilok Pali IX, B.A., M.A., M.Phil., Ph.D.

: Phra Maha Udom Sāramedhī Pali IX, B.A., M.A.

: Dr. Samiddhipol Netnimit Pali IX, B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation : March 13, 2008

ABSTRACT

This thesis aims at studying the pattern and the method of the Buddha's teaching in Anupubbikathā, studying the problems and the obstacles in the Buddha's teaching in Anupubbikathā and applying and presenting a pattern of teaching method in Anupubbikathā in Thai contemporary societies.

From the result of the study it can be found that the Dhamma preaching according to Anupubbikathā is being carried out through extensive explanation. It is not to enable the listeners to attain the Dhamma at once, but it is the system of teaching the newcomers who are not yet ready to understand Dhamma to be ready to understand the Four Noble Truths. The method of teaching takes them little by little up to the steps of knowing the disadvantages of the sensual pleasures and renunciation.

The method of Buddha's teaching Anupubbikathā is a marvelous system of teaching (teaching them to know the truth). Nobody knows how the Buddha taught Anupubbikathā. Besides the method of Buddha's teaching in the five steps, Anupubbikathā may not have been taught in full or may not have been taught in sequence.

In the Buddha's time, there were not any problems and obstacles in the Buddha's teaching Anupubbikathā. The preacher was the Buddha who realized the Dhamma. He selected the people who were capable of understanding the Dhamma. In the case of monks, who are his

disciples, they preached the Dhamma in different ways according to their levels of attaining the knowledge of Dhamma.

Nowadays, there are the problems and the obstacles in preaching Anupubbikathā, because most of the preachers have not yet attained the Dhamma. Their teachings may thus, be wrong. Moreover, the listeners are surrounded by consumerism and still attached to the sensual pleasures. So, it is difficult for them to be enlightened by listening.

In the new pattern of the doctrine of Anupubbikathā, it is necessary for us to think of the state of the changing societies in Thailand to be those of the state of consumerism. There are so many states of weaknesses in the Sangha. Thus, the new pattern of Anupubbikathā has changed from the hearing to the practising of the Dhamma. If the Dhamma has not yet been enlightened, it will still be useful for themselves and for societies in the present time and in the future one. This is to clean each and everyone's mind to be suitable for understanding the Four Noble Truths. It is similar to the washed white cloths which is ready to be dyed.

กิตติกรรมประกาศ

ขอระลึกถึงคุณพระพุทฺธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ อันเป็นที่พึ่งที่ระลึกสูงสุดของข้าพเจ้า ทำให้มีแนวทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม กราบขอบพระคุณบิดา มารดา ผู้ให้กำเนิดข้าพเจ้า มาพบพระพุทธศาสนา กราบขอบพระคุณครูบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาแก่ข้าพเจ้าตั้งแต่จำความได้จนถึงปัจจุบัน ทำให้ข้าพเจ้าเป็นผู้มีความรู้ และใช้ชีวิตให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ทั้งทางโลกและทางธรรม

กราบขอบพระคุณกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ มีพระเมธีรัตนดิลก เป็นประธาน กราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร เป็นผู้ควบคุมดูแล ให้คำปรึกษา และตรวจสอบงานวิจัย ด้วยดีเสมอมา กราบขอบพระคุณพระมหาอุดม สารเมธี ช่วยเหลือคำแนะนำ และแก้ไขข้อบกพร่องงานวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กราบขอบพระคุณ คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ร่วมสอบวิทยานิพนธ์ และได้เสียสละเวลาอ่าน ตรวจสอบแก้ไข และให้คำแนะนำ ทำให้งานวิจัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอบคุณ Mr.Redmond O'Hanlon และ Mrs.Elizabeth Walsh ผู้ช่วยเหลือตรวจสอบบทคัดย่อภาษาอังกฤษ และรองศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ได้กรุณาตรวจแก้ไขภาษาอังกฤษให้วิทยานิพนธ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กราบขอบพระคุณ พระครูใบฎีกาสันน ทยรกุโฆ และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ให้บริการและอำนวยความสะดวก ในเรื่องต่าง ๆ รวมไปถึงการตรวจสอบรูปแบบโครงการวิทยานิพนธ์ ทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงด้วยดี

ขอบคุณเพื่อนนิสิตปริญญาโทรุ่นที่ ๑๗ ทุกท่าน ขอบคุณ พี่เจี๊ยบ (นริวัลค์), พี่สุวรรณิ, พี่นุช (ศิริกาญจน์), พี่รุ่งนภา, พี่เหมียว (กานต์สินี), พี่อุดมพร, พี่รัชฎาพร, พี่อภิญญาณี, พี่จิตตกานต์, พี่พัชรีย์, พี่ฐิติ, แม่ชีปาริชาติ, ภิกษุณีปญฺญสิมา, พี่ลัทธินา, พี่วันิดา, พี่ขวัญใจ, พี่สมฤดี, พี่สมพงษ์, คุณชนกฤช, คุณหอมพรกิจ, พี่รังสิต, พี่สุนทร, พี่กานต์, พี่ชงชร และเพื่อนท่านอื่นที่มีได้กล่าวนาม นอกจากนี้ขอขอบคุณ คุณพี่ลัดดาวัลย์ คุณพี่สิริพิชญ์ และกัลยาณมิตรผู้มีจิตใจดีงามทุกท่าน ท่านเหล่านี้ทำให้ผู้วิจัยมีเพื่อนที่มีความปรารถนาดี คอยเอื้ออาทรให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยดีเสมอมา ทำให้ผู้วิจัยได้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงามเป็นไปตามทางแห่งพระพุทธศาสนา

ขอขอบคุณกองทัพอากาศ และผู้บังคับบัญชาในกรมขนส่งทหารอากาศทุกท่านที่เปิดโอกาสให้ข้าพเจ้าได้มีอาชีพอันทรงเกียรติ มีประสบการณ์การทำงาน สนับสนุนให้ข้าพเจ้าได้ศึกษาเพิ่มพูนความรู้ และได้มีโอกาสมาศึกษาพระพุทธศาสนา

กราบขอบพระคุณ พระครูศาสนกิจวิมล (หนูพันธ์ อิศโร) ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ และพระวิปัสสนาจารย์สอนกรรมฐาน ครั้งเมื่อผู้วิจัยได้เคยบรรพชา และพระสงฆ์ที่ผู้วิจัยเคยร่วมปฏิบัติธรรมร่วมกัน ทำให้ผู้วิจัยมีศรัทธาในพระรัตนตรัยอย่างจริงใจ และรู้เป้าหมายดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

ขออานิสงส์ในคุณของวิทยานิพนธ์นี้ จงมีแก่คุณแม่ยุพเยาว์ คุณพ่ออุดร พรดี คุณอนุรักษ์ (พี่ชาย) คุณรัชณี (น้องสาว) พรดี และญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และผู้มีความปรารถนาดีต่อข้าพเจ้า ขอให้ท่านเหล่านั้นจึงเป็นผู้มีความสุข ปราศจากทุกข์ทั้งทางกายและใจ

ผู้วิจัยขอคุณความดีที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ น้อมถวายพระศาสนา คือ พระพุทธเจ้า คำสั่งสอนคือพระธรรม ผู้เป็นพยานคือพระอริยสงฆ์ ตลอดจนขอถวายคุณความดีนี้แด่ท่านผู้มีพระคุณทั้งหลายมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ ทุกพระองค์ เป็นต้น

พันจ่าอากาศเอกอภิชาติ พรดี

มกราคม ๒๕๕๑

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๗)
สารบัญภาพ	(๑๐)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๑๑)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ รูปแบบและวิธีการแสดงอนุพัพพิกตา	๗
๒.๑ นิยามและความหมาย	๗
๒.๑.๑ ความหมายตามรูปศัพท์	๗
๒.๑.๒ ชื่ออนุพัพพิกตา	๗
๒.๑.๓ ความหมายในพระไตรปิฎก	๑๐
๒.๑.๔ ความหมายในอรรถกถา	๑๐
๒.๑.๕ ความหมายของนักปราชญ์ไทย	๑๑
๒.๑.๖ ความหมายในเชิงอุปมา	๑๔

๒.๒ หัวข้ออนุப்புพิงดา	๑๖
๒.๒.๑ ทานกดา	๑๖
๒.๒.๒ สীগดา	๒๖
๒.๒.๓ สักกดา	๓๕
๒.๒.๔ กามาทีนวกดา	๔๗
๒.๒.๕ เนกขัมมานิสังสกดา	๕๑
๒.๓ รูปแบบการแสดงอนุப்புพิงดา	๕๕
๒.๔ วิธีการแสดงอนุப்புพิงดา	๖๖

บทที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคในการแสดงอนุப்புพิงดา ๗๑

๓.๑ อุปสรรคด้านผู้แสดง	๗๑
๓.๑.๑ ผู้แสดงคือพระพุทเจ้า	๗๒
๓.๑.๒ ผู้แสดงคือพระสาวก	๗๗
๓.๑.๓ ผู้แสดงคือผู้สอนธรรมในปัจจุบัน	๘๐
๓.๒ อุปสรรคด้านเนื้อหา	๘๑
๓.๒.๑ เนื้อหาในสมัยพุทธกาล	๘๑
๓.๒.๒ เนื้อหาในสมัยปัจจุบัน	๘๗
๓.๓ อุปสรรคด้านผู้ฟัง	๘๘
๓.๓.๑ ผู้ฟังในสมัยพุทธกาล	๘๘
๓.๓.๒ ผู้ฟังในสมัยปัจจุบัน	๙๑

บทที่ ๔ ประยุกต์ใช้รูปแบบและวิธีการแสดงอนุப்புพิงดาในสังคมไทยปัจจุบัน ๙๑

๔.๑ ปัญหาสังคม พระพุทธศาสนา และพระสงฆ์ในปัจจุบัน	๙๔
๔.๑.๑ สังคมไทยในปัจจุบัน	๙๕
๔.๑.๒ พระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน	๙๗
๔.๑.๓ พระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน	๙๘

๔.๒ แนวคิดในการประยุกต์ใช้อนุพุทธพิกถา	๑๐๐
๔.๓ อนุพุทธพิกถาในสังคมไทยปัจจุบัน	๑๐๔
๔.๓.๑ การปฏิบัติทาน	๑๐๖
๔.๓.๒ การปฏิบัติศีล	๑๑๘
๔.๓.๓ การปฏิบัติภาวนา	๑๒๓
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ	๑๓๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๕
๕.๒ อภิปราย	๑๔๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๔๗
บรรณานุกรม	๑๔๘
ภาคผนวก	๑๕๒
ก. รายชื่อผู้ฟังอนุพุทธพิกถา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง	๑๕๓
ข. เนื้อหาอนุพุทธพิกถาในอรรถกถาอุปาติวาหสูตร (ไทย-บาลี)	๑๗๗
ค. เนื้อหาอนุพุทธพิกถาในอรรถกถาสุปพุทธกฐฐสูตร (ไทย-บาลี)	๑๘๑
ง. เนื้อหาอนุพุทธพิกถาในอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อ มรุตตวลิลาสินี (ไทย-บาลี)	๑๘๕
จ. พุทธศาสนสุภาษิต หมวดทาน	๑๙๑
ฉ. พุทธศาสนสุภาษิต หมวดศีล	๑๙๕
ประวัติผู้วิจัย	๒๐๐

สารบัญภาพ

ลำดับภาพ		หน้า
ภาพที่ ๑	แสดงการเปรียบเทียบขั้นตอนการแสดงธรรมกับขั้นตอนการซักผ้า	๑๕
ภาพที่ ๒	แสดงขั้นตอนการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า	๕๖
ภาพที่ ๓	แสดงสภาพจิตขณะฟังอนุပ္พพิภตามลำดับ	๖๘
ภาพที่ ๔	แสดงแผนภูมิบุคคลประเภทฟังอนุပ္พพิภแล้วไม่บรรลุทันที	๘๐
ภาพที่ ๕	แสดงแผนภูมิบุคคลประเภทฟังอนุပ္พพิภแล้วบรรลุทันที	๘๑
ภาพที่ ๖	แสดงการเปรียบเทียบความเห็นถูกและความเห็นผิด	๘๖
ภาพที่ ๗	แสดงแสดงธรรมฝ่ายอกุศลกับธรรมฝ่ายกุศล	๑๐๕
ภาพที่ ๘	แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกุศลธรรมขั้นความคึกกับกุศลธรรมขั้นปฏิบัติ	๑๐๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้ข้อมูลอ้างอิงจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕

อรรถกถาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล)

ฎีกา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระไตรปิฎก :

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกาวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์ (ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ (ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ (ภาษาไทย)
ม.อ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปิณณาสก์ (ภาษาบาลี)
ม.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปิณณาสก์ (ภาษาไทย)
ส.ส. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก สักกนิกาย สกาวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สักกนิกาย สกาววรรค (ภาษาไทย)

ลั.นิ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานถาวรค (ภาษาไทย)
ลั.สพ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค (ภาษาไทย)
ลั.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ฉกก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สตุกก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฎฐก. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฎฐกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.อฎฐก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฎฐกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.นวก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ข. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ข. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปทปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทานปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.อุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน (ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ (ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวตถุปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.วิ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวตถุ (ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถาปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกกนิปาต ชาตกปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.เอกก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกกนิบาตชาตก (ภาษาไทย)

ขุ.ชา.จตุกก. (บาลี)	=	สุดตนตปิฎก ขุททกนิกาย จตุกก ชาตกปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.จตุกก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จตุกกนิบาตชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ปญจก. (บาลี)	=	สุดตนตปิฎก ขุททกนิกาย ปญจกนิบาตชาตกปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.ปญจก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปญจกนิบาตชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สตตก. (บาลี)	=	สุดตนตปิฎก ขุททกนิกาย สตตกนิบาตชาตกปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.สตตก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย สตตกนิบาตชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อฎุจก. (บาลี)	=	สุดตนตปิฎก ขุททกนิกาย อฎุจกนิบาตชาตกปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อฎุจก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อฎุจกนิบาตชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกาทสก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกาทสกนิบาตชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.วีสติ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย วีสตินิบาตชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ตีสติ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ตีสตินิบาตชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.จตุตาลีส. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จตุตาลีสนิบาตชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาตชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ (ภาษาไทย)
ขุ.จ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุพนิเทศ (ภาษาไทย)
ขุ.ป. (บาลี)	=	สุดตนตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามคคปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎีสัมภิทามรรค (ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)
อภิ.ปุ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ (ภาษาไทย)

อรรถกถา :

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.อ. (บาลี)	=	วินัยปิฎก สมณุตปาสาทิกา ปาราชิกกณฺฑ-สัมมาทิเสสาทิ- มหาวคฺคาที อฎุจกถา (ภาษาบาลี)
--------------	---	---

อรรถกถาพระสูตรต้นปิฎก

ที.สี.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวึลาสิณี สีลกฺขนฺทวคฺคกฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวึลาสิณี มหาวคฺคกฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
ม.มฺ.อ. (บาลี)	=	มชฺฉิมนิกาย ปปฺลจฺสุทฺธิ มฺลปณฺณาสกกฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
ม.มฺ.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปฺลจฺสุทฺธิ มฺลปณฺณาสกกอรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (บาลี)	=	มชฺฉิมนิกาย ปปฺลจฺสุทฺธิ มชฺฉิมปณฺณาสกกฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
ม.ม.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปฺลจฺสุทฺธิ มัชฌิมปณฺณาสกกอรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
สํ.ม.อ. (บาลี)	=	สังยุตตนิกาย สารตฺถปฺปกาสิณี มหาวคฺคกฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
อง.ทฺก.อ. (บาลี)	=	องฺคฺคตฺตรนิกาย มโนรตฺตปฺรูณี ทฺกาทินิปาตกฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
อง.ตฺก.อ. (บาลี)	=	องฺคฺคตฺตรนิกาย มโนรตฺตปฺรูณี ตฺกนินิปาตกฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
อง.จตฺก.อ. (บาลี)	=	องฺคฺคตฺตรนิกาย มโนรตฺตปฺรูณี จตฺกนินิปาตกฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
อง.ปฺลจก.อ. (บาลี)	=	องฺคฺคตฺตรนิกาย มโนรตฺตปฺรูณี ปฺลจกนินิปาตกฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
อง.จก.อ. (บาลี)	=	องฺคฺคตฺตรนิกาย มโนรตฺตปฺรูณี จกนินิปาตกฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
อง.จก.อ. (ไทย)	=	อังกฺคตฺตรนิกาย มโนรตฺตปฺรูณี จกนินิปาตอรรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
อง.อฺกุจก.อ. (บาลี)	=	องฺคฺคตฺตรนิกาย มโนรตฺตปฺรูณี อฺกุจกนินิปาตกฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺตโชติกา ขุทฺทกปาฐอรรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิกาย ธรรมบพทอรรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.อ.อ. (บาลี)	=	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺตทีปนี อุทานกฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.อ.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺตทีปนี อุทานอรรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺตทีปนี อิติวุตฺตคอรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺตโชติกา สุตตฺตนิปาตอรรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.วิ.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺตทีปนี วิมานวตฺตอรรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.เถร.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺตทีปนี เถรคาถาอรรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.เถรี.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺตทีปนี เถรีคาถาอรรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิกาย เอกกนินิปาตชาคกอรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.อป.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิกาย วิสุทฺทชนวึลาสิณี อปทานอรรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.พฺทฺธ.อ. (บาลี)	=	ขุทฺทกนิกาย มธฺรตฺตวึลาสิณี พฺทฺธวสอฺกุจฺจกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.พฺทฺธ.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิกาย มธฺรตฺตวึลาสิณี พฺทฺธวสอรรฺรตถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.จริยา.อ. (ไทย)	=	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺตทีปนี จริยาปิฎกอรรฺรตถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ชรรถมสังคณี อัฐุสาลีนอรรถกา (ภาษาไทย)
อภิ.วิ.อ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิกัณฑ์ สัมโมหวิโนทนีอรรถกา (ภาษาไทย)

ฎีกา :

ฎีกาพระวินัยปิฎก

สารตฎ.ฎีกา (บาลี)	=	สารตฎที่ปณีฎีกา (ภาษาบาลี)
-------------------	---	----------------------------

วิธีอ่าน :

พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐

การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม / ชื่อ / หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น

วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๖/๒๑. หมายถึง วินัยปิฎก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ภาษาบาลี) พระไตรปิฎก เล่ม ๔ ชื่อ ๒๖ หน้า ๒๑

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕

การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม / ชื่อ / หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น

ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๕/๓๕. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย) พระไตรปิฎก เล่ม ๑๐ ชื่อ ๖๕ หน้า ๓๕

อรรถกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม (ถ้ามี) / ชื่อ (ถ้ามี) / หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น

ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๖๘. หมายถึง มัชฌิมนิกาย ปปลงสุทนี มัชฌิมปณณาสกอฎฐกา (ภาษาบาลี) เล่ม ๒ ชื่อ ๖๕ หน้า ๖๘

ที.ม.อ. (บาลี) ๖๕/๖๔. หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคควิลาลินี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ภาษาบาลี) ชื่อ ๖๕ หน้า ๖๔

ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๐๑. หมายถึง ขุททกนิกาย ปรมตฎที่ปณี อุทานอฎฐกา (ภาษาบาลี) หน้า ๓๐๑

(๑๖)

อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล)
การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม / ภาค (ถ้ามี) / ตอน (ถ้ามี) / หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น
ช.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๐๐. หมายถึง ชุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา (ภาษาไทย)
เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๒ หน้า ๑๐๐

ช.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๔๕๘. หมายถึง ชุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อุทานอรรถกถา
(ภาษาไทย) เล่ม ๑ ภาค ๓ หน้า ๔๕๘

อ.ป.ญจ.อ. (ไทย) ๓/-/-/๘๓. หมายถึง อังคุตตรนิกาย มโนรลปุรณี ปัญจกาทินิบาต
อรรถกถา (ภาษาไทย) เล่ม ๓ หน้า ๘๓

ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา
การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม (ถ้ามี) / ข้อ / หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น
สารตุฎ.ฎีกา (บาลี) ๓/๒๖/๒๓๖. หมายถึง สารตุฎทีปนีฎีกา (ภาษาบาลี) เล่ม ๓ ข้อ ๒๖
หน้า ๒๓๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเทศนาธรรมของพระพุทธเจ้านั้น สมบูรณ์ทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็นหนึ่งในโลก ดังจะเห็นได้จาก เมื่อผู้ใดได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์แล้วก็จะสามารถพ้นทุกข์ได้ แต่ก็เชื่อว่าทุกคนเมื่อได้ฟังธรรมจากพระองค์แล้วจะพ้นทุกข์เสมอไป เพราะด้วยพระพุทธจักขุ^๑ พระพุทธองค์ทรงตระหนักถึงความจริงที่ว่ามนุษย์ไม่เหมือนกันทุกคน เพราะเหตุนี้เอง ก่อนที่พระองค์จะทรงเผยแผ่หลักธรรม พระองค์จะทรงแยกแยะบุคคลที่จะเข้าถึงธรรมไว้ ๔ ประเภท โดยเปรียบเหมือนกับดอกบัว ๔ เหล่า^๒ ดังนี้

๑. ประเภทบัวพินน้ำ บัวเหล่านี้เมื่อต้องแสงอาทิตย์ก็จะเบ่งบานทันที เหมือนคนที่ฟังธรรมครั้งแรกก็บรรลุผลทันที

^๑ พระพุทธจักขุ หมายถึง อินทริยปริยัตตญาณ คือปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย คือ รู้ว่าสัตว์นั้น ๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แคะไหนเพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีความพร้อมที่จะตรัสรู้หรือไม่ และอาสยานุสยญาณ คือปรีชาหยั่งรู้อัธยาศัย ความมุ่งหมาย สภาพจิตที่นอนอยู่ คุรายละเอียดใน พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๑/๑๓๒-๑๓๓, ที.ม.อ. (บาลี) ๖๕/๖๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๕/๓๕.

^๒ นอกจากบัวจมอยู่ในน้ำ บัวอยู่เสมอน้ำ บัวพินน้ำ ๓ เหล่านี้ อรรถกถาได้กล่าวถึงบัวเหล่าที่ ๔ คือ บัวที่มีโรคน้ำไม่พินน้ำเป็นอาหารของปลาและเต่า ซึ่งมีได้ยกขึ้นสู่บ่าแล้วแบ่งบุคคลเป็น ๔ เหล่า (ตามที่ปรากฏใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๕/๑๔๒,๑๔๘-๑๕๑/๑๘๓) คือ (๑) อุกมภูติญญ (๒) วิปจิตัญญ (๓) เนยยะ (๔) ปทปรมะ แล้วเปรียบอุกมภูติญญ เป็นเหมือนบัวพินน้ำที่พองต้องแสงอาทิตย์แล้วก็บานในวันนี้ เปรียบวิปจิตัญญ เป็นเหมือนบัวอยู่เสมอน้ำที่บานในวันรุ่งขึ้น เปรียบเนยยะเป็นเหมือนบัวจมอยู่ในน้ำที่จะขึ้นมาบานในวันที่ ๓ ส่วนปทปรมะ เปรียบเหมือนบัวที่มีโรคน้ำไม่พินน้ำ ไม่มีโอกาสขึ้นมาบาน เป็นอาหารของปลาและเต่า พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูหมื่นโลกธาตุนั้นเป็นเหมือนกอบูลเป็นต้น ได้ทรงเห็นโดยอาการที่ปวงว่า หมู่ประชาผู้มีฐิติในดวงตาเบาบางมีประมาณเท่านี้ หมู่ประชาผู้มีฐิติในดวงตามากมีประมาณเท่านี้ และในหมู่ประชาทั้ง ๒ นั้น อุกมภูติญญบุคคลมีประมาณเท่านี้ คุรายละเอียดใน ที.ม.อ. (บาลี) ๖๕/๖๔-๖๕, สารตถ.ฎีกา(บาลี) ๓/๕/๑๕๒-๑๕๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๓/๓๐๘.

๒. ประเภทบัวปริ่มน้ำ บัวเหล่านี้กำลังจะพิน้ำและเบ่งบานในวันถัดไป เหมือนคนที่ฟังธรรมครั้งแรกยังไม่สามารถเข้าถึงได้ ต้องฟังซ้ำอีกครั้งหนึ่งจึงจะบรรลุผล

๓. ประเภทบัวที่กำลังเติบโต บัวเหล่านี้ที่พ้นจากการเป็นอาหารของเต่าและปลา จะพิน้ำและเบ่งบานในวันถัด ๆ ไป เหมือนคนที่มีภูมิธรรม สามารถรับการอบรมสั่งสอนตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน จนบรรลุผลธรรมได้ในโอกาสต่อๆ ไป

๔. ประเภทบัวได้นำที่ตกเป็นอาหารเต่าและปลา บัวเหล่านี้ไม่มีโอกาสเจริญงอกงาม พิน้ำขึ้นมาเบ่งบานได้ เปรียบเหมือนคนที่มีมทบาทลึลามาก ไม่ยอมรับคำแนะนำสั่งสอนโดยประการทั้งปวง เป็นการตัดหนทางตัวเองในการเข้าถึงธรรมซึ่งพระพุทธเจ้าก็มีทรงหวังผลกับบุคคลประเภทบัวได้นำนี้

ดังนั้น ในการแสดงธรรม โปรดสามัญชนโดยทั่วไป ที่มีวิสัยจะบรรลุธรรมได้ของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จะทรงแสดงธรรมหมวดอนุพพิททา^๓ เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของผู้ฟังก่อนเสมอ โดยจะทรงเริ่มจากธรรมขั้นพื้นฐานไปหาสูงสุดตามลำดับ โดยทรงหวังให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลประเภทที่ ๓ ซึ่งเป็นมนุษย์ส่วนใหญ่ในโลกจะได้มีโอกาสบรรลุธรรม เช่นเดียวกับบุคคลประเภทที่ ๑ และ ๒ ได้บ้าง โดยใช้หลักธรรมที่ค่อย ๆ ขัดเกลาจิตใจไปตามลำดับขั้นธรรมที่ทรงแสดงไปตามลำดับนี้ เรียกว่าอนุพพิททา ซึ่งธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นครั้งแรกคือ ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร หรือพระปฐมเทศนา ต่อจากนั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร จึงทำให้พระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ได้บรรลุพระอรหัตผล^๔ อนุพพิทานับว่าเป็นธรรมหมวดแรกที่ทรงนำมาแสดงแก่ชาวบ้านทั่วไปที่มีมิใช่่นักบวช หลังจากนั้นจึงทรงแสดงสามกัถสิกเทศนา^๕ หรืออริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นธรรมะขั้นสูงต่อไป ซึ่งธรรมะทั้ง ๕ ข้อนี้ เรียกว่า พุทธานุศาสนี คือพระธรรมที่พระองค์แสดงมากที่สุด^๖

^๓ อนุพพิททา หมายถึงธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอหิชาสัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้น ๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมัตต์ ดูรายละเอียดใน ที.สี.อ.(บาลี) ๒๕๘/๒๕๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕/๔๒.

^๔ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐-๒๔/๒๗-๓๑.

^๕ สามกัถสิกธรรมเทศนา หมายถึงธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ทรงเห็นด้วยสขมิญญาณ ไม่ทั่วไปแก่ผู้อื่น คือมิได้รับแนะนำจากผู้อื่น ตรัสรู้ลำพังพระองค์เองก่อนใครในโลก ดูรายละเอียดใน วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๕๓/๑๘๑, สารคุด.ฎีกา (บาลี) ๓/๒๖/๒๓๗, ที.สี.อ. (บาลี) ๒๕๘/๒๕๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕/๔๓.

^๖ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตนาโณ), **ธรรมปริทรรศน์**, เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๕.

ปัจจุบันนี้การเทศนาธรรมของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่เป็นไปตามแนวอนุப்புพิถากกล่าวคือ ผู้เทศนา (ธรรมกถึก) เทศน์ตามใจผู้ฟัง บ้างก็แสดงธรรมขั้นสูงเกินไปจนทำให้ผู้ฟังส่วนใหญ่ไม่เข้าใจ บ้างก็แสดงธรรมขั้นพื้นฐานอย่างเดียวโดยไม่พัฒนาให้สูงขึ้นตามลำดับ จากปัญหาเหล่านี้อาจเป็นไปได้ว่า การที่คนในสมัยปัจจุบัน ไม่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนได้ก็เพราะเหตุที่ว่าส่วนหนึ่งไม่ได้ฟังธรรมตามลำดับขั้น

การเทศนาธรรมของนักเทศน์ในปัจจุบัน ถึงแม้ผู้เทศน์จะไม่มีคุณสมบัติเหมือนพระพุทธรองค์ก็ตาม แต่ก็ควรที่จะยึดแนวทางตามพุทธรวิธี หรือรูปแบบการเทศนาธรรมอนุப்புพิถาที่พระพุทธรองค์แสดงไว้เป็นแบบอย่าง

ปัจจุบันการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำเป็นจะต้องมีการประยุกต์ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะทำผิดเพี้ยนไปจากหลักการในพระพุทธศาสนา ดั้งเดิมมากเกินไป ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงหลักการต่างๆ ที่ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาล เพื่อเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน

ผู้วิจัยประสงค์จะศึกษารูปแบบเทศนาวิธีตามแนวอนุப்புพิถา เพื่อกระตุ้นเตือนให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในการเทศนาในปัจจุบัน ได้นำเทศนาธรรมอนุப்புพิถาใช้เป็นแนวทางตามแบบอย่างของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์แก่ผู้รับฟังส่วนมาก ซึ่งจะมีผลให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการแสดงธรรมตามแนวอนุப்புพิถาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการแสดงธรรมตามแนวอนุப்புพิถา

๑.๒.๓ เพื่อประยุกต์ใช้รูปแบบและวิธีการแสดงอนุப்புพิถาในสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

อนุப்புพิถา หมายถึงธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้น ๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมัตถ์

ทานกถา หมายถึงการที่พรณาคุณของท่านหลายนัย เช่น ท่านเป็นเหตุแห่งความสุข เป็นมูรธาแห่งสมบัติทั้งหลาย เป็นที่ก่อให้เกิด โภคสมบัติทั้งปวง อุปมาด้วยสิ่งต่าง ๆ ตามความหมายที่มุ่งถึง เช่น ถ้ามุ่งถึงความหมายว่าเป็นที่ตั้ง ก็อุปมาด้วยแผ่นดินใหญ่ มุ่งถึงความหมายว่า หนองเหนียว ก็อุปมาด้วยเชือกโยง

สีกถา หมายถึงการที่พรณาคุณของศีลว่าเป็นที่พึ่ง ที่อาศัย ที่ตั้ง ที่หนองเหนียว ที่ป้องกัน ที่เร้นที่ไป ที่ไปเบื้องหน้า เช่น สมบัติทั้งหลายในโลกนี้และโลกอื่นล้วนอาศัยศีลเป็นที่พึ่งที่อาศัย เป็นต้น จึงได้มา

สัคคกถา หมายถึงการที่พรณาคุณของสวรรค์ว่า นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ และอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก

กามาทีนวกถา หมายถึงการที่พรณากามว่ามีโทษมากมีคุณน้อย มีความเลวทรามมาก มีความดีน้อย มีความเศร้าหมองมาก มีความพองแผ่วน้อย มีทุกข์มาก มีสุขน้อย

เนกขัมมานิสังสกถา หมายถึงกถาที่พรณาคุณความดีของการไม่ติดใจเพลินอยู่ในกาม ความปลอดโปร่งจากสิ่งล่อเร้าเข้ายวน การออกบวช เพื่อให้มีฉันทะที่จะแสวงหาความดีงาม และความสุขอันสงบที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น

๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปิ่นนัดดา นพพานวัน^๓ ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย” จากการศึกษาพบว่ารูปแบบวิธีการสื่อสารที่ใช้ในการเผยแพร่ธรรมะนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน เริ่มจากการใช้รูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยมีพระมหากษัตริย์และพระภิกษุสงฆ์เป็นหลัก ต่อมา มีการใช้หนังสือ สิ่งพิมพ์ธรรมะและ โสตทัศนูปกรณ์ในการศึกษาสมัยใหม่เข้าช่วย อีกทั้งมีการเผยแพร่ธรรมะผ่านสื่อมวลชนแขนงต่างๆมากยิ่งขึ้นด้วยและได้มีการพัฒนา รูปแบบวิธีการเผยแพร่ธรรมะจากการเทศน์ตามประเพณีดั้งเดิมมาสู่การบรรยายธรรม สนทนาธรรม ปาฐกถาธรรม และการจัดนิทรรศการทางพุทธศาสนา

^๓ ปิ่นนัดดา นพพานวัน, “การศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย”, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๓, หน้าบทคัดย่อ.

พระบุญ โชค ชยธมฺโม (ส่งแสง)^๔ ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษารูปแบบและวิธีการเทศนาของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน” ผลการศึกษาพบว่า ส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการได้นำหลักพุทธธรรมไปถ่ายทอดได้อย่างเหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของประชาชน การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนไปสู่ประชาชนในสังคมปัจจุบันถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะสภาพของสังคมไทยปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลก ดังนั้นการเทศน์ต้องมีรูปแบบและวิธีที่หลากหลาย กล่าวคือ การปรับกลยุทธ์การเทศน์ให้เข้ากับสังคมในปัจจุบัน และที่สำคัญต้องเป็นที่ยอมรับของประชาชน เพราะนั่นหมายถึงการสร้างศรัทธา และนำไปสู่การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนไปเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ พร้อมทั้งเป็นแนวทางสำหรับการแก้ปัญหาที่ต้องเผชิญอีกด้วย การรู้จักวิธีการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบันถือว่าเป็นจุดสำคัญ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เขียนหนังสือชื่อธรรมนุญชีวิต ข้อความบางตอนในหมวดสี่ เรื่องคนกับมรรคว่า ผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ พึงประกอบด้วยคุณสมบัติ และประพฤติตามหลักปฏิบัติ ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรมที่เรียกว่าธรรมเทศกธรรม ๕ ประการ ได้แก่อนุปฺพุทฺธิกา คือสอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ, ปริยายทสฺสาวิ คือจับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล, อนุทยตา คือตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี, อนามิสันดร คือไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อาภิส, อนุปฺหัจจ คือวางจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น^๕

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เขียนหนังสือชื่อ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม ข้อความบางตอน กล่าวว่า “วิธีโยนิโสมนสิการเท่าที่พบในบาลี พอประมวลเป็นแบบใหญ่ๆ ได้ดังนี้

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย
๒. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ
๓. วิธีคิดแบบสามัญญลักษณะ
๔. วิธีคิดแบบอริยสังค/คิดแบบแก้ปัญหา
๕. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์

^๔ พระบุญ โชค ชยธมฺโม (ส่งแสง), “ศึกษารูปแบบและวิธีการเทศนาของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, หน้า บทคัดย่อ.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมนุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖๔.

๖. วิธีคิดแบบเห็นคุณค่าเห็นโทษและทางออก
๗. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม
๘. วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม
๙. วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน
๑๐. วิธีคิดแบบวิภาษวาท”^{๑๐}

อนุப்புพิทกธา จัดว่าเป็นวิธีสอนให้รู้จักคิดตามวิธีแบบเห็นคุณค่าเห็นโทษและทางออก ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งใน ๑๐ วิธีนั้น

วัชรียา อานามวัฒน์^{๑๑} ได้ศึกษาเรื่อง “พฤติกรรมกรเปิดรับสื่อโทรทัศน์เพื่อการใช้ประโยชน์ และตอบสนองความต้องการ ศึกษาเฉพาะกรณีรายการธรรมะพระพยอมกับนักเรียนมัธยมในกรุงเทพมหานคร” พบว่าจากการสัมภาษณ์เด็กนักเรียนมัธยม ๑-๖ จำนวน ๕๔๕ คน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ เคยดูรายการดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องมาจากเหตุผลหลายประการ เริ่มตั้งแต่ช่วงเวลาสะดวกที่จะดู เนื้อหารายการสามารถตอบสนองความบันเทิง และผ่อนคลายความตึงเครียด ซึ่งเป็นความต้องการที่สำคัญของวัยรุ่นในการเปิดรับสื่อ และที่น่าสนใจไปกว่านั้นก็คือกลุ่มเป้าหมายยังได้เอาเนื้อหาสาระไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงอีกด้วย

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี^{๑๒} ได้กล่าวถึงปัญหาในการเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทยไว้ว่า พระสงฆ์และสามเณรส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อยไม่เข้าใจพระพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง และไม่เข้าใจสภาพสังคมปัจจุบัน จึงสื่อกับประชาชนไม่ได้ และเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณไม่ได้ ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับประชาชนเป็นเพียงพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ การที่มีพระสงฆ์ที่เข้าใจพระพุทธธรรมได้ลึกซึ้งและเข้าใจชีวิตและสังคมในปัจจุบัน และมีความสามารถในการสื่อสารมีความสำคัญต่อประเทศไทยและต่อโลกมาก สมควรที่รัฐบาลและทางการคณะสงฆ์จะให้ความสนใจต่อเรื่องนี้ให้มากที่สุด

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑-๔๒.

^{๑๑} วัชรียา อานามวัฒน์, “พฤติกรรมกรเปิดรับสื่อโทรทัศน์เพื่อการใช้ประโยชน์และตอบสนองความต้องการ ศึกษาเฉพาะกรณีรายการธรรมะพระพยอมกับนักเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๓๗, หน้าบทคัดย่อ.

^{๑๒} ประเวศ วะสี, *สวนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๘.

สมนึก ศักดิ์ศรี^{๑๑} ศึกษาเรื่อง “กระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของพระพุทธเจ้า”
ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑. ผู้สอนคือพระพุทธเจ้าทรงมีบุคลิกภาพทางกายที่จูงใจให้ผู้เรียนเกิดความเคารพ
เลื่อมใส คุณธรรมภายในทำให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของคำสอน ความสามารถเฉพาะ
พระองค์ทำให้การสอนมีประสิทธิภาพ

๒. วัตถุประสงค์หลักในการสอน เพื่อแก้ข้อสงสัย วัตถุประสงค์รอง เพื่อให้ผู้เรียนได้รับ
รู้ความเข้าใจในเนื้อหาที่ทรงสอน

๓. ผู้เรียนส่วนมากเป็นเพศชาย มีพื้นฐานทางความรู้ ลัทธิความเชื่อ การดำเนินชีวิตที่
แตกต่างกัน ส่วนมากยังไม่มีความเลื่อมใสพระพุทธรองค์

๔. เนื้อหาที่สอนส่วนใหญ่เป็นการสอนหลักธรรมสำหรับปฏิบัติตนเพื่อดำเนินชีวิตให้
อยู่เป็นสุขในปัจจุบันและในโลกหน้าว่าด้วยเรื่องทาน ศีลเบื่องต้น รongลงมาเป็นการสอนหลักธรรม
สำหรับปฏิบัติตนเพื่อดำเนินชีวิตเป็นสุข และเพื่อความหลุดพ้น ว่าด้วยเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา

๕. กระบวนการสอนไม่ได้ยึดมั่นอยู่กับรูปแบบการสอนใดโดยเฉพาะ ส่วนมากทรงใช้
การถามตอบแบบสืบสวนสอบสวน รongลงมาทรงใช้วิธีการสอนแบบตอบคำถาม

๖. เทคนิคการสอนส่วนใหญ่ทรงยกอุปมาอุปไมยและยกตัวอย่างประกอบ

๗. การประเมินผล พบว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงทำการประเมินผลของผู้เรียน แต่ผลที่เกิด
จากการฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าพบว่า ส่วนมากผู้เรียนปฏิบัติจนไปถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ
ตลอดชีวิต รongลงมาได้แก่ทุลขอุปสมบทในพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้ว สรุปว่าเอกสารที่ยกมาข้างต้นยังไม่
กล่าวถึงประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ กล่าวคือ รูปแบบและวิธีการแสดงอนุปฏิพพิทธานในคัมภีร์
พระพุทธศาสนา ปัญหาการแสดงอนุปฏิพพิทธานในสมัยพุทธกาลและปัจจุบัน และการประยุกต์ใช้
รูปแบบและวิธีการแสดงอนุปฏิพพิทธานในสังคมไทยปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงจะศึกษาในประเด็น
ดังกล่าวต่อไป

^{๑๑} สมนึก ศักดิ์ศรี, “กระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร
มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๗, หน้าบทคัดย่อ.

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงวิเคราะห์ (Analytical Research) โดยศึกษาค้นคว้าทางเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการดังนี้

๑.๕.๑ ศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและวิธีการแสดงอนุภาพพิภดา แบ่งเป็น ๒ แหล่งข้อมูล คือ

๑) ข้อมูลปฐมภูมิ : คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา

๒) ข้อมูลทุติยภูมิ : หนังสือ เอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๒ วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากข้อมูลปฐมภูมิ แล้วทำการจัดให้เป็นรูปแบบที่เข้าใจง่าย

๑.๕.๓ วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากข้อมูลทุติยภูมิ แล้วนำเสนอในภาษาที่ง่ายโดยอ้างอิงตามข้อมูลทีวิเคราะห์ไว้แล้วตามข้อ ๑.๕.๒

๑.๕.๔ เสนอแนะแนวทางการใช้รูปแบบและวิธีการแสดงอนุภาพพิภดาเพื่อประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน โดยวิเคราะห์ตามข้อ ๑.๕.๒ และ ๑.๕.๓

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้ทราบถึงรูปแบบและวิธีการแสดงอนุภาพพิภดาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๖.๒ ทำให้ทราบปัญหาการแสดงอนุภาพพิภดาทั้งในสมัยพุทธกาลและปัจจุบัน

๑.๖.๓ ทำให้สามารถประยุกต์ใช้ธรรมเทศนาตามแนวอนุภาพพิภดาได้ในสังคมไทยปัจจุบัน

บทที่ ๒

รูปแบบและวิธีการแสดงอนุப்புพิกธา

๒.๑ นิยามและความหมาย

อนุப்புพิกธา อ่านว่า อะนุบุบพิกะธา แปลว่า เรื่องหรือคำสอนที่แสดงไปโดยลำดับ^๑

๒.๑.๑ ความหมายตามรูปศัพท์

คำว่า อนุப்புพิกธา ตามรูปศัพท์เดิม (ภาษาบาลี) คือ อนุப்புพิกธา แปลว่า วาจาเป็นเครื่องกล่าวโดยลำดับ, วาจาเป็นเครื่องกล่าวแสดงซึ่งธรรมโดยลำดับ มีรูปวิเคราะห์ว่า อนุப்புเพนกธา อนุப்புพิกธา แปลง อ สุตศัพท์ เป็น อิ หรือลง อิ อากม เป็น อนุப்புพิกธา โดยแปลง อ เป็น อิ บ้าง อนุப்புพ เป็นต้น เมื่อเข้าสมาสกับศัพท์ที่สำเร็จมาจาก กร กฤ ธาตุ จะแปลง อ ของศัพท์ต้นเป็น อิ หรือ อิ เสมอ^๒

๒.๑.๒ ชื่ออนุப்புพิกธา

จากรูปศัพท์เดิม คือ อนุப்புพิกธา และ อนุப்புพิกธา จึงเป็นเหตุให้ปรากฏชื่อที่แตกต่างกัน ๓ ชื่อ ได้แก่ อนุப்புพิกธา อนุพูพิกธา และ อนุบุพพิกธา มีตัวอย่างดังนี้

๑. พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอนุพูพิกธา...แก่สกุลบุตร ผู้นั่งอยู่ ณ ที่สมควร^๓
๒. พระผู้มีพระภาคตรัสอนุพูพิกธา...แก่พราหมณ์ไปกขรชาติ ซึ่งนั่งอยู่ ณ ที่สมควร^๔
๓. ในอนุบุพพิกธานั้น คำว่า ทานกถ คือกถาที่ประกอบด้วยคุณคือทาน เป็นต้น^๕

^๑ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาศาสนศาสตร์, ชุดคำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๓๒.

^๒ พันตรี ป. หลงสมบุญ (ประยูตร์ หลงสมบุญ), พจนานุกรม มคอ - ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ร้านเรื่องปัญญา, ๒๕๔๐), หน้า ๔๓.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๑๒.

^๔ ที.สี. (ไทย) ๕/๒๕๘/๑๐๕.

เพื่อป้องกันความสับสน ผู้วิจัยขอทำความเข้าใจว่า หากเป็นสำนวนการเขียนของผู้วิจัย จะใช้ชื่อ “อนุப்புพิภคา” ตลอดทั้งเล่ม แต่ถ้าเป็นข้อความที่คัดลอกมา จะใช้ชื่อ อนุப்புพิภคา หรือ อนุพูพิภคา หรือ อนุพูพิภคา ตามแต่สำนวนของคัมภีร์นั้นๆ

๒.๑.๓ ความหมายในพระไตรปิฎก

ในพระวินัยปิฎกมหาวรรค อนุพูพิภคา คือ ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงตามลำดับอันประกอบด้วย

๑. ทานกถา (เรื่องทาน)
๒. สีลกถา (เรื่องศีล)
๓. สัคคกถา (เรื่องสวรรค์)
๔. กามาทินวกถา (เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม)
๕. เนกขัมมานิสังสกถา (เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม)^๖

จากหลักธรรมทั้ง ๕ ข้อที่ยกมานี้ แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องทานเป็นลำดับแรก แล้วแสดงเรื่องศีล เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษของกาม และอานิสงส์การออกจากกามไปตามลำดับ

๒.๑.๔ ความหมายในอรรถกถา

อนุพูพิภคาในอรรถกถา คือการอธิบายความหมายของอนุพูพิภคาจากพระไตรปิฎก ผู้วิจัยขอนำเสนอเนื้อหาตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ดังนี้

ในอรรถกถาอัมพัฏฐสูตร “อนุพูพิภคา หมายถึงธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลากลิณียะของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมาตม์”^๗

^๕ ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๑๗๕.

^๖ ภควา อนุพูพิภคํ กถาสี เสขยถีนํ ทานกถํ สีลกถํ สัคคกถํ กามานํ อาทินํ โอการํ สิกิเลสิ เนกขุมเม อานิสํ ตํ ปกาเสสิ. ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๖/๒๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๒.

^๗ ที.สี.อ. (บาลี) ๒๕๘/๒๕๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๗๕/๔๒.

ในอรรถกถาอุปาติวาทสูตร “อนุப்புพิกกา หมายถึงเทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อฟอกอัชชาสัยของสัตว์ให้หมดจดเป็นชั้น ๆ จากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสัจต่อไป คัจฉาที่ชักฟอกสะอาดแล้วควรรับน้ำข้อมต่าง ๆ ได้ด้วยดี”^๘

ในอรรถกถาสุปปพุทธกุกกุฐิตูตร มีอรรถาธิบายดังนี้

อนุப்புพิกถ์ ได้แก่ ถาตามลำดับอย่างนี้ว่า ศิลในลำดับแห่งทาน^๙ สวรรค์ในลำดับแห่งศีล มรรคในลำดับแห่งสวรรค์ จริยอยู่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงความยินดี พร้อมด้วยเหตุ ต่อแต่นั้น ทรงประกาศโทษโดยนัยต่าง ๆ เพื่อให้หมู่มสัตว์สงัดแล้ว จึงแสดงวิวิฎฐะโดยการประกาศคุณแห่งเนกขัมมะเป็นประธาน ของเหล่าสัตว์ผู้มีหทัยสลดเพราะการฟังโทษ^{๑๐}

๒.๑.๕ ความหมายของนักปราชญ์ไทย

สมเด็จพระสังฆราชสกลสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ให้นิยามอนุப்புพิกถาว่า

คำว่า อนุப்புพิกถา แปลว่า ถ้อยคำที่กล่าวโดยลำดับตั้งแต่เบื้องต้นขึ้นไป มี ๕ คือทานกถา ถ้อยคำที่พรรณนาทาน สิลกถา ถ้อยคำที่พรรณนาศีล สักคกถา ถ้อยคำที่พรรณนาสวรรค์ กามาทีนวกถา ถ้อยคำที่พรรณนาอาทีนพ คือโทษของกาม เนกขัมมานิสังสกถา ถ้อยคำที่พรรณนาอนิสังสของเนกขัมมะคือการออกจากกาม^{๑๑}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ให้นิยามอนุப்புพิกถาว่า “อนุப்புพิกถา แปลว่า เรื่องที่จำเป็นจะต้องกล่าวไปตามลำดับ, ต้องใช้วิธีกล่าวตามลำดับ เรื่องแรกที่สุดก็คือเรื่องทาน, แล้วก็เรื่องศีล, แล้วก็เรื่องสวรรค์, เรื่องโทษของสวรรค์, แล้วก็เรื่องการออกไปเสียจากสิ่งชนิดนี้ จากสวรรค์ไปสู่ความว่างหรือเนกขัมมะ”^{๑๒}

^๘ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๖๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๕/๖๕.

^๙ คำว่าศิลในลำดับแห่งทาน หมายถึง ศีลต่อจากทาน

^{๑๐} ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๔๕๘, ดูเทียบกับ ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๐๐ ในภาคผนวก ก. ของวิทยานิพนธ์นี้.

^{๑๑} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า, ฉบับรวมเล่ม, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๕.

^{๑๒} พุทธทาสภิกขุ, บรรณธรรม, ภาคปลาย, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายโรงพิมพ์ บริษัทตลาดาพัลลิกเชชั่น จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๔๑๓.

พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวว่า

อนุปฺพพิทฺถา หมายถึงเรื่องเทศน์ตามลำดับ เพื่อฟอกอัธยาศัยของบุคคลให้เรียบร้อย ก่อนที่จะเข้าถึงธรรมะชั้นสูง ต่อไปก็พูดถึงเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสัจจะ คือผลอันเกิดขึ้นจากทาน และศีล เรื่องกามาทีนพ ที่สุดของความเพิลิตเพลิน ในผลอันเกิดขึ้นจากสิ่งนั้น แล้วก็พูดถึงเรื่องเนกขัมมะ คือการออกจากสิ่งเหล่านั้นต่อไป ตามลำดับชั้น ผู้ใดจะบรรลุคุณธรรมชั้นสูงได้ พระองค์ก็แสดงตามแนวนี้ เพื่อให้บุคคลนั้นเกิดความคิดไปตามลำดับ^{๑๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า

ตัวอย่างแนวคิดแบบคุณโทษและทางออกนี้ ก็คือพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่าอนุปฺพพิทฺถา ซึ่งเป็นแนวการสอนธรรมแบบหลักที่ทรงใช้ทั่วไปหรือใช้เป็นประจำวัน โดยเฉพาะก่อนทรงแสดงอริยสัจ ๔ กล่าวถึงการครองชีวิตดีงามโอบอ้อมอารีช่วยเหลือกันดำรงตนในสุจริตที่เรียกว่าทานและศีล แล้วแสดงชีวิตที่มีความสุขความเอิบอ้อมพร้อมที่เป็นผลของการครองชีวิตดีงามนั้น เรียกว่า สัจจะ จากนั้นแสดงแง่เสีย ข้อยบกพร่อง โทษ ความไม่สมบูรณ์เพียงพอของความสุข ความพร้อมพร้อมเช่นนั้น เรียกว่า กามาทีนวะ และในที่สุดแสดงทางออกพร้อมทั้งผลดีต่างๆ ของทางออกนั้นเรียกว่า เนกขัมมานิสังสะ เมื่อผู้ฟังมองเห็นผลดีของทางออกนั้นแล้วจึงทรงแสดงอริยสัจ ๔ ต่อท้ายเป็นตอนจบ^{๑๔}

อนุปฺพพิทฺถา หมายถึง เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อฟอกอัธยาศัยของสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้น ๆ จากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสัจ มี ๕ คือ

- (๑) ทานกถา พรรณนาทาน
- (๒) ศีลกถา พรรณนาศีล
- (๓) สัจจกถา พรรณนาสวรรค์ คือความสุขที่พร้อมด้วยกาม
- (๔) กามาทีนวกถา พรรณนาโทษของกาม
- (๕) เนกขัมมานิสังสกถา พรรณนาอนิสังสแห่งการออกจากกาม^{๑๕}

^{๑๓} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), “ศีล ความเป็นปกติ”, ปาฐกถาธรรม เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๓๖, <<http://www.panya.iirt.net/read/txt/20-08-21.TXT>>, ค้นข้อมูลวันที่ ๒๒ พ.ค.๒๕๕๐.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๖๕๓.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑๔.

อนุப்புพิภพ คือเรื่องทีกล่าวถึงตามลำดับ,ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลากิเลสของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมาตม์...ตามปกติ พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่ภุคส์ผู้มึอุปนิสัยสามารถที่จะบรรลุธรรมพิเศษ ทรงแสดงอนุப்புพิภพนี้ก่อนแล้วจึงตรัสแสดงอริยสัจจ์ ๔ เป็นการท้ทำจิตให้พร้อมที่จะรับ คุจผ้าที่ซักฟอกสะอาดแล้ว ควรรับน้ำย้อมต่าง ๆ ได้ด้วยดี^{๑๖}

พระธรรมวิสุทธีมกค (บัว ญาณสัมปันโน) ได้กล่าวว่า

อนุப்புพิภพ พระองค์ทรงแสดงธรรมไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลากิเลสของสัตว์ทั้งหลาย ตั้งแต่พื้นๆ แห่งธรรมขึ้นไปจนถึงวิมุตติหลุดพ้น เหมือนกับสินค้าที่มีอยู่ในห้างร้านใหญ่ๆ นับแต่สินค้าราคาต่ำจนกระทั่งถึงราคาสูงสุด ไม่มีอัดไม่มีอั้น ไม่มีบกพร่องขาดเงินในห้างร้านนั้นๆ เพราะเต็มไปหมดด้วยสินค้าที่ลูกค้าทั้งหลายต้องการ เรื่องคุณธรรมที่เรียกว่าบุญกุศลที่จะพึงได้แก่ผู้บำเพ็ญ ก็เหมือนกัน ท่านแสดงไว้มี ๕ ประการ ที่นับพอประมาณ ได้แก่ทาน ศีล สวรรค์ อาทีนพ เนกขัมมะ^{๑๗}

พระธรรมวิสุทธีกวี (พิจิตร ฐิตวณ โณ) ได้ให้คำนิยามของอนุப்புพิภพว่า

อนุப்புพิภพ คือ คำสอนที่แสดงไปตามลำดับ ไม่ข้ามขั้น ไม่ตัดลัดให้ขาดความ คำสอนเช่นนี้ ย่อมฟอกจิตของผู้ฟังให้สูงขึ้นตามลำดับ ดังที่ทรงแสดงแก่ยสกุลบุตรและอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นต้น ทำให้ท่านผู้ฟังสำเร็จมรรคผลทั้งสิ้น อนุப்புพิภพ พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ฆราวาส คือผู้ที่ยังอยู่ครองเรือน แล้วจบลงด้วยอริยสัจ ๔^{๑๘}

จากนิยามของผู้รู้ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสรุปว่า อนุப்புพิภพ หมายถึง พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าที่แสดงไปตามลำดับ เพื่อเตรียมความพร้อมของจิตใจผู้ฟังโดยเฉพาะผู้ที่ยังมีชีวิตเป็น

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๕-๑๗๐.

^{๑๗} พระธรรมวิสุทธีมกค (บัว ญาณสัมปันโน), “อนุப்புพิภพ”, เทคนัอบรมพระสงฆ์ ณ วัดป่าบ้านตาด จ.อุดรธานี เมื่อ ๑๕ ก.ย.๒๕๒๕, <http://www.luangta.com/thamma/thamma_talk_text.php?ID=1034&CatID=3>, ค้นข้อมูลวันที่ ๒๒ พ.ค.๒๕๕๐.

^{๑๘} พระธรรมวิสุทธีกวี (พิจิตร ฐิตวณ โณ), อนุப்புพิภพที่ปนี, ภาค ๑ การพรรณนาทาน, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า คำนำ.

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒.๑.๖ ความหมายในเชิงอุปมา

ในอรรถกถาสุปปพุทธสูตร พระอรรถกถาจารย์ได้เปรียบเทียบการซักผ้า เหมือนกับการแสดงอนุப்புพิกถาไว้ดังนี้

ในข้อนี้มีการเทียบเคียงอุปมาดังต่อไปนี้ จิตพึงเห็นเหมือนผ้า ภาวะที่จิตเศร้าหมองด้วยมลทินมีรากะเป็นต้น พึงเห็นเหมือนภาวะที่ผ้าเปื้อนด้วยมลทินที่จรมานั้น อนุப்புพิกถาพึงเห็นเหมือนแผ่นกระดานสำหรับซัก ศรัทธา พึงเห็นเหมือนน้ำ การใช้น้ำคือศรัทธาขโลมให้ชุ่ม แล้วใช้สติ สมาธิและปัญญา ทำโทษให้หย่อนลง แล้วปรารภความเพียร ชำระจิตให้สะอาด ด้วยวิธีมีสุตะเป็นต้น พึงเห็นเหมือนการเอาน้ำแช่ผ้าให้เปียกแล้วใช้น้ำด่างโคมัยขยาที่จุดดำ เพราะการประกอบนั้น อริยมรรคพึงเห็นเหมือนน้ำย้อม การชำระจิตที่ข่มกิเลสได้แล้ว ให้ส่องแผ้วด้วยมรรค พึงเห็นเหมือนผ้าที่สะอาดผ่องใสด้วยการซักข้อมนั้นจะนั้น^{๑๕}

สรุปอุปมาข้างต้นได้ว่า

จิต = ผ้า

จิตเศร้าหมอง = ผ้าเปื้อน

อนุப்புพิกถา = แผ่นกระดานสำหรับซัก

ศรัทธา = น้ำ

ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา = การเอาน้ำแช่ผ้าให้เปียกแล้วใช้น้ำด่างโคมัยขยาที่จุดดำ

อริยมรรค = น้ำย้อม

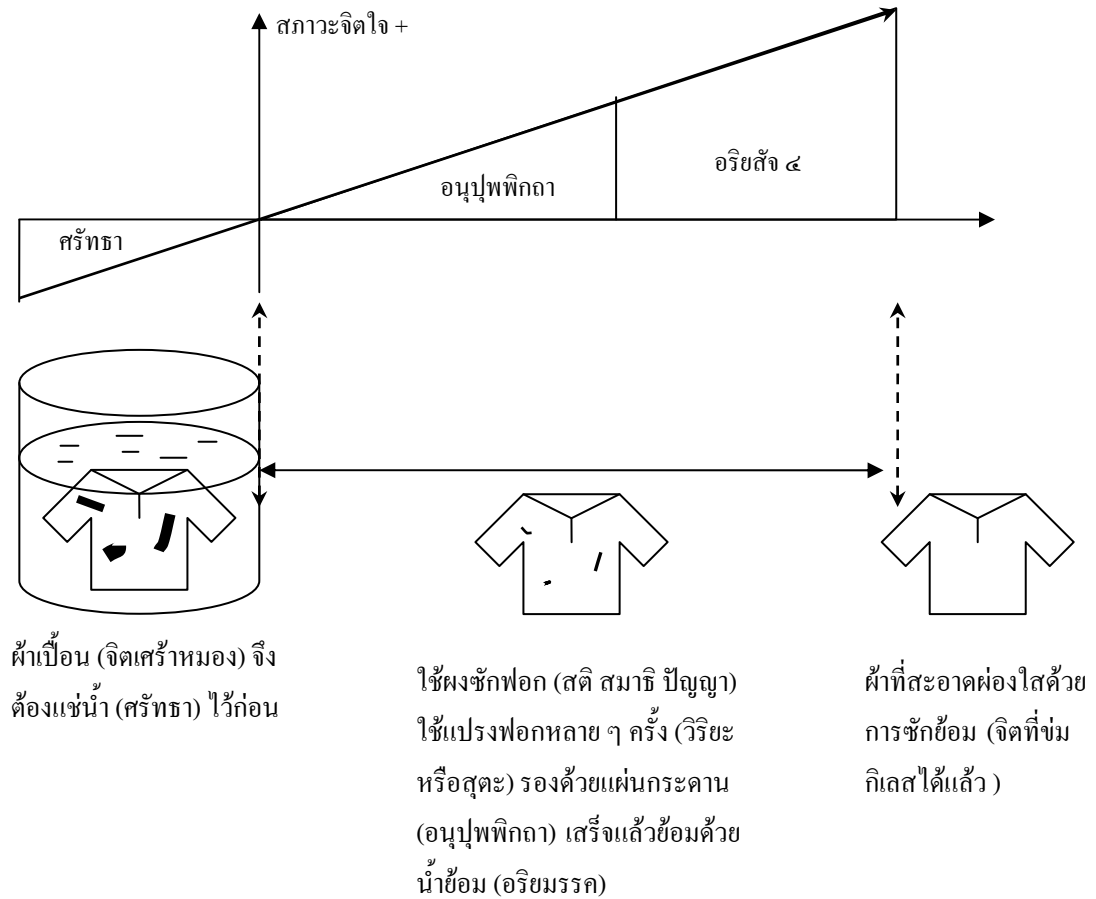
จิตที่ข่มกิเลสได้แล้ว = ผ้าที่สะอาดผ่องใสด้วยการซักข้อม

^{๑๕} กามโกถิบุคคล หมายถึง ผู้บริโภคคามคุณ คือ คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ดูรายละเอียดใน อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑๕/๒๕๓, อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๓/๔๕/๑๒๖, อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๒/๔๕/๕๐๗.

^{๑๖} กามคุณ หมายถึง กาม (สิ่งที่ทำให้เกิดความใคร่) และคุณ (เครื่องผูกพันหรือพันนาการ) ฉะนั้น กามคุณจึงหมายถึงสิ่งที่ผูกพันสัตว์ไว้ คือกาม ได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ดูรายละเอียดใน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๕๔๖/๓๓๕, ต.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๑๗/๑๓๔.

^{๑๗} บุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๕๐๒-๕๐๓.

จากข้อความเบื้องต้นสามารถอธิบายให้ชัดเจนด้วยภาพ ดังนี้

ภาพที่ ๑ แสดงการเปรียบเทียบขั้นตอนการแสดงธรรม กับขั้นตอนการซักผ้า

จากการศึกษานិยามและความหมายของอนุปฺพพิททา สรุปได้ว่า อนุปฺพพิททา หมายถึง เทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไปตามลำดับประกอบด้วยทานกถา สีลกถา สัจจกถา กามาทินวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้เป็นจิตที่เหมาะสมพร้อมเข้าใจอริยสัจ ๔

๒.๒ หัวข้ออนุப்புพิภกา

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ระบุหัวข้ออนุப்புพิภกาไว้โดยย่อเท่านั้น คือแสดงไว้เพียงว่า “พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอนุப்புพิภกา คือทรงประกาศ ทานกถา สีลกถา สักคกถา กามาทีนวกถา เนกขัมมานิสังสกถา แก่เศรษฐีคหบดีผู้หนึ่ง ณ ที่สมควรแล้ว”^{๒๒} ผู้วิจัยจึงได้นำรายละเอียดที่มีใน คัมภีร์อรรถกถา^{๒๓} และที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลาย ๆ แห่ง รวบรวมนำมาใช้เป็น แนวทางศึกษาถึงรายละเอียด เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและจะได้้นำไปปฏิบัติให้ เกิดประโยชน์ต่อไป

๒.๒.๑ ทานกถา

ทานกถา เป็นหัวข้อธรรมแรกของอนุப்புพิภกา โดยปกติเรื่องทาน จะเป็นธรรมข้อแรกของหลักธรรมสำคัญ ๆ เช่น ทาน สีล ภาวนา, ทานบารมี สีลบารมี, ทานมัช สีลมัช ทั้งนี้เพราะว่าทาน เป็นกุศลที่ทำได้ง่าย และเป็นฐานเพื่อสร้างกุศลอื่น ๆ ที่ยากกว่า ถ้าหากว่าไม่สามารถทำทานได้ กุศล เรื่องอื่น ๆ ก็ไม่อาจปฏิบัติได้เช่นเดียวกัน เหตุที่ทรงแสดงทานกถาก่อนพระนาคเสนได้อธิบายไว้ใน คัมภีร์มีลินทปัญหาวาว่า ทานกถาเปรียบเหมือนคนทั้งหลายที่ให้ของเล่นแก่เด็ก ๆ ซึ่งกำลังเล่นสนุกสนาน มีใจและค้อนเล็ก ๆ หม้อข้าวเล็ก ๆ ตุ๊กตาเล็ก ๆ ภาชนะเล็ก ๆ รถเล็ก ๆ ธนูเล็ก ๆ เสียก่อนจึง แนะนำในเรื่องการงานต่อภายหลัง กล่าวคือ เมื่อจิตของผู้ถวายทานทั้งหลายอ่อนแล้ว ก็เป็นสะพาน เป็นเรือช่วยให้ข้ามฝั่งคือสงสารได้^{๒๔}

๒.๒.๑.๑ ความหมายของทานกถา

ตามหลักฐานที่แสดงทานกถาไว้โดยตรง จะปรากฏอยู่ในอรรถกถาของพระสูตรต่าง ๆ เช่น อุปาลิวาทสูตร, สุปปพุทธกฐินสูตร เป็นต้น มีคำอธิบายไปในทำนองเดียวกัน ดังนี้

ในอรรถกถาอุปาลิวาทสูตรมีอธิบายว่า

ทานกถา หมายถึงกถาที่พรรณนาคุณของทานหลายนัย เช่น ทานเป็นเหตุแห่งความสุข เป็นมูลรากแห่งสมบัติทั้งหลาย เป็นที่ก่อให้เกิด โภคสมบัติทั้งปวง อุปมาด้วยสิ่งต่าง ๆ ตาม

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๗/๓๔.

^{๒๓} คูรายละเอียดในภาคผนวก ข., ค., และ ง. ของวิทยานิพนธ์นี้.

^{๒๔} กรมศิลปากร, คัมภีร์มีลินทปัญหา, ไทย-บาลี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินดีจำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕๐.

ในอรรถกถาสุปปพุทธิสูตร มีอรรถาธิบายว่า “บทว่า ทานกถ์ ได้แก่ กถาอันเกี่ยวเนื่องด้วยคุณของท่านมีอาทิ อย่างนี้ว่า ขึ้นชื่อว่าท่านนี้ เป็นเหตุแห่งความสุข เป็นมูลแห่งสมบัติเป็นที่ตั้งแห่งโภคะ”^{๒๖} (ทานกถนุติ อิทํ ทานํ นาม สุขานํ นิตานํ, สมฺปตฺตินํ มূলํ, โภคานํ ปตฺติจฺจา) ^{๒๗}

ทานกถา เป็นการพรรณนาคุณของท่านหลายนัย ดังที่ท่านแสดงไว้ในอรรถกถา เมื่อพิจารณา เปรียบเทียบจากพระไตรปิฎกแล้วพบว่า มีนัยตรงกัน คือเมื่อผู้ที่ได้ฟังทานกถาแล้วจะสามารถรู้ถึงผลของท่าน ดังเช่นกับมีการเสวยสุก เมื่อได้ฟังอนุப்புพิกถากับพระพุทธเจ้าแล้ว ถึงกับพูดว่า “ทานที่บุคคลให้แล้วในศาสนานี้ มีผลมาก ข้าพระองค์ทราบผลแห่งทานในบัดนี้ ก็เพราะอาศัยหญิงสะใภ้ของข้าพระองค์”^{๒๘}

๒.๒.๑.๒ ทานกถาในอนุப்புพิกถา

ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์อรรถกถาอุปาลิวาทสูตร^{๒๙} แล้ว สรุปความหมายการแสดงทานกถาตามนัยของอนุப்புพิกถาไว้ดังนี้

- (๑) คำอธิบายทานโดยตรง
- (๒) คำอธิบายทานที่เข้าใจโดยง่าย
- (๓) คำอธิบายทานโดยอุปมาเปรียบเทียบ
- (๔) คำอธิบายทานบารมี
- (๕) ทานเพื่อศีล

^{๒๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๖๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๕/๖๕.

^{๒๖} ชุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๔๕๘. คูรายละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๒๗} ชุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๐๑. คูรายละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๒๘} คูรายละเอียดใน ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๐๐.

^{๒๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๖๘-๗๐, ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๑๗๕-๑๗๖. คูรายภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

(๑) คำอธิบายทานโดยตรง

ทานกถาในช่วงแรกจะเริ่มอธิบายคุณของท่าน โดยใช้คำที่มีความหมายโดยตรง ดังมีข้อความว่า “ธรรมคาว่า ชื่อว่าทานนี้ เป็นเหตุแห่งสุขทั้งหลาย เป็นมูลรากของสมบัติทั้งหลาย เป็นที่ตั้งแห่งโภคสมบัติทั้งหลาย”^{๓๐} (ทานัน นาม สุขานัน นิทานัน, สมฺปตฺตินัน มุลฺ, โภคานัน ปตฺติภูจฺจา)^{๓๑}

คำว่า “ทาน เป็นเหตุแห่งสุขทั้งหลาย” (ทานัน นาม สุขานัน นิทานัน) คำว่าสุขทั้งหลายนี้ คือ สุขทางกาย สุขทางใจ และสุขอย่างอื่น ความสุขทางกาย ได้แก่ ความสุขที่สัมผัสได้จากประสาททั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เรียกว่า กามคุณ ๕ หรือความสุขที่เกิดจากเนื้อหนังมังสา อันเป็นสิ่งสกปรก ส่วนความสุขทางใจ ได้แก่ ความสุขที่สัมผัสได้จากจิต คือ ความสบายใจ ความสุขใจ อันเกิดจากจิตใจที่สงบและเย็น เป็นความสุขที่สะอาด ส่วนสุขอย่างอื่นคือนิพพาน พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นจุดหมายสูงสุด สมจริงดังพุทธภาษิตที่ว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง” (นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ)^{๓๒}

คำว่า “เป็นมูลรากของสมบัติทั้งหลาย” (สมฺปตฺตินัน มุลฺ) ในพระพุทธศาสนากล่าวถึงสมบัติ ๓ คือ มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ นิพพานสมบัติ คนส่วนมากติดในมนุษยสมบัติซึ่งมีสุขน้อย มีทุกข์เจ็บปวดอยู่มาก หรือติดในสวรรค์สมบัติซึ่งเป็นความสุขชั่วคราว จึงไม่อาจเข้าถึงนิพพานสมบัติได้ ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ร่ำไปไม่มีสิ้นสุด ส่วนคำว่า “เป็นที่ตั้งแห่งโภคสมบัติทั้งหลาย” (โภคานัน ปตฺติภูจฺจา) หมายถึง สมบัติที่มีไว้ใช้สอย หรือใช้ยังชีพ เช่น เครื่องอุปโภค บริโภค เป็นต้นรวมไปถึงโภคสมบัติของเทวดาด้วย

(๒) คำอธิบายทานที่เข้าใจโดยง่าย

อธิบายโดยใช้คำพูดที่เข้าใจง่าย หรือใช้กันอยู่แล้ว ที่มีความหมายหรือสภาวะตรงกับทาน มาอธิบายเพื่อให้ผู้ฟังมองเห็นเป็นรูปธรรม เข้าใจง่าย ดังนี้ “ทานเป็นที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้าของคนเดินทางไม่เรียบ ที่พึ่งพา ที่ตั้ง ที่หน่วงเหนี่ยว ที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้าเช่นกับทานไม่มีในโลกนี้และโลกอื่น”^{๓๓} (วิสมคตฺตสฺส ตาณฺ เณณฺ คตฺติ ปฺรายนฺ, อิทฺ โลกปฺร โลกเสฺ ทานสทฺธิโส อวสฺสโย ปตฺติภูจฺจา อารมฺมณฺ ตาณฺ เณณฺ คตฺติ ปฺรายนฺ นตฺถิ)^{๓๔}

^{๓๐} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๑๓๕. คูรายละเอียดภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๓๑} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๖๘. คูรายละเอียดภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๓๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๑๕/๑๕๐, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑๕/๒๕๔.

^{๓๓} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๑๓๕. คูรายละเอียดภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๓๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๖๘. คูรายละเอียดภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

จากข้อความข้างต้นสรุปได้ดังนี้

- (ก) ทานเป็นที่ป้องกัน (ตานิ)
- (ข) ทานเป็นที่เร้น (เลณ)
- (ค) ทานเป็นที่ไป (คติ)
- (ง) ทานเป็นที่ไปในเบื้องหน้าของคนเดินทางไม่เรียบ (ปรายน)
- (จ) ทานเป็นที่พึ่งพา (อวสุสโย)
- (ฉ) ทานเป็นที่ตั้ง (ปติฐจา)
- (ช) ทานเป็นที่หน่วงเหนี่ยว (อารมฺมณ)

ผู้วิจัยเห็นว่า การที่พระพุทธองค์ทรงแสดงคำไวพจน์ หรือคำที่มีความหมายคล้ายกัน เพราะผู้ฟังมีภูมิหลังที่แตกต่างกัน ศัพท์บางคำอาจไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง แต่ในศัพท์อื่น ๆ ที่มีนัยเดียวกัน อาจฟังแล้วแจ่มแจ้งก็เป็นได้

(๓) คำอธิบายทานโดยอุปมาเปรียบเทียบ

ด้วยเหตุว่าทานเป็นสิ่งที่ไม่เห็น เป็นนามธรรม เข้าใจยาก พระพุทธเจ้าทรงนิยามสอนหรืออธิบายโดยอุปมาเปรียบเทียบกับสิ่งต่าง ๆ ที่เห็นได้เป็นรูปธรรม สรุปได้ดังนี้

- (ก) ทานเป็นเช่นกับสิงหასน์ (ที่นั่งรูปสิงห์) ทำด้วยรัตนะ เพราะอรรถว่า เป็นที่พึ่งพา (อิทฺทฺหิ อวสุสฺยฺญฺเณ รตนมยฺสึหასฺนสทิสฺส)
- (ข) เป็นมหาปฐพีหรือแผ่นดินใหญ่ เพราะเป็นที่พำนัก (ปติฐฺจฺยานฺญฺเณ มหาลปฐวีสทิสฺส)
- (ค) เป็นเช่นเดียวกับเชือกโยง เพราะอรรถว่า เป็นที่หน่วงเหนี่ยว (อารมฺมณฺญฺเณ อาลมฺพนรชฺชฺสทิสฺส)
- (ง) เป็นประคองนาวา เพราะอรรถว่า ข้ามทุกขได้ (อิทฺทฺหิ ทฺกฺขณิตฺถฺรณฺญฺเณ นาวา)
- (จ) เป็นประคองผู้องอาจในสงคราม เพราะอรรถว่า ไล่ใจ (สมฺมุสฺสทฺสณฺญฺเณ สงฺคามฺสุโร)
- (ฉ) เป็นประคองพระนครที่ปรับปรุงดีแล้ว เพราะอรรถว่า ป้องกันภัยได้ (ภยปริตฺตฺตามฺญฺเณ สฺสฺสงฺขตฺนคฺรี)
- (ช) เป็นประคองปทุม เพราะอรรถว่า อันมลทินคือความตระหนี่เป็นต้น ไม่ซึมเข้าไป (มจฺเจรฺมลาทฺทฺหิ อนุปฺลิตฺตฺตฺมฺญฺเณ ปทุม)
- (ซ) เป็นประคองอัคริ เพราะอรรถว่า เฝ้ามลทินเหล่านั้น (เตสฺสิ นิตฺทฺหนฺญฺเณ อคฺคิ)
- (ฌ) เป็นประคองจุมพิษ เพราะอรรถว่า ต้องนั่งไกล ๆ (ทฺวารสทฺทฺญฺเณ อาสิวิโส)
- (ญ) เป็นประคองราชสีห์ เพราะอรรถว่า ไม่หวาดกลัว (อสฺนฺตฺตฺสณฺญฺเณ สฺสีโห)
- (ฎ) เป็นประคองช้าง เพราะอรรถว่า มีกำลัง (พลวณฺตฺมฺญฺเณ หตฺถิ)

(ฎ) เป็นประคูปญาโคเฟือก เพราะอรรถว่า สมมติกันว่าเป็นมิ่งมงคลยิ่ง (อภิมงคล-
สมมตภูเจิน เสตวสโก)

(จ) เป็นประคูปญาม้าที่ชื่อวลาหก เพราะอรรถว่า ให้ไปถึงแผ่นดินอันเกษม (ปลอดภัย)^{๓๕}
(เขมนตภูมิสมุปาปนภูเจิน วลาหก โก อสุสราชา)^{๓๖}

(๔) คำอธิบายทานบารมี

เป็นการอธิบายโดยยกตัวอย่างครั้งเมื่อพระพุทธองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทาน
บารมีในพระชาติต่าง ๆ เพื่อทรงแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างว่า ก่อนพระองค์จะตรัสรู้เป็นพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้านั้นก็ทรงบำเพ็ญทานบารมีมาก่อน ดังนี้

ธรรมคาวา ทานนั้นเป็นทางที่เราดำเนินแล้ว เป็นวงศ์ของเราเท่านั้น เป็นมหายัญของ
เวลามพราหมณ์ เป็นมหายัญของมหาโควินทพราหมณ์ เป็นมหายัญของพระเจ้ามหาสุทสนะ
จอมจักรพรรดิ เป็นมหายัญของพระเวสสันดร เป็นมหายัญเป็นอเนก ที่เราผู้บำเพ็ญบารมี ๑๐ ทศ
บำเพ็ญมาพร้อมแล้ว เป็นทานที่เรา สมัยที่เป็นกระต่าย ขอมทอดตัวลงในกองเพลิงที่
ลูกโซน ยึดจิตใจของพวกยาจกที่มาถึงแล้วได้^{๓๗}

สรุปว่ามีพระชาติที่กล่าวถึง ๕ พระชาติ คือ

(ก) เวลามพราหมณ์ คือ ได้จัดสร้างโรงทานแจกอาหารเป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ถ้า
บุคคลใดไม่มีที่พักอาศัย ไม่มีเครื่องนุ่งห่ม ก็จะจัดการหามาให้ ในวันสุดท้ายได้ให้ถาดทอง ถาด
เงิน ถาดสำริด ซึ่งมีทองและเงินอยู่เต็มถาด อย่างละ ๘๔,๐๐๐ และช้าง รถ หญิงสาว บัลลังก์ ซึ่ง
ประดับอย่างงดงาม อย่างละ ๘๔,๐๐๐ โคนมอีก ๘๔,๐๐๐ ตัว และผ้าคู่อีก ๘๔,๐๐๐ คู่^{๓๘}

(ข) มหาโควินทพราหมณ์ คือ บริจาคมหาทาน ซึ่งเป็นบรรณาการของตนให้อาณาจักร
ทั้ง ๗ เป็นมูลค่าร้อยล้านแสน โภกิ มีทรัพย์ ข้าวเปลือก เป็นต้น เพราะหวังสัพพัญญุตญาณ^{๓๙}

^{๓๕} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๑๗๕. คุราชละเอียดภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๓๖} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๖๘. คุราชละเอียดภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๓๗} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๑๗๖. คุราชละเอียดภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๓๘} คุราชละเอียดใน อ.ง.สตุตค. (ไทย) ๒๓/๒๐-๒๓/๔๗๐-๔๗๔.

^{๓๙} คุราชละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๓-๓๓๐ /๒๒๗-๒๕๘.

(ค) พระเจ้ามหาสุทนต์ระจอนจักรพรรดิ คือ ตั้งโรงงาน ๑๐๐ แห่ง ประกาศให้คนมารับ วันละ ๓ เวลา คือ เช้า เย็น กลางคืน สิ่งของที่ให้มีทรัพย์ อาหาร น้ำดื่ม ผลไม้ เครื่องอุปโภค ฝ้ายสีต่างๆ ร่ม รองเท้าอันงาม ทรงบำเพ็ญมหาทานเพราะใคร่จะบรรลुพระสัมโพธิญาณ^{๔๐}

(ง) พระเวสสันดร คือ ทรงบริจาคช้างคู่บ้านคู่เมือง แก่ชาวกาลิงครัฐ จนถูกขับออกจาก พระนคร ก่อนออกไปได้บริจาค ม้า รถ ทาสี ทาส แม่โค พระสนม จนหมดสิ้น เมื่อ ไปอยู่ในป่าก็ ทรงบริจาคกัณหา ซาลี แก่ชุกชก และยกพระนางมัทรี ให้แก่ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์มาขอ^{๔๑}

(จ) กระจ่าง คือ ท้าวสักกะแปลงเป็นพราหมณ์มาขออาหาร กระจ่างจึงบอกให้พราหมณ์ ก่อไฟ แล้วจึงกระโดดเข้ากองไฟ สละชีวิตของตน เป็นอาหารของพราหมณ์นั้น^{๔๒}

(๕) ทาน เพื่อ สิ้น

ช่วงท้ายจะเป็นการทิ้งท้ายว่าหากเป็นผู้ให้ทานแล้วอาจจะสมาทานศีลได้ ดังมีข้อความ ว่า “แท้จริงทานย่อมให้สัคคสมบัติในโลก ให้มารสมบัติ ให้พรหมสมบัติ ให้จักรพรรดิสมบัติ ให้ สวากบารมีญาณ ปัจเจกโพธิญาณ อภิสัมโพธิญาณ ก็บุคคลเมื่อให้ทาน ย่อมอาจสมาทานศีลได้”^{๔๓}

เมื่อให้ทานแล้วอาจสมาทานศีลได้เพราะการทานนั้นเป็นคุณธรรมข้อแรกของธรรม ทั้งหลาย จุดมุ่งหมายเพื่อต้องการให้ละความเห็นแก่ตัว เมื่อละความเห็นแก่ตัวได้แล้วก็จะทำให้เกิดมี คุณธรรมต่างๆ ติดตามมา เช่น เมตตาไม่ฆ่าสัตว์ เสียสละพร้อมที่จะให้ ไม่ปกป้องตัวเองด้วยการพูดเท็จ

ผู้ให้ทานย่อมได้สมบัติทั้งในโลกนี้และโลกหน้า อาจสมาทานศีล และปฏิบัติธรรมขั้น สูงต่อไป อานิสงส์สูงสุดของการให้ทานขึ้นอยู่กับเจตนาการให้ คือการให้ทานโดยไม่เจาะจงตัว บุคคล เช่น การถวายสังฆทาน การสร้างวิหารถวายสงฆ์ มีผลมากกว่าการให้ทานเฉพาะตัวบุคคล แต่ ยังมีอานิสงส์อื่น ๆ ที่สูงกว่าการให้ทาน คือ การเข้าถึงไตรสรณคมน์, การรักษาศีล ๕, การเจริญ เมตตา และท้ายสุดคือการเจริญอนิจจังสัญญา(เจริญวิปัสสนา) ซึ่งถือว่าเป็นอานิสงส์สูงสุดเพราะทำ ให้ถึงนิพพานได้ ดังที่ในเวลาสุตรแสดงข้อความว่า

การที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะมีผลมากกว่า การที่บุคคลสร้างวิหาร... การที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบท คือ การงดเว้นจากการ

^{๔๐} คุราวละเอียคใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๑-๒๗๒/๑๘๑-๒๐๔.

^{๔๑} คุราวละเอียคใน ขุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๑๖๕๕-๒๔๔๐/๔๔๗-๕๖๐.

^{๔๒} คุราวละเอียคใน ขุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๖๑-๖๔/๑๖๕.

^{๔๓} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๑๗๕. คุราวละเอียคภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

๒.๒.๑.๓ อานิสงส์ของทาน

จากเนื้อหาของทานกถา ที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อพิจารณาถึงอานิสงส์ที่ได้รับจากการแสดงทานกถา จะเห็นได้ว่ามี ๓ นัย คือ อานิสงส์ของทานในปัจจุบัน, อานิสงส์ของทานในโลกหน้า และ อานิสงส์ของทานในขั้นสูงสุด

(๑) อานิสงส์ของทานในปัจจุบัน

พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า การทำทานมีผลในชาติปัจจุบัน ดังมีตัวอย่างในพระสูตรหลายแห่ง แต่ผู้วิจัยจะนำมาอธิบายเฉพาะเรื่องให้เห็นชัดเจน เพราะเห็นได้จากประสบการณ์ตรงของเราเอง มีตัวอย่างว่า สihanาบดีหลังจากได้ฟังเรื่องผลของทานแล้ว เกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง เพราะเชื่อที่เคยได้ประจักษ์มากับตนเอง ส่วนประโยชน์ในชาติหน้า ถึงแม้ว่าจะยังไม่เกิดขึ้นแต่ก็เชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้าว่ามีจริง ๆ^{๔๔} สำหรับประโยชน์ของการให้ทานในชาติปัจจุบันมีดังนี้

(ก) ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก^{๔๖} เพราะเป็นผู้ชอบเพื่อแผ่แบ่งปัน อีกทั้งเป็นผู้ที่มีศีล ๕ ไม่ขาด ไม่เป็นภัยกับผู้ใด จึงเป็นที่รักใคร่ชอบพอของคนหมู่มาก

(ข) สัตบุรุษ^{๔๗} ผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน^{๔๘} การเป็นคนทีให้ทานเป็นนิจ รักษาศีล ๕ ไม่ขาด ถือว่าเดินตามทางของสัตบุรุษ จึงเป็นที่พอใจของสัตบุรุษ สัตบุรุษจึงคบหา เมื่อคบหาย่อมแสดงธรรมแก่ผู้นั้น และผู้นั้นอาจบรรลุธรรมได้^{๔๙}

^{๔๔} อญ.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๔๓๓-๔๓๔.

^{๔๕} คุรายละเอียดใน อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๔/๕๔-๕๕.

^{๔๖} อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

^{๔๗} สัตบุรุษ ในที่นี้หมายถึง พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และสาวกของพระตถาคต คุรายละเอียดใน อญ.ปญจก.อ. (ไทย) ๓/-/๘๓.

^{๔๘} อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

^{๔๙} อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖-๕๗, อญ.ปญจก.อ. (ไทย) ๓/-/๘๓.

(ค) กิเลสที่พ้นจากของผู้นั้นย่อมขจรไป^{๕๐} เมื่อคนที่เราให้ทานแล้วเขาย่อมคบหา เพราะได้รับแต่ความสุข จึงนำเรื่องที่ดีที่ตนประสบพบมาบอกกล่าวกันต่อไป ขยายออกไปในวงที่กว้างขึ้น ฉะนั้นชื่อเสียงอันดีงามของผู้นั้นย่อมขจรไป

(ง) ผู้นั้นย่อมไม่ห่างเหินจากกรรมของภพ^{๕๑} เพราะเมื่อให้เป็นนิจแล้ว ถือว่าเป็นผู้มีศีลห้าครบ เพราะคนที่ชอบให้ทานนั้นเป็นคนมีจิตใจกว้างขวางไม่เห็นแก่ตัว จึงถือว่าจิตใจสูงเป็นจิตใจของมนุษย์ ก็มีศีลห้าครบ ฉะนั้นผู้นั้นย่อมไม่ห่างเหินจากกรรมของภพ

(จ) ทายก ทานบดี^{๕๒} จะเข้าไปสู่บริษัทใด ๆ จะเป็นชาติบริษัทก็ตาม พรหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ก็เป็นผู้แก่แล้วก็ไม่เก็บเงินเข้าไป^{๕๓} เพราะเมื่อคุ้นเคยกับคนดี จะไปที่ไหนก็เป็นที่ยกย่องของคนทั้งหลาย ฉะนั้นผู้นั้นย่อมแก่แล้วกล้าหาญในที่ประชุม

(๒) อานิสงส์ของทานใน โลกหน้า

การให้ทานนั้น นอกจากจะให้ผลในชาตินี้แล้ว ยังให้ผลในชาติหน้าด้วย คือ ตายไปแล้ว จะได้เกิดเป็นเทพบุตร เทพธิดาใน โลกสวรรค์ เสวยความสุขอย่างมาก หากเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเป็นผู้มีโภคทรัพย์มาก ดังมีตัวอย่างที่เห็นชัด ตอนที่พระพุทธองค์ทรงแสดงประโยชน์ของการให้ทานโปรดสุกมาณพโตเทยบุตรว่า การให้ทานเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากเกิดเป็นมนุษย์จะเป็นผู้มีโชคมาก^{๕๔} เพราะเหตุว่าเมื่อผู้ให้สังฆการให้ มีจิตใจดีงาม เกิดเป็นความพอใจในใจ ผู้มีจิตใจพอใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง เมื่อละโลก ย่อมมีสุคติเป็นที่หวังได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง สุคติก็เป็นอันหวังได้”^{๕๕} (จิตเต อสงฺกิลฺลฺเจ สุคติ ปาฎิภงฺขา) ดังคัมภีร์สัตตสารตตชาลินี แสดงไว้ว่า “บุคคลบำเพ็ญบุญ มีทานเป็นต้นในปางก่อน ย่อมได้ความสุขในบัดนี้ เหมือนคนรดน้ำที่โคนต้นไม้ (ต้นไม้ต้นนั้น) ย่อมให้ผลที่ยอด (คือปลายกิ่ง) ฉะนั้น”^{๕๖}

^{๕๐} อจฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

^{๕๑} อจฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

^{๕๒} ทายก ในที่นี้หมายถึงผู้แก่แล้วกล้าในการให้ทาน คือไม่ใช่มีเพียงศรัทธาเท่านั้น แต่กล้าที่จะบริจาคได้ด้วย, ทานบดี หมายถึงผู้เป็นใหญ่ในทาน คือให้ของที่ดีกว่าของตนบริโภคนิโคต รุรายละเอียดยใน อจฺ.ปญฺจก.อ. (บาลี) ๓/๓๔/๒๒, อจฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๓๔/๕๔.

^{๕๓} อจฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๓๔/๕๔.

^{๕๔} รุรายละเอียดยใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๔/๓๕๓.

^{๕๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐/๖๓.

^{๕๖} พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ กัมมัฏฐานสังคหวิภาค, “ทานบารมี” ค้นข้อมูลวันที่ ๒๒ พ.ค.๒๕๕๐, <<http://www.abhidhamonline.org/aphi/p9/113.htm>>.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในวิมานวัตถุ คุณติลวิมาน^{๕๗} คุณติลบัณฑิตได้รับเชิญจากพระอินทร์ให้คิดพิณถวาย จึงได้รับอนุญาตเพื่อเป็นรางวัล ให้ไต่ถามบุรพกรรมของเทพธิดา ซึ่งแต่ละคนก็ตอบแตกต่างกันไป หลังจากตายแล้วไปเกิดเป็นเทพธิดาได้ทิพยวิมานอันน่าปลื้มใจ เป็นนางฟ้าที่มีรูปร่างผิวพรรณน่ารัก เลิศกว่านางอัปสรตั้งพัน มีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ ทานที่เหล่าเทพธิดาเคยทำในครั้งเป็นมนุษย์ เช่น

ถวายผ้าเนื้อดีเยี่ยม	ถวายดอกไม้ที่ดีเยี่ยม	ถวายของหอมชั้นเยี่ยม
ถวายผลไม้อย่างดีเยี่ยม	ถวายอาหารที่มีรสเลิศ	เคยใช้แป้งเจิมสดูป
รักษาอุโบสถ ๑ วัน	ถวายน้ำบ้วนปากและน้ำดื่ม	ตั้งใจปฏิบัติบิณฑบาตของสามี
ชวนชายช่วยเหลือผู้อื่น	ถวายช้างผสมนมสด	ถวายน้ำอ้อยขบ
ถวายท่อนอ้อย	ถวายผลมะพลับสุก	ถวายผลแตงกวา
ถวายฟักทอง	ถวายแตงโม	ถวายผลลิ้นจี่
ถวายเตาผิง	ถวายผักคอง	ถวายดอกไม้
ถวายหัวมัน	ถวายผักสะเดา	ถวายน้ำผักคอง
ถวายแป้งคลุกงาทอด	ถวายประคดเอา	ถวายผ้าอังสะ

(๓) อานิสงส์ของทานในขั้นสูงสุด

การให้ทานแม้ยังไม่อาจทำบุคคลให้พ้นจากทุกข์ได้ แต่ทานก็สามารถเป็นฐานรองรับธรรมเบื้องสูง เพื่อให้บรรลุขั้นสูงสุดคือพระนิพพานต่อไป พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญทานเพื่อ นิพพาน แต่ไม่ทรงสรรเสริญทานที่ก่อให้เกิดอุปธิ คือทานเพื่อหวังสิ่งนั้นสิ่งนี้ที่ยังเจือด้วยกิเลส ย่อมเป็นเหตุให้ไปสวรรค์หรือมนุษย์ ยังไม่พ้นจากวิภวทุกข สมจริงดังพระพุทธภาษิตว่า “บัณฑิต ทั้งหลายย่อมไม่ให้ทาน เพราะเหตุแห่งสุขอันก่ออุปธิเพื่อภพใหม่ แต่บัณฑิตเหล่านั้นย่อมให้ทาน เพื่อความหมดสิ้นอุปธิ เพื่อนิพพานอันไม่มีภพใหม่”^{๕๘} พระพุทธองค์ทรงแสดงว่าการละตระหนี่ได้อาจจะบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ถ้ายังละความตระหนี่ไม่ได้ ก็อย่าหวังเลยที่จะบรรลุธรรมขั้นสูงต่อไป ดังมีข้อความบางตอนว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยังละธรรม ๕ ประการ^{๕๙}ไม่ได้ ก็ไม่อาจบรรลุทุติยฌาน อยู่ได้ ฯลฯ ตติยฌาน ฯลฯ จตุตถฌาน ฯลฯ ก็ไม่อาจทำให้แจ้งโศคาปัตติผลได้ ฯลฯ สกทาคามีผล ฯลฯ

^{๕๗} คุุรยละเอียดใน พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๒๗-๖๑๘/๕๓-๖๗.

^{๕๘} พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๓๗/๕๐๖.

^{๕๙} ธรรม ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ความตระหนี่อวาส (๒) ความตระหนี่ตระกูล (๓) ความตระหนี่ลาภ (๔) ความตระหนี่วรรณะ (๕) ความตระหนี่ธรรม. คุุรยละเอียดใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕๗/๓๕๖.

แต่จริงแล้วพุทธประสงค์ของพระองค์ที่แสดงทานกถา คือให้ทานเพื่อละกิเลส คือโลภ โกรธ หลง เช่น การให้วัตถุเป็นทาน เพื่อที่จะกำจัดความโลภ, การอภัยทานคือไม่เอาโทษแก่ผู้ทำผิด เพื่อกำจัดความโกรธ, การให้ธรรมทานเพื่อกำจัดความหลง ดังที่พระพุทธองค์ทรงสอนพระสารีบุตร ว่า การให้ทานที่ถูกต้องนั้น คือ “ให้ทานเป็นเครื่องประดับจิต ประดับจิต หมายถึงให้ทานอย่างไม่มีใจเยื่อใย ให้ทานอย่างไม่มีจิตผูกพัน ให้ทานอย่างไม่มีมุ่งหวังสิ่งสมบุญ”^{๖๐}

แต่อย่างไรก็ตาม ก็เชื่อว่าผลในปัจจุบันของท่านและผลในเบื้องหน้าของท่านจะไม่สำคัญ เพราะโดยทั่วไปแล้ว คนเรามักต้องการเห็นผลของการทำความดีในทันทีทันใด ถ้ายังมองไม่เห็นผล ก็เกิดความท้อแท้สิ้นหวังและเบื่อบ่ายที่จะทำความดีต่อไป เห็นได้ชัดในยุคสมัยปัจจุบันนี้ผู้คนอยากจะได้ทรัพย์ทันทีทันใดโดยไม่ต้องทำทาน จึงหันไปหวังพึ่งอำนาจภายนอกที่เชื่อกันว่าจะช่วยเหลือหรือดลบันดาล ทรัพย์สินเงินทองให้กับตน เพราะคนในสมัยนี้ เข้าใจกันว่า ความสุขจะเกิดขึ้นได้เพราะทรัพย์สินเงินทอง ไม่เข้าใจแม้กระทั่งว่าความสุขเกิดขึ้นได้โดยไม่ต้องอาศัยทรัพย์ ไม่ต้องพูดถึงว่าบุญมี สวรรค์มี ชาตินี้มี นิพพานมี

ดังนั้น เรื่องการทำความดีในสังคมไทยปัจจุบันนี้ถึงขั้นที่จะต้องเรียนรู้กันใหม่ว่าการทำความดีเช่นการทำทานนี้แท้ที่จริงแล้วเป็นอย่างไร ถ้าหากทำความดีที่ง่ายที่สุดคือการทำทานด้วยวัตถุภายนอกยังทำไม่ได้แล้ว วัตถุภายในใจคือกิเลสมีความเห็นแก่ตัวเป็นต้น ก็ไม่สามารถจะสละได้เลย ถ้ามองภาพในอนาคตว่ามีคนเห็นแก่ตัวเต็มไปหมดสังคมจะสงบสุขอยู่ได้อย่างไร ดังนั้น เรื่องทานนี้ถึงแม้จะเป็นเรื่องพื้นฐานแต่ก็สำคัญมาก เพราะเหตุนี้เองในอนุพุทธกถา พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงทานเป็นเรื่องแรก และส่วนมากจะทรงแสดงแก่บุคคลผู้ครองเรือนที่ยังหลงยินดีติดอยู่ในกามอย่างชนิดที่ว่าตนเองจมอยู่ในโคลนก็ยังไม่รู้ว่าตนเองอยู่ในโคลน ไม่ต้องพูดถึงว่าจะหาทางขึ้นจากโคลนอย่างไร เหมือนอย่างสังคมไทยปัจจุบันนี้เอง

^{๖๐} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕๗/๓๕๖.

^{๖๑} อัง.สตุตคก. (ไทย) ๒๓/๕๒/๕๑.

๒.๒.๒ สีสกถา

สีสกถาเป็นข้อธรรมที่ ๒ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงต่อจากทานกถา โดยปกติหลักธรรมเรื่องทาน และศีล ย่อมคู่กันเสมอ ในอนุปฺพพิทกาก็เช่นเดียวกัน

๒.๒.๒.๑ ความหมายของสีสกถา

ความหมายของสีสกถา จะปรากฏอยู่ในอรรถกถาของพระสูตรต่าง ๆ เช่นอุปาสิทฺวาทสูตร, สุปฺพพุทฺทกุฎฺฐิสูตร เป็นต้น ซึ่งมีคำอธิบายไปในทำนองเดียวกัน ดังนี้

อรรถกถาอุปาสิทฺวาทสูตรมีอธิบายว่า สีสกถา หมายถึงกถาที่พรรณาคุณของศีลว่าเป็นที่พึง ที่อาศัย ที่ตั้ง ที่หน่วงเหนี่ยว ที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้า เช่น สมบัติทั้งหลายในโลกนี้และโลกอื่นล้วนอาศัยศีลเป็นที่พึ่งที่อาศัย เป็นต้น จึงได้มา^{๖๒}

อรรถกถาสุปฺพพุทฺทกุฎฺฐิสูตรมีอธิบายว่า “สีสกถํ คือ กถาที่ประกอบด้วยคุณคือศีลเป็นต้น อย่างนี้ว่า ธรรมคาวาสีลนี้ เป็นที่พึ่งพา ที่ตั้ง ที่หน่วงเหนี่ยว ที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้า...”^{๖๓} (สีสกถนฺติ สีลํ นามมคฺ สุตตํ อวสุสโย ปติภูจฺจา อาลมฺพนํ ตาณํ เลณํ คคิ ปฺรายนํ)^{๖๔}

๒.๒.๒.๒ สีสกถาในอนุปฺพพิทกถา

ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์อรรถกถาอุปาสิทฺวาทสูตร, คัมภีร์อรรถกถาสุปฺพพุทฺทกุฎฺฐิสูตร และอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อ มธุรัตติวิลาสินี แล้ว สรุปความหมายการแสดงสีสกถาตามนัยของอนุปฺพพิทกถาไว้ดังนี้

- (๑) คำอธิบายศีลโดยตรง
- (๒) คำอธิบายศีลที่เข้าใจโดยง่าย
- (๓) พุทธพจน์สรุปเรื่องศีล
- (๔) คำอธิบายศีลอุปมาเปรียบเทียบ
- (๕) คำอธิบายศีลบารมี
- (๖) ศีลเพื่อสวรรค์

^{๖๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๖๕, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๕/๖๕.

^{๖๓} พุ.อ.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๑๗๖-๑๗๗. ดูรายละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๖๔} พุ.อ.อ. (บาลี) ๓๐๑. ดูรายละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

(๑) คำอธิบายศีลโดยตรง

ศีลภา เริ่มต้นด้วยการพรรณานานิสงส์ของศีลในคำอธิบายโดยตรง ดังแสดงไว้ว่า “ธรรมดา ศีลนั้นเป็นมูลแห่งสมบัติในโลกนี้และโลกหน้า ศีลเป็นต้นเหตุสำคัญของสุขทั้งหลาย ผู้มีศีลย่อมไปไตรทิพย์สวรรค์ด้วยศีล”^{๖๕} (ศีล นามเต อธิโลกปรโลกสมุปตติณ มุล. สีล สุขานั ปรมั นิตานั สีเลน สีลี ติทิว ปยาติ)^{๖๖}

คำว่า “ศีลเป็นมูลแห่งสมบัติในโลกนี้และโลกหน้า” สมจริงดังคำอธิบายของพระพุทธ-โฆษาจารย์ที่ได้แสดงไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ดังนี้

สมบัติใดในมนุษย์ และสมบัติใดในเทวดา สมบัติทั้งสองนั้น เมื่อผู้มีศีลถึงพร้อมปรารถนา อยู่ มิใช่เป็นสิ่งที่พึงได้ยากเลย อนึ่ง ใจของผู้มีศีลถึงพร้อม ย่อมแล่นไปสู่พระนิพพานสมบัติ อันเป็นสมบัติที่สงบระงับสุดยอดเป็นแท้ บัณฑิตพึงแสดงอนิสงส์อันมีอาการต่าง ๆ เป็นอัน มากในศีล ซึ่งเป็นมูลแห่งสมบัติทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้แล ^{๖๗}

จากข้อความข้างต้น คำว่า “ผู้มีศีลถึงพร้อมปรารถนาอยู่” หมายถึง รักษาศีลเพราะอยาก ได้ อยากมี อยากเป็น ผู้นั้นมีศีลขึ้น โลภิยะหรือ ศีลที่ประกอบด้วยอุปธิ จึงยังผลให้ตายแล้วเกิดใน มนุษย์โลก และเทวโลก คำว่า “สมบัติที่สงบระงับ” หมายถึง สงบระงับจากกิเลส คือ โลก โกรธ หลง สมบัติที่ได้ คือ นิพพาน ผู้นั้นมีศีลขึ้น โลกุตระ หรือ ศีลที่ไม่ประกอบด้วยอุปธิ คือรักษาศีลเพื่อ มรรคผลนิพพาน ไม่ต้องการความสุขในโลกมนุษย์และโลกสวรรค์ แต่ต้องการให้หมดกิเลสเร็ว ๆ

(๒) คำอธิบายศีลที่เข้าใจโดยง่าย

อธิบายโดยใช้คำพูดที่เข้าใจง่าย หรือใช้กันอยู่แล้ว ซึ่งมีความหมายหรือสภาวะที่ตรงกับ คุณของศีล เพื่อให้ผู้ฟังมองเห็นเป็นรูปธรรมเข้าใจง่าย ดังมีเนื้อความว่า “ธรรมดาว่าศีลนี้ เป็นที่พึงพา ที่ตั้ง ที่หน่วงเหนี่ยว ที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้า...แท้จริงที่พึงอาศัยแห่งสมบัติทั้งหลายใน โลกนี้และโลกอื่น เช่นกับศีล ที่ตั้ง ที่หน่วงเหนี่ยว ที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้าเช่นกับศีลไม่ มี”^{๖๘} (ศีลถนตติ สีล นามเต อวสุสโย ปติภูจา อารมมณั ตาณั เลณั คติ ปราณั...อนนุเตสุ อุตตภาเวสุ

^{๖๕} พุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๕/๒/-/๒๕๔. ดูรายละเอียดภาคผนวก ง. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๖๖} พุ.พุทธ.อ. (บาลี) ๑๗๕. ดูรายละเอียดภาคผนวก ง. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๖๗} พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑, แปลโดย มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๕.

^{๖๘} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๑๗๗. ดูรายละเอียดภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

- ก. ศิลปะที่ฟังพา (อวสุสโย)
- ข. ศิลปะที่ตึง (ปติฐฐา)
- ค. ศิลปะที่ห่วงเหนียว (อารมมณ)
- ง. ศิลปะที่ป้องกัน (ตาณ)
- จ. ศิลปะที่เร้น (เลณ)
- ฉ. ศิลปะที่ไป (คค)
- ช. ศิลปะที่ไปเบื้องหน้า (ปรายน)

มีตัวอย่างที่กล่าวถึง ศิลปะที่ฟัง เป็นที่ระลึก เป็นที่ยึดเหนี่ยว ดังนี้

พราหมณ์เฒ่า ๒ คน อายุ ๑๒๐ ปี ทั้งชีวิตไม่เคยสร้างกุศลได้เลย ได้อาราธนาให้ พระพุทธเจ้าสั่งสอนธรรมแก่ตน พระพุทธเจ้าจึงสอนให้เขารักษาศิล ๕ เพื่อใช้เป็นเครื่องต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่ฟัง เป็นที่ระลึก และเป็นที่ยึดเหนี่ยวของผู้ตายไปแล้ว หลังจากได้ฟังธรรมข้างต้น แล้วพราหมณ์เฒ่าทั้ง ๒ ถู้อศิ ๕ ตลอดชีวิต เมื่อตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ ดังมีข้อความว่า

ความสำรวมทางกาย วาจา และใจในโลกนี้จะเป็นเครื่องต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่ฟัง เป็นที่ระลึก และเป็นที่ยึดเหนี่ยวของผู้ตายไปแล้ว ชีวิตถูกขรนาเข้าไปสู่ความมีอายุสั้น ผู้ที่ถูกขรนา นำเข้าไปแล้วย่อมไม่มีเครื่องต้านทาน บุคคลเมื่อพิจารณาเห็นภยันต์ในความตาย ควรทำบุญที่ นำสุขมาให้ ความสำรวมทางกาย วาจาและใจในโลกนี้ ย่อมมีเพื่อความสุขแก่บุคคลผู้ตายไปแล้ว ซึ่งได้ทำบุญไว้ขณะเมื่อมีชีวิตอยู่^{๖๕}

พระพุทธเจ้าทรงสอนธรรมให้แก่นางปฎาจาราผู้มีความเศร้าโศกในการเสียชีวิตของ ญาติตน ว่าไม่ควรไปฟังญาติ แต่ควรฟังศีลแทน หลังจากนั้นนางปฎาจาราได้ฟังธรรมแล้ว ตั้งอยู่ใน โศคาปิตติผล เป็นพระโศคาบัน ขอบวชกับพระพุทธเจ้า แล้วไปอยู่ในสำนักภิกษุณี ไม่นานก็บรรลุ พระอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภทา มีข้อความว่า

ปฎาจารา ขึ้นชื่อว่าปิยชนมีบุตรเป็นต้น ไม่อาจเพื่อเป็นที่ต้านทาน เป็นที่ฟัง หรือเป็นที่ ป้องกันของผู้ไปสู่ปรโลกได้ เพราะฉะนั้น บุตรเป็นต้นเหล่านั้นถึงมีอยู่ ก็ชื่อว่าย่อมไม่มีที่เดียว ส่วนบัณฑิตชำระศีลแล้ว ควรชำระทางที่ยังสัต์ไว้ให้ถึงนิพพานของตนเท่านั้น...บุตรทั้งหลาย

^{๖๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๖๕. คุรายละเอียดภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๗๐} อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๕๒/๒๑๔.

โจรหนีเข้าป่า ไม่มีที่พึ่ง ครั้นได้เห็นพระสงฆ์ ท่านจึงสอนให้มึนคิดเป็นที่พึ่ง เมื่อมีศีลแล้ว ก็ระวังรักษาศีลไว้ไม่ให้ขาด ถึงกับยอมตายเพื่อรักษาศีล ต่อมาพวกชาวบ้านมาล้อมจับโจรและลงโทษขั้นประหารชีวิต แต่โจรก็ไม่ได้ตอบโต้ เพราะต้องรักษาศีลไว้ตามที่พระสงฆ์ได้เตือน หลังจากตายได้ไปเกิดบนสวรรค์ มีข้อความว่า “ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของพวกข้าพเจ้าเถิด พระเถระกล่าวว่ ชื่อว่า ที่พึ่ง เช่นกับศีล ย่อมไม่มีแก่ท่านทั้งหลาย พวกท่านแม้ทั้งหมดจงสมาทานศีล ๕ เถิด...พระเถระตักเตือนโจรเหล่านั้นว่า บัดนี้ พวกท่านเป็นผู้มีศีล พวกท่านไม่ควรล่วงศีลแม้ เพราะเหตุแห่งชีวิตเลย ความประทุษร้ายทางใจ ก็ไม่ควรทำ”^{๑๒}

(๓) พุทธพจน์สรุปเรื่องศีล

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรุปเรื่องของศีลไว้ในอนุปฺพทิกถา ดังนี้ “เขวว่า ศีลเท่านั้นเป็นกรรมดี ศีลยอดเยี่ยมในโลก ผู้ประพฤติชอบในธรรมจริยาของพระอริยะท่านเรียกว่า ผู้มีศีล”^{๑๓} (สีลํ กิเรว กลฺยาณํ สีลํ โลเก อนุตฺตรํ อริยวฺตฺติสมาจาโร เยน วุจฺจติ สีลวา)^{๑๔} พุทธพจน์ที่อยู่ในหมวดศีล นอกเหนือจากนี้ มีจำนวนมาก (ให้ดูในภาคผนวก จ. ในวิทยานิพนธ์นี้)

(๔) คำอธิบายศีลอุปมาเปรียบเทียบ

ศีลเป็นนามธรรมเข้าใจยาก ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงนิยมนสอนหรืออธิบายโดยนำคุณของศีลมาเปรียบเทียบ หรืออุปมาเข้ากับสิ่งของต่าง ๆ เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมจะได้เข้าใจง่าย และเพื่อความไพเราะเสนาะหูแก่ผู้ที่ได้ฟังด้วย เนื้อหาจะพรรณนาลักษณะของศีล ดังนี้

เครื่องประดับเสมอด้วยเครื่องประดับคือศีลไม่มี (สีลาลงฺการสโม อลงฺกาโร นตฺถิ)

กลืนเสมอด้วยกลืนคือศีลไม่มี (สีลคนฺธสโม คนฺโธ นตฺถิ)

เครื่องชำระมลทินคือกิเลสเสมอด้วยศีลไม่มี (สีลสมํ กิเลสฺมลวิโสธนํ นตฺถิ)

^{๑๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๕๖.

^{๑๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๗๓-๒๗๔.

^{๑๓} พุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๕/๒/-/๒๘๔. ดูรายละเอียดภาคผนวก จ. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๑๔} พุ.พุทธ.อ. (บาลี) /๑๗๖. ดูรายละเอียดภาคผนวก จ. ในวิทยานิพนธ์นี้.

เครื่องระงับความเร่าร้อนเสมอด้วยศีลไม่มี (ศีลสมํ ปริพาหุปสมํ นตฺถิ)
 เครื่องให้เกิดเกียรติ เสมอด้วยศีลไม่มี (ศีลสมํ กิตฺติชนนํ นตฺถิ)
 บันไดขึ้นสู่สวรรค์เสมอด้วยศีลไม่มี (ศีลสมํ สกฺคาโรหณโสปานํ นตฺถิ)
 ประตูลในการเข้าไปยังนครคือพระนิพพาน เสมอด้วยศีลไม่มี^{๕๕} (นิพฺพานนคฺรปฺปเวสเน จ
 สีสสมํ ทฺวารํ นตฺถิ)^{๕๖}

จากเนื้อความข้างต้น สรุปได้ว่า ศีลอุปมากับสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

๑. ศีล คือ เครื่องประดับ (อลงฺกาโร)
๒. ศีล คือ กลิ่น (กณฺโฆ)
๓. ศีล คือ เครื่องชำระมลทิน (กิลฺเลสมลวิโรชฺชนํ)
๔. ศีล คือ เครื่องระงับความเร่าร้อน (ปริพาหุปสมํ)
๕. ศีล คือ เครื่องให้เกิดเกียรติ (กิตฺติชนนํ)
๖. ศีล คือ บันไดขึ้นสู่สวรรค์ (สกฺคาโรหณโสปานํ)
๗. ศีล คือ ประตูลในการเข้าไปยังนครคือพระนิพพาน (นิพฺพานนคฺรปฺปเวสเน)

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้แสดงอุปมาของศีล^{๕๗} ดังนี้

(๑) ศีล คือ เครื่องประดับ

“พระราชาทรงประดับแล้วด้วยมุกดาและมณี ก็ยังไม่งามเหมือนนักพรตผู้ประดับด้วย
 เครื่องประดับคือศีลแล้วงาม” (โสภณเตวํ ราชาโน มุตฺตามณิวิภูสิตา ยถา โสภณติ ยติโน สีสฺกุสนฺกุสิตา)

(๒) ศีล คือ กลิ่น

“กลิ่นที่เสมอด้วยกลิ่นศีล ซึ่งฟุ้งไปได้ทั้งในที่ตามลมและทวนลมเท่าๆ กัน จักมีแต่ที่
 ไหน” (ศีลคฺนฺชสโม คณฺโฆ กุโธ นาม ภวิสฺสตี โย สมํ อนฺนฺวาเต จ ปฏฺฐิวาเต จ วายติ)

(๓) ศีล คือ เครื่องชำระมลทิน

“น้ำคือศีลย่อมชำระมลทินอันใดของสัตว์มีชีวิตในโลกนี้ได้ แม่น้ำใหญ่ทั้งหลาย คือ
 แม่น้ำคงคาก็ดี ยมุนาก็ดี สรรภูก็ดี สรัสวดีก็ดี แม่น้ำอจิรวดีก็ดี มหิก็ดี หากชำระมลทินอันนั้นได้ไม่”
 (น คจฺจกา ยมฺนา วาปี สรรภู วา สรสฺวดี นินฺนคา วาจิรวดี มหิ วาปี มหานที สกฺกณฺนฺติ วิโรชฺเชตุ ตํ มลฺ
 อิช ปาณินํ วิโรชฺยติ สตุตฺตานํ ยํ เว สีสฺขลํ มลฺ)

^{๕๕} พุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๕/๒/-/๒๘๔. คุราชละเอียดยกภาคผนวก ง. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๕๖} พุ.พุทธ.อ. (บาลี) ๑๗๖. คุราชละเอียดยกภาคผนวก ง. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๕๗} พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑, หน้า ๒๐-๒๑.

(๔) คีล คือ เครื่องระงับความเร่าร้อน

“คิลที่บุคคลรักษาดีแล้วเป็นอริยคิลนี้ มีความเย็นอย่างยิ่ง ย่อมระงับความเร่าร้อนอันใดของสัตว์ทั้งหลายโลกนี้ได้ ลมเจือฝนที่ระงับความเร่าร้อนอันนั้นไม่ได้ และแม้แก่นจันทน์แดงก็ระงับไม่ได้ สร้อยมุกดาาก็ไม่ได้ แก้วมณีก็ไม่ได้ รัศมีอ่อนๆ แห่งจันทร์ก็ไม่ได้” (สมยนต์ิธ สุตตานิปริพาหุ สुरुกขิตฺติ สเมติ อิทํ อริยํ สีลํ อจฺจนฺตสีตลํ)

(๕) คีล คือ เครื่องให้เกิดเกียรติ

“คิลย่อมกำจัดภัยอันมีอิตตานูวาทภัยเป็นต้นได้ โดยประการทั้งปวง คิลย่อมยังมีชื่อเสียงและความร่าเริงให้เกิดแก่ผู้มีคิลทุกเมื่อ” (อิตฺตานูวาทาทิภยํ วิทฺธํสยติ สพฺพทา ชนฺเต กิตฺติหาสจฺจสีลํ สีลวโต สทา)

(๖) คีล คือ บันไดขึ้นสู่สวรรค์

(๗) คีล คือ ประตุนในการเข้าไปยังนครคือพระนิพพาน

“สิ่งอื่นที่จะเป็นบันไดขึ้นสู่สวรรค์ หรือจะเป็นประตูในอันที่จะยังสัตว์ให้แจ้งพระนิพพาน อันเสมอด้วยคิล จักมีแต่ที่ไหน” (สฺกคาโรหณ โสปานํ อณฺณํ สีลสมํ กุโธ ทวารํ วา ปนนิพฺพานนฺครสฺส ปเวสเน)^{๗๘}

(๕) คำอธิบายคิลบารมี

สีลกถาในอนุปปพิกถา ได้แสดงเรื่องในอดีตชาติที่ทรงบำเพ็ญคิลบารมี ดังมีข้อความว่า “ธรรมดาว่า คีลนี้เป็นวงศ์ของเรา เราบำเพ็ญคิลบริบูรณ์ในอภัพทั้งหลายไม่มีที่สุด คือ ครั้งเป็นพญานาคชื่อ สังขปาละ ครั้งเป็นพญานาคชื่อ ฐริทัตตะ ครั้งเป็นพญานาคชื่อ จัมเปยยะ ครั้งเป็นพญานาคชื่อ สีลวะ ครั้งเป็นพญาช้างผู้เลี้ยงมารดา ครั้งเป็นพญาช้างชื่อ จัททันตะ”^{๗๙} (สีลํ นามมตํ มม วุโส, อหํ สงฺขปาละนาคราชาเล, ฐริทัตฺตนาคราชกาเล, จมฺเปยยนาคราชาเล, สีลวนาคราชกาเล, มาตุโปสฺกหตฺถิราชาเล, ฉทฺทนต์หตฺถิราชาเลติ)^{๘๐}

สรุปพระชาติที่บำเพ็ญคิลบารมี ที่กล่าวถึงคือ

๑. พญานาคชื่อสังขปาละ คือ ขอมตายเพื่อรักษาคีล ไม่โกรธ หรือไม่ทำร้ายนายพราน เพราะพญานาคมีฤทธิ์มาก สามารถพันลมหายใจออกเป็นไฟเผาไหม้สิ่งใดก็ได้ แม้ว่าอุกนายพราน

^{๗๘} บ. พุทฺธ.อ. (บาลี) /๑๗๖-๑๗๗. ดูรายละเอียดภาคผนวก ง. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๗๙} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑-/๑๗๖. ดูรายละเอียดภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๘๐} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๖๕. ดูรายละเอียดภาคผนวก ข. ในวิทยานิพนธ์นี้.

๒. พญานาคชื่อภุริทัตตะ คือ ถูกหมองูทำร้าย โดยบีบด้วยฝ่ามือ แล้วจับใส่ตระกร้า พญานาคต้องการไปสววรรค์จึงอธิษฐานรักษาศีลว่าจะไม่ทำร้ายผู้ใด แม้ว่าจะถูกทำร้าย จะอดทน ไม่โกรธ เพราะเกรงว่าศีลจะขาด^{๘๒}

๓. พญานาคชื่อจัมเปยยะ คือ ยอมให้หมองูจับมาบังคับให้แสดงร้ายรำแก่มหาชน พญานาคไม่โกรธ แม้จะสามารถพ้นพิษฆ่าหมองูได้ เพราะเกรงว่าศีลจะขาด^{๘๓}

๔. พญาช้างชื่อสีลวะ คือ พญาช้างถอนรากเหง้าบัวเพื่อเลี้ยงมารดา วันหนึ่งถูกควาญช้างมาจับ พญาช้างยินยอมให้จับแต่โดยดี โดยไม่ทำร้าย เพราะเกรงว่าศีลจะขาด^{๘๔} (คำว่า สีลวนาคราช-กาละ แปลว่าพญานาคชื่อสีลวะ แต่ที่จริง คือ พญาช้างชื่อสีลวะ ในสีลวนาคราชกาล)

๕. พญาช้างชื่อฉัททันตะ คือ ถูกนายพรานยิงลูกศรอาบยาพิษ ตอนแรกโกรธจะทำร้าย แต่มองเห็นผ้ากาสาวพัสตร์ อันเป็นธงชัยของพระอรหันต์ จึงมีสติ รักษาศีลไม่ทำร้ายนายพราน จนในที่สุดพญาช้างก็ถูกเลื่อยเองได้รับทุกเวทนาอย่างมากมาย เลือดไหลออกเต็มปาก และยังได้ช่วยเหลือของตนเองให้นายพรานด้วย หลังจากนั้นก็สิ้นชีวิตลง^{๘๕}

(๖) ศีลเพื่อสววรรค์

ช่วงท้ายของสื่อกถา จะแสดงไว้ว่าอาศัยศัลยกรรมได้สววรรค์ ดังมีเนื้อความว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงอนิสงส์แห่งศีลอย่างนี้แล้ว เพื่อทรงแสดงว่า อาศัยศีลนี้ย่อมได้สววรรค์นี้ จึงตรัสสักกถาในลำดับต่อจากศีลนั้น”^{๘๖} (เอวั ภควา สีลานิสสิถิ ทสุเสตฺวา อิทิ ปน สีลํ นิสุตฺตย อัย สกุโค ลพฺภตีติ ทสุสนฺตฺถิ ตทนนฺตริ สกุคฺคํ กเถสิ)^{๘๗} เป็นการกล่าวสรุปว่าหากรู้ถึงอนิสงส์ของศีลแล้ว และสมาทานศีลและรักษาศีลได้แล้ว เมื่อตายไปย่อมไปเกิดในสววรรค์ ทรงเน้นถึงความสุขบนสววรรค์ เพราะถือว่าเป็นสุดยอดของสุขในกามคุณ ความสุขในโลกนี้เทียบไม่ได้

^{๘๑} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.จตุตถศีลส. (ไทย) ๒๗/๑๔๓-๑๕๔/๖๑๘-๖๒๗.

^{๘๒} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๗๘๔-๘๘๑/๓๐๕-๓๓๔.

^{๘๓} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.วิสติ. (ไทย) ๒๗/๒๔๐-๒๘๓/๕๑๒-๕๒๐.

^{๘๔} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.เอกาทศก. (ไทย) ๒๗/๑-๑๒/๓๕๔-๓๕๕.

^{๘๕} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.ทีสติ. (ไทย) ๒๗/๕๗-๑๓๗/๕๕๔-๕๖๑.

^{๘๖} พุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๕/๒/-/๒๘๔. คุรยละเอียดภาคผนวก ง. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๘๗} พุ.พุทธ.อ. (บาลี) ๑๗๗. คุรยละเอียดภาคผนวก ง. ในวิทยานิพนธ์นี้.

ในวิมุตติมรรค^{๘๘} ได้แสดงอานิสงส์ของศีล ดังนี้

ศีลมีอานิสงส์อย่างไร ศีลมีอวิปปฏิสารเป็นอานิสงส์ สมดังพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระอานนท์ว่า “ศีลที่เป็นกุศลมีอวิปปฏิสารเป็นประโยชน์และเป็นอานิสงส์”^{๘๙} อนึ่ง ศีล เรียกว่า ปิติ ศีลเป็นวรรณะสูงสุด เป็นอริยทรัพย์ ศีลเป็นภูมิของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นการอาบน้ำโดยไม่ต้องมีน้ำ^{๙๐} เป็นการอบด้วยเครื่องหอม^{๙๑} เป็นเงาที่ติดตามตน เป็นเครื่องประดับศรัทธาที่คนต้องสวมเป็นวรรณะที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการฝึกอันเยี่ยม เป็นวิถีแห่งพรหมจรรย์ ถ้าบุคคลรักาศีล เพราะเหตุที่มีศีลนั้นเขาจะเป็นผู้องอาจ นำเกียรติมาสู่มิตรสหายและเป็นที่รักของคนดีทั้งหลาย ศีลเป็นอารมณ์อันประเสริฐ^{๙๒} เป็นกฎคุมความประพฤติทั้งปวง เป็นทั้งแห่งบุญ เป็นเนืองบุญของทานบริจาค เป็นพื้นที่เพาะปลูกความเป็นสหายของพระอริยะ (ผู้มีศีล) จะเป็นผู้คงที่ในความคิดทั้งปวง เขาจะเป็นผู้ทำอธิฐานอันบริสุทธิ์ให้สำเร็จ เขาจะตายอย่างมีสติ^{๙๓} เมื่อได้รับวิภังขมกนวิมุตติ เขาจะประสบความสำเร็จ อานิสงส์ของศีลมีมากมายอย่างนี้

๒.๒.๒.๓ อานิสงส์ของศีล

อานิสงส์ของศีลที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสี่ลกถามมี ๓ ประการ คือ

- ก) อานิสงส์ของศีลในปัจจุบัน
- ข) อานิสงส์ของศีลในโลกนี้-โลกหน้า
- ค) อานิสงส์ของศีลในขั้นสูงสุด

ก) อานิสงส์ของศีลในปัจจุบัน

เมื่อรักษาศีลแล้วจะมีอานิสงส์ให้เห็นเป็นรูปธรรม เช่น มีคนรักคนชอบ เป็นที่น่าเคารพนับถือ มีชื่อเสียง ไม่มีอันตรายกับใครๆ อยู่กับสังคมได้อย่างปกติสุข แต่อานิสงส์ของศีลในปัจจุบันนี้ยังถือว่าเป็นอานิสงส์ขั้นโลกียะ ที่ประกอบด้วยอุปธิ คือมีกิเลสเจืออยู่

^{๘๘} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

^{๘๙} อวิปปฏิสารตฺตานิ โข อานนฺท กุสลานิ สีลานิ อวิปปฏิสารานิสฺसानิ.

^{๙๐} ติตฺถณฺจ สพฺพพุทฺธานํ เตสํ สีลํ วิโสชฺเช.

^{๙๑} สีลํ วิเลปนํ เสฏฺฐํ.

^{๙๒} สีลํ อารณฺณํ เสฏฺฐํ.

^{๙๓} สีลวา สีลสมฺปนฺโน อสมฺมุพุโห กาลํ กโรติ.

อานิสงส์ในปัจจุบันของผู้รักษาศีล ยกตัวอย่างของศีล ๕^{๕๔} ดังนี้

๑. ศีลทำให้เป็นผู้มีศัตรูน้อย^{๕๕} เพราะถ้าเราไปฆ่าหรือทำร้ายผู้อื่น ผู้นั้นย่อมมีความเคียดแค้นชิงชัง หวังแก้แค้น ตัวอย่างชาวเด็กนักเรียนยกพวกตีกัน ก็เป็นการแก้แค้นกันเพราะเคยไปฆ่ากันทำร้ายกันมาก่อน เด็กเหล่านี้เวลาเดินทางไปเรียนจึงมีความหวาดระแวง กลัวคนจะมาดักทำร้าย

๒. ศีลทำให้เป็นผู้ไม่มีคดีมาติดพัน^{๕๖} เพราะถ้าไปลักขโมยจับปล้น ทูจจริต คดโกงแล้วถูกจับได้ อาจถูกจับดำเนินคดี

๓. ศีลทำให้เป็นผู้ที่ผู้อื่นไว้นับถือเชื่อใจ^{๕๗} เพราะคนที่เจ้าชู้ มักคิดไปในทางกามารมณ์เสมอ จะคบหากับใครก็ไม่มี ความบริสุทธิ์ใจต่อกัน เพราะในสมองมีแต่เรื่องคณหาราคะ

๔. ศีลทำให้ครอบครัวอบอุ่น^{๕๘} เพราะทุกคนพูดแต่สิ่งที่เป็นความจริง มีทั้งเรื่องทุกข์และสุข ซึ่งจะเป็นการระบายอารมณ์ที่อัดอั้นภายในจิตใจออกมาให้กันฟัง และถ้ามีปัญหาที่จะได้รับคำปรึกษากับผู้ที่หวังดีต่อกัน โดยแท้จริง

๕. ศีลทำให้เป็นผู้ไม่ขาดสติแล้วไปทำความผิดร้ายแรง^{๕๙} เพราะถ้าไปเสพของมีนเมาแล้วขาดสติก็อาจฆ่าคนได้ ลักทรัพย์ได้ ข่มขืนได้ พุคปลดได้

ข) อานิสงส์ของศีลในโลกนี้ - โลกหน้า

เมื่อรักษาศีลแล้วจะมีอานิสงส์ให้เห็นเป็นนามธรรม เช่น เป็นผู้มึจิตใจสูง สามารถทนกระแสกลเลสได้ ทำให้มีจิตใจผ่องใส เมื่อตายไปย่อมมีสุคติเป็นที่หมาย นั่นคือหากเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเป็นผู้มีสมบัติมาก ถ้าเกิดเป็นเทวดาก็จะมีทิพย์สมบัติเสพสุขอยู่ในสวรรค์ แต่อานิสงส์ของศีลในโลกนี้ - โลกหน้า ยังถือว่าเป็นอานิสงส์ขั้นโลกียะ ที่ประกอบด้วยอุประิ คือมีกิเลสเจืออยู่

^{๕๔} ุรายละเอียดใน ุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๔๕๖.

^{๕๕} อภิมภิตา (ความเป็นผู้ไม่สะดุ้งหวาดเสียว), ปรุกุกกเมน อมรณดา (ความเป็นผู้ไม่ตายด้วยการปองร้ายของผู้อื่น) ุรายละเอียดใน ุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๔๕๖.

^{๕๖} สุกวิหรรดา (ความเป็นผู้อยู่อย่างสบาย) ุรายละเอียดใน ุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๔๕๗.

^{๕๗} อารรณสุขดา (ความเป็นผู้มีความสุขด้วยการรับเชิญ), นีรารงกดา (ความเป็นผู้ปราศจากความระแวง) ุรายละเอียดใน ุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๔๕๗.

^{๕๘} สุตสูตกรปรีสดา (ความเป็นผู้มีบริษัทเชื้อฟุ้งตั้งอยู่ในโอวาท), อาทะยวจนดา (ความเป็นผู้มีวาจาเชือถือไ้) ุรายละเอียดใน ุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๔๕๘.

^{๕๙} สทา อุปรุกจิตตติตา (ความเป็นผู้มีสติปรากฏอยู่ทุกเมื่อ), หิโรตตปรปสมปนุนดา (ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปปะ) ุรายละเอียดใน ุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๔๕๘-๔๕๙.

ดั่งมีข้อความในกัมมัตถยสูตร^{๑๑๑} พรรณนาถึงอานิสงส์ของคนมีศีล ไว้ ๕ ประการ คือ

๑. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ
๒. กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไป
๓. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชาติตติยบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก้แล้วกล้า ไม่เก้อเงินเข้าไป
๔. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย
๕. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ก) อานิสงส์ของศีลในขั้นสูงสุด

ผลสูงสุดของศีล คือรักษาศีลเพื่อมรรคผลนิพพาน ไม่ต้องการเสพมนุษย์สมบัติและทิพย์สมบัติ มีตัวอย่างดังนี้

ศีลเป็นฐานรองรับสติปัญญา ๔

พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุรูปหนึ่ง ที่วัดพระเชตุวัน ซึ่งท่านรูปนี้ต้องการจะปลีกตัวออกจากหมู่ อยู่แต่ผู้เดียว ทำความเพียรเพื่อเผากิเลส จึงทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโดยย่อ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแนะนำให้เริ่มต้น โดยมีศีลที่บริสุทธิ์ก่อนจึงจะสามารถอบรมสติปัญญา ๔ ได้ หลังจากนั้นภิกษุรูปนั้นก็เพียรปฏิบัติจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ดั่งมีข้อความว่า

ภิกษุ เพราะเหตุนี้ เธอจึงทำเบื้องต้นในกุศลธรรมทั้งหลายให้หมดจดก่อน อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย คือ ศีลที่บริสุทธิ์ดีและความเห็นที่ตรง เมื่อใด ศีลของเธอจักบริสุทธิ์ดี และความเห็นจักตรง เมื่อนั้น เธออาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว พึงเจริญสติปัญญา ๔ ประการ โดย ๓ วิธี^{๑๑๑}

ศีลเป็นฐานรองรับโพชฌงค์ ๗

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่งสำเร็จอริยาบถ ๔ คือบางคราวก็เดิน บางคราวก็ยืน บางคราวก็นั่ง บางคราวก็นอน สัตว์เหล่านั้นทั้งหมด ล้วนอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดิน

^{๑๑๑} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๕๔.

^{๑๑๑} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๓๖๕/๒๑๒-๒๑๓.

ศีลเป็นฐานรองรับอริยมรรคมีองค์ ๘

“ภิกษุทั้งหลาย การงานที่พึงทำด้วยกำลังทั้งหมด บุคคลต้องอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดินจึงทำได้ แม้ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นเหมือนกัน อาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีล^{๑๐๒}แล้วเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก...”^{๑๐๔}

ศีลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรหัตตผลให้บริบูรณ์

พระอานนท์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ศีลที่เป็นกุศล มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์ พระพุทธเจ้าทรงตอบคำถามแก่ท่านพระอานนท์ โดยทรงแสดงว่าศีลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรหัตตผลให้บริบูรณ์โดยลำดับมี ๘ ขั้นตอน ดังนี้

๑. ศีลที่เป็นกุศล มีอวิปปฏิสาร (ความไม่ร้อนใจ) เป็นผล...เป็นอานิสงส์
๒. อวิปปฏิสาร มีปราโมทย์ (ความบันเทิงใจ) เป็นผล...เป็นอานิสงส์
๓. ปราโมทย์ มีปีติ(ความอิ่มใจ) เป็นผล ...เป็นอานิสงส์
๔. ปีติ มีปีติสัทธา(ความสงบกายสงบใจ) เป็นผล...เป็นอานิสงส์
๕. ปีติสัทธา มีสุขเป็นผล...เป็นอานิสงส์
๖. สุข มีสมาธิเป็นผล...เป็นอานิสงส์
๗. สมาธิ มีญาณุตถญาณทัสสนะ (ความรู้ความเห็นตามความเป็นจริง) เป็นผล...เป็นอานิสงส์
๘. ยญาณุตถญาณทัสสนะ มีนิพพิทา (ความเบื่อหน่าย) และวิราคะ (ความคลายกำหนัด) เป็นผล...เป็นอานิสงส์
๙. นิพพิทา และวิราคะ มีวิมุตติญาณทัสสนะ (ความรู้ความเห็นในวิมุตติ) เป็นผล...เป็นอานิสงส์ ศีลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรหัตตผลให้บริบูรณ์โดยลำดับ อย่างนี้แล” ^{๑๐๕}

^{๑๐๒} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๕๒/๑๒๖.

^{๑๐๓} ศีลในที่นี้หมายถึงปาริสุทธิศีล ๔ คุรยละเอียดใน ส.ม.อ.(บาลี)๓/๑๔๕/๑๕๕, ส.ม.(ไทย)๑๕/๑๔๕/๑๕.

^{๑๐๔} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๔๕/๑๕.

^{๑๐๕} คุรยละเอียดใน อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๑-๓.

ศีลนำไปสู่พระนิพพาน

ในอภังขะยสูตร พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พระภิกษุทั้งหลายทำศีลให้บริบูรณ์ หมั่นประกอบกรรมเครื่องสงบใจภายในตน ไม่เห็นห่างจากฉันท ประคบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรือนว่าง หากทำได้ก็จะมีอานิสงส์ถึง ๑๗ ประการ ดังนี้

๑. เป็นที่รัก เป็นที่ชบใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย
๒. ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร
๓. บริโภคจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวารของชนเหล่าใด ขอสักการะของชนเหล่านั้น พึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก
๔. ญาติสาโลหิตเหล่าใดผู้ล่วงลับไปแล้ว มีจิตเลื่อมใส ระลึกถึงเราอยู่ ขอการระลึกถึงเราของญาติสาโลหิตเหล่านั้น พึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก
๕. ช่มความไม่ยินดี (ในกุศลธรรม) และความยินดี (ในกามคุณ ๕) อนึ่ง ความไม่ยินดีไม่พึงครอบงำเรา เราพึงครอบงำย่ำยีความไม่ยินดีที่เกิดขึ้นอยู่
๖. เอาชนะความขลาดกลัว อนึ่ง ความขลาดกลัวไม่พึงครอบงำเรา เราพึงเอาชนะ ครอบงำย่ำยีความขลาดกลัวที่เกิดขึ้นอยู่
๗. ได้ฌาน ๔ ซึ่งเป็นอภิเจตสิก เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ตามความปรารถนาได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก
๘. บรรลุวิโมกข์ที่สงบ เป็นอรุปรมาณ เพราะก้าวล่วงรูปาวจรฆานด้วยนามกาย
๙. เป็นพระโสดาบัน เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า
๑๐. เป็นพระสกทาคามี เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป (และ) เพราะทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบาง กลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียว แล้วทำที่สุดแห่งทุกข์ได้
๑๑. เป็นโอบปาติกะ เพราะโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ ประการสิ้นไป ปรีนิพพานในพรหมโลกนั้น ไม่ต้องกลับมาจากโลกนั้นอีก
๑๒. บรรลุวิธีแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏหรือให้หายไปได้ ทะลุฝา กำแพง และภูเขาไปได้ไม่ติดขัด เหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นหรือต่ำลงในแผ่นดิน เหมือนไปในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำโดยที่น้ำไม่แยก เหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิเหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไปได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์อันมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้
๑๓. ได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือ (๑) เสียงทิพย์ (๒) เสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและอยู่ใกล้ด้วยหูทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์

๑๔. กำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นและบุคคลอื่น คือ จิตมีราคะก็รู้ชัดว่า ‘จิตมีราคะ’ หรือจิตปราศจากราคะก็รู้ชัดว่า ‘จิตปราศจากราคะ’ จิตมีโทสะก็รู้ชัดว่า ‘จิตมีโทสะ’ หรือจิตปราศจากโทสะก็รู้ชัดว่า ‘จิตปราศจากโทสะ’ จิตมีโมหะก็รู้ชัดว่า ‘จิตมีโมหะ’ หรือจิตปราศจากโมหะก็รู้ชัดว่า ‘จิตปราศจากโมหะ’ จิตหตฺหุก็รู้ชัดว่า ‘จิตหตฺหุ’ หรือจิตฟุ้งซ่านก็รู้ชัดว่า ‘จิตฟุ้งซ่าน’ จิตเป็นมหัคคตะ ก็รู้ชัดว่า ‘จิตเป็นมหัคคตะ’ หรือจิตไม่เป็น มหัคคตะก็รู้ชัดว่า ‘จิตไม่เป็นมหัคคตะ’ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ชัดว่า ‘จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า’ หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ชัดว่า ‘จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า’ จิตเป็นสมาธิก็รู้ชัดว่า ‘จิตเป็นสมาธิ’ หรือจิตไม่เป็นสมาธิก็รู้ชัดว่า ‘จิตไม่เป็นสมาธิ’ จิตหลุดพ้นก็รู้ชัดว่า ‘จิตหลุดพ้น’ หรือจิตไม่หลุดพ้นก็รู้ชัดว่า ‘จิตไม่หลุดพ้น’

๑๕. ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัป เป็นอันมากบ้างว่า ‘ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตฺจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็มียชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตฺจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้’ เราระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และชีวประวัติอย่างนี้

๑๖. เห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุตฺ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า ‘หมู่สัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วิจิทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความ เห็นผิดพวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบกายจริต วิจิสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เราเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุตฺ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมอย่างนี้แล

๑๗. ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน^{๑๑๖}

^{๑๑๖}ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๔-๖๕/๕๖-๖๒.

๒.๒.๓ สักกถา

พระพุทธเจ้าทรงแสดงสักกถาต่อจากศีลถา เพราะเมื่อมีอานิสงส์ของท่านของศีลแล้ว ย่อมเป็นเหตุให้ได้สวรรค์สมบัติ แต่อานิสงส์ของท่านและศีลสามารถส่งผลให้ไปเกิดได้เพียงแค่ว่า สวรรค์ชั้นนภามาวจร คือสวรรค์ที่มีการบริโภคมาร ๖ ชั้น ไม่อาจจะไปถึงพรหมโลกได้ ฉะนั้น สักกถาในอนุปฺพพิทถา จึงกล่าวถึงเฉพาะสวรรค์ ๖ ชั้น ที่เป็นกามาพจรภูมิเท่านั้น^{๑๑๖}

๒.๒.๓.๑ ความหมายของสักกถา

ตามหลักฐานที่แสดงสักกถาไว้โดยตรง จะปรากฏอยู่ในอรรถถาของพระสูตรต่าง ๆ เช่น อุปาลิวาทสูตร, สุปปพุทธกฺกุณฺฐสูตร เป็นต้น ซึ่งมีคำอธิบายไปในทำนองเดียวกัน สรุปได้ว่า

สักกถา หมายถึงถาที่พรรณนาคุณของสวรรค์ว่า นำปรารธนา นำใคร่ นำพอใจ และอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก^{๑๑๗}

ในอรรถถาสุปปพุทธกฺกุณฺฐสูตร ได้แสดงความหมายของสักกถา มีข้อความบางตอนว่า “...บทว่า สักกถา ได้แก่ ถาที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยคุณแห่งสวรรค์ มีอาทิอย่างนี้ว่า ขึ้นชื่อว่าสวรรค์ เป็นสิ่งที่น่าปรารธนา นำใคร่ นำพอใจ ย่อมได้ความรื่นเริงในสวรรค์นั้นเป็นนิตย์...”^{๑๑๘} (สักกถนฺตฺติ สกฺโข นาม อิกฺกุโ จ กนฺโต มนาโป นิจฺจเมตฺต กิพา นิจฺจ) ^{๑๑๙}

๒.๒.๓.๒ สักกถาในอนุปฺพพิทถา

สักกถาในอนุปฺพพิทถา มีเนื้อหาประกอบด้วย

- (๑) ความสุขในสวรรค์
- (๒) สาเหตุที่ได้อยู่ในสวรรค์
- (๓) สวรรค์ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน

^{๑๑๖} การให้ทานรักษาศีล แต่ไม่เจริญภาวนา มีอานิสงส์เพียงสวรรค์ชั้นนภามาวจร ดูรายละเอียดใน อ.อ.อ.จก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕.

^{๑๑๗} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๖๕, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๕/๖๕.

^{๑๑๘} พ.อ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๕๐๐. ดูรายละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๑๑๙} พ.อ.อ. (บาลี) ๓๐๑. ดูรายละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

(๑) ความสุขในสวรรค์

ในอรรถกถาสุขปัพพทกฏฐิติสูตร มีคำบรรยายความสุขในสวรรค์ว่า

บทว่า สกุกถกั ได้แก่ ถิ่นที่เกี่ยวเนื่องด้วยคุณแห่งสวรรค์ มีอาทิ อย่างนี้ว่า ขึ้นชื่อว่า สวรรค์ เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ย่อมได้รับความรื่นเริงในสวรรค์นั้นเป็นนิตย์ คือ ย่อมได้สมบัติเป็นนิตย์ ได้แก่ เทพชั้นจาตุมหาราช ย่อมได้ทิพยสุข ทิพยสมบัติ ถึง ๕ ล้านปี เทพชั้นดาวดึงส์ ย่อมได้ถึง ๓ โภกวิ ๖ ล้านปี^{๑๑๑} (สกุกถกถุติ สกุกโค นาม อัญโฆ กนุโต มนาโป, นิจุจเมตถุ ก็พา นิจุจ สมนุตติโย ลพุนนุติ, จาตุมหาราชิกา เทวา นวุติวสุสสสทสทสุธานี ทิพฺพสุขํ ทิพฺพสมฺปตฺติ ปฏฺฐิถนุติ, ดาวตีสา ติสฺโส วสุส โภกวิ โส สญฺจิจ วสุสสทสทสุธานีติ)^{๑๑๒}

จากข้อความข้างต้นได้กล่าวถึง

- ก) สวรรค์เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ
- ข) ทิพยสุข
- ค) ทิพยสมบัติ

ก) สวรรค์เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ

ในอัญญสัมมสูตร ได้แสดงธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก ดังนี้
ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยาก
ในโลก ธรรม ๑๐ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. โภคสมบัติ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๒. ศิวพรณ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๓. ความไม่มีโรค เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๔. ศีล เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๕. พรหมจรรย์ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๖. มิตร เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๗. ความเป็นพหูสูต เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๘. ปัญญา เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๙. ธรรม เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก

^{๑๑๑} พุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๕๐๐. ดูรายละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๑๑๒} พุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๐๑-๓๐๒. ดูรายละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

๑๐. สวรรค์ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก^{๑๑๓}

สวรรค์นั้นเป็นที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ สมจริงดังพุทธพจน์ ที่ปรากฏใน อิติวุตตกะ เอกนิบาต มีข้อความว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าได้กลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อแห่งความสุข อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรารู้ด้วยญาณอันวิเศษยิ่งซึ่งวิบากอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ ที่ตนเสวยแล้วสิ้นกาลนานแห่งบุญทั้งหลายที่ตนได้ทำไว้สิ้นกาลนาน^{๑๑๔}

ข) ทิพยสุข

ความสุขความยินดีในนั้นเมื่อเปรียบกับความสุขในโลกมนุษย์แล้วเทียบกันไม่ได้เลย ผู้ที่ได้ฟังสักคกถาถึงกับฆ่าตัวตายเพราะอยากไปเกิดบนสวรรค์ จนทำให้พระสงฆ์ผู้แสดงสักคกถารู้สึกไม่สบายใจ เพราะกลัวจะผิดวินัยชั้นอาบัติ^{๑๑๕}

พระเจ้าจักรพรรดิ ถือว่าเป็นผู้มีความสุขสูงสุดในโลกมนุษย์ แต่เมื่อเทียบกับความสุขอันเป็นทิพย์ในสวรรค์แล้ว เปรียบเหมือนนำเอาก้อนหินเล็ก ๆ เท่าฝ่ามือไปวางเทียบกับภูเขาหิมพานต์ สมจริงดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันสุขโสมนัสที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการและฤทธิ์ ๔ ประการ...เปรียบเทียบกับสุขที่เป็นทิพย์แล้ว ไม่ถึงการนับไม่ถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยว ไม่ถึงแม้การเทียบกันได้เลย”^{๑๑๖}

พระราชผู้ยิ่งใหญ่เหนือพระราชทั้ง ๑๖ แคว้น การครองราชย์ของพระราชพระองค์นั้น ยังมีค่าไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ สตรีหรือบุรุษผู้มีศีลรักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมเข้าถึงสวรรค์ ส่วนราชสมบัติของมนุษย์เมื่อนำไปเปรียบกับสุขที่เป็นทิพย์ถือว่าเป็นของเล็กน้อย^{๑๑๗}

^{๑๑๓} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๗๓/๑๖๐.

^{๑๑๔} จุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๐๐/๒๐๕.

^{๑๑๕} คูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๗๘/๑๔๕.

^{๑๑๖} คูรายละเอียดใน ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๖๐/๓๐๘.

^{๑๑๗} คูรายละเอียดใน อัง.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๔๒/๓๐๖-๓๐๘.

ความสุขในภกามาจรสวรรค์ นี้มี ๑๐ อย่าง คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสี่ยงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โภกฐัพพะทิพย์^{๑๑๘} สมจริงดังพุทธพจน์มีข้อความ บางตอนว่า “ภิกษุทั้งหลาย เทวดาชั้นดาวดึงส์เหนือกว่ามนุษย์ชาวอุตตรกุรุทวีปและมนุษย์ชาวชมพู ทวีป ด้วยฐานะ ๓ ประการ คือ (๑) อายุอันเป็นทิพย์ (๒) วรรณะอันเป็นทิพย์ (๓) สุขอันเป็นทิพย์”^{๑๑๙}

ก) ทิพยสมบัติ

ทิพยสมบัติของเทวดาในสวรรค์ในส่วนของรายละเอียดนั้น โดยทั่วไปแล้วจะสามารถ สืบค้นจากข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นการสนทนาระหว่างพระสาวกกับพวกเทพ หรือเป็นพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพวกเทพ หรือเป็นการสนทนากันระหว่างพวกเทพเอง บางครั้งก็เป็นการสนทนาระหว่างมนุษย์กับเทพ รายละเอียดของทิพยสมบัติ พอยกมาแสดงได้ดังนี้

๑. เทพนารีเธอขึ้นอยู่บนเรือประทุนทอง ล่องลอยเข้าสู่สระ โบกขรณี เก็บดอกปทุมอยู่^{๑๒๐}

๒. เทพธิดาผู้เลอโฉมประดับมาลัยดอกอุบล มีมาลัยแก้วประดับเทริด มีผิวพรรณเปล่ง ปลั่งคั่งทองคำ ประดับประดาอาภรณ์อย่างสวยงาม^{๑๒๑}

๓. วิมานตั้งทองคำของเธอช่าง โอ้อ่า ล่องลอยไปในที่ต่างๆ ได้รวดเร็วสมใจปรารถนา เธอ เปล่งรัศมีสว่างไสวดังสายฟ้าแลบออกจากกลีบเมฆ^{๑๒๒}

๔. ช่างพาหนะอันประเสริฐของเธอ ประดับประดาด้วยแก้วนานาประการ น่าพอใจ มี พลัง แคล้วคล่องว่องไว ท่องเที่ยวไปในอากาศได้^{๑๒๓}

๕. เทพธิดาผู้มีอานุภาพมาก เธอสถิตอยู่ในวิมานนารีนรมย์ เสาทำด้วยไพฑูรย์อันน่า รื่นรมย์ เปล่งแสงเรืองรอง งามผุดผ่อง เธอแสดงฤทธิ์ได้หลากหลาย เทพอัปสรเหล่านี้ก็ฟุ้งรำขับ ร้อง และให้ความบันเทิงอยู่รอบ ๆ เธอ^{๑๒๔}

^{๑๑๘} ดูรายละเอียดใน อัง.อุฎทก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕.

^{๑๑๙} อังนวก. (ไทย) ๒๓/๒๑/๔๗๕.

^{๑๒๐} ดูรายละเอียดใน พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๔๓/๘.

^{๑๒๑} ดูรายละเอียดใน พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๕๗/๔๗.

^{๑๒๒} ดูรายละเอียดใน พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑/๑.

^{๑๒๓} ดูรายละเอียดใน พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๑/๖.

^{๑๒๔} ดูรายละเอียดใน พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๐๑/๑๗-๑๘.

(๒) สาเหตุที่ได้อยู่ในสวรรค์

สักคกตาได้กล่าวถึงสาเหตุที่ได้มาอยู่สวรรค์ ดังสังเกตข้อความที่ว่า “...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพึงแสดงสักคกตา โดยอเนกปริยายแล พระผู้มีพระภาค เพื่อจะทรงปลดอบประโลมด้วยสักคกตาพร้อมด้วยเหตุ ดังพรรณนามาอย่างนี้...”^{๑๒๕} (อเนกปริยายเณ โข อหิ ภิกขเว สกคกถัม กถยุณุตโตอาทิ. เอว เหตุนา สทฐิ สกคกถาย ปโลภิตฺวา)^{๑๒๖} ในคำว่า “สักคกตาพร้อมด้วยเหตุ” หมายถึงนอกจากกล่าวคุณของสวรรค์แล้วยังแสดงเหตุของสวรรค์ด้วย เหตุที่ได้มาอยู่ในสวรรค์นั้นพอยกมาแสดงได้ดังนี้

ก) เพราะมีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา

ในสังฆารูปปัดติสูตร แสดงไว้ว่า ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา เมื่อทำแล้ว อธิษฐานว่าหลังจากตายแล้วจะไปอยู่ในสวรรค์ชั้นนั้น ๆ ก็จะได้ตามใจปรารถนา ดังมีข้อความว่า

ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า เทพชั้นจาตุมหาราช มีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นจาตุมหาราช เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังฆารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นจาตุมหาราชนั้นได้ ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปัตานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นจาตุมหาราชนั้น อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่าเทพชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ เทพชั้นยามา ฯลฯ เทพชั้นดุสิต ฯลฯ เทพชั้นนิมมานรดี ฯลฯ หรือ เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี มีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังฆารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดีนั้นได้ ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปัตานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดีนั้น^{๑๒๗}

^{๑๒๕} พุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๕๐๐. คุรายละเอียดยคภคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๑๒๖} พุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๐๒. คุรายละเอียดยคภคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๑๒๗} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๑๖๓-๑๖๔/๒๐๕.

ในทิมชาณสูตร โกปิยบุตรชื่อว่าทิมชาณได้อาราธนาพระพุทธเจ้าให้ทรงแสดงธรรม เพื่อแก้กมลในภพนี้ เพื่อสุขในภพนี้ และเพื่อแก้กมลในภพหน้าเพื่อสุขในภพหน้า ในที่นี้จะยกมา เฉพาะธรรมเพื่อแก้กมลในภพหน้าเพื่อสุขในภพหน้า ดังนี้

พยัคฆปัจชชะ^{๑๒๘} ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อแก้กมลในภพหน้า เพื่อสุขในภพหน้า แก่กมลบุตร ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. สัทธาสัมปทา ๒. สีลสัมปทา ๓. จาคสัมปทา ๔. ปัญญาสัมปทา, สัทธาสัมปทา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรในโลกนี้เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อปัญญา เครื่องตรัสรู้ของตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึก ผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็น พระผู้มีพระภาค นี้เรียกว่า สัทธาสัมปทา, สีลสัมปทา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรในโลกนี้เป็นผู้ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณฑฆาต และศัสตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่ง ประโยชน์แก้กมลต่อสรรพสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ คือ รับเอาแต่ของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่ ของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่ตลอดชีวิต แม้เราก็ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับเอาแต่ของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาด เว้นห่างไกลจาก เมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลก เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและ เมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท นี้เรียกว่า สีลสัมปทา, จาคสัมปทา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรในโลกนี้มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกทานอยู่ครองเรือน นี้เรียกว่า จาคสัมปทา, ปัญญาสัมปทา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรในโลกนี้เป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็น เครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับ อันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์ โดยชอบ นี้เรียกว่า ปัญญาสัมปทา พยัคฆปัจชชะ ธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อแก้กมล ในภพหน้า เพื่อสุขในภพหน้าแก่กมลบุตร^{๑๒๙}

ข) เพราะได้ทำบุญไว้

การสนทนาระหว่างพระสาวกกับพวกเทพ หรือเป็นพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบกับ พระสาวก หรือเป็นพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพวกเทพ บางครั้งก็เป็นการสนทนากันระหว่าง

^{๑๒๘} พยัคฆปัจชชะเป็นชื่อเรียกชาวโกปิยะ เพราะบรรพบุรุษของชาวโกปิยะนี้สร้างบ้านเรือนอยู่ในพยัค-
ฆปัจชนคร (นครทางเสฉวน) ดูรายละเอียดใน อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑๕๔/๔๑๓, อจ.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^{๑๒๙} อจ.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

ในอนรุทสูตฺร เทวดาเหล่ามนาปกาธิกา^{๑๑๐} เข้าไปหาพระอนรุทชะแล้วบอกว่าตนเอง อยู่ในฐานะ ๓ คือ วรรณะทิพย์ เสียงทิพย์ และสุขทิพย์ พระอนรุทชะมีคำริให้เทวดาแปลงร่างเขียว มีผิวผิวพรรณเขียว มีผ้าเขียว มีเครื่องประดับเขียว มีร่างเหลือง ฯลฯ มีร่างแดง ฯลฯ มีร่างขาว ฯลฯ เทวดาเหล่านั้นทราบคำริแล้วจึงแปลงร่างให้พระอนรุทชะเห็น นอกจากนั้นเหล่าเทวดายังจับร้อง ฟ้อนรำ ประบมือ เครื่องประดับของเทวดาเหล่านั้นมีเสียงไพเราะจับใจ เร้าใจชวนให้เคลิบเคลิ้มและ หลงใหล แต่พระอนรุทชะไม่ยินดีเลย เหล่าเทวดานั้นจึงหายตัวไป หลังจากนั้นพระอนรุทชะได้เข้า เฝ้าทูลถามพระพุทฺธเจ้าว่าเทวดาเหล่านั้นเมื่อสมัยเป็นหญิงในเมืองมนุษย์ ได้ประกอบกรรมใด เมื่อ ตายแล้วมาเกิดเป็นเทวดาเหล่ามนาปกาธิกา พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า หญิงนั้นประกอบด้วย ธรรม ๘ ประการ คือ ประการที่ ๑ – ๕ หญิงนั้นประกอบคุณสมบัติของภรรยาที่ดี ประการที่ ๖ เธอ เป็นอุบาสิกา ถึงพระพุทฺธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ประการที่ ๗ เธอเป็นผู้มีศีล คือ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤตินิด ในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่ง ความประมาท ประการที่ ๘ เธอเป็นผู้มีจาคะ คือ มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะ อันสละแล้ว มีฝ่ามือหุ้ม^{๑๑๑} ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกทานอยู่ครองเรือน^{๑๑๒}

ในวิมานวัตถุ กุศลวิมาน กุศลดิब्ฉิตได้รับเชิญจากพระอินทร์ให้คิดพิณถวาย จึงได้รับ อนุญาตเพื่อเป็นรางวัล ให้ได้ถามบุรพกรรมของเทพธิดา ซึ่งแต่ละคนก็ตอบแตกต่างกันไป หลังจาก ตายแล้วไปเกิดเป็นเทพธิดาได้ทิพยวิมานอันน่าปลื้มใจ เป็นนางฟ้าที่มีรูปร่างและผิวพรรณน่ารักเลิศ กว่านางอัปสรตั้งพัน มีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ ทานที่เหล่าเทพธิดาเคยทำในครั้งเป็นมนุษย์ พอยก มาเป็นตัวอย่างเช่น ถวายผ้าเนื้อดีเยี่ยม ถวายดอกไม้ที่ดีเยี่ยม ถวายของหอมชั้นเยี่ยม เป็นต้น^{๑๑๓}

^{๑๑๐} เทวดาเหล่ามนาปกาธิกา หมายถึงเทวดาชั้นนิมมานรดี เทวดาเหล่านี้เรียกว่า เทพนิมมานรดี และ เทพมนาปา เพราะเนรมิตรูปตามที่ตนปรารถนาได้ และขึ้นชมรูปที่เนรมิตนั้น ดูรายละเอียดใน อัง.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๓๓/๒๑, อัง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๔๖/๓๑๗.

^{๑๑๑} มีฝ่ามือหุ้ม อรรถกถาอธิบายว่า ถ้าคนไม่มีศรัทธา แม้จะล้างมือถึง ๗ ครั้ง ก็ชื่อว่ายังมีมือไม่ได้ล้าง มี มือสกปรก แต่คนมีศรัทธา แม้มีมือสกปรก ก็ชื่อว่าได้ล้างมือสะอาดแล้ว ดูรายละเอียดใน อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๔๒/๑๔๘, อัง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๔๖/๓๒๑.

^{๑๑๒} ดูรายละเอียดใน อัง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๔๖/๓๑๗-๓๒๑.

^{๑๑๓} ดูรายละเอียดใน พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/ ๓๒๗-๓๕๒/๕๓-๕๗.

(๓) สวรรค์ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน

เมื่อได้พรรณาคุณของสวรรค์จบแล้ว ตอนท้ายได้แสดงสวรรค์ว่าไม่ยั่งยืนไม่ควรพอใจ ดังนี้ “...แม้สวรรค์นี้ ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่ควรทำความยินดีด้วยอำนาจความพอใจในสวรรค์นั้น เปรียบเหมือนบุคคลลประดับข้างแล้ว ยังตั้งวงของข้างนั้นอีก...”^{๑๓๔} (ปุณ หตฺถิ อลงฺกิริตฺวา ตสฺส โสณฺทํ ฉินฺทฺนฺโต วีย อยมฺปิ สกฺโค อนิจฺโจ อทุฏฺโฏ)^{๑๓๕}

อายุของเทวดานั้นยาวนาน พรหมบางองค์ถึงกับเข้าใจเอาเองว่าการเป็นพรหมไม่ต้องจุติอีก อยู่เป็นนิรันดร์ เที่ยงแท้ ไม่ต้องไปเวียนว่ายตายเกิดอีก ดังปรากฏในภกสูตร พกพรหมทูลกับ พระพุทธเจ้าว่า “ฐานะแห่งพรหมนี้เที่ยงยั่งยืน ติดต่อกัน คงที่ มีความไม่เคลื่อนไหวเป็นธรรมดา ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ อนึ่ง เครื่องสลัดออก (จากทุกข์) อันยิ่งยงอื่นนอกจากฐานะแห่งพรหมนี้ไม่มี” พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับพกพรหมดังนี้ว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พกพรหมถึงความโง่เขลาแล้วหนอ พกพรหมถึงความโง่เขลาแล้วหนอ” แล้วตรัสว่า “พกพรหม ท่านสำคัญอายุ ใดว่ายาวก็อายุสั้น ไม่ยาวเลย พรหม เรารู้อายุ ๑๐๐,๐๐๐ นิรพพุท^{๑๓๖} ของท่านได้ดี”^{๑๓๗}

ในอนุรุทสูตร พระอนุรุทระได้สั่งสอนเทวดาชั้นดาวดึงส์องค์หนึ่งชื่อชาลินี เคยเป็นภรรยาเก่าของท่านพระอนุรุทระ มีข้อความว่า

เทวดาผู้เขลา ท่านไม่รู้แจ้งถ้อยคำ ของพระอรหันต์ทั้งหลายว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบระงับสังขารเหล่านั้นเป็นความสุข บัดนี้ การกลับไปอยู่ในสวรรค์ของเราไม่มีอีกต่อไป ตัณหาจุจตาข่ายใน หมู่เทพของเราไม่มี การเวียนว่ายตายเกิดสิ้นไปแล้ว บัดนี้ ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป^{๑๓๘}

^{๑๓๔} พุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๕๐๐. คูรายละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๑๓๕} พุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๐๒. คูรายละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๑๓๖} ๒๐ อัพพุทนรก เป็น ๑ นิรพพุทนรก คูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๑/๒๕๑.

^{๑๓๗} คูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓๐/๒๐๐.

^{๑๓๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๒๖/๓๒๘.

๒.๒.๔ กามาทีนวกถา

กามาทีนวกถา เป็นกถาต่อจากสัคคกถา พระพุทธองค์แสดงกามาทีนวกถาเพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกสลดใจในโทษของกาม

๒.๒.๔.๑ ความหมายของกามาทีนวกถา

กามาทีนวกถา หมายถึงกถาที่พรรณนากามว่ามีโทษมากมีคุณน้อย มีความเลวทรามมาก มีความดีน้อย มีความเศร้าหมองมาก มีความฟุ้งเฟ้อน้อย มีทุกข์มาก มีสุขน้อย เป็นต้น^{๑๓๕}

กามาทีนวกถา คือการพรรณนาถึงเรื่อง โทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม^{๑๓๖}

๒.๒.๔.๒ กามาทีนวกถาในอนุปพิกถา

ในอรรถกถาสุปปพุทธกุฎฐีสสูตร มีอรรถาธิบายกามาทีนวกถา ได้ดังนี้

แสดงโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมอง ของกามทั้งหลายโดยนัยมีอาทิว่า กามทั้งหลาย มีความอโรยน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในสวรรค์นั้น มีโทษมากยิ่งขึ้น บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาทีนวิ แปลว่า โทษ บทว่า โอการิ ได้แก่ มีความเลวทรามเป็นสภาวะ อธิบายว่า พวกคนไม่ประเสริฐ ฟุ้งส้องเสพ พวกคนประเสริฐไม่ฟุ้งส้องเสพ จึงชื่อว่า มีความเลวทรามเป็นสภาวะ บทว่า สุกิเลสิ ความว่า เพราะกามเหล่านั้น สัตว์ทั้งหลาย จึงมีความเศร้าหมองในสงสาร เพราะเหตุที่นั่นนั่นแล ท่านจึงกล่าวหาว่า ผู้เจริญ สัตว์ทั้งหลาย จักเศร้าหมองหนอ^{๑๓๗}

จากข้อความเบื้องต้น ผู้วิจัยเห็นว่า กามาทีนวกถาโดยนัยแล้ว ก็คือการแสดงโทษของกามทั้งหลาย (อาทีนวิ) นั่นเอง ส่วน คำว่าความต่ำทราม (โอการิ) ความเศร้าหมอง (สุกิเลสิ) ของกามทั้งหลาย นั้นเป็นคำไวพจน์ ของ อาทีนวิ เท่านั้นเอง

๒.๒.๔.๓ โทษของกาม

ในมหาทุกขัณชสูตรมีข้อความแสดงโทษของกามไว้ชัดเจนว่า “ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า เป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย...” แล้วได้แจกแจงไว้ ๘ ข้อ สรุปได้ดังนี้

^{๑๓๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๖๕-๗๐, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๕/๖๕.

^{๑๓๖} แปลมาจากคำว่า กามาทีน อาทีนวิ โอการิ สุกิเลสิ คุรยละเอียดใน อัง.อรรถก. (บาลี) ๒๓/๑๒/๑๕๕, อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๒๓๒.

^{๑๓๗} พุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๕๐๐. คุรยละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

๑. มีความทุกข์ยากกับการประกอบอาชีพของตน เช่น ต้องอดทนต่อความหนาว ทรากตรำ ต่อความร้อน เตื่อคร้อนเพราะสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน(และ) ตายเพราะความหิว

๒. มีความผิดหวังท้อแท้เพราะเพียรขยันทำงานแล้วแต่ก็ยังไม่รวยทรัพย์ซักที จึงบ่นเพื่อว่าความขยันของเราเป็น โมงะหนอ ความพยายามของเราที่ไม่มีผลเลยหนอ

๓. มีความเป็นห่วงว่าทรัพย์จะสูญหายไป คือเพียรขยันทำงานจนรวยทรัพย์แล้ว แต่ก็ต้องทุกข์ใจ เศร้าโศก ลำบาก รำพัน ตีอก คร่ำครวญ ถึงกับเพ้อว่าสิ่งใดเคยเป็นของเรา แม้สิ่งนั้นก็ไม่ใช่ของเรา เพราะกลัวว่าทรัพย์จะอยู่กับคนไม่ได้นานเพราะอาจจะถูกริบทรัพย์จากพระราชา ถูกโจรลักไป ไฟไหม้ น้ำพัดไป หรือทายาทผู้ไม่เป็นที่รักจะไม่พึงแย่งไป

๔. กามเป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาทกัน ทำร้ายกัน ตบตีกัน หรือใช้อาวุธฆ่าจนถึงตายได้ เช่น มารดาวิวาทกับบุตร บุตรวิวาทกับมารดา บิดาวิวาทกับบุตร บุตรวิวาทกับบิดา พี่ชายน้องชายวิวาทกับพี่ชายน้องชาย สหายวิวาทกับสหาย เป็นต้น

๕. กามเป็นเหตุให้เกิดสงคราม (เริ่มปะทะกัน) ถือดาบและโล่ จับธนูพาดลูกศรแล้ววิ่งเข้าสู่สงคราม ปะทะกันทั้ง ๒ ฝ่าย มีการยิงลูกศร ฟุ้งหอก กวาดแกว่งดาบฟันกัน จนถูกลูกศรเสียบเอา ลูกหอกแทงเอา ถูดาบตัดศีรษะ ถึงแก่ความตาย บางคนก็ทุกข์ปางตาย

๖. กามเป็นเหตุให้เกิดสงคราม (ช่วงประชิดกำแพง) ถือดาบและโล่ จับธนูพาดลูกศรแล้ววิ่งเข้าไปยังเชิงกำแพงที่ฉาบด้วยเปือกตมร้อน ถูลูกศรเสียบเอบบ้าง ถูหอกแทงเอบบ้าง ถูมูลโคร้อนรดบ้าง ถูคราดสับบ้าง ถูดาบตัดศีรษะบ้าง ถึงแก่ความตาย บางคนก็ทุกข์ปางตาย

๗. กามเป็นเหตุให้ต้องลักขโมย จีบลิ้น ข่มขืน เมื่อถูกจับได้จึงได้รับโทษอย่างน่าสยดสยอง เช่น เจียนด้วยเส้บ้าง เจียนด้วยหวายบ้าง ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะบ้าง ถลกหนังศีรษะแล้วมัดให้ขาวเหมือนสังข์บ้าง เอาไฟยัดปากจนเลือดไหลเหมือนปากราหูบ้าง เอาผ้าพันตัวรดน้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดินเหยียบหนังจนล้มลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อมือทำให้มองดูเหมือนนุ่งผ้าคากรองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่าแล้วเสียบหลาวทั้งห้าทิศเอาไฟเผาบ้าง ใช้เบ็ดเกี่ยวหนังเนื้อเอ็นออกมาบ้าง เนื้อเนื้อออกเป็นแวน ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์บ้าง เนื้อหนัง เนื้อ เอ็นเนื้อเหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ใช้หลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกันบ้าง เสียบให้ติดดินแล้วจับเขาหมู่นำได้รอบบ้าง ทูบกระดูกให้แหลกแล้วถลกหนังออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือนตั้งใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลังเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดูกบ้าง ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง

๘. กามเป็นเหตุให้ชนทั้งหลายต้องได้รับทุกข์ในสัมปรายภพ เพราะประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก^{๑๔๒}

๒.๒.๔.๔. อุปมาโทษของกาม

ในสุเมธาเถรีคาถา ได้แสดงอุปมาโทษของกามไว้มากมาย เมื่อพระสุเมธาเถรีบรรลุประ อรหัตผลแล้ว พระสุเมธาเถรีพิจารณาทบทวนข้อปฏิบัติประวัติความเป็นมาของตน จึงได้กล่าวคาถา เหล่านี้เป็นอุทาน มีข้อความที่เกี่ยวกับโทษของกามมากมาย เพราะเหตุว่าพระนางสุเมธาได้ฟังธรรม ของพระพุทธเจ้า และประสงค์จะออกบวช แต่พระชนกชนนีต้องการให้อยู่ครองเรือนเป็นคฤหัสถ์ แต่งงานกับพระเจ้านิกรัตตะ แต่พระนางสุเมธา ไม่ยินยอม พร้อมกับอ้างเหตุผล ต่างๆ โดยพรรณนา โทษของกามไว้มากมาย และในข้ออ้างนั้นพระนางได้อุปมาโทษของกามไว้หลายข้อ สรุปได้ดังนี้

๑. กามเปรียบด้วยคาบและหลาว
๒. กามเปรียบด้วยหัวงูเห่า
๓. กามเปรียบด้วยคบเพลิงตามเผาอยู่
๔. กามเปรียบด้วยร่างกระดูก
๕. กามเปรียบเหมือนก้อนเหล็กที่ร้อน โชน
๖. กามเปรียบด้วยผลไม้
๗. กามเปรียบด้วยชิ้นเนื้อ
๘. กามเปรียบด้วยความฝัน
๙. กามเปรียบด้วยของที่ข่อยืมเขามา
๑๐. กามเปรียบเป็นหัวผี
๑๑. กามเปรียบเสมือนหลุมถ่านเพลิง
๑๒. กามเปรียบเป็นเพชรฆมาต^{๑๔๓}

^{๑๔๒} คุรยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๗-๑๖๘/๑๖๘-๑๗๑.

^{๑๔๓} คุรยละเอียดใน พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๔๕๐-๔๕๓/๖๓๕.

ในวิมุตติมรรค^{๑๔๔} เรื่องวิธีบำเพ็ญกัมมัฏฐานมีปฐวิกิตติเป็นอารมณ์ มีวิธีเบื้องต้น โดยพิจารณาโทษของกาม และพิจารณาอนิสงส์ของการหลีกออกจากกาม แต่ในที่นี้จะอธิบายเฉพาะพิจารณาโทษของกามโดยข้อเปรียบเทียบ ๒๐ อย่าง คือ

๑. กามเปรียบเหมือนกระดุก เพราะก่อให้เกิดความยินดีน้อย
๒. กามเปรียบเหมือนชิ้นเนื้อ เพราะมันถูกคิดตามโดยทุกข์มากมาย
๓. กามเปรียบเหมือนคบเพลิงที่ลุกไหม้ซึ่งบุคคลถือเดินฝ่าลมไป เพราะมันเผาไหม้
๔. กามเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิงที่กำลังคุโชนเพราะความยิ่งใหญ่และความลึก
๕. กามเปรียบเหมือนความฝัน เพราะมันเลือนหายไปอย่างรวดเร็ว
๖. กามเปรียบเหมือนสิ่งของที่ขี้มมา เพราะบุคคลไม่สามารถชื่นชมมันได้นาน
๗. กามเปรียบเหมือนกับต้นผลไม้ เพราะมันถูกคนทั่วไปตัดโค่นอยู่เสมอ
๘. กามเปรียบเหมือนดาบ เพราะมันตัด (เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย)
๙. กามเปรียบเหมือนเข็มหมุดที่แหลมคม เพราะมันเสียดแทง
๑๐. กามเปรียบเหมือนหัวงูพิษ เพราะมันเป็นของน่ากลัว
๑๑. กามเปรียบเหมือนกลุ่มค่ายที่ถูกลมพัดกระจัดกระจายออกไป เพราะมันไม่ถูกตัดขวางโดยธรรมชาติ
๑๒. กามเปรียบเหมือนภาพมายา เพราะมันทำให้คนโง่หลงมกมาย
๑๓. กามเปรียบเหมือนความมืด เพราะมันทำให้มืดบอด
๑๔. กามเปรียบเหมือนเครื่องกีดขวาง เพราะมันขัดขวางหนทางแห่งความดี
๑๕. กามเปรียบเหมือนการหลงทาง เพราะมันทำให้สูญเสียสัมมาสติ
๑๖. กามเปรียบเหมือนความสุกงอม เพราะมันต้องสุ่งไปเป็นธรรมดา
๑๗. กามเปรียบเหมือนโซ่ เพราะมันผูกคนหนึ่งติดกับอีกคนหนึ่ง
๑๘. กามเปรียบเหมือนโจร เพราะมันขโมยคุณค่าของสิ่งที่ดีไป
๑๙. กามเปรียบเหมือนรังของโทษ เพราะมันทำให้เกิดการทะเลาะวิวาท
๒๐. กามเปรียบเหมือนพาหนะที่เต็มไปด้วยทุกข์ เพราะมันทำให้เกิดความคับแค้นที่ประมาณมิได้

^{๑๔๔} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) และคณะ, หน้า ๗๓.

ในเรื่องภิกษุวิภูษะ^{๑๔๕}ผู้มีทิฏฐิบาป เห็นว่ากามทั้งหลายหากช่องเสฟแล้วไม่เป็นอันตรายไม่เป็นโทษแต่อย่างใด ซึ่งไม่ตรงกับธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ทำให้พระพุทธองค์ทรงดำหนิว่าภิกษุวิภูษะเป็น โมฆบุรุษ แล้วตรัสย่ำว่ากามทั้งหลายหากช่องเสฟแล้วจะเกิดโทษได้จริง พระพุทธองค์ทรงแสดงอุปมาโทษของกามไว้ดังนี้

๑. กามทั้งหลายมีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง
๒. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนร่างโครงกระดูก ฯลฯ
๓. กามทั้งหลาย เปรียบเหมือนชิ้นเนื้อ ฯลฯ
๔. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนคบเพลิงหยู้า ฯลฯ
๕. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง ฯลฯ
๖. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนความฝัน ฯลฯ
๗. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนของที่ยืมมา ฯลฯ
๘. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนผลไม้ค้ำตัน^{๑๔๖} ฯลฯ
๙. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนเขียงหั่นเนื้อ ฯลฯ
๑๐. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนหอกหลาว ฯลฯ
๑๑. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนห้วง มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง

๒.๒.๕ เนกขัมมานิสังสกา

เนกขัมมานิสังสกา เป็นเรื่องสุดท้ายในอนุปฺพพิคคา อาจถือว่าเป็นข้อสำคัญที่สุดก็ได้ เพราะพระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นทางออกจากกามว่ามีคุณมากอย่างไร เพราะถ้าพึงเห็นคุณและโทษของกาม ไม่สามารถออกจากกามได้

๒.๒.๕.๑ ความหมายของเนกขัมมานิสังสกา

เนกขัมมานิสังสกา หมายถึง เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม^{๑๔๗}

^{๑๔๕} คุุรายละเอียคใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๖๕/๑๓๓-๑๓๔. คุุทิยบ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๔/๒๔๖-๒๔๗, วิ.มทา. (ไทย) ๒/๔๑๓/๕๒๖-๕๒๗, อ.ง.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๗๖/๑๓๔, ชุ.ม. (ไทย) ๒๕/๓/๗-๘, ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๔๗/๔๖๕-๔๗๐.

^{๑๔๖} ผลไม้ค้ำตัน หมายถึงกามทั้งหลาย เปรียบเหมือนผลไม้ไม่มีพิษ เพราะบนทอนร่างกาย (วิสุกฺขผลูปมา สพฺพกฺปจฺจกฺปฺลิกฺขณฺณฺเจน) คุุรายละเอียคใน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๔/๑๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๔/๒๔๗.

^{๑๔๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๒/๔.

ในคัมภีร์ชั้นนอร์ธกถาให้ความหมายว่า “เนกขัมมานิสังสกถา หมายถึงกถาที่พรรณนาคุณความดีของการไม่ติดใจเพลินอยู่ในกาม ความปลอดโปร่งจากสิ่งล่อเร้าเข้ายวน การออกบวชเพื่อให้มีฉันทะที่จะแสวงหาความดีงาม และความสุขอันสงบที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น”^{๔๘}

ในคัมภีร์ชั้นฎีกาให้ความหมายว่า “อานิสงส์แห่งการออกจากกาม ในที่นี้หมายถึงอานิสงส์แห่งการออกจากกามสัญญา การออกจากกามวิตก การออกจากกามปริพาหะ (ความเร่าร้อนเพราะกาม) การออกจากความขวนขวาย ได้แก่คุณในการบรรพชา และในฉานเป็นต้น”^{๔๙}

๒.๒.๕.๒ เนกขัมมานิสังสกถาในอนุப்புพิทถา

เนื้อความของเนกขัมมานิสังสกถาในอนุப்புพิทถานั้น ในนอร์ธกถาสูปพุททกุกกุฐิสุตต มีอรรถาธิบายว่า “ครั้งทรงให้กั้ว ด้วยโทษแห่งกามอย่างนี้แล้ว จึงทรงประกาศอานิสงส์ในเนกขัมมะ คือ แสดงพรรณนาคุณของบรรพชาและคุณในฉานเป็นต้น”^{๕๐} (เอว กามาทีนเวน ตชเชตฺวา เนกขมฺเม อานิสฺสํ ปกาเสสิ ปพุทฺทชฺชาย ฉานาทีสุ จ คุณฺฑํ ทีเปสิ วมฺเณสิ)^{๕๑}

จากความหมายข้างต้น เนกขัมมานิสังสกถา เป็นการพรรณนาคุณ ๒ อย่าง คือ คุณของบรรพชา และคุณในฉาน ผู้วิจัยเห็นว่าคุณของการบรรพชา คือ คุณแห่งการออกไปจากกามด้วยกาย ส่วนคำว่าคุณในฉานนั้น คือ คุณแห่งการออกไปจากกามด้วยจิต

๒.๒.๕.๓ คุณของบรรพชา

การบรรพชา ในที่นี้ หมายถึง บุคคลได้ถือครองผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากบ้านเรือนแล้วพยายามบำเพ็ญสมาธิ แต่ยังไม่ได้รับบรรลุฉาน การบรรพชานี้ถือว่าเป็นการออกจากกามด้วยกาย

ในสามัญญผลสูตร พระเจ้าชวาศศัตรุทรงถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าถึงอานิสงส์ของการบวชที่เห็นได้ในปัจจุบันมีอะไรบ้าง พระพุทธองค์ตรัสถึงอานิสงส์ของการบวชไว้ถึง ๑๔ ประการ

๑. คนที่เป็นทาสกรรมกร เมื่อบวชแล้วย่อมได้รับความเคารพกราบไหว้ ให้ความคุ้มครองจากบุคคลผู้มีชนชั้นสูงกว่าตนในสมัยครั้งก่อนบวช

^{๔๘} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๓๐, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๖๕/๖๕.

^{๔๙} สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๒๖/๒๓๖-๒๓๗, วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๔๒/๔.

^{๕๐} พุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๔๕๕. ดูรายละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

^{๕๑} พุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๐๒. ดูรายละเอียดภาคผนวก ก. ในวิทยานิพนธ์นี้.

๒. คนที่เป็นชานา เมื่อบวชแล้วย่อมได้รับความเคารพกราบไหว้ ให้ความคุ้มครอง และถวายปัจจัย ๔ จากบุคคลผู้มีชนชั้นสูงกว่าตนในสมัยครั้งก่อนบวช

๓. คนที่บวชเมื่อได้ประพาศพรหมจรรย์ รักษาศีล สำรวมอินทรีย์ มีสติสัมปชัญญะ มีสมาธิ ละนิวรณ์ ๕ ได้ ในที่สุดก็ได้บรรลุมรรณที่ ๑ ประสบความสุขอันเกิดจากฌาน

๔. บำเพ็ญสมาธิจนบรรลุมรรณที่ ๒

๕. บำเพ็ญสมาธิจนบรรลุมรรณที่ ๓

๖. บำเพ็ญสมาธิจนบรรลุมรรณที่ ๔

๗. น้อมจิตไปเพื่อเจริญวิปัสสนา จนเข้าถึงวิปัสสนาญาณ

๘. บรรลุมโนมยิทธิ คือ ฤทธิ์ทางใจ

๙. บรรลูลิทธิวิธิ คือ แสดงฤทธิ์

๑๐. สามารถได้ทิพโสต คือ หูทิพย์

๑๑. สามารถได้ใจโตปริยญาณ คือ รู้ใจคนอื่น

๑๒. สามารถได้บุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ระลึกชาติหนหลังได้เป็นจำนวนมาก

๑๓. สามารถได้ จุฑุปปาทญาณ คือ ญาณรู้จุดติและกำเนิดของสัตว์ทั้งหลาย

๑๔. สามารถได้บรรลุ อสวักขญาณ คือ ทำกิเลสให้สิ้นไป^{๑๕๒}

พระพุทธองค์ทรงสรุปว่า อานิสงส์ของการบวชในปัจจุบันมีผลสูงกว่ากันไปตามลำดับ ใน ๒ ข้อแรก เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นได้ด้วยตา ส่วนที่เหลือคือผลแห่งการบวชที่ประณีตกว่า ๒ ข้อแรก

ในมรรฐสูตร ได้แสดงไว้ในทำนองเดียวกันว่า ใครก็ตาม ไม่ว่าจะมาจากชนชั้นวรรณะใด ถ้าได้บวชแล้ว ประพาศพรหมจรรย์ อยู่ในศีลธรรม ย่อมได้รับการยกย่องนับถือ และบำรุงคุ้มครอง เหมือนกันหมด ดังมีเนื้อความว่า

พราหมณ์ใน โลกนี้ ฯลฯ แพศย์ใน โลกนี้ ฯลฯ สุทรใน โลกนี้ โคนผมและหนวด นุ่งห่มผ้า กาสาวพัสตร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่บริโภคนิราตรี ถันภัตตอาหารมือเดียว เป็นพรหมจารี มีศีล มีกัลยาณธรรม พระองค์จะทรงทำอะไรกับบรรพชิตนั้น... โยมต้องกราบไหว้ ลูกรับ เชื่อเชิญด้วยอาสนะ หรือ เจาจงนิมนต์ท่านด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และกิลานปัจจัยเภสัชบริขาร จัดการอารักขา คุ้มครองป้องกันท่านตามความเหมาะสม ซ่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสมณนามว่าสุทรของท่าน เมื่อก่อนนั้นหายไปแล้ว ท่านได้ชื่อว่า สมณะท่านนั้น^{๑๕๓}

^{๑๕๒} คุรยละเอียดใน ที.ที. (ไทย) ๘/๑๘๒-๒๕๓/๖๐-๘๖.

^{๑๕๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๒/๓๕๐.

๒.๒.๕.๔ คุณในฉาน

ฉานมีอานิสงส์ คือสามารถกำจัดนิวรณ์ได้ในเบื้องต้นและส่งผลให้ได้มรรคผลนิพพานในเบื้องปลาย ฉะนั้นผู้ที่จะได้รับคุณในฉานนั้นอาจเป็นใครก็ได้ ในความหมายของคำว่า “คุณในฉาน” ในที่นี้หมายถึงคุณของการข่มกามตัณหาไว้ด้วยสมาธิหรือฉาน เรียกว่า วิกัมภนปหาน^{๕๔}

ในวิมุตติมรรค มีข้อความว่า “อะไรคืออานิสงส์ของเนกขัมมะ” สรุปได้ว่า

๑. การกำจัดนิวรณ์
๒. การอยู่ด้วยวิมุตติ
๓. ความยินดีในความสงบ
๔. การอยู่เป็นสุขและมีสติ
๕. ความสามารถอดทนต่อทุกข์
๖. การทำกุศลให้พร้อมมูล
๗. การบรรลุขั้นต้นซึ่งผลอันยิ่งใหญ่
๘. การได้รับประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่ายโดยอาศัยการให้ทาน
๙. ปัญญาอันสูงส่ง เป็นความดีสูงสุดในบรรดาภพทั้งหลาย เรียกว่าอยู่เหนือโลกทั้ง ๓^{๕๕}

ในตปุสสสูตร พระพุทธองค์ตรัสอานิสงส์ของเนกขัมมะ เมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า “เนกขัมมะเป็นความสงบเป็นสิ่งดี” ทำให้สามารถบรรลุปฐมฉาน สูงขึ้นตามลำดับจนถึงสัญญาเวทยิตนิโรธ หรือเจโตวิมุตติ ทำให้สิ้นกิเลสตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ แต่ก่อนที่จะตรัสรู้นั้นจิตของพระองค์ไม่สงบเลย ดังที่ทรงดำริว่า “จิตของเรานั้น ไม่แล่นไป ไม่เสื่อมใส ไม่ตั้งมั่นในเนกขัมมะ ไม่หลุดพ้น” หลังจากนั้นทรงพิจารณาใคร่ครวญ จนในที่สุดก็ทราบสาเหตุที่จิตยังไม่สงบก็เพราะยังไม่ได้เห็นโทษในกามทั้งหลาย และไม่ได้ทำให้มาก ดังมีข้อความว่า

อะไรหนอแลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้จิตของเราไม่แล่นไป ไม่เสื่อมใสไม่ตั้งมั่นใน เนกขัมมะ ไม่หลุดพ้น เมื่อพิจารณาเห็นว่า เนกขัมมะนั้นสงบ เราจึงมีความดำริตั้งมั่นว่าโทษในกามทั้งหลายเรายังไม่ได้เห็นและไม่ได้ทำให้มาก และอานิสงส์ในเนกขัมมะเรายังไม่ได้บรรลุและไม่ได้เสพ เพราะเหตุนี้ จิตของเราจึงไม่แล่นไป ไม่เสื่อมใส ไม่ตั้งมั่นในเนกขัมมะ ไม่หลุดพ้น^{๕๖}

^{๕๔} วิกัมภนปหาน หมายถึงการดับกิเลสด้วยการข่มไว้ของท่านผู้บำเพ็ญปฐมฉาน ข่มขังนิวรณ์ไว้ได้ ตลอดเวลาที่อยู่ในฉานนั้น เป็นข้อแรกของปหาน ๕ ดูรายละเอียดจาก ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๒๔/๒๘, ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๔๓/๑๕๐.

^{๕๕} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมมจิตฺโต) และคณะ, หน้า ๑๓.

^{๕๖} อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๔๑/๕๒๔.

๒.๓ รูปแบบการแสดงอนุพุททิกถา

รูปแบบการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้านั้นมีหลายแบบ โดยรวมแล้วรูปแบบธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแบ่งได้เป็น ๒ แบบ^{๕๗} คือ เทศนาธรรมแบบย่อ^{๕๘} และเทศนาธรรมแบบพิสดาร^{๕๙} อนุพุททิกถาเป็นการเทศนาธรรมแบบพิสดาร เป็นไปตามที่พระอรรถาจารย์ที่ได้อธิบายไว้ เหมาะกับผู้ที่ยังไม่พร้อมบรรลุธรรมทันที คือยังมีอินทรีย์อ่อนอยู่ (มีความพร้อมน้อย) จำเป็นต้องเทศนาธรรมตามลำดับประกอบด้วยทานกถา สีลกถา สักกกถา กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา เพื่อเตรียมจิตให้พร้อมเข้าจอร์ริยสัง ๔ ซึ่งผู้ฟังโดยส่วนมากจะอยู่ในประเภทนี้

ถ้าพิจารณาตามคัมภีร์หลักคือพระไตรปิฎก อนุพุททิกถาจะเป็นเทศนาธรรมแบบย่อ เพราะในพระไตรปิฎกแสดงไว้เฉพาะหัวข้อธรรมเท่านั้น อาจเป็นไปได้ว่าเทศนาแบบย่อนี้เหมาะกับผู้มีอินทรีย์แก่กล้า (มีความพร้อมมาก) แค่งงธรรมโดยย่อก็เข้าใจและบรรลุธรรมได้

ในคัมภีร์เนตติปกรณ์ พระมหากัจจายนเถระ ได้อธิบายเกี่ยวกับการแสดงธรรมโดยย่อ และโดยพิสดาร ทำให้ผู้ฟังบรรลุเร็วช้าต่างกันว่า “พระธรรมวินัยนั้นอันพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้โดยย่อ ย่อมแนะนำชนผู้บรรลุธรรมเร็ว ดังคำกล่าวที่ว่า งามในเบื้องต้น เมื่อขยายความย่อมแนะนำชนผู้บรรลุธรรมช้า ดังคำกล่าวที่ว่า งามในท่ามกลาง เมื่ออธิบายโดยพิสดารย่อมแนะนำชนผู้บรรลุธรรมได้ ดังคำกล่าวที่ว่า งามในที่สุด”^{๖๐}

จากการศึกษาถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุพุททิกถา ผู้วิจัยได้ทราบขั้นตอนการแสดงธรรมของพระพุทธองค์ ๘ ขั้นตอน ได้แก่

๑. ตรวจสอบความพร้อมของผู้รับฟัง
๒. แก้ไขปัญหา
๓. ตรวจสอบศรัทธา

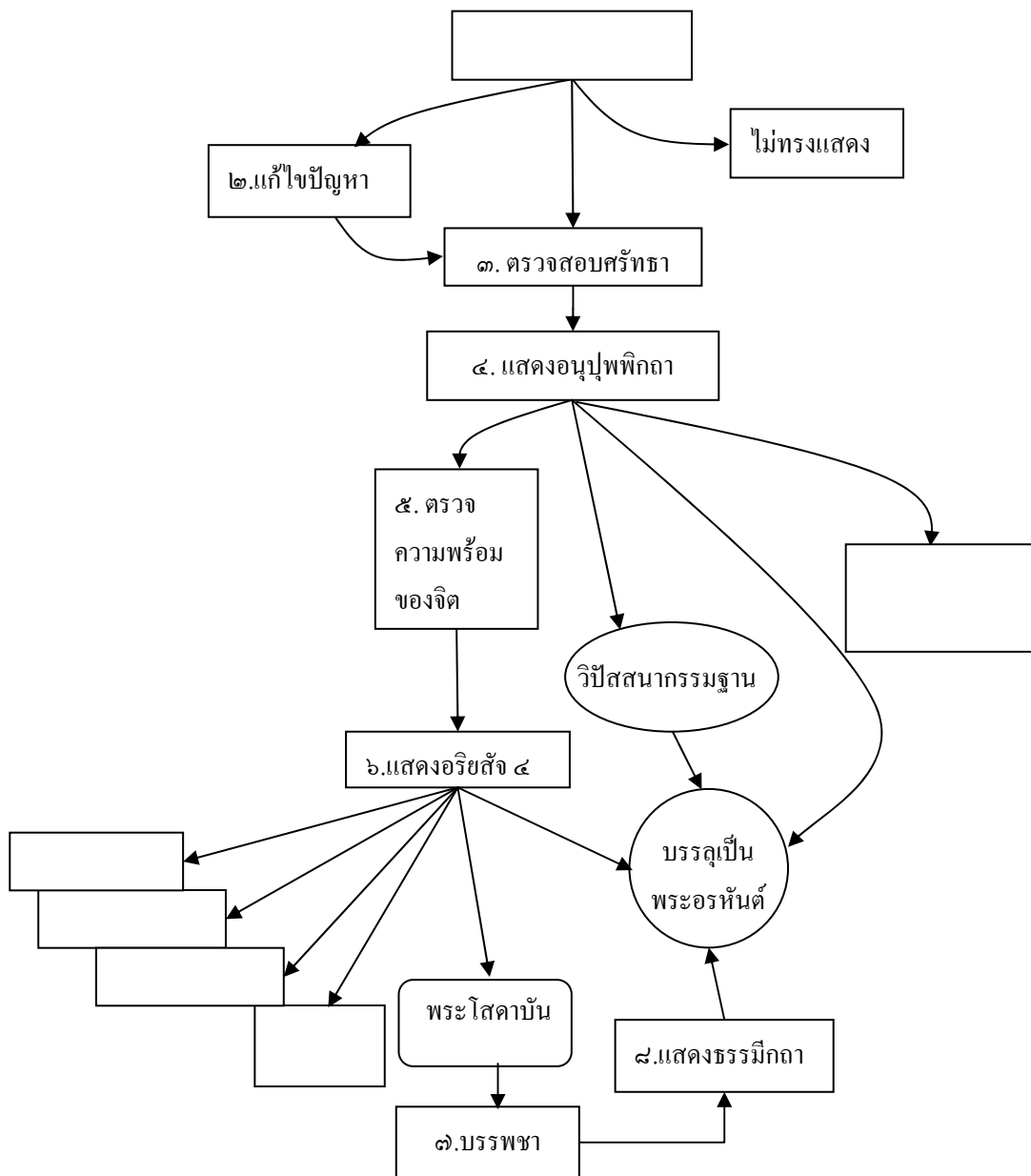
^{๕๗} ดูรายละเอียดใน อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๖๖.

^{๕๘} ธรรมเทศนาแบบย่อ หมายถึงการยกหัวข้อขึ้นตั้งแล้วกล่าว ใช้สำหรับบุคคลผู้มีปัญญามาก ผู้เป็นอุกมฤตัญญู ผู้ที่พอยกหัวข้อก็รู้ ดูรายละเอียดใน อจ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๑๔/๑๒, อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๖๗.

^{๕๙} ธรรมเทศนาแบบพิสดาร หมายถึงการยกหัวข้อขึ้นตั้งหรือไม่ยกหัวข้อขึ้นตั้งแล้วกล่าวชี้แจงโดยพิสดาร ใช้สำหรับบุคคลผู้มีปัญญาน้อย ๓ จำพวก คือ (๑) วิปจิตัญญู ผู้รู้ต่อเมื่อขยายความ (๒) เนยยะ ผู้ที่พอแนะนำได้ (๓) ปทปรมะ ผู้มีบทเป็นอย่างไร ผู้อธิบายสอนให้รู้ได้แค่เพียงตัวบทคือพยัญชนะหรือถ้อยคำ ไม่อาจเข้าใจอรรถคือความหมาย ดูรายละเอียดใน อจ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๑๔/๑๒, อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๖๗.

^{๖๐} พระมหากัจจายนเถระ, เนตติปกรณ์, แปลโดย พระคันธสารากวีวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยราษฎร์การพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๕๐.

- ๔. แสดงอนุปฏิพิทกา
- ๕. ตรวจสอบพร้อมของจิต
- ๖. แสดงอริยสัง ๔
- ๗. บรรพชา
- ๘. แสดงธรรมมีกกา

ภาพที่ ๒ แสดงขั้นตอนการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า

๒.๓.๑ ตรวจสอบความพร้อมของผู้รับฟัง

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงอนุปฺพทิกถาแก่ผู้ใด พระองค์จะทรงตรวจดูอรรถาธิบายของผู้นั้นก่อนว่าสามารถจะบรรลุธรรมได้หรือไม่ ดังมีข้อความว่า “...พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการกำหนดจิตของบริษัทยุวกหมู่เหล่าด้วยพระทัยว่า ในบริษัทนี้ ใครหนอแลควรรู้แจ้งธรรม พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นชายโรคเรื้อนชื่อสุปฺพุทฺธะนั่งอยู่ในบริษัทนั้น จึงทรงดำริดังนี้ว่า ในบริษัทนี้ ชายคนนี้แลควรรู้แจ้งธรรม...”^{๑๖๑}

จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นสอนแก่บุคคลที่มีความพร้อมที่จะรับการสอนก่อน มิใช่สอนกันเรื่อยไปแบบไม่มีเป้าหมาย เพราะเป้าหมายการสอนนั้น มุ่งประโยชน์สำหรับผู้รับการสอนเป็นสำคัญ ฉะนั้น หากสอนแล้วไม่เกิดประโยชน์อันใดแก่ผู้รับการสอน ก็ไม่ควรสอน เพราะเป็นการเสียเวลาเปล่า เอาเวลาไปให้แก่ผู้ที่พร้อมจะรับการสอนดีกว่า ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงไม่สอนคนที่อยู่ในจำพวกปทปรมะ (บุคคลที่ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ในชาติปัจจุบัน)

๒.๓.๒ แก้ไขปัญหา

บุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงสอดส่องญาณตรวจดูด้วยสัตัพฺพญุตญาณแล้วว่าบุคคลนั้นมีกำลังบุญบารมี มีอินทรีย์แก่กล้าพอจะบรรลุธรรมได้ พระพุทธองค์ก็จะทรงโปรดแสดงธรรมด้วย ถึงแม้บุคคลเหล่านั้นจะมีอุปสรรคอยู่บ้างก็ตาม ส่วนบุคคลที่ไม่มีปัญหาพระพุทธองค์ก็ทรงแสดงธรรมตามปกติ ผู้วิจัยมุ่งถึงกลุ่มบุคคลที่มีปัญหา ซึ่งมีความแตกต่างกันคือ บางคนยังสงสัยในคำสอน บางคนยังไม่สนใจพระพุทธเจ้า เป็นต้น ขั้นตอนนี้ถือว่าสำคัญมากเพราะหากผู้เรียนเกิดศรัทธาเลื่อมใสธรรมในเบื้องต้น ก็จะเป็นบันไดก้าวแรกของขั้นตอนการบรรลุอรหัตตผล ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

กุลบุตรในศาสนา นี้ เกิดศรัทธาแล้วย่อมเข้าไปหา เมื่อเข้าไปหา ย่อมนั่งใกล้ เมื่อนั่งใกล้ ย่อมเงียโสตกลงสดับ เงียโสตกลงสดับแล้ว ย่อมฟังธรรม ครั้นฟังธรรมแล้ว ย่อมทรงจำไว้ ย่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้ว เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมควรเพ่งพินิจ เมื่อมีการเพ่งพินิจธรรมอยู่ ฉันทะย่อมเกิด กุลบุตรนั้นเกิดฉันทะแล้ว ย่อมอุตสาหะ ครั้นอุตสาหะแล้ว ย่อมไตร่ตรอง ครั้นไตร่ตรองแล้ว ย่อมอุทิสกายและใจ เมื่ออุทิสกายและใจแล้ว ย่อมทำให้แจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมด้วยนามกาย และเห็นแจ่มแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วยปัญญา ^{๑๖๒}

^{๑๖๑} จุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๓/๒๕๖.

^{๑๖๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒.

ตัวอย่างปัญหาและการแก้ไขของพระพุทธเจ้า แจกแจงได้ดังนี้

(๑) ผู้ฟังยังไม่สนใจ

นายโสณโกปิวิสะ พร้อมด้วยกุลบุตรในหมู่บ้าน ๘๐,๐๐๐ คน : ด้วยพระประสงค์ของพระเจ้าพิมพิสารที่ต้องการจะเห็นฝ่าเท้าที่มีขนของนายโสณโกปิวิสะ ดังนั้นกุลบุตรในหมู่บ้าน ๘๐,๐๐๐ คน จึงได้นำนายโสณโกปิวิสะผู้มีขนอยู่บนฝ่าเท้าทั้งสองข้าง เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร จากนั้นได้รับคำสอนจากพระเจ้าพิมพิสารเรื่องประโยชน์ในปัจจุบัน และพระองค์ทรงแนะนำให้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อรับคำสอนเรื่องประโยชน์ในภพภาคหน้า ต่อมาเขาเหล่านั้นจึงไปที่ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ เมื่อได้พบกับพระศาสดาต่างพากันสนใจแต่พระศาสดาซึ่งเป็นพระอุปคุตของพระพุทธเจ้าในขณะนั้นที่กำลังแสดงฤทธิ์ให้เห็นอยู่ต่อหน้าต่อตา จึงไม่สนใจพระพุทธเจ้าเลย ด้วยพุทธานุภาพที่ทรงรู้วาระจิตของคนเหล่านั้น จึงรับสั่งให้พระศาสดาแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ซึ่งเป็นอุตตริมนุสสรรมให้ยิ่งๆ ขึ้นไป พระศาสดาจึงเหาะขึ้นสู่อากาศ แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ซึ่งเป็นอุตตริมนุสสรรมหลายอย่างในอากาศกลางท้องฟ้าแล้ว จึงกลับลงมาขบศิระแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค ได้กราบทูลว่า “พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ข้าพระองค์เป็นสาวก”

หลังจากนั้น นายโสณโกปิวิสะและกุลบุตรในหมู่บ้าน ๘๐,๐๐๐ คนต่างสรรเสริญว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระสาวกยังมีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากถึงเพียงนี้ พระศาสดาจะต้องมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก (กว่านี้) แน่แน่นอน” แล้วหันมาสนใจพระผู้มีพระภาคเท่านั้น ไม่ยอมสนใจท่านพระศาสดาอีกเลย พระพุทธองค์ทรงทราบวาระจิตของเขาเหล่านั้นแล้ว จึงทรงแสดงอนุบุพพิททาเป็นลำดับต่อไป หลังจากกุลบุตรในหมู่บ้าน ๘๐,๐๐๐ คน กลับไปแล้ว นายโสณโกปิวิสะจึงขอบวชเป็นพระโสณโกปิวิสะ ปฏิบัติธรรม ณ ป่าสีตวัน มีความเพียรอย่างยิ่งจนจรณจนเท้าทั้งสองแตก สถานที่เดินจงกรมเปื้อนเลือดคูดจที่ฆ่าโค แต่ก็ไม่หลุดพ้นจากอาสวะ จึงท้อใจคิดว่าบุญบารมีของตนยังไม่เต็มควรสึกออกไปเพื่อนำทรัพย์สมบัติที่มีอยู่ใช้บำเพ็ญบุญบารมี พระพุทธองค์ทรงทราบจึงมาปรากฏพระองค์ที่ป่าสีตวัน ทรงตรัสสอนเรื่องความเพียรเปรียบกับสายพิน จากนั้นพระโสณะได้ตั้งความเพียรให้พอดี ปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน^{๑๖๓} และถือเอานิมิต^{๑๖๔} ในความเสมอกัน

^{๑๖๓} ปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน หมายถึงปรับศรัทธาให้เสมอกับปัญญา และปรับปัญญาให้เสมอกับศรัทธา ปรับวิริยะให้เสมอกับสมาธิ และปรับสมาธิให้เสมอกับวิริยะ ส่วนสตินั้นยังมีเท่าไรก็ยิ่งดีไม่มีคำว่าเกินดูรายละเอียดใน วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๓/๑๖๔, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๔๔๓/๓๕๒-๓๕๓, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๘.

^{๑๖๔} ถือเอานิมิต ในที่นี้ หมายถึงให้สมถนิมิต วิปัสสนานิมิต มัคคนิมิต และผลนิมิตเกิดขึ้นดูรายละเอียดใน สารตถ. ฎีกา (บาลี) ๓/๒๔๓/๓๕๓, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๘.

(๒) ผู้ฟังยังไม่เลื่อมใส

มัลลกษัตริย์ชื่อโรหะ : มัลลกษัตริย์ชื่อโรหะเป็นสหายของท่านพระอานนท์ ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปกรุงกุสินารา พวกมัลลกษัตริย์ชาวกรุงกุสินาราได้ต้อนรับพระผู้มีพระภาคอย่างสมพระเกียรติ แท้จริงแล้วมัลลกษัตริย์ชื่อโรหะต้อนรับก็เพราะกลัวญาติตนจะปรับสินไหมไม่ได้ต้อนรับเพราะความเลื่อมใสในพระพุทธองค์เลย ดังมีข้อความบางตอนว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้ต้อนรับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ให้ใหญ่โตเลย แต่พวกญาติได้ทำตีกากันว่า ‘ผู้ไม่ต้อนรับพระผู้มีพระภาคจะถูกปรับสินไหม ๕๐๐ กหาปณะ’ ข้าพเจ้ารับเสด็จพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ก็เพราะกลัวพวกญาติจะปรับสินไหม” พระอานนท์เมื่อได้ฟังดังนั้นจึงไม่พอใจ แต่ก็อยากช่วยเหลือเพื่อน จึงอาราธนาพระพุทธเจ้าให้สั่งสอนเพื่อนตน ดังมีข้อความว่า “มัลลกษัตริย์โรหะผู้นี้เป็นคนมีชื่อเสียง มีคนรู้จักมาก และความเลื่อมใสในพระธรรมวินัยของคนเช่นนี้มีประโยชน์มาก พระองค์โปรดทรงกระทำให้มัลลกษัตริย์โรหะเลื่อมใสในพระธรรมวินัยนี้ด้วยเถิดพระพุทธเจ้าข้า” ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงแผ่พระเมตตาจิตไปยังมัลลกษัตริย์ชื่อโรหะแล้วเสด็จจากอาสนะเข้าพระวิหาร มัลลกษัตริย์โรหะพอได้รับกระแสพระเมตตาจิตของพระผู้มีพระภาคถูกต้องจึงเที่ยวค้นหาตามพระวิหาร ตามบริเวณทั่วทุกแห่งคูดุโคแม่ลูกอ่อน เมื่อได้พบพระพุทธองค์ในพระวิหารแล้วพระพุทธองค์จึงทรงแสดงอนุปุกพิถาแก่มัลลกษัตริย์โรหะ^{๑๖๖}

(๓) ผู้ฟังยังมีความสงสัยคำสอน

สีหเสนาบดี : สีหเสนาบดี เคยนับถือลัทธิของนิครนถ์นาฏบุตรอยู่ก่อนแล้ว ได้ฟังคำกล่าวสรรเสริญพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จากเจ้าลิจฉวี จึงเกิดศรัทธาอยากเข้าพบพระพุทธเจ้า แต่ถูกอาจารย์ของตน(นิครนถ์นาฏบุตร) ห้ามไว้ถึง ๓ ครั้ง และตั้งข้อกล่าวหากับพระพุทธเจ้า ๘ ข้อ เช่นว่า “พระสมณโคดมเป็นผู้สอนไม่ให้ทำ แสดงธรรมเพื่อการไม่ให้ทำ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น” แต่ในที่สุด สีหเสนาบดีก็ได้ไปพบพระพุทธเจ้าและได้ฟังคำแก้ข้อกล่าวหาต่างๆ จนเข้าใจแจ่มแจ้ง เพราะพระพุทธองค์ทรงอธิบายตอบข้อสงสัยได้อย่างกระจ่างแจ้ง เปิดใจกว้าง ไม่บังคับให้เชื่อแต่ให้ผู้ฟังใช้ความคิดวิเคราะห์ตัดสินใจเอาเอง หลังจากนั้นสีหเสนาบดีขอถึงพระรัตนตรัย มอบ

^{๑๖๕} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๒-๒๔๓/๑-๘.

^{๑๖๖} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๑-๓๐๒/๑๓๓-๑๓๖.

(๔) ผู้ฟังยังปฏิบัติตามความเชื่อเดิมอยู่

กฏทันตพราหมณ์ : กฏทันตพราหมณ์เป็นผู้ที่ยังไม่รู้จักพระพุทธศาสนา ยังมีความเชื่อตามประเพณีเดิม ๆ อยู่ คือคิดว่าการบูชาชัญญ ด้วยการฆ่าสัตว์เป็นจำนวนมากจะทำให้เทพเจ้าพอใจบันดาลสิ่งที่ตนปรารถนาได้ กฏทันตพราหมณ์ ได้รับคำสั่งจากพระราชา ให้มีหน้าที่ทำพิธีบูชาชัญญ เพื่อหวังผลว่าบ้านเมืองจะประสบแต่สิ่งดี ๆ กฏทันตพราหมณ์ ได้ยินแต่ชื่อและคำเล่าลือว่ามหาชัญญที่สมบูรณ์แบบจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญ แต่ตนไม่ทราบถึงรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้เลย จึงไม่สามารถทำพิธีมหาชัญญนี้ได้ แต่มีกิตติศัพท์ว่า พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้ดี ครั้งนั้นเป็นช่วงที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาใกล้หมู่บ้านของกฏทันตพราหมณ์พอดี กฏทันตพราหมณ์จึงทูลขอให้พระพุทธเจ้าบอกวิธีการประกอบมหาชัญญ ซึ่งก็เป็นโอกาสอันดีที่พระพุทธองค์จะทรงอธิบายในหลักธรรมต่างๆ โดยมีวิธีการสอนอย่างแยบคายเพื่อโน้มน้าวใจให้เลื่อมใสศรัทธาก่อน เพื่อให้กฏทันตพราหมณ์ พร้อมทั้งจะรับฟังอนุปูปพิภคาและอริยสัจ ๔ ต่อไป^{๖๖}

(๕) ผู้ฟังมีจิตใจเบือนหน้าชีวิต

ยสกุลบุตร : ยสกุลบุตรเป็นบุตรเศรษฐี มีสตรีสวยงามมากมาบำเรออย่างดี ในคืนหนึ่งยสกุลบุตรนอนหลับ ไปก่อน เมื่อตื่นขึ้นตอนดึกขณะที่ไฟสว่างอยู่ เขาได้เห็นสตรีเหล่านั้นนอนอยู่ในท่าทางที่ไม่สวยงาม เปรียบเหมือนกับซากศพในป่าช้า จึงเกิดความสลดใจ แล้วอุทานขึ้นว่า “ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ” เหตุที่ยสกุลบุตรมีนิสัยอย่างนี้เพราะบุพกรรมของยสกุลบุตร ครั้งสมัยพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เขาปรารถนาเป็นพระเจ้าอรหันต์ จึงทำบุญโดยการเก็บศพคนยากไว้ แล้วจัดการเผาให้เรียบร้อย ในระหว่างที่ศพกำลังถูกเผาอยู่นั้น ยสะได้เกิดความสลดสังเวชใจได้ อสุภสังขยา เพราะเหตุที่มีอสุภสังขยานี้เอง เมื่อยสกุลบุตรได้เห็นสตรีนอนเกลื่อนในบ้าน จึงมองเห็นประดุกศพที่อยู่ในป่าช้า จะเห็นว่าหากยสะไม่มีอุปนิสัยทางนี้แล้วความรู้สึกอย่างนี้จะเกิดแก่ยสกุลบุตรไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงมีญาณหยั่งรู้ถึงอุปนิสัยของยสะในชาติก่อน ซึ่งขณะนี้ได้ถึง

^{๖๖} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๐-๒๕๔/๑๐๘-๑๑๖, อง.อุทฺทจก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๒๒๖-๒๓๔.

^{๖๗} คุรยละเอียดใน ที.ที. (ไทย) ๕/๓๒๓-๓๕๘/๑๓๕-๑๕๐.

อีกตัวอย่างที่ผู้ฟังเบื่อหน่ายชีวิต คือ

นางรัชชมาลา : นางรัชชมาลาเบื่อหน่ายชีวิตคิดจะแขวนคอฆ่าตัวตายเพราะถูกเจ้านาย ชมเหงรังแกตนทุก ๆ วัน จึงเข้าไปในป่าหากิ่งไม้เหมาะๆ สำหรับยึดเชือกแขวนคอ แต่ได้พบ พระพุทธเจ้าจึงเปลี่ยนใจ เหตุเพราะตนมีบุญบารมีที่สะสมมาในอดีตชาติ พระพุทธเจ้าจึงทรงโปรด แสดงอนุบุพพิกถาและอริยสัจ ๔ จนสำเร็จ โสคาปัตติผล ดังมีข้อความว่า

ครั้นเห็นแล้วมีใจถูกความเคารพในพระพุทธเจ้าเหนียวรั้งไว้จึงคิดว่า ทำไฉนพระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงแสดงธรรมแม้แก่คนเช่นเรา...พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูอาการความประพฤติทางจิตของนางแล้ว จึงตรัสเรียกว่า รัชชมาลา นางได้ยินพระคำรัสนั้นแล้วเป็น ประหนึ่งว่า ถูกโสรจสรงด้วยน้ำอมฤต ได้ถูกปิดตีสัมผัสไม่ขาดสายเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค เจ้า ถวายบังคมแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสกล่าวด้วยสัจจะ ๔ อันเป็นลำดับต่อจากอนุบุพพิกถาแก่นาง นางก็ได้ตั้งอยู่ในโสคาปัตติผล^{๑๖๕}

(๖) มีจิตคิดทำร้าย

บุคคลบางพวกนอกจากจะไม่ศรัทธาในพระพุทธเจ้าแล้วยังคิดทำร้ายพระพุทธองค์ด้วย ทรงแก้ปัญหาโดยใช้อิทธิปาฏิหาริย์กับบุคคลเหล่านี้ เพื่อให้เขาเหล่านั้นเกิดความสำนึกผิด หลังจากนั้นจึงทรงแสดงอนุบุพพิกถาต่อไป ดังเช่น บรูษที่พระเทวทัตส่งมาลอบปลงพระชนม์ มี ข้อความบางตอนในช่วงที่สลัดใจและสำนึกผิดว่า “...พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้กระทำความผิด เพราะความโง่เขลาเบาปัญญา ที่มีจิตคิดประทุษร้าย คิดจะปลงพระชนม์ จึงเข้ามาที่นี่ขอ พระองค์โปรดประทานอภัยโทษแก่ข้าพระพุทธเจ้า เพื่อสำรวมต่อไปเถิด...”^{๑๖๖}

^{๑๖๕} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๕-๒๘/๓๑-๓๖, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๓๕, พุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๑/๕๒๖-๕๒๘, พุ.อป.อ. (ไทย) ๕/๑/-/๔๒๑-๔๒๓.

^{๑๖๖} คุรยละเอียดใน พุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๔๐๓-๔๐๔.

^{๑๖๗} คุรยละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๔๐-๓๔๒/๑๘๖-๑๘๗.

มีอีกตัวอย่างหนึ่งที่ผู้ฟังมีจิตคิดร้าย คือเรื่องยักษ์ที่จะทำร้ายพระที่บึงกรพุทธเจ้า มีข้อความว่า “...ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์สำนึกผิดในความล่วงเกิน ขออุทิศโทษพระเจ้าข้า แล้วได้ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นสรณะ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคก็ตรัสอนุพุทฺธิกาโปรดยักษ์ตนนั้น...”^{๑๖๒}

๒.๓.๓ ตรวจสอบศรัทธา

เมื่อพระพุทธเจ้าแก้ปัญหาและสร้างศรัทธาแก่ผู้ฟังแล้ว พระพุทธองค์จะตรวจสอบศรัทธาของผู้ฟังว่าสมควรรับฟังธรรมแล้วหรือยัง กิริยาภายนอกที่บ่งว่าผู้ฟังเริ่มมีศรัทธาใคร่อยากฟังธรรมแล้ว ดังมีการแสดงออกมาทางกาย วาจา และใจ เช่น เศรษฐีคบคิดร้ายเบิกบานใจว่า “ได้ยินว่า เรานั่งที่นี่จักพบยสกุลบุตรผู้นั่งอยู่ที่นี่” จึงถวายนิเวศน์พระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร

หรือ สีหเสนานติ เมื่อพระพุทธเจ้าอธิบายตอบปัญหาข้อข้องใจแล้ว สีหเสนานติได้กล่าวชื่นชมสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่า

พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคลลหงายของทีคว่า เปิดของที่ปิดบอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยตั้งใจว่า คนมีตาดิจักเห็นรูป พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้เข้าถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต^{๑๖๓}

เป็นคำกล่าวขอถึงรัตนตรัยและมอบตัวเป็นอุบาสก แสดงออกถึงความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธองค์ แต่ก็มีได้หมายความว่าสีหเสนานติจะมีศรัทธาเพียงพอที่จะสมควรฟังธรรมจากพระพุทธองค์ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงให้สีหเสนานติพิจารณาใคร่ครวญให้รอบคอบก่อนให้อุปถัมภ์ลัทธิต่อไป ทำให้สีหเสนานติ ขอถึงพระรัตนตรัยและมอบตัวเป็นอุบาสกถึง ๓ ครั้ง เมื่อจิตเลื่อมใสอย่างแรงกล้าและพร้อมฟังธรรมแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงแสดงอนุพุทฺธิกา

๒.๓.๔ แสดงอนุพุทฺธิกา

โดยปกติพระพุทธองค์จะทรงแสดงอนุพุทฺธิกาตามอัธยาศัยของผู้ฟัง โดยมีจุดประสงค์ให้จิตของผู้ได้ฟัง เป็นจิตควร อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส ซึ่งรายละเอียดขอออกไปไว้ในเรื่องวิธีการแสดงอนุพุทฺธิกา ต่อไป

^{๑๖๒} ดูรายละเอียดใน จุ.พุทฺธ.อ. (ไทย) ๘/๒/-/๒๕๓.

^{๑๖๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๓/๑๑๓.

๒.๓.๕ ตรวจสอบความพร้อมของจิตใจ

คำว่าพร้อม หมายความว่า พร้อมที่จะรับธรรมขั้นสูงต่อไปในที่นี้คืออริยสัจ ๔ สำหรับผู้ที่ได้รับฟังอนุปุพพิกาแล้ว ทุก ๆ คนจะมีจิตควร อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงรู้ด้วยญาณหยั่งรู้จิตใจผู้อื่น จึงสามารถรู้ได้ว่าจิตของผู้ฟังพร้อมที่จะรับธรรมขั้นสูงได้

คำว่า มีจิตควร (กลุสจิตต์) หมายถึง จิตที่ควรแก่การงาน คือ จิตเป็นที่ตั้งแห่งการงาน อธิบายว่า เป็นจิตที่เหมาะสมแก่การงาน โดยเข้าถึงภาวะเป็นที่รองรับเทศนาที่ทรงประกาศไว้ในเบื้องต้นต่ำ และเทศนาเบื้องสูง เพราะปราศจากโทษแห่งจิต มีความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา เป็นต้น อีกนัยหนึ่งได้แก่ จิตไม่มีโรค เพราะปราศจากกามฉันทนิวรณ์

คำว่า มีจิตอ่อน (มุกุจิตต์) เพราะปราศจากกิเลส มีทิวฐิและมานะเป็นต้น อีกนัยหนึ่งได้แก่ จิตไม่แข็งกระด้าง ด้วยอำนาจเมตตา เพราะปราศจากพยาบาท

คำว่า มีจิตปราศจากนิวรณ์ (วินิวรณจิตต์) เพราะปราศจากนิวรณ์ มีกามฉันทนิวรณ์เป็นต้น อีกนัยหนึ่ง ได้แก่ จิตที่ไม่ถูกปิดกั้นเพราะไม่ฟังชานโดยปราศจากอุทธัจจะแลกกุกัจฉานิวรณ์

คำว่า มีจิตเบิกบาน (อุทกุกจิตต์) เพราะประกอบด้วยปีติและปราโมทย์อย่างยิ่งในสัมมาปฏิบัติ อีกนัยหนึ่ง ได้แก่ จิตไม่หดหู่ ด้วยอำนาจประกอบไว้ โดยปราศจากฉินมิทธนิวรณ์

คำว่า มีจิตผ่องใส (ปสนุนจิตต์) เพราะสมบูรณ์ด้วยศรัทธาในสัมมาปฏิบัติ นั้น อีกนัยหนึ่ง ได้แก่ จิตที่น้อมไปในสัมมาปฏิบัติ โดยปราศจากวิจิกิจฉานิวรณ์^{๑๓๔}

๒.๓.๖. แสดงอริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ตรัสรู้ เพื่อนำมาสั่งสอนผู้คนให้รู้ตามเป็นธรรมขั้นสูงที่ผู้ฟังพิจารณาตาม หรือปฏิบัติตามจนเห็นแจ้งตามความเป็นจริง แล้วจะสามารถบรรลุธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามบารมีของตน ผู้ฟังส่วนใหญ่ เมื่อฟังอนุปุพพิกาแล้ว จะได้ฟังอริยสัจ ๔ ส่วนใหญ่จะบรรลุเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระ โสดาบันเป็นอย่างต่ำ

เมื่อได้ฟังอริยสัจ ๔ แล้ว จิตใจของผู้ฟังจะเข้าใจธรรมจนบรรลุธรรมที่ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับไปเป็นธรรมดา” เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาด ปราศจากมลทิน ควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี เป็นธรรมขั้นพระ โสดาบัน ส่วนความเข้าใจธรรมจนบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ นั้นจิตผู้นั้นจะหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะ ไม่ถึถึมัน

^{๑๓๔} ดูรายละเอียดใน พุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๕๐๑.

๒.๓.๓ บรรพชา

บุคคลเมื่อได้ฟังอริยสัจ ๔ แล้วส่วนใหญ่จะบรรลุปะเป็นพระโสดาบัน มีส่วนหนึ่งที่มีศรัทธาคืออยากออกบวชความคิดเช่นว่านี้ มีดังตัวอย่างของโสณโกปิวิสะ ผู้กล่าวว่า

ธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงนั้น ข้าพระองค์เข้าใจว่า การที่ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์อย่างยิ่งเหมือนสังข์ที่ขัดดีแล้ว มิใช่กระทำได้ง่าย ข้าพระองค์ปรารถนาจะปลงผม โกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนมาบวชเป็นบรรพชิตขอพระผู้มีพระภาคทรงพระกรุณาให้ข้าพระองค์บวชด้วยเถิด^{๑๖๕}

เมื่อกล่าวคำขอบวชกับพระพุทธเจ้าว่า “พระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์พึงได้การบรรพชา พึงได้การอุปสมบทในสำนักของพระองค์” พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า “พวกเธอจงมาเป็นภิกษุเถิด” แล้วตรัสต่อไปว่า “ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” พระวาจานั้นได้เป็นการอุปสมบทของท่านเหล่านั้น แต่จะมีที่แตกต่างคือพระผู้มีพระภาคตรัสกับพระยสะว่า “ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” ที่ตรัสเช่นนั้นเพราะพระยสะได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วไม่ต้องบวชเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ดังเช่นบุคคลอื่น

เมื่อจบพระดำรัสว่า “พวกเธอจงมาเป็นภิกษุเถิด” เครื่องแต่งกายได้เปลี่ยนเป็นจีวรและบาตร ผมสั้นเหลือสองนิ้ว อากัปกริยาเหมือนพระเถระพรรษา ๖๐^{๑๖๖}

บุคคลที่ได้บวชจากพระพุทธเจ้าแล้วทำยที่สุดก็บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ มีบุคคลดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑. ขสกุณบุตร บวชเป็นพระยสะ^{๑๖๗} (บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ก่อนบวช)
๒. สหายกฤหัสถ์ของพระยสะ ๔ คน คือ วิมลละ สุพาหุ ปุณณชิ และควัมปติ บวชเป็นพระวิมลละ พระสุพาหุ พระปุณณชิ และพระควัมปติ^{๑๖๘}
๓. สหายกฤหัสถ์ของพระยสะ ๕๐ คน^{๑๖๙}
๔. ภัททวัคคีย์ ๓๐ คน^{๑๗๐}

^{๑๖๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๕.

^{๑๖๖} คูรายละเอียดใน พุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๕/๒/-/๓๔๖.

^{๑๖๗} คูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๘/๓๖.

^{๑๖๘} คูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๐/๓๘.

^{๑๖๙} คูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๑/๔๐.

^{๑๗๐} คูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๖/๔๖.

๕. บุตรเศรษฐีชื่อโสณ โกฬิวิสะ บวชเป็นพระโสณโกฬิวิสะ^{๑๘๑}
๖. ชันฑะและติสสะ (บวชกับพระวิปัสสีพุทธเจ้า) ได้เป็นคู่พระอัครสาวก^{๑๘๒}
๗. มหาชนประมาณ ๘๔,๐๐๐ คน^{๑๘๓} (บวชกับพระวิปัสสีพุทธเจ้า)
๘. บรรพชิตประมาณ ๘๔,๐๐๐ รูป^{๑๘๔} (บวชกับพระวิปัสสีพุทธเจ้า)
๙. กุฎุมพิมหาปาละ บวชเป็นพระมหาปาละ หรือพระจักขุปาลเถระ^{๑๘๕}
๑๐. อานันทกุมาร พร้อมทั้งบริษัท ๕๐ โกฏิ^{๑๘๖}
๑๑. พระเจ้าสุทนต์จักรพรรดิ พร้อมทั้งอนุราชกุมาร พร้อมทั้งบริษัท^{๑๘๗}

๒.๓.๘ แสดงธรรมมิกถา^{๑๘๘}

โดยปกติ บุคคลหลังจากบวชแล้ว พระพุทธองค์จะทรงแสดงธรรมมิกถา เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ ระวังใจให้อาหาญแกล้วกล้า ปลอดชโลมใจให้สดชื่น ร่าเริง เมื่อแสดงธรรมมิกถาแล้ว ทรงประกาศโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองของสังขาร และอานิสงส์ในนิพพาน^{๑๘๙} จิตของภิกษุเหล่านั้นไม่นานนัก ก็หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ยึดมั่นบรรลุปะเป็นพระอรหันต์

ผู้รับฟังบางคนเมื่อบรรลุธรรมขั้นพระโสดาบันแล้ว พระพุทธเจ้าจะทรงพิจารณาว่าควรอธิบายธรรมเพิ่มเติมหรือไม่ ถ้าเห็นสมควร ก็จะแสดงธรรมมิกถา ทำให้ผู้ฟังเข้าใจธรรมมากยิ่งขึ้นและสามารถบรรลุธรรมขั้นสูงจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ แต่บางคนเมื่อฟังธรรมมิกถาเพิ่มเติม ก็ไม่ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ เช่น บิคา มารดา และภรรยาเก่าของพระยสะ ยังคงเป็นพระโสดาบันเหมือนเดิม

^{๑๘๑} คุรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๒-๒๔๓/๑-๘.

^{๑๘๒} คุรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๗๖/๔๓.

^{๑๘๓} คุรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๘๑/๔๕.

^{๑๘๔} คุรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๘๕/๔๖.

^{๑๘๕} คุรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๔.

^{๑๘๖} คุรายละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๑/-/๕๑.

^{๑๘๗} คุรายละเอียดใน ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๕/๒/-/๓๔๖.

^{๑๘๘} ธรรมมิกถา หมายถึง ถ้อยคำที่ประกอบด้วยธรรม, การพูดหรือสนทนาเกี่ยวกับธรรม, คำบรรยายหรืออธิบายธรรม, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๑.

^{๑๘๙} คุรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๘๕/๔๖.

๒.๔ วิธีการแสดงอนุப்புพิกถา

วิธีการแสดงอนุப்புพิกถาในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยใช้ปาฎิหาริย์ ๓ เป็นกรอบวิธีการสอน ได้แก่ (๑) อิทธิปาฎิหาริย์ คือ การแสดงฤทธิ์ต่างๆ (๒) อาเทศนาปาฎิหาริย์ คือ การดักใจคน รู้ใจคน (๓) อนุศาสนิปาฎิหาริย์ คือ การสั่งสอนให้เข้าใจเรื่องต่างๆ ตามเป็นจริง^{๑๕๐}

จากการศึกษาพบว่า อนุப்புพิกถาเป็นวิธีการสอนในแบบอนุศาสนิปาฎิหาริย์ ซึ่งเป็นการแสดงธรรมไปตามลำดับประกอบด้วย ทานกถา สิลกถา สักคกถา กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา แต่ในบางครั้งพระพุทธองค์ทรงใช้อิทธิปาฎิหาริย์, อาเทศนาปาฎิหาริย์ และอนุศาสนิปาฎิหาริย์ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างกับบุคคลบางจำพวกที่ไม่พร้อมฟังธรรม ในช่วงก่อนแสดงอนุப்புพิกถา เพื่อโน้มน้าวใจและสร้างศรัทธาให้เขาสนใจพร้อมรับฟังธรรมจากพระพุทธองค์

ผู้วิจัยเห็นว่า แท้จริงแล้วพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้อย่างไร ดังเนื้อความว่า “พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอนุப்புพิกถา คือ ทรงประกาศ ทานกถา (เรื่องทาน), สิลกถา (เรื่องศีล), สักคกถา (เรื่องสวรรค์), กามาทีนวกถา (เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม), เนกขัมมานิสังสกถา (เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม)^{๑๕๑} (ภควา อนุப்புพิกถั กเถสิ เสขยถิถั ทานกถั สิลกถั สกคกถั กามานั อาทีนั โอการิ สักเคสิ เนกขมเม อานิสัสิ ปกาเสสิ)^{๑๕๒}

ข้อความข้างต้น พระพุทธเจ้าตรัสแก่บุคคลต่าง ๆ บ่อยครั้ง เกือบจะทุกครั้งหลังแสดงอนุப்புพิกถาแล้ว พระพุทธองค์จะทรงประกาศอริยสัจ ๔ หลังฟังจบก็บรรลุเป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นส่วนมาก เนื้อหาปรากฏซ้ำ ๆ กัน แตกต่างกันเพียงชื่อบุคคลที่พระพุทธองค์ทรงโปรดแสดงด้วยเท่านั้น

ผู้วิจัยสืบค้นหลักฐานในอรรถกถาเปรียบเทียบกับพระไตรปิฎก บางครั้งอธิบายไม่ตรงกัน คือในพระไตรปิฎกแสดงไว้ว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงอนุப்புพิกถาประกอบด้วยทานกถา สิลกถา สักคกถา กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา แต่ในอรรถกถาแสดงไว้ว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงกามาทีนวกถา^{๑๕๓} เพียงกถาเดียว หรือแม้ในพระไตรปิฎกบางครั้งแสดงว่าพระพุทธองค์ตรัสเพียงกามาทีนวกถาเท่านั้น^{๑๕๔} ผู้วิจัยไม่มั่นใจในวิธีแสดงอนุப்புพิกถา ดังนั้นจึงสันนิษฐานไว้

^{๑๕๐} คูรายละเอียดใน อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๖๑/๒๓๔.

^{๑๕๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๒.

^{๑๕๒} วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๖/๒๑.

^{๑๕๓} คูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๑/๕๕.

^{๑๕๔} คูรายละเอียดใน พ.อ.ป. (ไทย) ๓๓/๒/๕๕๕.

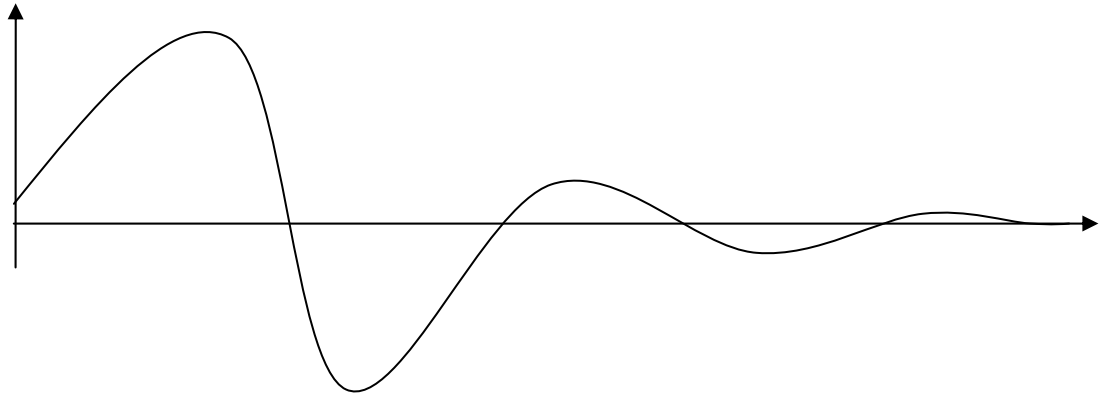
๑. อนุப்புพิภคาแสดงตามลำดับ ครบทั้ง ๕ เรื่อง
๒. อนุப்புพิภคาแสดงไม่ครบทั้ง ๕ เรื่อง
๓. อนุப்புพิภคาแสดงไม่ตามลำดับก่อนหลัง

๑. อนุப்புพิภคาแสดงตามลำดับ ครบทั้ง ๕ เรื่อง

เริ่มจากทานกถา สีกถา สักคกถา กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา ตามลำดับ อธิบายว่า การพรรณนาคุณของท่านและศีล เพื่อให้ผู้ฟังได้ทราบว่ามีคุณหลายประการ นับตั้งแต่คุณในปัจจุบันที่เห็นได้ด้วยตา เช่น เป็นผู้นำรัก นำเคารพ ไปที่ไหนก็มีผู้สรรเสริญ ประกอบอาชีพการงานก็เจริญรุ่งเรือง เป็นสังคมที่เอื้ออาทร ไม่หวาดระแวงกัน เป็นต้น นอกจากนั้นคุณของท่านและศีลยังกินความหมายไปถึงอนาคตเบื้องหน้าด้วย เช่นเมื่อตายแล้ว จะได้ไปเกิดเป็นเทวดาบนสวรรค์ หรือเกิดอยู่ในครอบครัวเศรษฐี เป็นต้น นอกจากนี้คุณของท่านและศีลยังเป็นมูลเหตุให้ได้รับธรรมชั้นสูง อาจบรรลุมรรคผลนิพพานได้ เมื่อผู้ฟังได้รู้จักคุณของท่านและศีลแล้ว ในส่วนคุณที่เห็นด้วยตานั่นพอที่จะเข้าใจ เพราะเคยมีประสบการณ์แล้ว แต่สวรรค์นั้นยังไม่พบเจอจึงอยากจะรู้ อยากจะเห็น ว่าเป็นอย่างไร ดังนั้นเพื่อประโลมจิตของผู้ฟังให้เข้มแข็งเบิกบาน จึงพรรณนาคุณของสวรรค์ ว่าเป็นความสุขที่มาทางอายคนะทั้ง ๖ คือ รูปสวย เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสอันอ่อนนุ่ม พอใจในธรรม เหล่านี้เป็นความสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ สวรรค์นั้นเกิดขึ้นได้ทั้งในโลกมนุษย์ และใน โลกสวรรค์ แต่ความสุขสูงสุดนั้นท่านหมายถึงทิพย์สุข ที่มีในสวรรค์ เพื่อที่จะประโลมจิตใจผู้ฟังให้ยินดีพอใจในสวรรค์ ซึ่งเป็นอุบายวิธีของพระพุทธองค์

ต่อจากนั้นจึงพรรณนาโทษของกาม อธิบายว่าสวรรค์ที่น่ายินดีพอนั้นมีโทษ เช่นทรัพย์สินเงินทองกว่าจะหามาได้ ต้องแลกด้วยแรงกายแรงใจ เมื่อหามาได้แล้วก็กลัวจะหมดไปหรือมีคนมาขโมยไป มีการแย่งชิงทรัพย์สมบัติกันถึงกับต้องฆ่ากันตาย และสวรรค์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เมื่อถึงเวลาที่ต้องหมดไป เช่น เรามีความสุขกับการได้ดูของสวยงาม เมื่อไม่ได้ดูความสุขนั้นก็หมดไป หรือความสุขในสวรรค์ก็ไม่เที่ยง เมื่อหมดอายุขัยจากเทวดาแล้ว ก็อาจจะไปเกิดในโลกมนุษย์ หรือนรกโลก จึงยังต้องท่องเที่ยวไปใน ๓ ภพ เป็นวัฏฏะ ที่ไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อผู้ฟังโทษของกามดังนี้แล้วจึงเกิดสลดสังเวชใจ ไม่ยินดีพอใจในสวรรค์ อาศัยช่วงจังหวะนี้จึง พรรณนาคุณของการออกจากกาม ว่าเป็นสิ่งที่ประณีตกว่าสุขในสวรรค์ เป็นอิสระ ไม่ต้องอิงอาศัยสิ่งอื่น เพื่อมาทำให้มีความสุข นอกจากนั้นคุณของการออกจากกาม ถ้าทำถึงที่สุดแล้วหมายถึงการออกจากกิเลส คือ โลก โกรธ หลง สิ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง ไม่ต้องมาเกิดตายในวัฏฏทุกข์อีกต่อไป เมื่อผู้ฟังมีจิตใจเหมาะสม อ่อน เบิกบาน ผ่องใสแล้ว เพราะได้รู้ความจริงที่ว่ากามคุณนั้นที่แท้แฝงไว้ด้วยโทษ

จากคำอธิบายข้างต้น ผู้ฟังอนุப்புพิภพิกถาจะมีจิตประณีตขึ้น ดังแสดงด้วยภาพดังนี้

ภาพที่ ๓ แสดงสภาพจิตขณะฟังอนุப்புพิภพิกถาตามมลำดับ

๒. อนุப்புพิภพิกถาแสดงไม่ครบทั้ง ๕ เรื่อง

อนุப்புพิภพิกถาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยทั่วไปจะปรากฏข้อธรรมทั้ง ๕ แต่มีบางครั้งปรากฏเฉพาะเพียงกามาทีนวกถาเท่านั้น ดังตัวอย่างเรื่องพระเจ้าพิมพิสาร

ในพระสูตรแสดงไว้ว่าเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่พระเวฬุวันมหาวิหาร พระพุทธองค์ทรงแสดง “กามาทีนวกถา” โปรดพระเจ้าพิมพิสารพร้อมบริวารประมาณ ๑๑ นหุต จนสำเร็จเป็นพระโสดาบัน ดังมีข้อความว่า

พระพุทธองค์ผู้ประเสริฐกว่ามุนี ประทับอยู่ที่ พระเวฬุวันมหาวิหาร ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับความนั้น ได้เสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค มีบริวารเป็นจำนวนมากถึง ๑๑ นหุต พระองค์ทรงใช้ประทีป ของหอม รูปและดอกไม้เป็นต้น บูชาพระผู้มีพระภาคในสมาคมนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงกามาทีนวกถา (ว่าโดยโทษของกาม) ในเวลาจบพระธรรมเทศนาครั้งนั้น สัตว์ประมาณ ๘๔,๐๐๐ มีพระราชาเป็นประมุขได้บรรลุธรรม^{๑๕๕}

^{๑๕๕} บ.อุป. (ไทย) ๓๓/๒/๕๕๕.

ในพระวินัย แสดงไว้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสอนุบุพพิกขา คือ ทรงประกาศทานกถา สีสกกา สักคกกา กามาทีนวกกา เนกขัมมานิสังสกกา ต่อจากนั้น ทรงประกาศสามกัถังสิกขกรรมเทศนา (อริยสัจ ๔) จบเทศนา คหบดีชวามคร ๑๑ นหุต ซึ่งมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นประมุขได้เป็นพระโสดาบัน^{๑๕๖}

จากเรื่องพระเจ้าพิมพิสาร ในพระสูตรและพระวินัย มีข้อความที่แตกต่างกัน คือ ในพระสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงกามาทีนวกกา เพียงกถาเดียว ส่วนพระวินัยนั้น พระพุทธองค์ตรัสอนุบุพพิกขา มีข้อธรรมทั้ง ๕ ตามลำดับ ต่อจากนั้นทรงประกาศอริยสัจ ๔ เมื่อจบเทศนาพระเจ้าพิมพิสารพร้อมบริวาร สำเร็จเป็นพระโสดาบัน

๓. อนุบุพพิกขาแสดงไม่ตามลำดับก่อนหลัง

ข้อธรรมในอนุบุพพิกขาอาจไม่แสดงเรียงตามลำดับ แต่พระพุทธองค์อาจจะทรงแสดงข้อธรรมอนุบุพพิกขาตามอัธยาศัยของแต่ละบุคคล ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

กุกุมพิมหากาล^{๑๕๗}

เมื่อกุกุมพิมหากาล ได้ฟังอนุบุพพิกขาจบ มีความคิดอยากออกบวชว่า “นัยว่าคนเรา จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป, โภคะ (และ) ญาติทั้งหลาย ย่อมไม่ติดตามบุคคลผู้ไปปรโลกเลย, เราจะต้องการอะไรด้วยการครองเรือนเราจักบวชละ” อนุบุพพิกขาที่พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่กุกุมพิมหากาลนั้นเป็นไปตามอัธยาศัยของมหากาล ดังมีอรรถาธิบายว่า “วันนั้น พระศาสดา เมื่อจะตรัสอนุบุพพิกขาตามอัธยาศัยของมหากาลนั้น จึงตรัสโทษความเลวทรามและความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย โดยปริยายเป็นอันมาก ด้วยสามารถแห่งสูตรมี ทุกข์ขันธสูตร เป็นอาทิ” ผลจากการฟังอนุบุพพิกขาจะเห็นว่ากุกุมพิมหากาล รู้โทษของกาม (บุตร ธิดา โภคสมบัติ) และรู้ทางออกจากกาม (บวช) ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่าอนุบุพพิกขาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงกับกุกุมพิมหากาลนั้น ประกอบด้วยกามาทีนวกกา และเนกขัมมานิสังสกกา ซึ่งเป็นกถาที่ตรงตามอัธยาศัยของผู้ฟัง

มิกคารเศรษฐี^{๑๕๘}

มิกคารเศรษฐี เป็นคนไม่ศรัทธาพระพุทธเจ้า คิดว่าการให้ทานกับพวกนักบวชชีย่อมมีอานิสงส์มากกว่า แต่ด้วยหญิงสะใภ้คือนางวิสาขา ได้ใช้อุบายให้ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า จึงทำให้มิกคารเศรษฐีมีความคิดที่เปลี่ยนไปคือรู้ว่าให้ทานกับพระพุทธเจ้าย่อมมีอานิสงส์มากกว่านักบวช

^{๑๕๖} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๖/๖๗-๖๘.

^{๑๕๗} คุรยละเอียดใน บุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๕๕.

^{๑๕๘} คุรยละเอียดใน บุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๕๘-๑๐๐.

จากตัวอย่างทั้งสองอาจเป็นไปได้ว่าอนุப்புพิถานนั้นพระพุทธรองค์จะทรงแสดงตาม อธิษาศัยของแต่ละบุคคล เช่น บุคคลที่เป็นพ่อค้า คหบดี เศรษฐี แสวงหาทรัพย์สินเงินทองเพื่อเสพ กามคุณ พระพุทธรองค์ก็จะทรงแสดงกามาที่นวกถาเป็นประธาน แล้วตามด้วยอนุப்புพิถาเรื่องอื่น หากเป็นบุคคลที่มีอธิษาศัยชอบให้ทาน ก็จะทรงแสดงทานถาเป็นประธาน หากเป็นบุคคลที่มีจิต คิดทำร้ายเบียดเบียน ก็จะแสดงเรื่องสีกถาเป็นประธาน หากเป็นบุคคลชอบเสพกามจะแสดงสักคถา เป็นประธาน และหากเป็นบุคคลที่เริ่มเบื่อหน่ายในกามคุณแล้วก็จะแสดงเนกขัมมานิสังสถถาเป็น ประธาน ทั้งนี้เหตุเพราะทรงคำนึงถึงอธิษาศัยของผู้ฟังเป็นหลัก

จากการศึกษาสรุปได้ว่ารูปแบบการแสดงธรรมตามแนวอนุப்புพิถาที่พบใน พระไตรปิฎกนั้นเป็นแบบย่อ จากนั้นพระอรรถกถาจารย์ได้นำมาขยายความอย่างละเอียด ที่ใน พระไตรปิฎกบันทึกไว้อย่างย่อ นั้น ตามความเห็นของผู้วิจัยพระพุทธรเจ้า น่าจะทรงแสดงแบบพิสดาร (อธิบายหัวข้อธรรม) เพราะสังเกตในคำว่า “ทานถา” เนื้อหาธรรมในเรื่องทานคงจะไม่สั้นดังที่ ปรากฏในพระไตรปิฎก จะต้องมอธิบายบ้าง โดยเฉพาะอนุப்புพิถาเป็นธรรมที่แสดงกับฆราวาสที่ ยังไม่รู้ธรรมมาก่อน พระพุทธรองค์ทรงแสดงอนุப்புพิถาโดยมีเป้าหมายแตกต่างกันตามอุปนิสัย ภาวนาบารมีของผู้ฟัง คือ (๑) แสดงอนุப்புพิถาเพื่อปรับจิตของผู้ฟังให้เป็นจิตที่ปราศจากนิวรณ์ เพื่อเตรียมพร้อมรับฟังอริยสัจ ๔ เหมาะสำหรับผู้ที่มีอินทรีย์อ่อน (ไม่พร้อมบรรลุธรรมในทันที) (๒) แสดงอนุப்புพิถาเพื่อให้ผู้ฟังบรรลุธรรมในทันที (มิได้แสดงอริยสัจ ๔) เหมาะสำหรับผู้มี อินทรีย์แก่กล้า (พร้อมบรรลุธรรมในทันที) (๓) แสดงอนุப்புพิถาเพื่อให้ผู้ฟังเห็นโทษของกามคุณ และคิดอยากออกบวช แล้วบำเพ็ญเพียรปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จนบรรลุธรรม

สำหรับวิธีการแสดงอนุப்புพิถานั้น พระพุทธรองค์ทรงแสดงธรรมทสนาเพื่อให้เข้าใจ เรื่องต่าง ๆ ตามความเป็นจริง (อนุศาสนิปาฏิหาริย์) เริ่มจากทานถา, สีกถา, สักคถา กามาที่นวกถา และจบด้วยเนกขัมมานิสังสถถา ผู้วิจัยเห็นว่านอกจากมีวิธีแสดงอนุப்புพิถาไปตามลำดับหัวข้อทั้ง ๕ อนุப்புพิถา อาจแสดงไม่ครบทั้ง ๕ หัวข้อ หรืออนุப்புพิถาอาจแสดงไม่ตามลำดับก่อนหลัง ซึ่ง ขึ้นอยู่กับเป้าหมายของผู้แสดง และอุปนิสัยบารมีของผู้ฟังด้วย

บทที่ ๓

ปัญหาและอุปสรรคในการแสดงอนุப்புพิภกธา

โดยทั่วไปการแสดงธรรม มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ (๑) ผู้แสดง (๒) เนื้อหาที่แสดง (๓) ผู้ฟัง หากองค์ประกอบในแต่ละด้านมีความสมบูรณ์ คือ ผู้แสดงเป็นพระอรหันต์รู้แจ้งธรรม จึงแสดงเนื้อหาธรรมได้อย่างลึกซึ้ง และสามารถเลือกผู้รับที่มีความพร้อมที่จะบรรลุธรรมได้ ผลสำเร็จจึงเกิดขึ้น คือ ผู้ฟังได้บรรลุธรรมตามวาสนาบารมีของแต่ละบุคคล แต่ถ้าหากองค์ประกอบทั้ง ๓ มีความบกพร่องก็อาจไม่ประสบความสำเร็จ

ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาปัญหาและอุปสรรคขององค์ประกอบ ๓ ด้าน คือ (๑) อุปสรรคด้านผู้แสดง (๒) อุปสรรคด้านเนื้อหาธรรม (๓) อุปสรรคด้านผู้ฟังธรรม เพื่อใช้เป็นแนวทางในชั้นประยุกต์ใช้ในบทที่ ๔ ต่อไป ดังนี้

๓.๑ อุปสรรคด้านผู้แสดง

ในการแสดงอนุப்புพิภกธา ผู้แสดงจะต้องมีคุณสมบัติครบถ้วนสมบูรณ์ คือมีคุณสมบัติของพระธรรมเถิก (ผู้แสดง, ผู้สั่งสอนธรรม) จึงจะไม่มีปัญหาในการแสดง คุณสมบัติที่ว่านี้ คือ สัปปริสธรรม^๑ พระพุทธองค์เป็นผู้บรรลุธรรมและสามารถสอนให้ผู้อื่นบรรลุธรรมได้ด้วย ไม่ใช่ว่าบรรลุธรรมแล้วแต่ไม่สามารถสอนผู้อื่นให้บรรลุธรรมได้ หรือไม่ใช่เพียงเป็นผู้มีความรู้มากแต่ยังไม่บรรลุธรรม แม้จะสอนได้เก่งสักเพียงใด ก็ไม่แน่ว่าจะถูกต้องแท้จริง เพราะตนเองยังไม่ได้บรรลุธรรม สิ่งทีตนรู้ันั้นเป็นเพียงความรู้ในความรู้เท่านั้น ยังไม่ใช่ความรู้ในความจริง จึงอาจผิดเพี้ยนไป

^๑ สัปปริสธรรม คือ ธรรมของสัตบุรุษ มี ๗ ข้อ คือ (๑) รู้ประเภทแห่งธรรม, (๒) รู้ความหมายแห่งภายิตันันๆ, (๓) รู้จักคว่าน่ามีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฎิภาณ, (๔) รู้จักประมาณ ในการรับจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัย เกสัชชบริจาร, (๕) รู้เวลาไหนเรียน ตาม ปฎิบัติ หลีกเร้น, (๖) รู้จักมารยาทในที่ชุมชนันัน ๆ ว่าไปหาพรหมณ์ สมณะ คหบดี ควเรียน นัง สงบ อย่างนี้ๆ, (๗) รู้จักแยกแยะบุคคล เช่นรู้ว่าบุคคลนี้ฟังธรรมรู้ธรรมแล้วปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและผู้อื่น ดูรายละเอียดใน อง.สคตค. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓-๑๔๖.

ดังนั้นผู้ฉลาดที่ไม่บรรลุนิพพาน แต่สามารถสอนให้คนอื่นเชื่อตามได้มากนี้ น่าเป็นห่วงมาก เพราะผู้สอนถึงแม้ว่าฉลาดแต่ก็ยังมีกิเลสอยู่จึงทำให้คำสอนของพระพุทธเจ้าผิดเพี้ยนไป ซึ่งต่างจากคำสอนของพุทธองค์ที่มีภาษาและเนื้อหาธรรมเป็นสิ่งเดียวกัน เวลาที่ออกมาจึงไม่มีอะไรแอบแฝง ซ่อนเร้น เรียกว่าปาก (ภาษา) กับใจ (เนื้อหาธรรม) ตรงกัน ผู้ได้ฟังจึงเข้าใจและบรรลุนิพพานได้อย่างง่ายดาย

๓.๑.๑ ผู้แสดงคือพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงอยู่ในฐานะของผู้ที่ไม่มีปัญหาในการแสดงธรรม เนื่องจากทรงมีองค์ประกอบทั้งทางด้านจิตภาพและกายภาพ

องค์ประกอบทางด้านจิตภาพ

พระพุทธองค์ทรงมีพุทธคุณ ๘ ประการ^๒ ทศพลญาณ ๑๐ประการ^๓ และพุทธญาณ ๑๔ ประการ^๔ ดังเนื้อความว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เทียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึก ผู้ควรฝึก ได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค”^๕

แท้ที่จริงแล้วไม่มีใครรู้จิตใจที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าได้เลย แม้แต่พระสารีบุตรผู้เลิศด้วยปัญญา ยังไม่สามารถรู้ได้เลยว่าจิตใจของพระพุทธเจ้านั้นแท้ที่จริงเป็นเช่นไร ดังมีหลักฐานในมหาปรินิพพานสูตร^๖

^๒ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๕/๓๖๑, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๑/๔๘, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๕๘, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๔๗๕/๒๘๗. รายละเอียดดูภาคผนวก จ ในวิทยานิพนธ์นี้.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓๗-๒๓๘.

^๔ ดูรายละเอียดใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๒๑/๑๘๕-๑๘๖.

^๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๕/๓๖๑, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๑/๔๘, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๕๘, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๔๗๕/๒๘๗.

^๖ ดูรายละเอียดใน ที. ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๕/๕๑.

องค์ประกอบทางด้านกายภาพ

พระพุทธองค์ทรงมีพระวรกายประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ^๓ พร้อมด้วย อนุพยัญชนะ ๘๐^๔ ทรงมีพระฉัพพรรณรังสีที่แผ่จากพระวรกายพระองค์เอง ดังปรากฏเนื้อความว่า “พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก ขอท่านจงทราบเถิดว่า พระองค์ทรงเจริญกว่าพวกเรา พระองค์มีอนุพยัญชนะ ๘๐ มีพระลักษณะอันประเสริฐ ๓๒ ประการ พระชินวร มีพระรัศมีแผ่ไปข้างละหนึ่งวารุ่งโรจน์ดังดวงอาทิตย์”^๕

จากที่กล่าวมาข้างต้นพระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติทั้งทางด้านจิตภาพและกายภาพดังนั้นก็จะเป็นไปไม่ได้เลยที่จะทรงมีปัญหาเกี่ยวกับการแสดงธรรม แต่มีบางครั้งที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโดยย่อแล้ว ทำให้ผู้ฟังไม่เข้าใจ ไม่กล้าสอบถามรายละเอียด จึงหันไปขอคำปรึกษากับคนอื่น^๖ และก็มีบางครั้งที่ผู้ฟังไม่เข้าใจ จึงอาราธนาพระพุทธเจ้าให้แสดงธรรมโดยละเอียดจนทำให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ดังมีข้อความว่า “ข้าพระองค์ไม่รู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งพระภาษิตนี้ที่ท่านพระโคตมตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ขอประทานวโรกาส โปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ โดยวิธีที่ข้าพระองค์จะพึงรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งพระภาษิตนี้...”^๗

แต่อย่างไรก็ตามไม่ใช่ว่าพระพุทธองค์จะไม่สามารถในการแสดงธรรม แต่ที่ทรงแสดงธรรมโดยย่อนั้น ก็เป็นพุทธประสงค์หรือเป็นอุบายวิธีการสอนของพระองค์เอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “วิจลฺ เราจะแสดงธรรมทั้งที่เป็นกุศลและเป็นอกุศล แก่ท่าน โดยย่อก็ได้ เราจะแสดงธรรมทั้งที่เป็นกุศลและเป็นอกุศลแก่ท่านโดยพิสดารก็ได้ แต่เราจักแสดงธรรมทั้งที่เป็นกุศลและเป็นอกุศลแก่ท่านโดยย่อ ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”^๘

นอกจากนั้นปัญหาด้านการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้ายังดูเหมือนว่าจะเกิดในช่วงที่ตรัสรู้ใหม่ๆ พระองค์ทรงกังวลพระทัย ในธรรมที่ตรัสรู้ เพราะเป็นธรรมที่ละเอียดลึกซึ้ง ยากที่จะเข้าใจ ความรู้ที่พระพุทธองค์ทรงรู้นั้นมีมากมาย เปรียบใบไม้ในป่า หากจะถ่ายทอดแก่นมนุษย์ทั่วไป

^๓ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔-๓๖/๑๖-๒๐, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๘-๒๐๑/๑๕๕-๑๖๔.

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑๔ – ๓๑๖.

^๕จ.อ.ป. (ไทย) ๓๒/๑๒-๑๓/๒๓๗.

^๖ขอคำปรึกษากับพระมหากัจจายนะ ดูรายละเอียดใน จ.ม. (ไทย) ๒๕/๗๕/๒๓๓.

^๗ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕/๓๕๐.

^๘ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๕๓/๒๒๘.

แม้กระนั้นก็ตาม อริยสัจ ๔ ก็ยังเป็นธรรมที่ยากเกินกว่าจะเข้าใจ^{๓๓} หากผู้ฟังยังมีจิตใจที่ยังไม่พร้อม คือ ยังไม่เห็นโทษของกาม และคิดอยากจะหาทางออกจากกาม ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงเตรียมความพร้อมของผู้ฟัง โดยแสดงอนุปฺพพิททา ซึ่งเป็นธรรมสำหรับชักฟอกใจให้พร้อมรับอริยสัจธรรม แต่บางครั้งบุคคลผู้ที่ทรงจะโปรดแสดงธรรมด้วยนั้น เขายังไม่มีศรัทธาในพระองค์ อาจมาจากหลายสาเหตุ เช่น ยังมีความเชื่ออยู่ในลัทธิเดิมของตน จึงสงสัยคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือบางคนยังมีปัญหาชีวิตส่วนตัว จึงไม่มีจิตใจพร้อมฟังธรรม ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงมีวิธีโน้มน้าวใจให้เขาเหล่านั้นหันมาศรัทธาและสนใจในพระองค์ก่อน

คุณสมบัติทางด้านอิทธิปาฏิหาริย์

มีบางครั้งพระพุทธองค์จำเป็นต้องใช้ฤทธิ์ เพื่อให้บุคคล มีศรัทธาในพระพุทธองค์เป็นเบื้องต้นก่อน แล้วจึงทรงแสดงอนุปฺพพิททา ดังมีตัวอย่างเหตุการณ์ดังนี้

๑. ทรงบันดาลอิทธิทธิสังขาร(การบันดาลทางฤทธิ์) ให้เศรษฐีคหบดีบิดาของยสกุณฑบุตร ไม่ให้เห็นยสกุณฑบุตรที่นั่งอยู่ที่ใกล้ๆ เพื่อตัดความกังวลคิดถึง แล้วจึงแสดงอนุปฺพพิททา^{๓๔}

๒. ทรงให้พระอรุณเวลกัสสปะแสดงฤทธิ์ แก่พระเจ้าพิมพิสารและคหบดีชาวมคธ ๑๒ นหุต ได้เห็น เพื่อให้คลายความลังเลสงสัยว่าใครกันแน่ที่เป็นศิษย์เป็นอาจารย์ ระหว่างพระพุทธเจ้า กับพระอรุณเวลกัสสปะ แล้วจึงแสดงอนุปฺพพิททา^{๓๕}

๓. พระพุทธเจ้ารับสั่งให้พระสาเกตะแสดงฤทธิ์ต่อหน้านายโสมณ โกฬิวิสะพร้อมด้วยกุลบุตรในหมู่บ้าน ๘๐,๐๐๐ คน^{๓๖}

๔. พระพุทธเจ้าทรงแสดงฤทธิ์กับบุรุษ ๑๖ คนที่พระเทวทัตส่งมาลอบปลงพระชนม์ จนทำให้เขาเหล่านั้นเกิดความกลัวและสำนึกผิด แล้วจึงแสดงอนุปฺพพิททา^{๓๗}

^{๓๓} ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ มี ๒ นัย คือ หลักอทิปปัจจยตา และหลักปฏิจจสมุปบาท ตรัสในช่วงหลังตรัสรู้ใหม่ๆ คุราวละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑, ส่วนอีกนัยหนึ่งคือ อริยสัจ ๔ ตรัสในช่วงโปรดปัญจวัคคีย์ คุราวละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖/๒๓-๒๔, ทั้งสองนัยโดยสาระแล้วเป็นอันเดียวกัน ปฏิจจสมุปบาทและนิพพานเป็นแต่ตัวธรรมล้วนๆ ตามธรรมชาติ ส่วนอริยสัจ ๔ เป็นหลักธรรมในรูปที่มนุษย์จะเข้าไปเกี่ยวข้อง คุราวละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๐๑.

^{๓๔} คุราวละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๗/๓๓.

^{๓๕} คุราวละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๕-๕๖/๖๕-๖๘.

^{๓๖} คุราวละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๒/๒-๔.

๕. พระพุทธองค์ทรงแผ่เมตตาจิตไปยังเจ้ามัลละชื่อโรหะ จนทำให้เจ้ามัลละชื่อโรหะ
เที่ยวตามค้นหาพระพุทธเจ้าคจโคแม่ลูกอ่อน เมื่อพบแล้วจึงแสดงอนุปฏิพิททา^{๑๗}

๖. พระพุทธองค์ทรงบันดาลอิทธิทธิสังขารให้พราหมณ์ โปกขรชาติ มองเห็นพระคชฐาน
ซึ่งเร็นอยู่ในฝัก และทรงแถบพระชีวหาสอดเข้าช่องพระกรรมทั้ง ๒ ข้างกลับไปมา สอดเข้าช่อง
พระนาสิกทั้ง ๒ ข้างกลับไปมาแผ่ปิดจนมิคณทลพระนลาฏ ทำให้หายสงสัยและเกิดศรัทธา แล้ว
พระพุทธองค์จึงทรงแสดงอนุปฏิพิททา^{๑๘}

ในมหาสิหนาทสูตร ได้แสดงไว้ว่าพระพุทธองค์ทรงสามารถแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง
ดังข้อความว่า

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็
ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏหรือให้หายไปได้ ทะลุฝา กำแพง และ
ภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นหรือดำลงในแผ่นดินเหมือนไปในน้ำก็ได้
เดินบนน้ำโดยที่น้ำไม่แยกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิ เหาะไปในอากาศเหมือนนก
บินไปได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์อันมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากก็ได้ ใช้
อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้^{๑๙}

คุณสมบัติด้านกำหนดรู้ใจของผู้อื่น

เมื่อพระพุทธองค์แสดงอนุปฏิพิททาแล้ว จะสามารถกำหนดรู้ใจของผู้ฟังว่ามีจิตควร
อ่อน ปราศจากนิเวรณ เบิกบาน ผ่องใส แล้วหรือยัง ถ้ายังพระองค์ก็จะแสดงอนุปฏิพิททาอีกครั้ง,
ตัวอย่างอื่น เช่น พระพุทธองค์ทรงรู้ใจของผู้ฟังหลังจากทรงแสดงอริยสัจ ๔ ว่ามีจิตบรรลุธรรมชั้น
ไหนเช่นรู้ธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็น
ธรรมดา” เป็นภูมิของพระโสดาบัน, รู้ว่าจิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น เป็นภูมิ
ของพระอรหันต์ ดังมีข้อความว่า

ถ้าดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสอนุปฏิพิททา คือ ทรงประกาศเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่อง
สวรรค์ เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม และอนิสงส์ในการออกบวชแก่
พราหมณ์ ภูฏทันตะ เมื่อทรงทราบว่พราหมณ์ภูฏทันตะมีจิตควรบรรลุธรรม สงบ อ่อน

^{๑๗} คุรยละเอียดใน วิ.ญ. (ไทย) ๗/๓๔๐-๓๔๒/๑๘๗-๑๘๘.

^{๑๘} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๑-๓๐๒/๑๓๓-๑๓๖.

^{๑๙} คุรยละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๕/๒๕๕/๑๐๘.

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๗/๑๔๓.

มีข้อความปรากฏในมหาสิหนาทสูตร ข้อความที่เกี่ยวกับพระพุทธองค์ทรงกำหนดรู้ใจของผู้อื่น ได้ ดังปรากฏข้อความ ดังนี้

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงกำหนดรู้ใจของสัตว์และบุคคลอื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะก็รู้ว่า ‘จิตมีราคะ’ หรือจิตปราศจากราคะก็รู้ว่า ‘จิตปราศจากราคะ’ จิตมีโทสะก็รู้ว่า ‘จิตมีโทสะ’ หรือจิตปราศจากโทสะก็รู้ว่า ‘จิตปราศจากโทสะ’ จิตมีโมหะก็รู้ว่า ‘จิตมีโมหะ’ หรือจิตปราศจากโมหะก็รู้ว่า ‘จิตปราศจากโมหะ’ จิตหดหู่ก็รู้ว่า ‘จิตหดหู่’ หรือจิตฟุ้งซ่านก็รู้ว่า ‘จิตฟุ้งซ่าน’ จิตเป็นนหัทคตะก็รู้ว่า ‘จิตเป็นนหัทคตะ’ หรือจิตไม่เป็นนหัทคตะก็รู้ว่า ‘จิตไม่เป็นนหัทคตะ’ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ว่า ‘จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า’ หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ว่า ‘จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า’ จิตเป็นสมาธิก็รู้ว่า ‘จิตเป็นสมาธิ’ หรือจิตไม่เป็นสมาธิก็รู้ว่า ‘จิตไม่เป็นสมาธิ’ จิตหลุดพ้นก็รู้ว่า ‘จิตหลุดพ้น’ หรือจิตไม่หลุดพ้นก็รู้ว่า ‘จิตไม่หลุดพ้น’^{๒๒}

คุณสมบัติด้านรู้ธยาสัยหรือวาสนาบารมีของบุคคลอื่น

ก่อนที่พระพุทธองค์จะแสดงธรรมโปรด พระพุทธองค์จะต้องตรวจดูธยาสัยของผู้้นั้นก่อนว่าสามารถจะบรรลุธรรมได้หรือไม่ ถ้าเห็นว่าผู้้นั้นมีอุปนิสัยจะบรรลุธรรมได้ ก็จะทรงตรวจดูอินทรีย์ของผู้้นั้นว่ามีอินทรีย์แก่หรืออ่อน คาวที่ที่จะแสดงธรรมอย่างไรจึงจะเหมาะสมแก่ธยาสัยของเขา ถ้าหากว่าเขายังเป็นผู้ที่มีอินทรีย์อ่อนอยู่ พระพุทธองค์ก็จะต้องแสดงธรรมให้เขาเกิดศรัทธาเลื่อมใสในธรรมเบื้องต้นก่อน ดังตัวอย่าง

พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการกำหนดจิตของบริษัทยุททุกหมู่เหล่าด้วยพระทัยว่า ในบริษัทนี้ใครหนอแลควรรู้แจ้งธรรม พระผู้มีพระภาคเห็นชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะนั่งอยู่ในบริษัทนั้น จึงทรงพระดำริดังนี้ว่า “ในบริษัทนี้ ชายคนนี้แลควรรู้แจ้งธรรม” พระองค์ทรงปรารภชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะ จึงตรัสอนุพุทพิกถา คือทรงประกาศทานกถา (เรื่องทาน), สีลกถา (เรื่องศีล), ตักคกถา (เรื่องสวรรค์), กามาทีนวกถา (เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม), เนกขัมมานิสังสกถา (เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม) เมื่อทรงทราบว่ายชายโรคเรื้อน

^{๒๑} ที.ที. (ไทย) ๘/๓๕๕/๑๔๕.

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๓/๑๔๓.

คุณสมบัติด้านความฉลาดตอบปัญหากับผู้มาจากลัทธิอื่น

พราหมณ์กฤททันตะ ถามปัญหาเรื่องการบูชาขันธ์ พระพุทธองค์ทรงตอบโดยกำหนดความหมายใหม่ ให้ไปในแนวทางคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ ทาน สีล ภาวนา^{๒๔}

สีหเสนาบดี สงสัยในข้อกล่าวหา ๘ ประการ เช่นคำสอนของพระพุทธองค์ที่สอนไม่ให้ทำ พระพุทธองค์ทรงอธิบายโดยกำหนดคำใหม่ว่าทรงสอนไม่ให้ทำกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต ตลอดถึงการไม่ให้ทำบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ^{๒๕}

ผู้วิจัยได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า ที่พระพุทธองค์ใช้โน้มน้าวใจให้เกิดศรัทธาในพระองค์เป็นเบื้องต้น เพื่อที่จะทรงแสดงอนุปฺพพิภพในขั้นต่อไป สำหรับอุปสรรคในขณะแสดงอนุปฺพพิภพนั้น น่าจะไม่มีปัญหาใดๆ เพราะทุกคนที่ได้รับฟังอนุปฺพพิภพแล้วจะมีจิตควร อ่อนปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส ซึ่งเป็นจิตที่เหมาะสมพร้อมรับธรรมชั้นสูงหรืออริยสัจธรรมเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานต่อไป

๓.๑.๒ ผู้แสดงคือพระสาวก

ผู้แสดงธรรมที่เป็นพระสาวก มีทั้งที่บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วและบรรลุธรรมขั้นอื่นๆ หรือยังไม่บรรลุธรรม อุปสรรคในการแสดงธรรมย่อมมีความแตกต่างกันไปโดยลำดับ ย่อมมีความผิดเพี้ยนกันไปตามลำดับ ดังนั้นพระพุทธองค์ทรงทราบว่าอุปสรรคการแสดงธรรมของสาวกย่อมเกิดมีแน่ จึงทรงตรัสชี้ถึงวิธีการแสดงธรรม ว่าให้แสดงธรรมตามแบบอย่าง que พระองค์ทรงสั่งสอนดังมีข้อความบางตอนดังนี้ “...ภิกษุทั้งหลาย เรารู้อยู่แล้วจึงแสดงธรรม ไม่รู้อยู่แล้วไม่แสดงธรรม

^{๒๓} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๓/๒๕๖.

^{๒๔} คุรายละเอียดใน ที.ที. (ไทย) ๕/๓๒๓-๓๕๘/๑๓๕-๑๕๐.

^{๒๕} คุรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๐/๑๐๘ และ อง.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๒๒๖.

จากข้อความในพระสูตร เป็นสิ่งที่น่าคิดเป็นอย่างยิ่ง ที่ว่าพระสงฆ์สาวกในสมัยพุทธกาล นั้นยังมีปัญหาด้านการแสดงธรรมมาก โดยเฉพาะผู้ที่ยังไม่บรรลุนิพพาน ย่อมมีการตีความที่ผิดเพี้ยนตามกิเลสของตน ทำให้ผู้ฟังไม่เข้าใจ และมีอคติต่อพระพุทธศาสนา ส่งผลให้พระพุทธศาสนาเสื่อมลง ในที่สุด ดังนั้นการสอนธรรมหรือแสดงธรรมมีความสำคัญดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติห้ามการแสดงธรรมที่อวดธรรมขั้นสูง ขึ้นอุตตรนิมุตตธรรม ถ้าใครยังไม่บรรลุนิพพานนั้นหรือยังไม่มีในตนจริง หากละเมิดบัญญัติก็ปรับโทษ ซึ่งมีทั้งโทษเบาทั้งโทษหนักถึงขั้นปาโรชิกทีเดียว แต่กระนั้นก็ดี ยังมีผู้ที่ยังไม่บรรลุนิพพาน ที่กล่าวสอนธรรมอธิบายธรรมอยู่นั่นเอง ความผิดเพี้ยนจึงเกิดขึ้น อุปสรรคที่สำคัญข้อหนึ่งคือ แสดงธรรมแล้วผู้ฟังไม่ได้รับประโยชน์ หมายถึง ฟังแล้วไม่เข้าใจ ไม่รู้เรื่อง เสียเวลาเปล่า ทั้ง ๆ ที่ผู้แสดงนั้นก็มีความรู้แต่ไม่สามารถสื่อสารให้ผู้ฟังเข้าใจได้

ดังตัวอย่าง สามเณรจิรวตะที่แสดงธรรมแก่ชยเสนกุมาร ในพันตมฺปิฏกสูตร^{๒๖} เรื่องมีอยู่ว่าชยเสนกุมารตั้งคำถามว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมจนบรรลุจิตเตกคคตา (สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว) ได้จริงหรือ ฝ่ายสามเณรก็อธิบายตามภูมิความรู้ของตนว่าสามารถบรรลุจิตเตกคคตาได้ หลังจากอธิบายจบชยเสนกุมารไม่เชื่อที่สามเณรตอบ มีหน้าซ้ำกลับใช้เหตุผลของตนเองสอนสามเณรว่าเป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุจะบรรลุจิตเตกคคตา หลังจากนั้นสามเณรจึงไปรายงานให้พระพุทธเจ้าฟังตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น พระพุทธองค์จึงทรงชี้แจงว่า การที่กุมารไม่เข้าใจธรรม ก็เพราะเป็นผู้ยังติดอยู่ในกาม จะให้รู้แจ้งในธรรมนั้นเป็นไปไม่ได้ จากนั้นทรงอธิบายขยายความโดยอุปมาคนที่ไม่รู้แจ้งธรรมเปรียบเหมือนช้าง, ม้า และโค ที่ยังไม่ได้รับการฝึก ยังมีอาการดุร้าย ไม่เชื่อฟังคำสั่ง และทรงอุปมาคนที่ติดอยู่ในกามเปรียบเหมือนผู้ที่อยู่ตีนเขาถูกภูเขายับไว้ ไม่สามารถมองเห็นวิวทิวทัศน์จากข้างบนได้ เมื่อสามเณรเข้าใจเหตุผลแล้วว่าเหตุใดชยเสนกุมารจึงไม่รู้แจ้งธรรมที่ตนแสดงต่อจากนั้นพระพุทธองค์ยังทรงแนะนำถึงวิธีการสอนสำหรับผู้ที่ยังติดอยู่ในกาม โดยอธิบายเป็นขั้นตอนไปตามลำดับ อาศัยข้ออุปมาเปรียบเทียบกับกรฝึกช้างป่าที่ยังไม่เชื่อฟังให้เชื่อ จนสามารถสั่งให้ทำตามใจได้

จากเรื่องราวของสามเณรจิรวตะ แสดงให้เห็นถึงอุปสรรคในด้านผู้แสดงธรรมได้อย่างชัดเจน คือ ผู้แสดง (สามเณรจิรวตะ) ยังไม่รู้จักผู้ฟัง (ชยเสนกุมาร) จึงไม่ประสบผลสำเร็จในการ

^{๒๖} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๖/๓๓๓.

^{๒๗} คุราวละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๑๓-๒๒๒/๒๔๖-๒๕๕.

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่าพระพุทธเจ้าไม่มีปัญหาในการแสดงธรรม แต่พระสาวกนั้นมีปัญหาในการแสดงธรรมซึ่งแตกต่างกันตามภูมิธรรมหรือขั้นการบรรลุธรรม ในส่วนการแสดงอนุพุทธิกถานั้น ผู้แสดงล้วนแล้วแต่เป็นพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก คือ พระทีปังกรพุทธเจ้า พระมังคลพุทธเจ้า, พระวิปัสสีพุทธเจ้า, พระโคตมพุทธเจ้า และพระโมคคัลลานะอรหันต์สาวก อนุพุทธิกถาจึงไม่มีปัญหาในการแสดง อนุพุทธิกถาปรากฏครั้งแรก ในสมัยพระทีปังกรพุทธเจ้า ทรงแสดงแก่ยักษ์ชื่อนารทะพร้อมด้วยยักษ์หนึ่งหมื่นทั้งหมดตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล นอกจากนี้ อนุพุทธิกถายังถูกแสดงในสมัยของพระมังคลพุทธเจ้าทรงแสดงแก่อำนันทกุมาร พร้อมทั้งบริษัท ๕๐ โภคิ จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ หลังจากนั้นในสมัยพระวิปัสสีพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงแสดง อนุพุทธิกถาแก่คู่พระอัครสาวก ชื่อขันทะและติสสะ ในสมัยพระโคตมพุทธเจ้าพระองค์ทรงแสดงอนุพุทธิกถาบ่อยครั้งมาก โดยเฉพาะกับภราวาสผู้ยังไม่รู้ธรรม นอกจากนั้นพระอรหันตสาวก คือพระโมคคัลลานะยังเคยแสดงอนุพุทธิกถากับนางฟ้าบนสวรรค์ พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ และพระอรหันตสาวก ถือว่าเป็นผู้รู้แจ้งธรรม และมีปัญญาอดเยี่ยม ย่อมแสดงธรรมได้อย่างยอดเยี่ยม ไม่มีข้อสงสัยในธรรม ผู้รับฟังจึงเข้าใจและบรรลุธรรมตามสมควรแก่ภูมิธรรมของตน ปัญหาด้านผู้แสดงอนุพุทธิกถาจึงไม่มี

๓.๑.๓ ผู้แสดงคือผู้สอนธรรมในปัจจุบัน

ผู้สอนหรือผู้แสดงธรรมในสมัยปัจจุบันนี้ มีทั้งเป็นพระสงฆ์และฆราวาส ซึ่งมีวิธีการแสดงที่แตกต่างกันตามภูมิความรู้ที่ตนมี ผู้ที่ได้ฟังธรรม บ้างก็มีจิตใจเข้มแข็งขึ้นเบิกบาน มีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสุข บ้างก็เกิดศรัทธาคิดมุ่งแสวงหาความพ้นทุกข์ บางคนฟังธรรมแล้วเกิดอคติต่อผู้แสดงจนลามไปถึงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าก็มี ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับผู้แสดงธรรมนั้นมีความรู้ความสามารถเพียงพอแก่ไหนที่จะแก้ปัญหาตอบข้อข้องใจของผู้มาฟังธรรมได้อย่างแจ่มแจ้ง เหมือนเปิดของที่คว่ำให้หงาย เหมือนบอกทางผู้หลงทาง แน่แน่นอนว่าผู้แสดงธรรมที่ยังไม่บรรลุป็นพระอรหันต์ย่อมมีกิเลส ย่อมยังคิดเห็นหรือสอนธรรมตามความรู้ที่ตนมี ผู้สอนธรรมคิดว่าความจริงที่เขาผู้นั้นเป็นความรู้ในความจริง แต่ความรู้นี้ยังเป็นเพียงความรู้ในความรู้เท่านั้น ยังไม่ใช่ความรู้ในความจริง จึงอาจจะผิดเพี้ยนไปจากความจริงในความจริงได้ จึงน่าเป็นห่วงว่าหากพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ได้รับการสืบทอดโดยการปฏิบัติจนรู้แจ้งในธรรมด้วยตนเอง และสามารถนำมาถ่ายทอดหรือสอนผู้อื่นได้อย่างภาคภูมิใจ ไม่ใช่สอนในสิ่งที่ตนเองยังไม่เคยประสบมา ที่รู้ที่สอนก็นำมาจากตำราแล้วมาถ่ายทอดกัน ซึ่งเสี่ยงที่จะผิดพลาดได้ง่าย ด้วยเหตุนี้เองพระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติห้ามการแสดงธรรมที่อวดธรรมชั้นสูงชั้นอุตตริมนุสสธรรม ถ้าใครยังไม่บรรลุธรรมนั้นหรือยังไม่มีในตนจริง หากละเมิดบัญญัติ ก็ปรับโทษเบาหนัก ถึงขั้นอาบัติปาราชิก

ดังนั้นสิ่งที่ผู้แสดงควรทำ คือ หากตนยังไม่บรรลุธรรม ในการแสดงธรรมควรอ้างอิงจากพระไตรปิฎกเป็นหลักโดยยกพุทธพจน์มาแสดง แล้วอธิบายในส่วนที่เป็นอรรถกถา และเพิ่มเติมโดยทัศนะของผู้แสดงเอง และควรบอกกับผู้ฟังให้ทราบด้วยว่า ส่วนไหนคือพุทธพจน์ ส่วนไหนคืออรรถกถา และส่วนไหนคือทัศนะของผู้แสดงเอง เพื่อป้องกันความสับสน แต่ปัจจุบันมีพระธรรมกถึกบางรูปไม่ได้นำพุทธพจน์ตรง ๆ มาแสดง แต่จะแสดงโดยใช้ภาษาของตนเองที่เข้าใจง่าย เพราะคิดว่าผู้ฟังจะได้เข้าใจง่ายด้วย หากแสดงตามพุทธพจน์แล้วผู้ฟังอาจไม่เข้าใจ ซึ่งเป็นการดูเบาผู้ฟังหรือมองว่าผู้ฟังเป็นผู้มีปัญญาอ่อนไม่สามารถเข้าใจพุทธพจน์ได้ จึงทำให้พุทธพจน์ที่ประกอบด้วยอรรถและพยัญชนะด้อยคุณค่าลงไป แต่ที่จริงแล้วเราไม่ทราบว่าใครเคยสะสมบารมีกันมานาน้อยเพียงใด หากเขาเป็นผู้มีบุญบารมี บางทีเมื่อได้ฟังพุทธพจน์ ก็อาจจะบรรลุธรรมก็เป็นได้

อีกประการหนึ่ง ผู้แสดงธรรมในปัจจุบัน ไม่รู้ว่าจะแสดงอย่างไรให้บรรลุธรรม รู้แต่เพียงว่าจะแสดงอย่างไรให้เข้าใจธรรม เนื้อธรรมส่วนใดที่แสดงแล้วทำให้บรรลุตันทิหลังฟังจบ เนื้อธรรมส่วนใดเป็นเพียงใช้ปรับสภาพจิตใจให้สูงขึ้น โดยทั่ว ๆ ไปแล้วจะเป็นการบรรยายธรรมกันแบบน้ำท่วมทุ่ง คือมีเนื้อหามากมาย สารที่ได้ก็มี แต่ไม่สามารถทำให้บรรลุได้ จึงเป็นว่าหากผู้แสดงธรรมมีวาทศิลป์ดี ก็จะเป็นที่นิยมยกย่อง หรือเป็นที่ต้องการของประชาชน ได้รับการจองคิวรับนิมนต์ให้ไปเทศน์งานนั้นงานนี้ จนไม่มีเวลาปฏิบัติศาสนกิจ กลายเป็นพระนักเทศน์ยอดนิยมไป

๓.๒ อุปสรรคด้านเนื้อหา

เนื้อหาของอนุப்புพิภพที่พระพุทธองค์ทรงแสดง แท้ที่จริงแล้วยังไม่มีผู้ใดทราบแน่ชัด ทราบแต่เพียงว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงเนื้อหาตรงตามอัธยาศัยของผู้ฟัง และเป็นเนื้อหาที่ผู้ฟังได้ ฟังแล้วมีจิตควรแก่การรับพระสัจธรรม คือมีจิตควร อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส และเมื่อ ได้ฟังพระสัจธรรมแล้วจะสามารถบรรลุธรรม ณ ที่นั่งนั้น จึงทำให้พระอรรถกถาจารย์ได้ให้ คำอธิบายไว้ในอรรถกถาของพระสูตรต่าง ๆ แต่ก็ยังอธิบายไว้ไม่ละเอียดมากนัก จึงทำให้คนใน สมัยปัจจุบันสงสัยไม่เข้าใจ ตีความกันไปต่าง ๆ จนในที่สุดเนื้อหาอนุப்புพิภพในสมัยปัจจุบันได้ กลายเป็นเนื้อหาที่มีขอบเขตกว้างขวางมาก จนคล้ายกับเป็นตำราใช้สำหรับศึกษาเล่าเรียนอะไร ทำนองนั้น

๓.๒.๑ เนื้อหาในสมัยพุทธกาล

เนื้อหาอนุப்புพิภพในพระไตรปิฎก แสดงเพียงไว้โดยย่อเท่านั้น ดังนี้

พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสอนุப்புพิภพ คือ ทรงประกาศ ทานกถา (เรื่องทาน), สีลกถา (เรื่องศีล), สักกกถา (เรื่องสวรรค์), กามาทินวกถา (เรื่องโทษ ความดำทราวม ความเศร้าหมองแห่ง กาม), เนกขัมมานิสังสกถา (เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม)^{๒๘} (ภควา อนุப்புพิภพ กถลลิตี เสยฺยถิตี ทานกถลลิตี สีลกถลลิตี สกุกถลลิตี กามานัน อาทินนโว อิการิ สกิลลิตี เนกขมฺเม อานิสลิตี ปกาเสลลิตี)^{๒๙}

เนื้อหาอนุப்புพิภพโดยย่อนี้ ไม่ว่าจะแสดงแก่บุคคลใดก็ตาม จะปรากฏมีข้อความซ้ำ ๆ กัน ตามที่ปรากฏในพระวินัยและสูตรหลาย ๆ แห่ง ยกตัวอย่างในพระวินัยมีข้อความว่า

พระผู้มีพระภาคทรงทราบความรำพึงในใจของพราหมณ์คหบดีชวามคธ ๑๒ นหุตเหล่านั้น ด้วยพระทัย จึงได้ตรัสอนุப்புพิภพ คือ ทรงประกาศ (๑) ทานกถา (๒) สีลกถา (๓) สักกกถา (๔) กามาทินวกถา (๕) เนกขัมมานิสังสกถา เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบว่าพวกเขาจะมีจิตควร อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส จึงทรงประกาศสามกถาสลักธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักษุอันปราศจากธุลีปราศจากมลทินได้เกิดแก่ พราหมณ์คหบดีชวามคธ ๑๑ นหุต ซึ่งมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นประมุข ณ ที่นั่งนั้น^{๓๐}

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๑๒.

^{๒๙} วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๖/๒๑.

^{๓๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๖/๖๘.

ถึงแม้ว่าพระอรธกถาจารย์ ได้มีอธิบายหัวข้อธรรมในอนุปปกถาไว้แล้ว ดังที่ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ลงในบทที่ ๒ เรื่องรูปแบบและวิธีการแสดงอนุปปกถานั้น แต่ยังไม่แน่ใจว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุปปกถาตามแนวทางที่พระอรธกถาจารย์ได้อธิบายไว้จริงหรือไม่ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้พบข้อสังเกต การแสดงเนื้อหาของอนุปปกถาดังนี้

(๑) เนื้อหาอนุปปกถามีไม่ครบ ๕ เรื่อง

จากการยกตัวอย่างเรื่องพระเจ้าพิมพิสาร พร้อมพราหมณ์คหบดีชวามคธ ๑๒ นหุตข้างต้น สังเกตว่ามีการแสดงอนุปปกถา ครบทั้ง ๕ คือ ทานกถา สีลกถา สักกถา กามาทีนวกถา เนกขัมมานิสังสกถา หลังจากนั้นแสดงอริยสัจ ๔ จึงบรรลุธรรม แต่ในพระสูตรที่แสดงถึงเรื่องราวเดียวกัน อนุปปกถาได้แสดงไว้เพียงหัวข้อเดียว คือ กามาทีนวกถา ก็สามารถบรรลุได้ ดังมีข้อความว่า

พระพุทธองค์ผู้ประเสริฐกว่ามุนี ประทับอยู่ที่ พระเวฬุวันมหาวิหาร ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับความนั้น ได้เสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค มีบริวารเป็นจำนวนมากถึง ๑๑ นหุต พระองค์ทรงใช้ประทีป ของหอม ธูปและดอกไม้เป็นต้น บูชาพระผู้มีพระภาคในสมาคมนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงกามาทีนวกถา (โทษของกาม) ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ครั้งนั้น สัตว์ประมาณ ๘๔,๐๐๐ มีพระราชาเป็นประมุขได้บรรลุธรรม^{๑๐}

นอกจากนี้แล้วยังมีข้อความที่แสดงว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงอนุปปกถาเพียงหัวข้อ กามาทีนวกถาเท่านั้น ดังมีข้อความว่า “วันนั้น พระศาสดา เมื่อจะตรัสอนุปปกถาตามอชยาศัยของมหากาลนั้น จึงตรัสโทษความเลวทรามและความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย โดยปริยายเป็นอันมาก ด้วยสามารถแห่งสูตรมีทุกขขันธสูตรเป็นอาทิ”^{๑๒} หลังฟังอนุปปกถาจบแล้วกุฎุมพิมหากาลมีความคิดว่า “นัยว่าคนเราจำต้องละสิ่งทั้งปวงไป โภคะ (และ) ญาติทั้งหลาย ย่อมไม่ติดตามบุคคลผู้ไปปรโลกเลย เราจะต้องการอะไรด้วยการครองเรือนเราจักบวชละ”^{๑๓} จะเห็นว่า กุฎุมพิมหากาล ได้ฟังอนุปปกถา เพียงเรื่องกามาทีนวกถาอย่างเดียว แต่มีความคิดอยากออกบวช อาจเป็นไปได้ว่า พระพุทธองค์น่าจะทรงแสดงอานิสงส์ในเนกขัมมะด้วย

^{๑๐} จุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒/๕๕๕.

^{๑๒} จุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๕๕.

^{๑๓} จุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๕๕.

จากหลักฐาน ผู้วิจัยพบว่า บางครั้งผู้ได้ฟังอนุပ္พพิกถาจบ (ไม่ได้ฟังอริยสัจ ๔) ก็สามารถบรรลุธรรมได้ เช่น พระเจ้ามหาโกปปีนะ และพระนางอโนชาเทวี พร้อมด้วยบริวาร^{๓๔} บรรลุเป็นพระโสดาบัน แต่โดยปกติแล้วหลังจากจบอนุပ္พพิกถาแล้วจะยังไม่บรรลุทันที เป็นเพียงการปรับสภาพจิตใจให้พร้อมรับอริยสัจ ๔ เท่านั้น

ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าอนุပ္พพิกถานั้น มีทั้งเนื้อหาที่สามารถทำให้บรรลุทันทีได้ และมีเนื้อหาเพียงเพื่อชักฟอกจิตใจให้เหมาะสมรับอริยสัจ ๔

(๒) เนื้อหาอนุပ္พพิกถาฟังแล้วไม่สามารถบรรลุทันที

ในคัมภีร์เนตติปกรณ์ แสดงไว้ว่า อนุပ္พพิกถา จัดอยู่ในสูตรฝ่ายบำเพ็ญบุญ (วาสนา-ภากิยสูตร) ดังมีข้อความว่า

วาสนาภากิยสูตร เป็นสูตรแสดงพื้นฐานแห่งการปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป จึงว่าด้วยทาน ศีล สวรรค์ โทษของกามคุณ และอานิสงส์ในการสังัดจากกามคุณ มิได้แสดงอริยสัจ ๔ ที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติธรรมไว้โดยตรง ในวาสนาภากิยสูตรไม่มีวฏฐานคามินีวิปัสสนา ที่เป็นเหตุใกล้ของมรรคผล ไม่มีมรรค ไม่มีผล แต่ในนิพเพชภากิยสูตรมีการกล่าวถึงข้อความทั้งสามอย่างนั้น^{๓๕}

การที่แสดงอนุပ္พพิกถาแล้วไม่บรรลุทันที เพราะพระพุทธองค์ทรงวางเป้าหมายเพียงเพื่อฟอกจิตใจให้เหมาะสมต่อการรับธรรมขั้นสูงต่อไป ดังนั้นพระพุทธองค์จึงไม่ทรงแสดงเนื้อหาอนุပ္พพิกถาที่พอจะเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาปัญญา นั่นแสดงว่าผู้ฟังไม่สามารถที่จะทำให้วิปัสสนาปัญญาเกิดขึ้นได้ด้วยการฟัง เหมาะสำหรับผู้ที่ยังไม่แก่กล้าพอที่จะบรรลุได้ทันที เมื่อทรงเห็นว่าผู้ฟังมีญาณแก่กล้าพอแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจ ๔ ให้เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาปัญญา เมื่อผู้ฟังเกิดวิปัสสนาปัญญา ก็สามารถบรรลุธรรมได้

(๓) เนื้อหาอนุပ္พพิกถาฟังแล้วบรรลุทันที

ในคัมภีร์เนตติปกรณ์มีอธิบายว่า เหตุที่แสดงเทศนาเพื่อให้บรรลุในทันที เพราะบุคคลนั้นประพฤติพรหมจรรย์ด้วยสังวรศีลแล้ว ดังมีข้อความว่า

^{๓๔} คุรยละเอียดใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๘/๑/-/๒๔๖, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๑๐-๓๑๔.

^{๓๕} พระมหาทักษณเถระ, เนตติปกรณ์, แปลโดย พระคันธสารากิจวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒๕-๒๓๐.

ในเรื่องนั้น พระผู้มีพระภาคยอมทรงแสดงสูตรที่เกี่ยวแก่ฝ่ายบำเพ็ญบุญด้วยปฏิบัติที่มีในฝ่ายบำเพ็ญบุญแก่บุคคลใด เขาตั้งอยู่ในสังวรศีลแล้ว ย่อมประพฤติพรหมจรรย์ด้วยพรหมจรรย์ (สังวรศีล) นั้น อนึ่ง พระผู้มีพระภาคยอมทรงแสดงสูตรที่เกี่ยวแก่ฝ่ายทำลายกิเลสด้วยปฏิบัติที่มีในฝ่ายผลแก่บุคคลใด เขาตั้งอยู่ในปหานศีลแล้ว (ด้วยสมุจเฉทปหานและปฏิปัสสัทธิปหาน) ย่อมประพฤติพรหมจรรย์ด้วยพรหมจรรย์ (มรรค) นั้น^{๓๖}

เหตุที่ฟังแล้วบรรลุทันทีเพราะบุคคลนั้นเมื่อได้ฟังธรรมแล้วจะตั้งอยู่ในสังวรศีลเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ทำให้เกิดจินตามยปัญญา และ โยนิโสมนสิการ เพราะผู้มีศีลย่อมไม่เดือดร้อนใจ เมื่อไม่เดือดร้อนใจ ใจย่อมตั้งมั่นมีสมาธิ จิตที่มีสมาธิแน่วแน่ย่อมทำให้พิจารณา ไคร่ครวญในธรรม และบุคคลนั้นตั้งอยู่ในการเจริญภาวนา ทำให้เกิดภาวนามยปัญญาและสัมมาทิฐิ จนสามารถเข้าใจหรือรู้ธรรมได้^{๓๗}

การแสดงอนุปฺพพิภคณาที่ฟังแล้วบรรลุทันที นั้นเป็นอย่างไร ผู้วิจยวิเคราะห์จากคัมภีร์เนตติปกรณ์ ที่ได้แสดงถึงเทศนาที่ฟังแล้วสามารถบรรลุได้ดังนี้

- นิสฺสรณเทศนา (เหมาะกับอุคฺคฆฏิตฺตญฺญบุคคล)
- อาทีนวนิสฺสรณเทศนา (เหมาะกับวิปฺยจิตฺตญฺญบุคคล)
- อสุสาทาทีนวนิสฺสรณเทศนา (เหมาะกับเนยฺยบุคคล)^{๓๘}

สมจริงดังที่พระมหากัจจายนเถระ แสดงไว้ในคัมภีร์เนตติปกรณ์ว่า “พระธรรมวินัยนั้น อันพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้โดยย่อ ย่อมแนะนำชนผู้บรรลุธรรมเร็ว ดังคำกล่าวว่า งามในเบื้องต้น เมื่อขยายความย่อแนะนำชนผู้บรรลุธรรมช้า ดังคำกล่าวว่า งามในท่ามกลาง เมื่ออธิบายโดยพิสดาร ย่อมแนะนำชนผู้อจบรรลุธรรมได้ ดังคำกล่าวว่า งามในที่สุด”^{๓๙}

- หากพิจารณาอนุปฺพพิภคณาตามความหมายแล้ว
- ทานกถา, สีลกถา, ลักคกถา จัดเป็น อัสสาทะ (ความยินดีในวัตถุกาม)
- กามาทีนวกถา จัดเป็น อาทีนาวะ (โทษของกาม)
- เนกขัมมานิสังสกถา จัดเป็น นิสฺสรณะ (ธรรมเป็นเครื่องออกจากทุกข์)

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๘-๒๒๙.

^{๓๗} จารุญ ธรรมดา, เนตติฎีปปี ศึกษาเชิงวิเคราะห์พระไตรปิฎก, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไททรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๕.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^{๓๙} พระมหากัจจายนเถระ, เนตติปกรณ์, แปลโดย พระคันธสารากิจ, หน้า ๕๐.

หากพิจารณาว่าแสดงอนุப்புพิกถาสามารถบรรลุได้ อาจเป็นไปได้ว่าพระพุทธรองค์ทรงแสดงธรรมดังนี้

(๑) แสดงเนกขัมมานิสังสกา เพียงกถาเดียวก็สามารถบรรลุได้ จัดเป็น นิสฺสรณเทศนา ดังมีตัวอย่างว่า “เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ ละกามทั้งหลายได้ ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะ ได้เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น”^{๔๐}

(๒) แสดงกามาทีนวกถาและเนกขัมมานิสังสกา สามารถบรรลุได้ จัดเป็นอาทีนวนิสฺสรณเทศนาเช่น

กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำรชชนนั้น อันตรายทั้งหลายย่อมยีนรชชนนั้น เพราะอันตรายนั้น ทุกข์จึงติดตามรชชนนั้นไป เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว ฉะนั้น(อาทีนวะ) เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ ละกามทั้งหลายได้ ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะ ได้เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น (นิสฺสรณะ)^{๔๑}

(๓) แสดงทานกถา, สีลกถา, สักคกถา, กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสังสกา จึงจะสามารถบรรลุได้ จัดเป็น อสุสาทอาทีนวนิสฺสรณเทศนา ดังมีตัวอย่างว่า

นรชนใดปรารถนาเนื่อง ๆ ซึ่งไร่นา ที่ดิน เงิน โค ม้า ทาส บุรุษ สตรี พวกพ้อง หรือกามเป็นอันมาก (อัสสาทะ) กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำรชชนนั้น อันตรายทั้งหลายย่อมยีนรชชนนั้น เพราะอันตรายนั้น ทุกข์จึงติดตามรชชนนั้นไป เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว ฉะนั้น(อาทีนวะ) เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ ละกามทั้งหลายได้ ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะ ได้เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น(นิสฺสรณะ)^{๔๒}

(๔) เนื้อหาอนุப்புพิกถาในทรรชนะของผู้วิจิัย

อรรถกถาคุหฺฐกสูตร แสดงคุณ โทษ และอานิสงส์ในเนกขัมมะ ดังมีข้อความว่า

พระผู้มีพระภาคครั้งทรงแสดงความยินดีในคาถาที่หนึ่งนี้และโทษด้วย ๔ คาถานอกนั้นอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อทรงแสดงการสลัดออกและอานิสงส์ของการสลัดออก พร้อมด้วยอุบาย จึงทรงแสดงโทษ ความต่ำทรามและความเศร้าหมองของกามทั้งหลายด้วยคาถาเหล่านี้ทั้งหมด เพื่อทรงแสดงถึงอานิสงส์ในเนกขัมมะในบัดนี้ จึงตรัสสองคาถาว่า อุโกสุ อนฺเตสุ ในที่สุดทั้งสอง ดังนี้^{๔๓}

^{๔๐} บ.ม. (ไทย) ๒๕/๖/๒๓.

^{๔๑} บ.ม. (ไทย) ๒๕/๕-๖/๑๖-๒๓.

^{๔๒} บ.ม. (ไทย) ๒๕/๔-๖/๑๔-๒๓.

^{๔๓} บ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/-/๗๐๘.

เมื่อพิจารณาตามรายละเอียดแสดงไว้ใน คุหฺกุฏกสูตรตติยเทศ^{๔๔} อธิบายภาคพิสดารโดย พระสารีบุตรเถระ อาจเป็นไปได้ว่าเนื้อหานุพุพพิทถาจะเป็นไปดังเนื้อความในคุหฺกุฏกสูตร ซึ่ง สอดคล้องกับคำอธิบายของพระมหากัจจายนะในคัมภีร์เนตติปกรณ์ ที่ยกเอาคุหฺกุฏกสูตรเป็น ตัวอย่างเทศนาของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงถึงคุณ โทษ และอานิสงส์ในเนกขัมมะ เนื้อหาใน คุหฺกุฏกสูตรมีดังนี้

นรชนผู้ข้องอยู่ในถ้ำ ถูกกิเลสมากหลายปิดบังไว้
เมื่อดำรงตนอยู่ (อย่างนี้) ก็จมลงในเหตุให้ลุ่มหลง
ผู้เป็นเช่นนั้นแล ย่อมอยู่ไกลจากวิเวก
เพราะกามทั้งหลายในโลกไม่เป็นของที่นรชนละได้ง่ายเลย
สัตว์เหล่านั้น มีความปรารถนาเป็นต้นเหตุ
ติดพันอยู่กับความพอใจในภพ
มุ่งหวัง (กาม) ในกาลภายหลัง หรือในกาลก่อน
ปรารถนากามเหล่านี้และกามที่มีอยู่ก่อน
ย่อมเป็นผู้หลุดพ้นได้ยาก (และ) ทำให้ผู้อื่นหลุดพ้นไม่ได้เลย
สัตว์เหล่านั้น ยินดี ขวนขวาย ลุ่มหลงในกามทั้งหลาย
เป็นผู้ตกต่ำ ตั้งอยู่ในกรรมที่ผิด ประสพทุกข์แล้ว
จึงคร่ำครวญอยู่ว่า เราจืดจางภพนี้ จักเป็นอะไรหนอ
เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงศึกษาในที่นี้
พึงรู้จักกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกว่า เป็นกรรมที่ผิด
ไม่พึงประพฤติดี เพราะเหตุแห่งกรรมที่ผิดนั้น
นักปราชญ์กล่าวว่า ชีวิตนี้เป็นของน้อย
เราเห็นหมู่มสัตว์นี้ ผู้ตกไปในอำนาจค้นหาในภพทั้งหลาย
กำลังดิ้นรนอยู่ในโลก
นรชนที่เลว ผู้ยังไม่คลายค้นหาในภพน้อยภพใหญ่
รำไรอยู่ใกล้ปากมัจจุราช
พวกเธอจงดูหมู่มสัตว์ผู้กำลังดิ้นรนอยู่
เพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา
เหมือนฝูงปลาในน้ำน้อยสิ้นกระแสน้ำแล้ว
นรชนเห็นโทษนี้แล้วก็อย่าก่อค้นหาเรื่องเกี่ยวข้องในภพทั้งหลาย

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) ๒๕/๗-๑๔/๒๘-๓๓.

ฟังประพจน์ไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา
นักปราชญ์ ฟังกำจัดความพอใจในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน
กำหนดรู้ผัสสะแล้ว ก็ไม่ติดใจ
ติเตียนกรรมใดด้วยตน ก็ไม่ทำกรรมนั้น
ไม่ติดในสิ่งที่ได้เห็นและได้ยินแล้ว
มุниกำหนดรู้สัญญาแล้ว ไม่เข้าไปติดในความยึดถือทั้งหลาย
ฟังข้ามโอฆะได้ ถอนลูกศรได้แล้ว ไม่ประมาท
ประพจน์อยู่ ย่อมไม่หวังโลกนี้และโลกหน้า^{๔๕}

๓.๒.๒ เนื้อหาในสมัยปัจจุบัน

เนื้อหาอนุப்புพิภพามีเนื้อหาประกอบว่าด้วยเรื่องทาน ศีล สวรรค์ โทษของกาม และการออกจากกาม ตามลำดับ แต่ในปัจจุบันไม่ค่อยจะมีการแสดงไปตามลำดับอย่างนี้ มักจะหยิบเอาบางส่วนเช่น ทาน ศีล มาแสดง ซึ่งถือว่าไม่เป็นการแสดงอนุப்புพิภพ คือแสดงไปตามลำดับ เพราะโดยส่วนใหญ่แล้ว จะเป็นเนื้อหาที่นำมาจากพระสูตรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อธรรมในแต่ละข้อ เช่น เรื่องทานกถา ก็จะเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่องทานทั้งหมดที่ปรากฏในพระไตรปิฎก รวบรวมกันมาไว้อยู่รวมกัน ทานกถาในลักษณะนี้จะมีขอบเขตเนื้อหาที่กว้างมาก ทำให้เหมาะสำหรับอ่านหรือฟังเพื่อศึกษาหาความรู้ หากเข้าใจและมีศรัทธาก็จะสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อสะสมวาสนาบารมีต่อไปในอนาคต ซึ่งดูเหมือนว่าจะไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อบรรลุนิชาตินี้

อนุப்புพิภพในปัจจุบันนี้ มีเนื้อหาที่มีขอบเขตกว้างมาก ก็เพราะผู้ศึกษาไม่ทราบแน่ชัดว่า ในสมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธรองค์ทรงแสดงอนุப்புพิภพกถาไว้อย่างไร จึงคิดเอาเองว่าเนื้อหาของอนุப்புพิภพกถาน่าจะเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดจึงได้รวบรวมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอนุப்புพิภพกถาทั้งหมดมาสอนผู้อื่น ผลก็คือผู้ฟังไม่บรรลุธรรม เหมือนสมัยพุทธกาล

ปัจจัยทางด้านเนื้อหาธรรมที่แสดงนั้น จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เปรียบเหมือนยารักษาโรค หากยานั้นเป็นยาที่รักษาแบบครอบจักรวาล ไม่สามารถรักษาโรคให้หายขาดได้ ฉะนั้น เช่นกัน อนุப்புพิภพกถาในสมัยปัจจุบัน มีเนื้อหามากมาย จนผู้ปฏิบัติสับสน ไม่ทราบว่ากำจัดกิเลสให้หมดไปได้อย่างไร

^{๔๕} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๓๕-๓๓๖/๖๘๘-๖๕๐.

๓.๓ อุปสรรคด้านผู้ฟัง

ผู้ฟังธรรมไม่ว่าจะอยู่ในยุคใดสมัยใด ก็มีทั้งพวกที่มีสติปัญญาและพวกโง่เขลา แต่ผู้ฟังธรรมในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบันก็มีข้อแตกต่างกันบ้างตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งในสมัยปัจจุบันนี้มีสิ่งที่มีต่อการหลงติดอยู่ในกามคุณมากมาย แต่ในสมัยพุทธกาลก็เชื่อว่าปัญหานี้จะไม่มี จึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษาว่าปัญหาและอุปสรรคด้านผู้ฟังอนุพุทธพิภพในสมัยพุทธกาลกับปัจจุบันนั้นเป็นอย่างไร

๓.๓.๑ ผู้ฟังในยุคพุทธกาล

ปัญหาผู้ฟังในสมัยพุทธกาลย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา เพราะบุคคลในโลกนี้มีความแตกต่างกัน ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรวจดูด้วยพระพุทธจักขุ^{๔๖} แล้วว่าเวไนยสัตว์เปรียบด้วยดอกบัว^{๔๗} ทรงแยกแยะบุคคลที่จะเข้าถึงธรรมไว้ ๔ ประเภท โดยเปรียบเทียบเหมือนกับดอกบัว ๔ เหล่า การแก้ปัญหาของพระพุทธองค์ นั้นนอกจากทรงแสดงอนุศาสนีปาฏิหาริย์ แล้ว ในบางครั้งยังทรงอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์ด้วย

บุคคลที่ได้รับฟังการแสดงอนุพุทธพิภพกับพระพุทธเจ้าสามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงประสงค์จะแสดงธรรมเองโดยมิได้รับการอาราธนาแต่ประการใด บุคคลกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่มีปัญหาและอุปสรรคในการแสดงธรรม

๒. กลุ่มบุคคลที่มีความประสงค์จะฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าอยู่แล้ว คือมีศรัทธาอยู่ก่อนแล้ว กลุ่มบุคคลพวกนี้จัดว่าเป็นบุคคลผู้ไม่มีปัญหาและอุปสรรค

สำหรับกลุ่มที่มีอุปสรรคนั้นก็มีในช่วงแรกก่อนแสดงอนุพุทธพิภพเท่านั้น เช่นไม่ศรัทธาเลื่อมใส ไม่สนใจ เบื่อหน่ายชีวิต ยังเชื่อลัทธิเดิมของตนอยู่ เป็นต้น เมื่อพระพุทธองค์ทรงแก้ไขปัญหาลแล้วบุคคลนั้นก็จะสามารถฟังธรรมจนบรรลุธรรมได้ทันที

โดยสรุปแล้วผู้ฟังอนุพุทธพิภพนั้น ไม่มีปัญหาในชีวิตเพราะได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลเกือบทุกคน มีส่วนน้อยเท่านั้นที่ไม่บรรลุธรรม แต่ก็เป็นผู้ที่อุปาสกในพระพุทธศาสนา

^{๔๖} พระพุทธจักขุ หมายถึง อินทริยปริยัตตญาณ คือปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทริย์ของสัตว์ทั้งหลาย คือ รู้ว่าสัตว์นั้น ๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แคไหนเพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีความพร้อมที่จะตรัสรู้หรือไม่ และอาสยานุสยญาณ คือปรีชาหยั่งรู้อัธยาศัย ความมุ่งหมาย สภาพจิตที่นอนอยู่ ดูรายละเอียดใน พ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๑/๑๗๒-๑๗๓, ที.ม.อ. (บาลี) ๖๕/๖๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๕/๓๕.

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๕/๑๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๓/๓๐๗-๓๐๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕/๔๐๕-๔๑๐.

เพื่อจะให้เห็นภาพรวมของผู้ฟังอนุப்புพิกธา^{๔๘} จึงแบ่งประเภทบุคคลผู้ฟังอนุப்புพิกธา ๒ ประเภท คือ

๑. ประเภทที่ฟังอนุப்புพิกธาแล้วไม่บรรลุตันที
๒. ประเภทที่ฟังอนุப்புพิกธาแล้วบรรลุตันที

๑. ประเภทที่ฟังอนุப்புพิกธาแล้วไม่บรรลุตันที

ฟังจบอนุப்புพิกธาแล้วไม่สามารถบรรลุตันที จะบรรลुकี่เมื่อจบอริยสัง ๔ หรือปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานก่อน สามารถแบ่งได้ ๕ กลุ่ม คือ

(๑) ไม่สามารถเป็นพระอรหันต์

โดยปกติเมื่อได้ฟังอนุப்புพิกธา และอริยสัง ๔ แล้ว จะบรรลुकี่เป็นพระโสดาบัน หลังจากนั้นไม่สามารถบรรลुकี่เป็นพระอรหันต์ได้เลย เช่น

- เศรษฐีบิดา, มารดาและภรรยาเก่าของพระยสะ บรรลुकี่เป็นพระโสดาบัน^{๔๙}
- พระเจ้าพิมพิสารและพราหมณ์คหบดีชาวมคธ ๑๒ นหุต บรรลुकี่เป็นพระโสดาบัน ๑๑ นหุต ส่วนที่เหลือ ๑ นหุตเป็นอุบาสกถือเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก^{๕๐}
- สีหเสนาบดี บรรลुकี่เป็นพระโสดาบัน^{๕๑}
- ภรรยา, บุตร, สะใภ้และทาสของเมณฑกคหบดี บรรลुकี่เป็นพระโสดาบัน^{๕๒}
- อนาถบิณฑิกคหบดี (สุทัตตะ) บรรลुकี่เป็นพระโสดาบัน^{๕๓}

(๒) บวชแล้วเป็นพระอรหันต์

บุคคลเมื่อได้ฟังอนุப்புพิกธา และอริยสัง ๔ แล้ว บรรลुकี่เป็นพระโสดาบัน หลังจากนั้น บวช แล้วได้ฟังธรรมิกถา จึงบรรลुकี่เป็นพระอรหันต์ เช่น สหายของพระยสะ ๔ คน ชื่อ วิมลละ สุพาหุ ปุณณชิ และควัมปติ^{๕๔} และ สหายของพระยสะ ๕๐ คน^{๕๕}

^{๔๘} ดูรายละเอียดในวิธานิพนธ์นี้ ภาคผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุப்புพิกธา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง.

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๗/๓๔, วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๕/๓๖.

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๖/๖๘.

^{๕๑} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๓/๑๑๔.

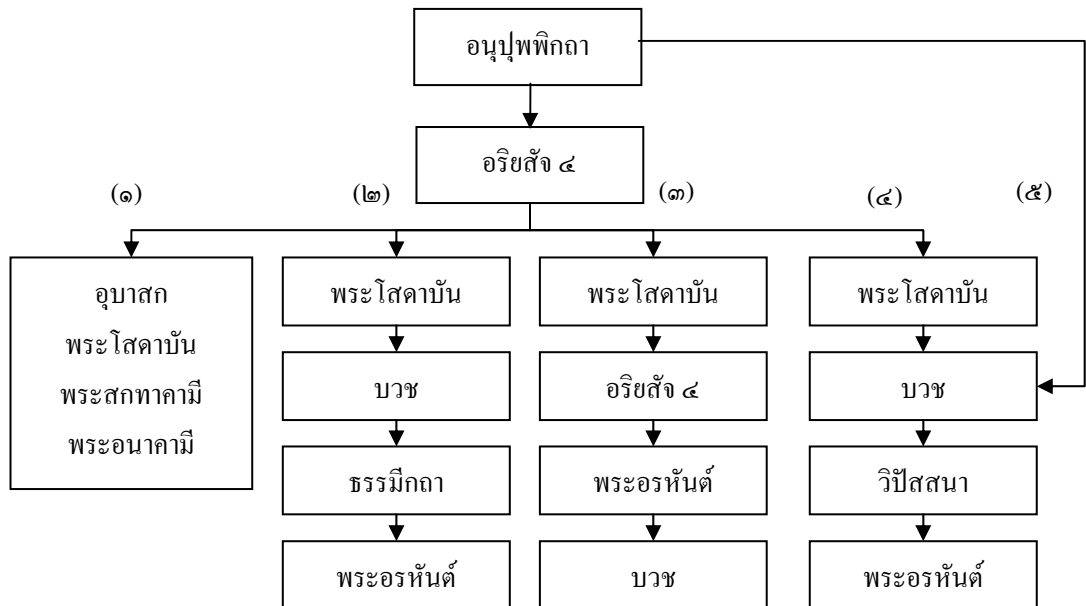
^{๕๒} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๘/๑๒๖.

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๕/๑๑๕.

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๐/๓๘.

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๑/๓๕.

- (๓) เป็นพระอรหันต์ แล้วบวช
บุคคลเมื่อได้ฟังอนุปฺพฬิกถา และได้ฟังอริยสัจ ๔ แล้ว บรรลุพระโสดาบัน หลังจากนั้น
ได้ฟังอริยสัจ ๔ อีกครั้ง จึงบรรลุเป็นพระอรหันต์ แล้วขอบวชกับพระพุทธเจ้า เช่น พระยสະ^{๕๖}
- (๔) เป็นพระโสดาบันแล้วบวช และปฏิบัติวิปัสสนา บรรลุเป็นพระอรหันต์
บุคคลเมื่อได้ฟังอนุปฺพฬิกถา และอริยสัจ ๔ ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันแล้วเห็นโทษการ
ครองเรือน จึงบวชแล้วปลุกตัวปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนสำเร็จพระอรหันต์ เช่น บุตรเศรษฐีชื่อ
โสมณโกฬิวิสะ บวชเป็นพระโสมณโกฬิวิสะ^{๕๗}
- (๕) ไม่ได้เป็นพระโสดาบัน แต่เห็นโทษการครองเรือน แล้วบวช และปฏิบัติวิปัสสนา
กรรมฐาน จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ เช่น กุฎุมพีมหาปาละ บวชเป็นพระจกฺขุपालเถระ^{๕๘}

ภาพที่ ๔ แสดงแผนภูมิบุคคลประเภทฟังอนุปฺพฬิกถาแล้วไม่บรรลุทันที

^{๕๖} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๕/๓๖.

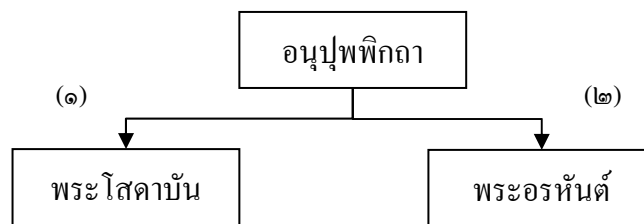
^{๕๗} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๕-๖.

^{๕๘} คุรยละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๒.

๒. ประเภทที่ฟังอนุပ္พพิททาแล้วบรรลุทันที

(๑) บรรลุเป็นพระโสดาบัน : บุคคลเมื่อได้ฟังอนุပ္พพิททาแล้วสามารถบรรลุเป็นพระโสดาบันได้ทันที เช่น พระเจ้ามหาโกปิณะและอำมาตย์ ๑,๐๐๐ (ฟังครั้งแรกบรรลุเป็นพระโสดาบัน ฟังครั้งที่ ๒ บรรลุเป็นพระอรหันต์) และพระนางอโนชาเทวี พร้อมด้วยบริวาร^{๕๕}

(๒) บรรลุเป็นพระอรหันต์ : บุคคลหลังได้ฟังอนุပ္พพิททาแล้ว บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิตา ๔ เช่น พระเจ้าสุทนต์จักรพรรดิพร้อมทั้งอนุราชกุมารพร้อมทั้งบริษัท,^{๖๐} อานันทกุมารพร้อมทั้งบริษัท ๕๐ โกฏิ^{๖๑}

ภาพที่ ๕ แสดงแผนภูมิบุคคลประเภทฟังอนุပ္พพิททาแล้วบรรลุทันที

๓.๓.๒ ผู้ฟังในสมัยปัจจุบัน

ผู้ฟังในปัจจุบันมีความแตกต่างกันตามสติปัญญา ซึ่งดูจะเหมือนกับผู้ฟังในสมัยพุทธกาล แต่ในความเป็นจริงแล้ว สภาพแวดล้อมในสังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปมาก มีสิ่งยั่วยวนไปในทางกามคุณ เช่น มีโทรทัศน์ ห้างสรรพสินค้า เครื่องใช้อำนวยความสะดวก สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นกิเลส จึงทำให้คนสมัยนี้มองไม่เห็นโทษของกามคุณ แม้จะฟังอนุပ္พพิททาสักปานใด ก็ไม่บรรลุธรรม เพราะฟังแล้วก็เข้าหูซ้ายออกหูขวา บางคนอาจสลัดใจบ้าง แต่หลังจากนั้นก็ลืม เพราะในชีวิตประจำวันย่อมพบกับทั้งสุขและทุกข์ เมื่อวันนี้ทุกข์ ก็หวังว่าพรุ่งนี้อาจสุขกว่าวันนี้ จึงยังไม่คิดอยากหนีออกจากกาม

เมื่อมองถึงผู้ฟังที่ไม่ติดในกามคุณอย่างมาก อาจมองไปที่ชาวชนบท เพราะส่วนมากจะมีความผูกพันกับวัด ซึ่งเป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน มีวิถีชีวิตเป็นแบบอยู่กับธรรมชาติสงบเรียบร้อย ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากจนเกินความจำเป็น ถือว่าเป็นผู้ที่ไม่ติดในกามจนมากเกินไป แต่ก็ยังไม่แน่ใจ เพราะชาวชนบทยังไม่เคยสัมผัสกับรสของกามคุณ เมื่อได้ลิ้มลองแล้ว ก็อาจจะคิดใจในกามคุณได้ หวังซื้อรถ ซื้อบ้าน ที่ใหญ่โตหรูหรา ดังนั้นจึงไม่แน่นอนว่าจะเป็นผู้ที่มีความพร้อมรับธรรมได้ดีหรือไม่

^{๕๕} ุรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๑๐-๓๑๔.

^{๖๐} ุรายละเอียดใน ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๕/๒/-/๓๔๖.

^{๖๑} ุรายละเอียดใน ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๓/๑/-/๕๑.

ผู้ฟังในสมัยพุทธกาล ก็มีปัญหาเรื่องยินดีในกามคุณเหมือนคนปัจจุบันเช่นกัน แต่สำหรับผู้ที่ได้ฟังอนุพุทธิกถานั้น ล้วนแต่ได้รับการคัดเลือกแล้วโดยพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสามารถรู้ว่าบุคคลผู้ใดสมควรที่จะสามารถบรรลุธรรมได้ แต่สมัยนี้เราไม่รู้ว่าตนเองจะมีวาสนาบารมีสามารถฟังธรรมบรรลุหรือไม่ จึงจำเป็นต้องลงมือปฏิบัติจึงจะบรรลุ ซึ่งการปฏิบัตินี้เป็นหนึ่งในเหตุแห่งวิมุตติ ๕ ดังมีข้อความที่ว่า

พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีบางรูปผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ แม้ภิกษุก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมา ตามที่ตนได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร ไม่ได้สาธยายธรรม ตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาโดยพิสดาร และไม่ได้ตรึกตามตรงตามฟังตามด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ตนได้สดับมา ตามที่ตนได้เรียนมา แต่เขอเรียนสมาธิชนิดใดอย่างหนึ่งมาดี มนสิการดี ทรงจำไว้ดีแทงตลอดดีด้วยปัญญา เขอรู้แจ้งอรรถ รู้แจ้งธรรม ในธรรมนั้นตาม ที่เขอได้เรียนสมาธิชนิดใดอย่างหนึ่งมาดี มนสิการดี ทรงจำไว้ดี แทงตลอดดีด้วยปัญญา เมื่อเขอรู้แจ้งอรรถ รู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจเกิดปีติกายย่อมสงบเขอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น นี่เป็นวิมุตตตายตนะประการที่ ๕^{๖๒}

สรุปว่าในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุพุทธิกถาและอริยสัจ ๔ จนมีผู้บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นจำนวนมาก เพราะมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ (๑) ผู้แสดงธรรมที่เป็นพระอรหันต์รู้แจ้งธรรม และสามารถสอนให้คนอื่นรู้ธรรมตามได้ (๒) เนื้อหาธรรมที่แสดงเป็นไปตามอัธยาศัย และลุ่มลึกไปตามลำดับ สามารถฟอกกิเลสได้อย่างหมดจด เปรียบเหมือนเครื่องซักผ้าที่มีประสิทธิภาพ (พระอรธรตถาจารย์ได้เปรียบอนุพุทธิกถาเหมือนไม้กระดานรองสำหรับซักผ้า) จึงเหมาะกับบุุคคลที่ไม่รู้ธรรมมาก่อน (๓) ผู้ฟังธรรมส่วนใหญ่เป็นผู้รู้แจ้งเร็ว เป็นผู้มีปัญหาใกล้ สามารถฟังแล้วบรรลุทันที ณ ที่นั้นนั้น ด้วยองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการนี้ ในสมัยพุทธกาลจึงไม่มีปัญหาและอุปสรรคในด้านต่างๆ

ในสมัยปัจจุบัน องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการ มีความแตกต่างจากสมัยพุทธกาลมากคือ (๑) ด้านผู้แสดงธรรม ในปัจจุบันผู้แสดงธรรมอาจจะไม่ใช่พระอรหันต์ ประสิทธิภาพการสอนจึงไม่เต็ม (๒) ด้านเนื้อหาธรรม จะเป็นไปในลักษณะแสดงเพื่อให้รู้ แล้วนำหลักธรรมมาปฏิบัติ เป็นไปเพื่อความสุขในปัจจุบัน หรือเพื่อความสุขในโลกหน้า มิได้แสดงเพื่อหวังผลให้บรรลุมรรคผลนิพพานในทันที (๓) ด้านผู้ฟังธรรม ผู้ฟังส่วนใหญ่จัดเป็นบุคคลประเภทบรรลุธรรมได้ยาก มีกิเลสหนา คิดในกามคุณจนไม่คิดหนีหนีออกจากกามคุณ โอกาสที่จะฟังธรรมจนบรรลุจึงเป็นไปได้ยาก

^{๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๒/๓๑๔.

บทที่ ๔

ประยุกต์ใช้รูปแบบและวิธีการแสดงอนุப்புพิกถาในสังคมไทยปัจจุบัน

ผู้ที่ได้ฟังอนุப்புพิกถา และอริยสัจ ๔ จากพระพุทธเจ้าแล้วได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ เป็นจำนวนมาก เป็นที่น่าสังเกตว่าท่านเหล่านี้ยังมีได้เคยฟังพระพุทธองค์เทศน์มาก่อน และก็ยังมิได้นับถือพระพุทธศาสนามาก่อน แต่ประสบความสำเร็จในขณะที่ฟังธรรมครั้งแรกเพราะอะไร หากดูผิวเผินท่านก็ยังมิได้ปฏิบัติในมรรค ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญามาก่อน เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา ในขณะที่ฟังธรรมนั่นเอง ขณะนั่งฟังด้วยความสำรวมกายวาจาใจ คือการปฏิบัติศีล ตั้งใจฟัง คือปฏิบัติสมาธิ ฟังรู้เรื่องเข้าใจ คือได้ปัญญา ในสมัยปัจจุบันก็อาจจะสามารถบรรลุมรรคผลได้ เราไม่ควรท้อแท้ เพราะธรรมของพระพุทธเจ้ามีผลไม่จำกัดกาล แต่ในความเป็นจริงสภาพสังคมได้เปลี่ยนไป จึงทำให้ผู้แสดงธรรมและผู้ฟังธรรมแตกต่างกันไปจากสมัยพุทธกาล ดังนั้นการฟังเพื่อให้ได้บรรลุธรรม จึงต้องเปลี่ยนไปเป็นการปฏิบัติธรรมเพื่อให้ได้บรรลุธรรม

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะประยุกต์รูปแบบและวิธีการแสดงอนุப்புพิกถาในสังคมไทยปัจจุบัน เพราะเหตุว่าคนส่วนใหญ่จำเป็นต้องศึกษาหาความรู้ เพื่อนำมาประกอบอาชีพเลี้ยงปากท้องของตน และครอบครัว ยังจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับกามคุณอยู่ แต่ที่เป็นปัญหาก็คือไม่รู้เท่าทันในโทษของกามคุณนั่นเอง จะทำอย่างไรให้ใช้ชีวิตอยู่อย่างไม่มัวเมาในกามคุณ มองเห็นโทษของกาม และมองเห็นทางออกไปจากกาม จนถึงขั้นลงมือปฏิบัติเพื่อให้ออกจากกามต่อไป ให้เป็นไปตามพุทธประสงค์ที่แท้จริง นั่นคือให้เรามั่นศึกษาเพื่อความดับกิเลสของตน แทนที่จะศึกษาหาความรู้เพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่ยังพัวพันอยู่กับกามคุณทางโลก ดังมีพุทธพจน์ว่า “คนทั้งหลายกล่าวถึงการศึกษา เพราะกามคุณที่พัวพันอยู่ในโลก บุคคลไม่พึงเป็นผู้ขวนขวายในการศึกษา หรือกามคุณเหล่านั้น รู้แจ้งกามโดยประการทั้งปวงแล้ว พึงศึกษาเพื่อความดับกิเลสของตน”^๑

สังคมไทยในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ทั้งทางความคิดที่เห็นผิดจากความเป็นจริง (มิฉนาคิภูฏ) และทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยบริโภคนิยม คนในสังคมจึงอยู่ในภาวะที่ต้องดิ้นรน ต่อสู้ แข่งขันเพื่อความอยู่รอด ให้ได้มาซึ่งความสุข ที่เรียกว่า กามสุข ดังนั้นเพียงแค่ว่าจะทำ

^๑ ขุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๗๕/๔๕๕.

การที่จะใช้รูปแบบเดิม ๆ คือใช้วิธีแสดงอนุပ္พพิททาให้คนในประเภทกาม โภคิบุคคล^๒ ฟังแล้วทำให้เขารู้สึกสลดใจในโทษของกาม จนคิดหนีออกจากกามนั้น คงเป็นไปได้ยาก เพราะคนในสมัยปัจจุบันนี้ยังจัดอยู่ในประเภทพูดแล้วก็เข้าหูซ้ายออกหูขวา คือ ยังไม่เห็นโทษภัยของกามคุณ ยังยินดีพอใจอยู่ในกาม ยังติดอยู่ในบริโภคนิยม เห็นว่าความสุขนี้เป็นที่น่าปรารถนา เป็นสวรรค์บนดิน ความสุขยิ่งกว่านี้ไม่มีอีกแล้ว จึงกลายเป็นว่าสนใจเฉพาะความสุขที่ตนประสบอยู่ในปัจจุบันเท่านั้น ส่วนความสุขเบื้องหน้าที่ยังไม่ถึง เช่น ความสุขในสวรรค์ ที่ยิ่งกว่าสุขในโลกมนุษย์นั้นไม่เชื่อว่ามีจริงเพราะยังพิสูจน์ไม่ได้ ถ้ายังพูดถึงความสุขอันเกิดจากการออกจากกามหรือเนกขัมมะด้วยแล้ว ยิ่งจะไม่เชื่อ เพราะคิดว่าความสงบ จะสุขได้อย่างไร นี่คือปัญหาสำคัญของคนไทยในปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงปัญหา จึงนำอนุပ္พพิททามาปรับประยุกต์ใช้ให้ทันกับสมัยนิยม เพื่อให้เหมาะสมกับทุกคน โดยเฉพาะผู้เป็นเพศคฤหัสถ์ครองเรือน ที่ยังต้องทำมาหากิน นำทรัพย์มาใช้เพื่อความสุขอย่างโลก ๆ และยังไม่เห็นทางออกจากกามคุณ เพื่อหวังความสุขที่ประณีตกว่า คือความสุขจากสมาธิ และความสุขอย่างยิ่ง คือพระนิพพาน

แต่อย่างไรก็ตามในเรื่องต้นควรทราบถึงสภาพของสังคมไทยในปัจจุบันอย่างแท้จริงก่อนว่าเป็นอย่างไร เพื่อที่จะสามารถนำหลักธรรมในอนุပ္พพิททามาปรับประยุกต์ใช้ได้เหมาะสมต่อไป

๔.๑ ปัญหาสังคม พระพุทธศาสนา และพระสงฆ์ในปัจจุบัน

เป็นที่ยอมรับว่าสังคมไทยตอนนี้มีปัญหา และต้นตอของปัญหาอยู่ที่ความเห็นผิดไปจากความเป็นจริง จนนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ ตามมาอีกมากมาย เช่น ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหาครอบครัว ปัญหาเศรษฐกิจ เป็นต้น สังคมมองว่าพระพุทธศาสนาเป็นหนทางออกของปัญหา โดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำหลักในการแก้ไขปัญหา แต่ในความเป็นจริงแล้วจะเป็นเช่นไร

^๒ กาม โภคิบุคคล หมายถึงผู้บริโภคนิยม คือ คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ดูรายละเอียดใน อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑๕/๒๕๓, อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๓/๔๕/๑๒๖, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๒/๔๕/๕๐๓.

๔.๑.๑ สังคมไทยในปัจจุบัน

ผู้วิจัยเห็นว่าสังคมไทยในปัจจุบันเกิดปัญหาหลักอยู่ ๒ ด้าน คือปัญหาทางด้านบุคคล คือมีความเห็นผิดไปจากความเป็นจริง (มิจฉาทิฏฐิ) และปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม คือ แวดล้อมด้วยสังคมนิยมบริโภคนิยม

ปัญหาด้านบุคคล คือมีความเห็นผิดหรือเรียกว่า มิจฉาทิฏฐิ คือมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับเรื่องโลก และความเป็นไปของชีวิตไม่ตรงตามความเป็นจริง ทำให้มีหลักในการใช้ชีวิตประจำวันที่ผิด เกิดปัญหาเยาวชน อาชญากรรม เศรษฐกิจ ฯลฯ กลายเป็นสังคมบ้านป่าเมืองเถื่อน ผู้คนแสวงหาความสุขส่วนตนไม่สนใจความทุกข์ของคนอื่น บ้านเมืองเต็มไปด้วยสิ่งก่อสร้างที่ใหญ่โตสวยงาม ซึ่งแสดงถึงความเจริญทางด้านวัตถุ แต่ในทางกลับกันความเจริญทางด้านจิตใจกลับแย่งลงเรื่อย ๆ หากปัญหานี้ขยายมากขึ้นเรื่อย ๆ ก็อาจจะทำให้ประเทศชาติเกิดกลียุค ล่มสลายในที่สุด ดังนั้นปัญหาเลวร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยทุกระดับ ล้วนมาจากมิจฉาทิฏฐิทั้งสิ้น การที่บ้านเมืองเรายังไม่ถึงขั้นกลียุค ก็เพราะยังมีผู้คนที่มีความเห็นถูก (สัมมาทิฏฐิ) คานอำนาจอิทธิพลกันอยู่บ้าง พุทธศาสนาได้แสดงถึงความเห็นถูกและความเห็นผิดอันเป็นปรปักษ์ต่อกันไว้ ๑๐ คู่ สามารถแสดงเปรียบเทียบกันดังนี้^๓

สัมมาทิฏฐิ ๑๐	มิจฉาทิฏฐิ ๑๐
๑) ทานที่ให้แล้วมีผล (อตุถิ ทินฺนํ)	๑) ทานที่ให้แล้วไม่มีผล (นตุถิ ทินฺนํ)
๒) ยัญที่บูชาแล้วมีผล(อตุถิ ยัญฺจํ)	๒) ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล (นตุถิ ยัญฺจํ)
๓) การเช่นสรวงมีผล (อตุถิ หุตฺตํ)	๓) การเช่นสรวงไม่มีผล (นตุถิ หุตฺตํ)
๔) ผลวิบากของกรรมที่ทำดีทำชั่วมี (อตุถิ สุกตทุกกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก)	๔) ผลวิบากของกรรมที่ทำดีทำชั่วไม่มี (นตุถิ สุกตทุกกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก)
๕) โลกนี้มี (อตุถิ อํ โลก)	๕) โลกนี้ไม่มี (นตุถิ อํ โลก)
๖) โลกหน้ามี (อตุถิ ปโร โลก)	๖) โลกหน้าไม่มี (นตุถิ ปโร โลก)
๗) มารดามีคุณ (อตุถิ มาตา)	๗) มารดาไม่มีคุณ (นตุถิ มาตา)
๘) บิดามีคุณ (อตุถิ ปิตา)	๘) บิดาไม่มีคุณ (นตุถิ ปิตา)
๙) สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี (อตุถิ สตุตา โอปปาติกา)	๙) สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะไม่มี (นตุถิ สตุตา โอปปาติกา)

^๓ ดูรายละเอียดใน ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๓๖/๑๒๑-๑๒๒, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๕-๑๗๖.

<p>๑๐) สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งมีอยู่ในโลก (อตุถิ โลกเ สมณพราหมณา สมมกคตา สมมาปฏิปนนา เย อิมลจ โลกั ปรลจ โลกั สย อภิลญา สจจิกควา ปเวเทนติ)</p>	<p>๑๐) สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ไม่มีใน โลก (นตุถิ โลกเ สมณพราหมณา สมมกคตา สมมาปฏิปนนา เย อิมลจ โลกั ปรลจ โลกั สย อภิลญา สจจิกควา ปเวเทนติ)</p>
--	---

ภาพที่ ๖ แสดงการเปรียบเทียบความเห็นถูกและความเห็นผิด

จากการเปรียบเทียบความเห็นถูกและความเห็นผิดดังกล่าว แท้จริงแล้วในสังคมไทย มีทั้งสัมมาทิฐิ และมิจฉาทิฐิ ที่สังคมทุกวันนี้มีปัญหาก็เพราะพวกมิจฉาทิฐินี้เอง เช่น ไม่ทำทาน และไม่สงเคราะห์ช่วยเหลือสังคม เพราะเห็นว่าทำแล้วไม่มีผล จึงกลายเป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่แบ่งปัน ไม่ยอมเสียสละ ไม่สนใจเรื่องความเป็นธรรมของสังคม ไม่มีความรับผิดชอบต่อสังคม แต่ถ้าเป็นเรื่องประโยชน์ส่วนตัวแล้ว จะต้องเป็นให้ได้ ไม่สนใจว่าจะได้มาด้วยวิธีใด แม้จะกระทำชั่วหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนก็ไม่สนใจ

ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม คือ เป็นสังคมวัตถุนิยม หรือสังคมบริโภคนิยม คือบริโภคนิยม เพื่อตอบสนองความต้องการของตนอย่างไม่เพียงพอ และไม่พอเพียง เกินความจำเป็นต่อการบริโภคอย่างแท้จริง นี่เพราะคนในปัจจุบันยังอ่อนแอด้านความคิดเห็นที่ถูกต้องกับความจริง ที่ว่าต้องรู้จักประมาณในการบริโภค (โภชนเนมัตตัญญูตา) ดังพระพุทธพจน์ว่า “พึงเป็นผู้มีท้องพร้อม มีอาหารพอประมาณ มีความปรารถนาน้อย ไม่มีความโลภ เป็นผู้หายหิว ไม่มีความปรารถนาด้วยความอยาก ดับความเร่าร้อนได้แล้วทุกเมื่อ”^๔ จุดสูงสุดของการบริโภคไม่ใช่แค่ตอบสนอง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างธรรมดา แต่เป็นไปเพื่อแข่งขันเพื่อให้ผู้อื่นยกย่องว่าดีเลิศ เป็นบุคคลผู้อยู่ในระดับสูง เช่น ใช้สินค้าแพงที่มีแบรนด์ดัง ทำให้บริษัทผู้ผลิตมีการแข่งขันเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่ไม่มีขีดจำกัด มีกลยุทธ์การค้าที่ซับซ้อนมากขึ้นจนกลายเป็นทัศนคติที่มีแนวโน้มในลักษณะหาประโยชน์สุขส่วนตัว โดยไม่สนใจผู้อื่น เห็นเงินคือพระเจ้า แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ไม่สนใจว่าจะผิดศีลธรรมหรือไม่ แต่สังคมกลับมองว่าเป็นสิ่งปกติ เช่น ซื้อปาดาบิบาด บริษัทซีพี ฆ่าหมู ฆ่าไก่ เพื่อหวังผลกำไร, ซื้อที่ดินนาทาน บางกระทรวงใช้เงินงบประมาณแผ่นดินอย่างไม่คุ้มค่า, ซื้อเกมสุมิจจจาร สื่อภาพยนตร์และโทรทัศน์ผลิตสื่อที่ยั่วต่อกามารมณ์ มีการโฆษณาให้เชิญชวนให้ใช้ถุงยางอนามัย ว่าผู้ใช้ถุงยางเป็นผู้ทำความดีไม่ต้องอายใคร, ข้อมูลสาวาท รายการ

^๔ พ.ศ.อ. (ไทย) ๑/๖/-/๖๔๕.

สรุปว่าสังคมไทยปัจจุบันเกิดปัญหาหลักอยู่ ๒ ด้าน คือปัญหาทางด้านบุคคล คือมีความเห็นผิดความเป็นจริง (มิฉนาทิฎฐิ) และปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม คือ แวดล้อมด้วยสังคมบริโภคนิยม จากปัญหาทั้งสองนี้เองจึงเป็นต้นตอของปัญหาต่าง ๆ ตามมาอีกมากมาย เช่น ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหาสังคม ปัญหาบ้านเมืองการปกครอง ปัญหาเศรษฐกิจ เป็นต้น

๔.๑.๒ พระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน

พุทธศาสนิกชนที่นับถือศาสนาพุทธ จากประชากรทั้งหมดในประเทศไทยมีจำนวน ๖๒,๓๐๘,๘๘๗ คน (ข้อมูลกรมการปกครอง ณ วันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๖) มีผู้นับถือศาสนาพุทธทั้งสิ้น ๕๗,๓๒๔,๖๐๐ คน (ที่มา : สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. ๒๕๔๓)^๕

ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๘๘ เป็นต้นมา เทคโนโลยีสมัยใหม่ และความนิยมหลักการเกี่ยวกับโลกียวิสัย (Secularization) มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อชาวไทยที่อยู่ในเมือง ซึ่งมีผลให้เกิดความกระทบกระเทือนต่อความเชื่อตามประเพณีและทัศนคติแบบเก่า แต่ถึงกระนั้นพุทธศาสนาก็ยังคงมีความมั่นคงในหมู่บ้านตามชนบท ซึ่งวัฒนธรรมและอารยธรรมแบบตะวันตกแพร่หลายไปไม่มากนัก และไม่มีผลกระทบมากนักต่อประเพณี^๖

ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า จริงอยู่ ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ ของประเทศนับถือพระพุทธศาสนา แต่ในความเป็นจริงแล้ว คนในสังคมไทยคนส่วนใหญ่ แม้กระทั่งพระภิกษุสงฆ์บางกลุ่มเองก็ตาม ยังคงเข้าถึงหลักธรรมได้ไม่ลึกซึ้ง คือเข้าใจยังไม่ถึงแก่นธรรม ยังมีความเข้าใจเพียงผิวเผิน หรือเพียงเปลือกกระทัดเท่านั้น เช่น มีความเชื่อเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ จนกลายเป็นพุทธพาณิชย์ ยังต้องเกี่ยวข้องกับความโลภ โกรธ หลงอยู่ ซึ่งไม่ใช่สาระที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีไว้เพื่อความโลภ โกรธ หลง ลดน้อยลงจนถึงหมดสิ้นไป ที่เรียกว่าสิ้นกิเลส พ้นจากทุกข์ทั้งปวง

^๕ กรมการศาสนา, ศาสนาพุทธ, “สถิติผู้นับถือ”, ค้นข้อมูลวันที่ ๒๒ พ.ค.๒๕๕๐,

<http://www.dra.go.th/dra_new/religion_buddha/buddha_8.asp>.

^๖ จำนวน อธิวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพร่พิทยา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒๕.

พระพุทธศาสนากำเนิดมา ๒,๕๕๐ กว่าปี แต่ผลของพระธรรมนั้นไม่จำกัดกาล สภาพสังคมและผู้คนย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ดังเช่นสังคมไทยที่มีปัญหาทางด้านมิชฌาติภูมิ และปัญหาบริโภคนิยม เป็นสิ่งที่น่าสนใจว่าจะนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ร่วมสมัยได้อย่างไร เช่นสามารถแปรสภาพจากความโลภ กลายเป็นการให้แบ่งปันซึ่งกันและกัน หรือแปรสภาพจากความโกรธ กลายเป็นความเมตตากรุณาไม่เอาไรต์เอาเปรียบตนเองและผู้อื่น หรือแปรสภาพความหลง กลายเป็นความเข้าใจความเป็นจริงของโลก คือเข้าใจธรรมะนั้นนั่นเอง หากทำได้เช่นนี้ย่อมทำให้คนในสังคมไทยอยู่กันอย่างปกติสุข ถ้าปฏิบัติอย่างจริงจังก็อาจถึงขั้นปราศจากกิเลสบรรลุมรรคผลนิพพานก็เป็นได้

๔.๑.๓ พระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน

พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต) กล่าวว่า ทศนคติที่ถูกต้องในปัจจุบันของพระสงฆ์ไม่ใช่การที่จะฝืนบทบาทเดิมไว้ทุกอย่างท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่จะเป็นการคงหลักการเดิมไว้ และพิจารณาแก้ไขปรับปรุงว่าจะดำเนินการในรูปแบบใดต่อไป และเนื่องจากบทบาทของพระสงฆ์ที่อยู่ในรูปของการรองรับปัญหา เป็นที่ปรึกษาอยู่ในวัดติดต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันนานในอดีต ความเคยชินนี้อาจเป็นอุปสรรคต่อการเริ่มบทบาทใหม่บ้าง ความรู้สึกลงใจที่จะเริ่มต้นบทบาทใหม่ ๆ ของพระสงฆ์นี้ยังไม่พร้อมเพรียงกัน การดำเนินกิจการต่าง ๆ ของคณะสงฆ์อาจจะไม่ประสานกัน ขาดเป้าหมายในการทำงาน เพราะเป็นการต่างคนต่างทำ ไม่มีการวางแผนรวมเพื่อเตรียมรับความเปลี่ยนแปลง ขาดระบบกลาง^๓

พระมหาหรรษา นิธิบุญยกร กล่าวถึง ปราบกฏการณ์เกี่ยวกับการบริหารและการจัดการของคณะสงฆ์ไทยที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สรุปได้ว่า ภารกิจหลักที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ ๓ ประการ คือ หน้าที่ในการศึกษาปริยัติ เพื่อให้เข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง หน้าที่ในการนำผลจากการศึกษาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เข้าถึงการพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง และหน้าที่ในการเทศนาสั่งสอนประชาชนให้เข้าใจหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำหลักธรรมต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต^๔

^๓ พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), สถาบันสงฆ์ในสังคมไทย, หนังสือชุดหลักธรรมเฉลิมพระเกียรติ เล่ม ๕๓/๖๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๓ - ๒๔.

^๔ พระมหาหรรษา นิธิบุญยกร, “วิถุคติพุทธศาสนา : ศึกษากรณีการบรรพชาเป็นสามเณรในประเทศไทย (๒๕๒๓ - ๒๕๔๓)”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๕, หน้า ๘๘ - ๘๙.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในอดีตว่า เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ความต้องการการบริการจากวัดหรือจากพระก็เปลี่ยนไปด้วย แม้ว่าพระสงฆ์จะพยายามปรับบทบาทมาให้บริการที่เหมาะสมกับสังคมสมัยใหม่ แต่ส่วนใหญ่ล้มเหลว บริการที่สังคมได้จากวัดและพระในเวลานี้เป็นบริการแบบค่อนข้างตายด้าน เมื่อคนรู้สึกไม่สบายใจจะไม่ไปวัดอีกแล้ว แต่จะหาที่พักผ่อนหย่อนใจที่อื่น เมื่อมีคนตายเขาก็ห้ามเข้าวัด เพื่อไปเผาเท่านั้นเอง จะเห็นได้ว่า การปรับตัวของพระสงฆ์กับการเปลี่ยนแปลงนี้ พระท่านยังทำไม่ทัน สังคมยังคงต้องการความเจริญทางด้านจิตใจอยู่ แต่ว่าพระทำไม่ทันหรือไม่ได้ทำ^๕

ในทัศนะของผู้วิจัย มีความเห็นสอดคล้องกับพระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต) ที่ว่า พระสงฆ์ยังไม่พร้อมในบทบาทใหม่ให้ทันกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคม และผู้วิจัยเห็นด้วยกับข้อเสนอนี้ ๓ ประการของพระมหาพรหม นิธิบุญยากร ว่าพระสงฆ์ควรปฏิบัติควบคู่กันไปทั้งทางด้านปริยัติ ปฏิบัติ และการเผยแผ่ธรรม เพื่อประยุกต์ใช้ดำเนินชีวิต นอกจากนี้ผู้วิจัยเห็นด้วยอย่างยิ่งกับนิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ว่า พระสงฆ์ ยังหลงทางในบทบาทที่แท้จริงของตนเอง ซึ่งหมายถึงบทบาทในการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจตนเอง เพื่อสามารถสั่งสอนประชาชนได้

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่าในด้านการเผยแผ่ธรรม มีความแตกต่างหลากหลายตามวิธีของแต่ละสำนัก เช่น บ้างก็สอนแต่ธรรมที่เห็นเป็นประโยชน์ในปัจจุบัน ปัจจุบันเป็นสิ่งที่ประเสริฐสุด อดีตผ่านมาแล้วแก้ไขไม่ได้ อนาคตยังมาไม่ถึงไม่ควรคำนึง, บ้างก็สอนแต่เรื่องประโยชน์ในโลกหน้า ทำบุญเพื่อได้สวรรค์ หรือทำบุญเพื่อหวังให้เกิดชาติหน้าจะได้เป็นผู้มีความสุข ร่ำรวยเป็นเศรษฐี บ้างก็สอนเรื่องประโยชน์อย่างยิ่งคือนิพพาน คือเน้นปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลนิพพาน ทั้ง ๓ กรณีนี้ทำให้เกิดความแตกต่างกัน ซึ่งที่จริงแล้วพระพุทธศาสนามีคำสอนให้ได้รับประโยชน์ถึง ๓ ชั้น คือ ประโยชน์ในโลกนี้ (ทิฏฐธัมมิกัตถะ), ประโยชน์ในโลกหน้า (สัมปรายิกัตถะ), และประโยชน์อย่างยิ่ง (ปรมัตถะ)^๖

แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้พระสงฆ์บางส่วนจะยังมีข้อบกพร่องอยู่บ้าง แต่โดยรวมแล้วพระสงฆ์ก็ยังคงมีส่วนสำคัญในการช่วยแก้ไขปัญหาระบบสังคม เพราะสังคมไทยทุกหน่วยต่างมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเองเป็นศูนย์กลาง หากรู้จักดำเนินการให้ดี พระสงฆ์สามารถนำคนในสังคมไปสู่ความเจริญทางปัญญาได้ โดยวิถีทางที่เหมาะสมและมีหลักเกณฑ์ วิธีที่จะทำให้พระสงฆ์เข้าถึง

^๕ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการบริการสังคม”, ใน *วิกฤตพุทธศาสนา*, รวบรวมโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖๑.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๐.

๔.๒ แนวคิดในการประยุกต์ใช้อุปปุพพิทตา

เนื่องจากอุปปุพพิทตา แสดงโดยพระพุทธเจ้า ผู้ฟังเป็นผู้มีความพร้อมที่จะบรรลุธรรม ทำให้ได้ดวงตาเห็นธรรมในทันที แต่ในปัจจุบันผู้สอนและผู้ฟังมีความแตกต่างจากสมัยก่อนมาก จึงไม่สามารถเข้าใจธรรมได้ ดังนั้นแนวทางการประยุกต์ใช้อุปปุพพิทตาจึงต้องพิจารณาในหลายแง่มุม เพื่อจะได้นำมาปรับใช้ในสังคมไทยปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมต่อไป ดังนี้

แนวคิดที่ ๑ อุปปุพพิทตาปรับใช้อย่างบูรณาการให้ได้ประโยชน์ ๓ ชั้น

ผู้วิจัยเห็นว่าถ้าหากคนในปัจจุบันรู้จักนำประโยชน์ทั้ง ๓ ชั้น คือ ประโยชน์ในโลกนี้ (ทิฏฐุชัมมิกัตถะ), ประโยชน์ในโลกหน้า (สัมปรายิกัตถะ), และประโยชน์อย่างยิ่ง (ปรมัตถะ) ปรับใช้อย่างบูรณาการ คือ ปฏิบัติควบคู่กันไป ก็จะเกิดประโยชน์อย่างมหาศาล ประโยชน์ในโลกนี้ เช่น ให้ทานแล้วเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น, รักษาศีลแล้วสังคมสงบสุข, เจริญภาวนาแล้วทำให้มีสมาธิและสติในชีวิตประจำวัน, ประโยชน์ในโลกหน้า เช่น ให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนาแล้ว หากเกิดเป็นมนุษย์จะร่ำรวยทรัพย์ หากเกิดเป็นเทวดาจะเสวยทิพย์สุขบนสวรรค์, ประโยชน์อย่างยิ่ง เช่น ให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนาแล้ว จะเป็นการขัดเกลาจิตใจให้เบาบาง และอาจได้บรรลุธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งจนถึงสูงสุดคือพ้นทุกข์ได้มรรคผลนิพพาน

ดังนั้นในขณะที่ประกอบอาชีพทำมาหากินอยู่ ก็ต้องศึกษาและปฏิบัติธรรม เพื่อประโยชน์ในปัจจุบันต่อตนเองและสังคม, เพื่อสั่งสมบุญให้ได้ไปเกิดสุคติโลกสวรรค์ และเพื่อบรรลุดุจดหมายสูงสุดคือมรรคผลนิพพาน เหตุที่ต้องปฏิบัติให้ได้ประโยชน์ทั้ง ๓ ควบคู่กันไป เพราะความตายเป็นสิ่งไม่แน่นอน ถ้ามีแต่ปฏิบัติเฉพาะประโยชน์ในปัจจุบัน หากตายกะทันหัน ก็หมดโอกาสสะสมบุญเพื่อไปสุคติโลกสวรรค์ และตัดทางบรรลุมรรคผลนิพพาน

แนวคิดที่ ๒ อุปปุพพิทตา ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการตามยุคสมัย

ผู้วิจัยได้พิจารณาถึงแนวทางการแสดงอุปปุพพิทตาทั้งในอดีตและปัจจุบัน นำมาศึกษาวิเคราะห์ในบทที่ ๒ และ ๓ แล้ว สรุปว่า อุปปุพพิทตาในสมัยพุทธกาลผู้แสดงอุปปุพพิทตาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำให้ผู้ฟังได้บรรลุธรรมในทันที ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับผู้ฟังธรรมที่มีความพร้อมด้วย

^{๑๑} พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต), สถาบันสงฆ์ในสังคมไทย, หน้า ๓๐-๓๑.

แนวคิดที่ ๓ อนุปฺพพิกธา หลักดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือน

ปกติแล้วอนุปฺพพิกธานิยมใช้แสดงกับผู้ครองเรือน ยังต้องบริโภคมอยู่ ซึ่งหลักในการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือนที่ถูกต้องนั้นพระพุทธเจ้าทรงสอนว่าจะต้องแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม แล้วนำทรัพย์นั้นมาบำรุงตนเองและครอบครัวให้เป็นสุข และแจกจ่ายทำบุญ ที่สำคัญคือไม่มัวเมา และเห็นโทษจากการมัวเมาในความสุขที่มาจากทรัพย์นั้น และมีปัญญาออกจากจากการมัวเมานั้น ในกามโกคีสสูตรได้แบ่งผู้ครองเรือนไว้ ๑๐ ประเภท พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญผู้ครองเรือนประเภทที่ ๑๐ ว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด ดังมีข้อความว่า

บรรดากามโกคีบุคคล ๑๐ จำพวกนี้ กามโกคีบุคคลที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่าย ทำบุญ ทั้งเป็นผู้ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จืดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้นนี้ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นหัวหน้า สูงส่ง ล้ำเลิศ^{๑๒}

แนวคิดที่ ๔ อนุปฺพพิกธาแนวคิดออกจากกามของพระมหาโพธิสัตว์

ผู้วิจัยเห็นว่าแนวปฏิบัติเกี่ยวกับอนุปฺพพิกธา ได้เกิดขึ้นแล้วตั้งแต่ครั้งก่อนพระพุทธองค์จะตรัสรู้ เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงมีดำริเพื่อออกจากกามตามลำดับ ดังมีข้อความบางตอนในตปฺปสสูตร ดังนี้

๑. เนกขัมมะเป็นความดี ความสงบเป็นความดี
๒. จิตของเรานั้น ไม่เล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่นในเนกขัมมะ ไม่หลุดพ้น
๓. อะไรหนอแลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้จิตของเราไม่เล่นไป ไม่เลื่อมใสไม่ตั้งมั่นในเนกขัมมะ ไม่หลุดพ้น
๔. โทษในกามทั้งหลายเรายังไม่ได้เห็นและไม่ได้ทำให้มาก และอาณิสงส์ในเนกขัมมะเรายังไม่ได้บรรลุและไม่ได้เสพ เพราะเหตุนั้น จิตของเราจึงไม่เล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่นในเนกขัมมะ ไม่หลุดพ้น

^{๑๒} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๑/๒๑๑.

๕. ถ้าเราเห็นโทษในกามทั้งหลายแล้วทำให้มาก ได้บรรลุนิสงส์ในเนกขัมมะแล้วเสพอานิสงส์นั้น เป็นไปได้ที่จิตของเราจะพึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่นในเนกขัมมะ หลุดพ้น

๖. ต่อมาเราได้เห็นโทษในกามทั้งหลายแล้วทำให้มาก ได้บรรลุนิสงส์ในเนกขัมมะแล้วเสพอานิสงส์นั้น จิตของเราจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่นในเนกขัมมะ หลุดพ้น

๗. เราสัจจจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วบรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่^{๑๑}

ถ้าวิเคราะห์ขั้นตอนและวิธีการดำริเพื่อออกจากกามของพระพุทธเจ้า จะได้ดังนี้

๑. เริ่มจากมีความเห็นเป็นสัมมาทิฐิ (เนกขัมมะเป็นความดี ความสงบเป็นความดี)
๒. กำหนดปัญหา (จิตของเรานั้น ไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่นในเนกขัมมะ...)
๓. หาสาเหตุ (อะไรหนอแลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้จิตของเราไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส...)
๔. รู้ปัญหา (โทษในกามทั้งหลายเรายังไม่เห็นและไม่ได้ทำให้มาก...)
๕. ตั้งสมมุติฐาน (ถ้าเราเห็นโทษในกามทั้งหลายแล้วทำให้มากได้บรรลุนิสงส์...)
๖. ลงมือปฏิบัติ (ต่อมาเราได้เห็นโทษในกามทั้งหลายแล้วทำให้มากได้บรรลุ...)
๗. ผลที่ได้รับ (เราสัจจจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วบรรลุปฐมฌาน...)

แนวคิดที่ ๕ อนุပ္พพิททา เป็นขั้นคำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ)

ในคปุตสสูตรข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าอนุပ္พพิททาเป็นวิธีการขั้นต้นก่อนพัฒนาจนถึงขั้นบรรลุมรรคผลนิพพาน แม้พระพุทธองค์เอง เมื่อครั้งก่อนตรัสรู้ก็ทรงประสบกับปัญหาในขั้นต้น คือจิตใจของพระองค์ไม่สงบ เพราะมีกามวิตก พยาบาทวิตก และอวิหิงสาวิตก พระพุทธองค์ทรงมีสติรู้ว่าทั้ง ๓ เป็นธรรมฝ่ายอกุศล ด้วยพระบารมีที่ตั้งสมมาพระพุทธรองค์ทรงแก้ไขปัญหาโดยคิดในธรรมฝ่ายกุศล คือ เนกขัมมวิตก อพยาบาทวิตก และอวิหิงสาวิตก จนจิตสงบปราศจากนิรวณ บรรลุปฐมฌาน ไปตามลำดับจนถึงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ประสบการณ์ในขั้นต้นนี้เอง ที่พระพุทธองค์ทรงเห็นปัญหาแล้วนำมาถ่ายทอดในรูปแบบของอนุပ္พพิททา คือทรงแสดงเพื่อให้ผู้ฟังเกิดความนึกคิดไปในทางที่ถูกต้องว่าสิ่งไหนเป็นธรรมฝ่ายอกุศล สิ่งไหนเป็นธรรมฝ่ายกุศล ซึ่งยังอยู่ในขั้นความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง (สัมมาสังกัปปะ) สังเกตว่าก่อนที่พระพุทธองค์จะทรงแสดงอนุပ္พพิททาจะทรงโน้มหน้าใจ ปรับทัศนคติ เพื่อให้ผู้ฟังมีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงก่อน (สัมมาทิฐิ)

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน อจ.นวก. (ไทย) ๒๓/๔๑/๕๒๔.

จะเห็นว่าอนุปปทิกกา เริ่มจากสัมมาทิฏฐีก่อน ต่อจากนั้นเป็นขั้นสัมมาสังกัปปะ ซึ่งตรงตามลำดับของมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้นผู้ที่ได้ฟังอนุปปทิกกาและอริยสัจ ๔ จึงเป็นการรู้ธรรมขั้นปัญญา ซึ่งเหมาะกับบุคคลที่มีความพร้อม มีอินทรีย์แก่กล้า สามารถบรรลุธรรมในขั้นปัญญานี้ได้

แนวคิดที่ ๖ อนุปปทิกกา ต้องแสดงออกมาในขั้นปฏิบัติ

เมื่อพิจารณาว่าอนุปปทิกกาอยู่ในขั้นสัมมาสังกัปปะ ซึ่งเป็นขั้นความคิด หรือเป็นคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจ ยังไม่ถึงขั้นแสดงออกมาภายนอก จึงมองไม่เห็นว่าจะนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบันได้อย่างไร ฉะนั้นเพื่อให้ประยุกต์ใช้ได้ จึงต้องแสดงให้เห็นว่าธรรมที่มีอยู่ในอนุปปทิกกาสามารถนำออกมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้ ทั้งนี้จะต้องเป็นการปฏิบัติที่ออกมาจากคุณธรรมที่มีในจิตใจ จึงจะเป็นการกระทำที่ออกมาด้วยความบริสุทธิ์จริงใจโดยแท้จริง

แนวคิดที่ ๗ อนุปปทิกกามีผลให้จิตปราศจากนิวรณ์ ๕

หลังฟังอนุปปทิกกาจบ ผู้นั้นจะมีจิตควร (กลลจิตต์), อ่อน(มฺหุจิตต์), ปราศจากนิวรณ์ (วินีวณจิตต์) เบิกบาน(อุทฺทคฺจิตต์), ผ่องใส (ปสนฺนจิตต์) ลักษณะจิตเหล่านี้ พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่าเป็นจิตที่ปราศจากนิวรณ์ ๕ ดังนี้

จิตควร เพราะปราศจากกามฉันทะ

จิตอ่อน เพราะปราศจากพยาบาท

จิตปราศจากนิวรณ์ เพราะปราศจากอุทธัจจะและกุกกฺจะ

จิตเบิกบาน เพราะปราศจากถีนมิตฺตะ

จิตผ่องใส เพราะปราศจากวิจิกิฉณา^{๑๔}

ในสามัญผลสูตร ได้แสดงถึงสภาวะของผู้ที่ละนิวรณ์ ๕ ได้ ดังมีข้อความว่า

มหาบพิตร ภิกษุพิจารณาเห็นนิวรณ์ ๕ ที่ตนละได้แล้ว เหมือนความไม่มีหนี่ ความไม่มีโรค การพ้นโทษจากเรือนจำ ความเป็นไทแก่ตัวเอง และภูมิสถานอันสงบร่มเย็น เมื่อภิกษุนั้นพิจารณาเห็นนิวรณ์ ๕ ที่ตนละได้แล้ว ย่อมเกิดความเบิกบานใจ เมื่อเบิกบานใจก็ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เขมิกายสงบ ย่อมได้รับความสุข เมื่อมีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น^{๑๕}

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน พ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๕๐๑.

^{๑๕} ที.ส. (ไทย) ๕/๒๒๔-๒๒๕/๖๕.

แนวคิดที่ ๘ ทานกถา สีสกถา และเนกขัมมมานิสังสกถา เหมาะประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน

ผู้วิจัยเห็นว่า ข้อธรรมในอนุปฺพพิกถาเรื่องทานกถา สีสกถา และเนกขัมมมานิสังสกถา เหมาะที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน โดยเปลี่ยนทานกถา เป็นการปฏิบัติทาน เปลี่ยนสีสกถา เป็นการปฏิบัติศีล และเปลี่ยนเนกขัมมมานิสังสกถา เป็นการปฏิบัติเนกขัมมะ ซึ่งเป็นธรรมที่นำมาปฏิบัติได้ มีในหลักธรรมอื่น เช่น ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี, ทาน ศีล ภาวนา, สีสัมปทา จาคสัมปทา ปัญญาสัมปทา, จาคานุสสติ สีลานุสสติ เป็นต้น ส่วนธรรมในอนุปฺพพิกถาที่เหลือคือ สักกถา และกามาทีนวกถา นั้น อาจใช้ประกอบการปฏิบัติทาน ศีล และเนกขัมมะ ในขั้นคิดโดยแยกคาย (โยนิโสมนสิการ) เพราะความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) ย่อมนำมาใช้ควบคู่กับธรรมข้ออื่นอยู่เสมอ

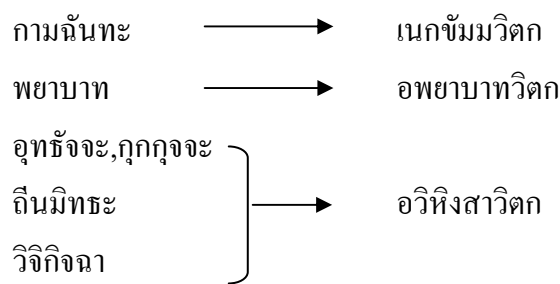
๔.๓ อนุปฺพพิกถาในสังคมไทยปัจจุบัน

ผู้วิจัยเห็นว่าข้อธรรมในอนุปฺพพิกถาที่สามารถแก้ปัญหของโลกได้ คือ ทานกถา และสีสกถา โดยประยุกต์เป็นการปฏิบัติทาน และปฏิบัติศีล เพราะเป็นค่านิยมพื้นฐานที่มีในสังคมโลก ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นความเห็นชอบระดับโลกีย์ (โลกียสัมมาทิฐิ) เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม และนอกจากนี้ทานและศีลยังเป็นพื้นฐานของธรรมที่สามารถพัฒนาจิตจนพ้นทุกข์ทั้งปวงได้ ซึ่งข้อธรรมในอนุปฺพพิกถาที่สามารถพัฒนาสู่ความพ้นทุกข์ได้ คือ เนกขัมมมานิสังสกถา โดยประยุกต์เป็นการปฏิบัติเนกขัมมะ ซึ่งในที่นี้หมายถึงปฏิบัติภาวนา เป็นการปฏิบัติสมาธิ และเจริญปัญญา นั่นเอง

ทานกถา สีสกถา และเนกขัมมมานิสังสกถา กล่าวโดยนัยแล้วเป็นไปเพื่อให้ผู้ฟังได้คิดตาม หรือให้คิดเองในทางประโลมจิตให้เข้มขึ้น เพราะได้รู้ถึงคุณของทาน ศีล และเนกขัมมะ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าอนุปฺพพิกถาจัดอยู่ในขั้นคำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) คือยังคงเป็นจริยธรรมขั้นความคิด หากจะนำอนุปฺพพิกถามาปรับประยุกต์ในสังคมไทยปัจจุบันจำเป็นต้องแสดงออกมาในขั้นปฏิบัติ

ขอบเขตการปฏิบัติอนุปฺพพิกถานั้น พิจารณาจากผลของจิตใจหลังจากฟังอนุปฺพพิกถาจบแล้ว ซึ่งจะมีลักษณะเป็นจิตที่ควร (กัลลจิตต์), อ่อน (มฺหุจิตต์), ปราศจากนิวรณ์ (วินีวรณจิตต์) เบิกบาน (อุทฺทกจิตต์), ผ่องใส (ปสนฺนจิตต์) จิตในลักษณะเหล่านี้พระอรธธกถาจารย์อธิบายว่าเป็นจิตที่

จะเห็นว่าผลของอนุปปฟิภิกขาไม่จำกัดเพียงว่าทำให้ความพอใจในกาม (กามฉันทะ) สงบลงเท่านั้น ยังทำให้เกิดมีจิตเมตตากรุณา อ่อนโยน โสมนัสเบิกบานด้วย ในการคิดในธรรมฝ่ายกุศล คือ เนกขัมมวิตก อพยบาทวิตก และอวิหิงสาวิตก ยังสามารถทำให้นิर्वรณ ๕ สงบลงได้ด้วย ดังนั้น เมื่อเทียบเคียงกันระหว่างธรรมฝ่ายอกุศล คือนิर्वรณ ๕ และธรรมฝ่ายกุศลคือวิตก ๓ ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถต่อสู้กันได้ ดังนี้

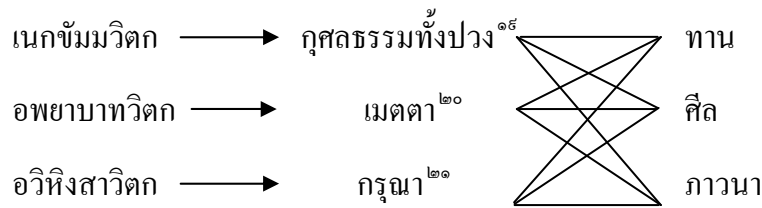
ภาพที่ ๗ แสดงธรรมฝ่ายอกุศลกับธรรมฝ่ายกุศล

เนกขัมมวิตก คือ ความดำริที่ปลอดจากโลภะ โปร่งจากกาม ไม่หมกมุ่นพัวพันติดข้อง ในสิ่งสนองความอยากต่าง ๆ ความคิดที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความคิดเสียสละ และความคิดที่เป็นคุณเป็นกุศลทุกอย่าง, อพยบาทวิตก คือ ความดำริที่ไม่มีความเคียดแค้น ชิงชัง ขัดเคือง หรือเพ่งมองในแง่ร้ายต่าง ๆ โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้าม คือ เมตตา ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดี ความมีไมตรี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ, อวิหิงสาวิตก คือ ความดำริที่ไม่มีการเบียดเบียน การคิดทำร้าย หรือทำลาย โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้าม คือ กรุณา ซึ่งหมายถึงความคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ เช่นเดียวกัน^{๑๘} การคิดใน ๓ ลักษณะนี้ สามารถแสดงออกมาในภาคการปฏิบัติทาน ศีล และภาวนา ดังแสดงในภาพนี้

^{๑๖} คูรายละเอียดยใน ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๕๐๑.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม, ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘๒๖.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕๐-๗๕๑.

ภาพที่ ๘ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกุศลธรรมชั้นความคิด กับ กุศลธรรมชั้นปฏิบัติ

เมตตา กรุณา และกุศลธรรมทั้งปวง สามารถแสดงออกมาในขั้นปฏิบัติทาน ศีล และภาวนา อธิบายว่าเพียงแต่คิดเมตตา กรุณา แต่ไม่ลงมือปฏิบัติ ถือว่ายังไม่ใช่เมตตา กรุณาที่แท้จริง

ดังนั้นผู้วิจัยได้เสนอภาพความสัมพันธ์ระหว่างกุศลธรรมชั้นความคิด คือ เนกขัมมวิตก อพยบาทวิตก อวิหิงสาวิตก กับ กุศลธรรมชั้นปฏิบัติ คือ ทาน ศีล ภาวนา ภายใต้จิตที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา และกุศลธรรมทั้งปวง มีจุดประสงค์เพื่อละนิวรรณ์ ๕ ซึ่งเป็นเป้าหมายและตรงตามขอบเขตของอนุปฺพพิททา ดังนั้นในขั้นการประยุกต์ทาน ศีล และภาวนา จึงเป็นจริยธรรมภาคปฏิบัติควบคู่กับจริยธรรมภาคพื้นฐานจิต

๔.๓.๑ การปฏิบัติทาน

การปฏิบัติทานตามแนวทางอนุปฺพพิททานั้น จะเป็นไปได้ในลักษณะขัดเกลากิเลสให้หมดไป เพราะถ้ายังละกิเลสไม่ได้แล้วก็ต้องเป็นทุกข์ท่องเที่ยวไปในวัฏฏะไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นการปฏิบัติทานทุกครั้งควรน้อมใจไปในนิพพาน สมดังพระพุทธภาษิตว่า “บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่ให้ทาน เพราะเหตุแห่งสุขอันก่ออุปธิเพื่อภพใหม่ แต่บัณฑิตเหล่านั้นยอมให้ทานเพื่อความหมดสิ้นอุปธิ เพื่อนิพพานอันไม่มีภพ”^{๒๒} ส่วนอานิสงส์ที่ได้ในปัจจุบันหรือในเบื้องหน้า เป็นเพียงผลพลอยได้เท่านั้นซึ่งในอนุปฺพพิททาเรียกว่า “สักคะ” ยังเป็นความสุข เป็นสุขที่ไม่เที่ยงแท้ เพราะยังเจอด้วยโทษอยู่ ซึ่งพระพุทธองค์ไม่ประสงค์ให้ยินดีพอใจในกามคุณนั้นจึงตรัสโทษของกาม (กามาทีนวกถา) เพื่อให้ผู้ฟังสลัดใจ

^{๑๕} เนกขัมมธาตุ = กุศลธรรมทั้งปวง (อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๘๒/๑๔๑.)

^{๒๐} อพยบาทธาตุ = เมตตา (อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๘๒/๑๔๑.)

^{๒๑} อวิหิงสาธาตุ = กรุณา (อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๘๒/๑๔๑.)

^{๒๒} พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๗๗/๕๐๖.

การปฏิบัติทานที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญนั้นคือ เป็นการให้ทานเพื่อประดับตกแต่งจิต ดังที่พระพุทธองค์ ทรงสอนพระสารีบุตรว่า การให้ทานที่ถูกต่อนั้น คือ ให้ทานเป็นเครื่องประดับจิต ประดับตกแต่งจิต หมายถึงให้ทานอย่างไม่มีใจเยื่อใย ให้ทานอย่างไม่มีจิตผูกพัน ให้ทานอย่างไม่มีมุ่งหวังสิ่งสมบุญ ^{๒๗} ดังนั้นการปฏิบัติทานควรน้อมใจไปในนิพพาน จึงควรแสดงออกถึงการให้ทานอย่างมีเมตตา กรุณา ไม่ตระหนี่ เสียสละ ปลอดโปร่งจากกาม ซึ่งการให้ทานนั้นมีหลายประเภท เช่น ให้วัตถุเป็นทาน ให้แรงงานช่วยเหลือเป็นทาน ให้อภัยเป็นทาน และให้ธรรมเป็นทาน เป็นต้น เหล่านี้ถ้าแสดงออกมาจากจิตที่เปี่ยมด้วยเมตตากรุณา ย่อมส่งผลให้ผู้ปฏิบัติพัฒนาจิตใจสูงขึ้น อาจส่งผลก้าวหน้าในธรรมชั้นสูงเกิดมีปัญญาได้ดวงตาเห็นธรรมก็เป็นได้ นอกจากผลโดยตรงต่อผู้ปฏิบัติเองแล้ว ยังส่งผลต่อคนอื่นและสังคมโดยรวม ก็จะทำให้คนในสังคมมีชีวิตอยู่อย่างสงบ สันติสุข มีความรักเมตตา ให้อภัยกัน เห็นอกเห็นใจกัน จึงเป็นสังคมที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริง

แต่การปฏิบัติทานในปัจจุบัน ต้องคำนึงถึงสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนไปด้วย ดังที่กล่าวมาแล้วว่าคนไทยปัจจุบันเกิดกระแสสังคมบริโภคนิยม และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ด้วยเหตุนี้เอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง (Self - Sufficiency Economy) เพื่อช่วยแก้ปัญหา ฉะนั้นการทำทานจึงควรปรับวิธีการให้ทานอย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ของโลก คือปรับการทำทานให้สัมพันธ์กับหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ ฉลาดในการทำทานนั่นเอง

พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) ได้เสนอแนวคิด การปฏิบัติทานให้เหมาะสมกับปัจจุบันว่า

ทาน สีล ภาวนา เราคงปฏิบัติได้ถูกต้องตามสถานการณ์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิเจยฺย ทานํ ทาทพฺพํ ฆตฺตํ ทินฺนํ มหปฺผลํ ต้องพิจารณาให้ดีแล้วจึงให้ทานในที่ที่มีผลมาก คำว่าพิจารณาคือ เลือกรถของถวาย และเลือกผู้รับ ประการแรกเลือกรถของถวายให้เหมาะกับผู้รับ ใ้บาตรพระเพื่อให้พระท่านมีกำลังเผยแผ่พระพุทธศาสนา เรียกว่ามี ปุพฺพเจตนา เจตนาเบื้องต้นก่อนถวาย ของที่ถวายเป็นของบริสุทธิ์ เรียกว่าเป็นทักษิณาทิที่บริสุทธิ์ วันสำคัญทางศาสนาขอให้มีเจตนาที่ดี บูชาพระด้วยเจตนาที่เป็นกุศล ให้จิตเกิดโสมนัสดีใจชื่นใจ ถ้าเจตนาก่อนทำ กำลังทำ และทำแล้ว ฟ่องใสทาน ก็มีผลมาก มีอานิสงส์มาก อีกประการหนึ่งขึ้นอยู่กับผู้รับด้วย ถ้าผู้รับเป็นผู้มีศีล บริสุทธิ์ เพิ่งออกจากกัมมฏฐานเจโตสมาบัติ ทานยิ่งให้ผลมาก อีกอย่างหนึ่งคือถวายสงฆ์ เรียกว่าสังฆทานเป็นวิธีที่ปลอดภัยอย่างหนึ่ง เมื่อใดพระอริยเจ้ามาใช้ประโยชน์จากทานนั้น ผู้บริจาคก็จะได้บุญใหญ่...ขอให้ใช้วิจารณญาณประกอบการให้ทาน วิเจยฺย ทานํ คือ พิจารณา

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน อภ.สตุตท. (ไทย) ๒๓/๕๒/๕๑-๕๒.

จากแนวคิดข้างต้นตรงกับกรให้ทานของสัตบุรุษที่ว่า

สัตบุรุษยอมให้ทาน คือ ให้น้ำและโภชนะที่สะอาด ให้ของที่ประณีต ให้ตามกาล ให้ของที่สมควร ให้เป็นนิตย์ ในท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้เป็นเขตดี บริจาคอามิสมากมายก็ไม่เดือดร้อน ท่านผู้เห็นแจ้งยอมสรรเสริญทานที่สัตบุรุษให้แล้วอย่างนี้ บัณฑิตผู้มีปัญญา มีศรัทธา มีใจเสียดละ ภูเขาอย่างนี้ ย่อมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุข^{๒๕}

พระพุทธองค์ได้ตรัสสี่ปฐีสถาน (ทานของสัตบุรุษ) ไว้ ๘ ประการ^{๒๖} คือ

๑. สัตบุรุษยอมให้ของที่สะอาด
๒. สัตบุรุษยอมให้ของที่ประณีต
๓. สัตบุรุษยอมให้ตามกาล
๔. สัตบุรุษยอมให้ของที่สมควร
๕. สัตบุรุษยอมเลือกให้^{๒๗}
๖. สัตบุรุษยอมให้เป็นนิตย์
๗. สัตบุรุษกำลังให้ก็ทำจิตให้ผ่องใส
๘. สัตบุรุษกรันให้แล้วก็ดีใจ

ทานของสัตบุรุษอีกนัยหนึ่ง^{๒๘}

๑. ให้โดยเคารพ^{๒๙}

^{๒๕} พระเทพโศภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “พระพุทธศาสนาในสถานการณ์โลกปัจจุบัน”, หอมรดกไทย, ปาฐกถาธรรมเมื่อวันที่ ๗ พ.ค.๒๕๔๔, <<http://www.heritage.thaigov.net/religion/misc/present.htm>>, ค้นข้อมูลวันที่ ๒๒ พ.ค. ๒๕๕๐.

^{๒๕} อัง.อฎุจก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๒๕๗.

^{๒๖} อัง.อฎุจก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๒๕๗.

^{๒๗} เลือกให้ ในที่นี้หมายถึง เลือกสิ่งที่ไม่ดีออก แล้วถวายแต่สิ่งที่ดีด้วยการแสวงหาปฏิคาหก คือ พระตักขิไณยบุคคลและการตั้งความปรารถนาว่า ‘ถวายแก่ท่านรูปนี้จักมีผลมาก ถวายแก่ท่านรูปนี้จักไม่มีผลมาก’ ดูรายละเอียดใน อัง.อฎุจก.อ.(บาลี) ๓/๓๗/๒๕๖-๒๕๗, อัง.อฎุจก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๒๕๗.

^{๒๘} ดูรายละเอียดใน อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๗/๒๔๓.

๒. ให้โดยความอ่อนน้อม
๓. ให้ด้วยมือตนเอง
๔. ให้ของที่ไม่เป็นเดน
๕. เห็นผลที่จะพึงมาถึงจึงให้^{๓๐}

ทานของสัตบุรุษอีกนัยหนึ่ง^{๓๑}

๑. ให้ทานด้วยศรัทธา
๒. ให้ทานโดยเคารพ
๓. ให้ทานตามกาลอันควร
๔. เป็นผู้มิจิตอนุเคราะห์ให้ทาน
๕. ให้ทานไม่กระทบตนและผู้อื่น^{๓๒}

ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเรื่องทานใน ๓ ประเด็น คือ ผู้ให้ ผู้รับ และสิ่งที่ให้

๑. ผู้ให้

ในทานสูตรได้แสดง องค์ ๓ ของทายก^{๓๓} คือ

๑. ก่อนให้ก็มีใจดี
๒. กำลังให้ก็ทำจิตให้เลื่อมใส
๓. ครั้นให้แล้วก็มิเฝือกบาน

ดังนั้นผู้ให้ควรพิจารณาที่จะได้ทำบุญ เมื่อทำก็เลื่อมใสในบุญที่ทำนั้นว่ามีผลมีอานิสงส์จริง ครั้นเมื่อได้ทำบุญสำเร็จแล้วก็เฝือกบานใจ นอกจากนี้ผู้ให้ควรคิดได้เองว่าจะให้เพราะอะไร ไม่ต้องมีใครมาบังคับ ไม่ต้องถูกชักชวนก่อนแล้วจึงให้

^{๒๕} ให้โดยเคารพ หมายถึงให้โดยเคารพทั้งในไทยธรรมและในพระทักษิณบุคลล ดูรายละเอียดใน อจ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๔๗/๕๗, อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๗/๒๔๔.

^{๓๐} เห็นผลที่จะพึงมาถึงจึงให้ หมายถึงเชื่อกกรรมและผลของกรรมแล้วให้ทานด้วยคิดว่า “ทานนี้จักเป็นปัจจัยแห่งความมีในอนาคต” ดูรายละเอียดใน อจ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๔๗/๕๗, อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๗/๒๔๔.

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๗/๒๔๔-๒๒๕.

^{๓๒} ให้ทานไม่กระทบตนและผู้อื่น หมายถึงให้ทานโดยไม่ลบหลู่คุณของตนและผู้อื่น ดูรายละเอียดใน อจ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๔๗/๕๗, อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๗/๒๔๕.

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน อจ.นฎก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๔๗๖.

ดั่งที่ พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดก ญาณสิทธิ) ได้กล่าวไว้ว่า

ในเวลาทำบุญ มีความดีใจ ปรารถนาให้ได้มรรค นิพพาน คิดทำบุญเอง ไม่มีใครมาชักชวนให้ทำ ผู้ที่ทำบุญเช่นนี้ได้ผลบุญมาก คือสามารถจะนำไปเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ ไปเกิดเป็นเทวดาก็ได้ ถ้าไปเกิดเป็นมนุษย์จะร่ำรวยมาก มั่งมีศรีสุข มีปัญญามาก หากออกเจริญสมถกรรมฐาน ก็จะได้บรรลุมรรค หากออกเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นพระโสดาบัน เป็นต้น^{๓๔}

ผู้วิจัยแบ่งเจตนาในการให้ ออกเป็น ๕ ช่วงเวลา ดังนี้

- (๑) ช่วงตัดสินใจว่าจะให้หรือไม่ให้
- (๒) ช่วงก่อนให้
- (๓) ช่วงขณะให้
- (๔) ช่วงหลังให้
- (๕) ช่วงหลังให้นานมาแล้ว
- (๖) ช่วงตัดสินใจว่าจะให้หรือไม่ให้

เมื่อคิดจะให้ท่าน บางครั้งจิตใจเราไม่อยากจะให้ท่าน โดยยกข้ออ้างต่าง ๆ นานา เช่น ทรัพย์มีน้อยจึงไม่ให้ท่าน เป็นต้น จึงเสียโอกาสในการให้ท่าน ถ้าเราสามารถตัดสินใจว่าจะให้ เพราะเราใช้ปัญญาพิจารณาถึงคุณของการให้ และโทษของการไม่ให้ด้วยตนเองแล้ว จึงเป็นจิตที่ประกอบด้วยปัญญา มีความเห็นถูกต้องตรงความเป็นจริง (สัมมาทิฐิ) ถ้าคิดได้เช่นนี้ เป็นการให้ท่าน จากปัญญาของตนเองจริง ๆ จึงมีอานิสงส์มาก

ในอรรถถกถาจริยาปิฎก มีเรื่องว่า เมื่อพระโพธิสัตว์มีวัตถุที่จะให้แล้ว แต่จิตไม่คิดให้ ขณะนั้นพระโพธิสัตว์ท่านคิดอย่างไร ท่านแก้ไขอย่างไรเพื่อเปลี่ยนใจมาคิดให้ท่าน^{๓๕} อธิบายเป็นข้อ ๆ ดังนี้

การผูกใจในทานข้อที่ ๑ ไม่ให้เพราะไม่อยากจะให้

ความคิดไม่อยากให้นี้ เป็นความคิดส่วนบุคคลห้ามกันไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่วัตถุสิ่งของ ทรัพย์สินเงินทองก็มีอยู่แต่ไม่คิดจะให้ท่าน

^{๓๔} พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.๘), “ทาง ๕ สาย”, เทศน์ที่วัดญาณงาม จ.ราชบุรี เมื่อ ๒๖ เม.ย. ๒๕๐๑, <<http://www.geocities.com/metharung/five-way.htm>>, ค้นข้อมูลวันที่ ๒๒ พ.ค.๒๕๕๐.

^{๓๕} คู่มือละเอียดใน ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๘/๓/-/๖๕๘-๖๖๐.

วิธีแก้ เริ่มจากให้คิดโทษตัวเองก่อน โดยคิดว่า เมื่อก่อนตัวเราไม่ได้สั่งสมการให้ ไม่ได้ให้บ่อย ๆ ไม่ได้ให้เนื่องๆ ไม่ได้ให้ได้เร็วโดยไม่ลังเลสงสัย ตอนนี้อย่างไรจึงไม่มีจิตคิดจะให้ ต่อจากนั้นให้ คิดถึงผู้เป็นแบบอย่างที่ดี โดยให้คิดถึงพระโพธิสัตว์ ท่านให้ทานด้วยจิตเมตตา ให้อย่างบริสุทธิ์ใจไม่หวังสิ่งใดตอบแทน ยินดีในการเสียสละ เมื่อมีผู้ขอก็ยินดีในการแจกจ่ายทาน ต่อจากนั้นให้เรา ตั้งจิตสั่งจะอธิษฐาน ว่านับแต่บัดนี้ต่อไปเราจะยินดีให้ทานตามแบบอย่างพระโพธิสัตว์ ดังนั้นเมื่อเราพิจารณาจิตขณะที่ไม่ให้ ตามวิธีข้างต้นนี้แล้ว ก็อาจจะให้ทานได้

การผูกใจในทานข้อที่ ๒ ไม่ให้เพราะมีน้อย

ความคิดว่าเรามีวัตถุจำนวนน้อย ไม่เพียงพอที่จะให้ จึงไม่ให้ กรณีนี้เหมาะสมกับช่วงเศรษฐกิจย่ำแย่เช่นทุกวันนี้ที่คนต้องพยายามแสวงหาทรัพย์ และใช้ทรัพย์อย่างคุ้มค่า ให้ได้รับประโยชน์เห็นเป็นรูปธรรม จึงคิดว่าทรัพย์สินเรายังมีไม่มาก ยังขาดแคลนอยู่ จึงไม่ให้ทาน

วิธีแก้ เริ่มจากให้ คิดโทษตัวเองก่อน โดยคิดว่า เมื่อก่อนตัวเราไม่ได้ให้ทาน ตอนนี้อย่างไรจึงขาดแคลน มีทรัพย์สิน มีวัตถุสิ่งของจำนวนน้อย ไม่เพียงพอให้ทาน จึงไม่มีจิตคิดจะให้ทาน ต่อจากนั้นให้ คิดถึงผู้เป็นแบบอย่างที่ดี โดยให้คิดถึงพระโพธิสัตว์ ท่านให้ทานด้วยจิตเมตตา ให้อย่างบริสุทธิ์ใจไม่หวังสิ่งใดตอบแทน ยินดีในการเสียสละ เมื่อมีผู้ขอก็ยินดีในการแจกจ่ายทาน ต่อจากนั้นให้เรา ตั้งจิตสั่งจะอธิษฐาน ว่านับแต่บัดนี้ต่อไปเราจะยินดีให้ทานตามแบบอย่างพระโพธิสัตว์ แม้วัตถุที่ให้มามีจำนวนน้อย ก็จะต้องให้ทานจนได้ ดังนั้นเมื่อเราพิจารณาจิตขณะที่ไม่ให้ ตามวิธีข้างต้นนี้แล้ว ก็อาจจะให้ทานได้

การผูกใจในทานข้อที่ ๓ ไม่ให้เพราะเสียดาย

ความคิดว่าเรามีทรัพย์สินเงินทอง หามาได้ด้วยความยาก ถ้าจะให้ก็นึกเสียดาย หรือสิ่ง ๆ นั้นเป็นสิ่งที่เราหวงแหนรักใคร่อยู่ ไม่ต้องการให้สิ่งนั้นพรากไปจากเรา ความคิดลักษณะนี้แสดงให้เห็นว่า แม้วัตถุที่เป็นกามคุณชั้นหยาบ ยังเป็นสิ่งทีละได้ยาก เมื่อยังรักใคร่ ยินดีพอใจอยู่จึงไม่ให้ทาน

วิธีแก้ เริ่มจากให้คิดโทษตัวเองก่อน โดยคิดว่า เราเป็นผู้ยังมีกิเลส ตัดใจในกาม ยินดีพอใจ ใคร่ในวัตถุสิ่งของ เป็นไปเพื่อความสุข จึงยังต้องเป็นทุกข์ท่องเที่ยวไปในวัฏฏะไม่มีที่สิ้นสุด ต่อจากนั้นให้ คิดถึงผู้เป็นแบบอย่างที่ดี โดยให้คิดถึงพระโพธิสัตว์ ท่านให้ทานด้วยจิตเมตตา ให้อย่างบริสุทธิ์ใจไม่หวังสิ่งใดตอบแทน ยินดีในการเสียสละ เมื่อมีผู้ขอก็ยินดีในการแจกจ่ายทาน ต่อจากนั้นให้เรา ตั้งจิตสั่งจะอธิษฐาน ว่านับแต่บัดนี้ต่อไปเราจะยินดีให้ทานตามแบบอย่างพระโพธิสัตว์ แม้วัตถุที่ให้มามีจำนวนน้อย ก็จะต้องให้ทานจนได้ ดังนั้นเมื่อเราพิจารณาจิตขณะที่ไม่ให้ ตามวิธีข้างต้นนี้แล้ว ก็อาจจะให้ทานได้

การผูกใจในทานข้อที่ ๔ ไม่ให้เพราะกลัวจะหมด

ความคิดว่าถ้าให้แล้วทรัพย์สมบัติของเราจะหมดไป อาจเพราะเขาเคยให้แล้วได้ผลตอบกลับอันไม่พึงประสงค์คือทำให้สิ้นเปลือง หรือหมดไป ถึงกับต้องเดือดร้อนภายหลัง พอถึงตอนนี้จึงเข็ดขยาดไม่อยากให้

วิธีแก้ เริ่มจากให้คิดโทษตัวเองก่อน โดยคิดว่าเมื่อก่อนเราเป็นคนไม่ชอบให้ทาน เพราะเกรงจะสิ้นเปลือง ตอนนี้เมื่อให้แล้วทรัพย์สมบัติจึงหมดไป เลยเข็ดขยาดไม่กล้าให้ทานต่อไปให้คิดถึงหลักความเป็นจริงว่า ทรัพย์สมบัติถึงจะไม่ให้ก็ย่อมหมดไปเป็นธรรมดาอยู่แล้ว เพราะต้องนำไปใช้อย่างอื่น เมื่อถึงกาลเวลามันก็ต้องหมดเป็นธรรมดา หรือ หมดเพราะไฟไหม้ น้ำท่วม โจรปล้น บางคนถึงกับนึกเสียดายว่าถ้ารู้อย่างนี้จะให้ทานเสียดีกว่า ต่อไปให้ คิดถึงพระโพธิสัตว์ ท่านให้ทานด้วยจิตเมตตา ให้อย่างบริสุทธิ์ใจไม่หวังสิ่งใดตอบแทน ยินดีในการเสียสละ เมื่อมีผู้ขอก็ยินดีในการแจกจ่ายทาน ต่อจากนั้นให้เรา ตั้งจิตตั้งใจจะอธิษฐาน ว่านับแต่บัดนี้ต่อไปเราจะยินดีให้ทานตามแบบอย่างพระโพธิสัตว์ จะให้ทานตามมีตามได้ มีน้อยให้น้อย มีมากให้มากเพื่อหวังสั่งสมทานบารมีต่อไป ดังนั้นเมื่อเราพิจารณาตามวิธีข้างต้นนี้แล้ว ก็อาจจะให้ทานได้

(๒) ช่วงก่อนให้

หลังจากที่เราได้แก้การผูกใจในทานทั้ง ๔ ได้แล้ว และตัดสินใจว่าจะให้ทาน ตระเตรียมวัตถุแล้วจึงให้ทาน แต่ความละเอียดของการให้ทานมีมากกว่านี้ ไม่ใช่จะให้ก็ให้เลย อย่างลืมว่าการปฏิบัติทานของเราเป็นไป เพื่อพัฒนาฝึกฝนจิตให้เกิดกุศล จิตที่เป็นกุศล^{๑๖} นั้นต้องเป็นจิตที่โสมนัสสำราญ เบิกบาน ยินดีในทาน นอกจากนี้จิตที่เป็นกุศลยังต้องประกอบด้วยปัญญา เพื่อที่จะได้เป็นบารมีเป็นปัจจัยให้ถึงพระนิพพาน ถ้าให้ทาน โดยไม่มีความโสมนัสเบิกบานไม่รู้เหตุผล ไม่มีปัญญาเข้าประกอบ ก็ยังคงต้องเป็นทุกข์ท่องเที่ยวไปในวัฏฏะอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

วิธีปฏิบัติก่อนให้ทาน

๑. คิดว่าทุกสิ่งเป็นของไม่เที่ยง ไม่ว่าจะเป็ทรัพย์สินเงินทอง บุคคลอันเป็นที่รัก ตัวเราเอง หรือบุคคลอื่น เมื่อเราตายไปแล้ว สิ่งเหล่านี้ไม่อาจติดตามเราไปได้ จะมีก็แต่ทานที่เรากำลังจะให้นี้เท่านั้น ที่จะเป็นที่พึ่งพา เป็นบุญกุศลติดตามเราไปในภพเบื้องหน้า เป็นเสบียงไว้เลี้ยงตัวให้มีความสุขในระหว่างที่ยังต้องท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏะ เพื่อจะได้สร้างบารมีให้ถึงที่สุดแห่งธรรมต่อไป

^{๑๖} มหากุศลดวงที่ ๑ เกิดพร้อมด้วยความยินดี ประกอบด้วยปัญญา เป็นอสังขาริก คือ เกิดขึ้นเองโดยไม่มีสิ่งชักชวน, “พระอภิธรรมมถดสังกหะ ปริเฉทที่ ๑ จิตปรมัตถ์”, <<http://abhidhamonline.org/aphi/p1/037.htm>>, ค้นข้อมูลวันที่ ๒๒ พ.ค.๒๕๕๐.

๒. คิดว่าโดยปกติคนเรารักสุขเกลียดทุกข์กันทั้งนั้น ฉะนั้นเราจะให้ทานนี้เพราะอยาก
ให้เขากลายความทุกข์ลง หรือปรารถนาให้เขามีความสุขขึ้น

๓. คิดว่าเป็นการดีที่เราจะได้ขัดเกลากิเลสคือความตระหนี่ออกจากใจ สละสิ่งที่เป็น
เป็นส่วนเกินความจำเป็น ที่ทำให้เราต้องยึดติดเป็นทาสมันมานานทรัพย์สมบัติมิไว้ใช้เพื่อ
ประโยชน์ตามความจำเป็นของตนเองและเผื่อแผ่เพื่อนมนุษย์ เราไม่มุ่งหวังทรัพย์อย่างชาวโลก แต่
เรามุ่งสละทรัพย์เพื่อเป็นอริยทรัพย์ที่เป็นเหตุให้ได้พบธรรมะของพระพุทธเจ้า

๔. คิดว่าการให้ทานที่จะเกิดขึ้นนี้ เป็นสิ่งทำได้ยาก เพราะต้องมืองค์ประกอบครบ คือ
ผู้ให้ ผู้รับ และสิ่งที่จะให้ ถึงจะให้ทานได้ ฉะนั้นเราจึงเป็นคน โชคดีมากที่ได้ทำทาน และจะยิ่งโชค
ดีมาก ถ้าได้ให้กับบุคคลผู้มีคุณธรรมสูง เพราะจะได้รับอานิสงส์สูงตามด้วย

ความคิดดังกล่าวเหล่านี้ล้วนเป็นความคิดที่ออกมาจากจิตเมตตาสงสาร และเป็น
ความคิดที่ถูกต้องดีงาม จึงแสดงออกมาทางสีหน้าและแววตาที่โสมนัสเบิกบาน เมื่อแสดงออกมา
ทางการให้ทาน ย่อมทำให้ผู้รับรู้สึกสบายใจที่ได้รับ ไม่หวาดระแวงว่า เราให้เพราะหวังผลสิ่งใดกับ
เขาหรือไม่

(๓) ช่วงขณะให้

หลังจากที่เราจัดเตรียมกาย เตรียมใจ และเตรียมวัตถุที่จะให้ด้วยจิตระว่างเบิกบานแล้ว
ขั้นตอนต่อไปเป็นการลงมือกระทำ ความคิดที่เป็นกุศลในตอนแรกต้องมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่
เมื่อเห็นผู้รับหน้าตาไม่ดี หรือกริยาท่าทางไม่เรียบร้อย จึงเกิดชะงักเล็กน้อย เป็นจิตอกุศลเข้ามา
แทรกเกิดความลังเลสงสัย ไม่ศรัทธาเลื่อมใส อย่างนี้อาจจะไม่ได้บุญ ฉะนั้นพยายามประคองจิตให้
โสมนัสเบิกบานอยู่อย่างต่อเนื่อง อาจคิดถึงข้อที่เราประสงค์จะให้จริง ๆ ข้อใดข้อหนึ่ง แล้วทำใจนึก
ให้มาก ๆ อย่างต่อเนื่อง

(๔) ช่วงหลังให้

เมื่อเราได้ให้ทานแล้ว ย่อมสบายใจ โล่งใจ เบิกบานใจที่ได้ทำสำเร็จลงด้วยดี
เหมือนกับเราขายเรือถึงฝั่งแล้ว หรือเหมือนกับเราได้ขนของหนีจากไฟไหม้ได้แล้ว ใครจะมาแย่งชิง
เอาไปไม่ได้ เพราะเป็นบุญที่ติดตามเราไปทุกแห่ง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้จิตใจเราปีติระว่างโสมนัส เบิก
บานใจ ไม่ใช่ทำให้แล้วมานึกเสียดายย้อนหลังว่า เราไม่นำให้เลย อย่างนี้อาจจะไม่ได้บุญ

(๕) ช่วงหลังให้นานมาแล้ว

เมื่อนึกถึงบุญ कराใด ก็สุขใจทุกที จึงควรนึกถึงบุญที่เราทำบ่อย ๆ เพราะนึกครั้งหนึ่งก็สุขใจครั้งหนึ่ง หมายถึงบุญเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ถ้าอยากได้บุญหลาย ๆ ครั้ง ก็ให้นึกถึงบุญให้บ่อย ๆ หากจำเหตุการณ์ที่ทำบุญไม่ได้ ควรบันทึกไว้ในรูปแบบของภาพถ่าย หรือภาพเคลื่อนไหว เมื่อนำมาเปิดดูก็จะสุขใจในบุญ ดังนั้นคนไทยจึงมีอุบายที่จะทำให้เกิดบุญบ่อย ๆ จึงจัดฉลองทำบุญครบรอบอีก เพื่อให้ระลึกบุญที่เคยทำมา เช่น งานทำบุญฉลองครบรอบสร้างศาลา วันคล้ายวันเกิด เป็นต้น

๒. ผู้รับ

ในทานสูตรได้แสดง องค์ ๓ ของปฏิคาหก คือ

๑. เป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ
๒. เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะ
๓. เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะ^{๓๖}

ในเขตตสูตร พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบบุคคลผู้รับทานว่าเป็นนา และทรงเปรียบเทียบให้ทานว่าเป็นเมล็ดพืช หากปลูกในนาที่ไม่ดี พืชนั้นก็ไม่มีเจริญงอกงาม แต่หากปลูกในนาที่ดีพืชย่อมเจริญงอกงาม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

พืชที่สมบูรณ์งอกหวานลงในนาที่สมบูรณ์ เมื่อฝนตกต้องตามฤดูกาล ธัญชาติจะงอกงามได้ เพราะไม่มีศัตรูพืช มีความเจริญงอกงาม มีความไพบูลย์ มีผลสมบูรณ์เต็มที่ ฉะนั้นโคกชนะที่สมบูรณ์ที่บุคคลให้ ในสมณพราหมณ์ผู้มีศีลสมบูรณ์ ก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน ย่อมนำมาซึ่งกุศลอันสมบูรณ์ เพราะกรรมที่เขาทำไว้นั้นสมบูรณ์แล้ว เพราะฉะนั้น บุคคลผู้หวังกุศลอันสมบูรณ์ จึงเป็นผู้สมบูรณ์ในกุศลนี้ พึงคบท่านผู้มีปัญญาสมบูรณ์ บุญสัมปทาทั้งหลายย่อมสำเร็จได้ อย่างนี้ คือ ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ได้ความสมบูรณ์แห่งจิตแล้ว ทำกรรมให้บริบูรณ์ ได้ประโยชน์ที่สมบูรณ์ รู้โลกตามความเป็นจริงแล้ว บรรลุทิฐิสัมปทา^{๓๗}

บุคคลที่ควรให้ทาน^{๓๘}

๑. เป็นผู้มีสัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) (นาที่ไม่ลุ่มและดอน)
๒. เป็นผู้มีสัมมาสังกัปปะ (คำริชอบ) (นาที่ไม่มีหินและกรวด)

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน อัง.นกก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๔๖๖.

^{๓๗} อัง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๒๘๕.

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน อัง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๒๕๐-๒๕๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๓/๓๔๐, อัง.ทสก. (ไทย)

๓. เป็นผู้มีส่วนมาจาจา(เจรจาชอบ) ที่ไม่มีดินเค็ม
๔. เป็นผู้มีส่วนมากัมมันตะ(กระทำชอบ) ที่ไถลงลึกได้
๕. เป็นผู้มีส่วนมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ) ที่มีทางน้ำเข้า
๖. เป็นผู้มีส่วนมาวายามะ(พยายามชอบ) ที่มีทางน้ำออก
๗. เป็นผู้มีส่วนมาสติ(ระลึกรชอบ) ที่มีเหมือง
๘. เป็นผู้มีส่วนมาสมาธิ(ตั้งจิตมั่นชอบ) ที่มีคันทนา

อีกนัยหนึ่ง ทักขิไณยบุคคล^{๔๐} (บุคคลผู้ควรแก่ทักษิณา) ๘

๑. พระโศดาบัน
๒. บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโศดาปัตติผล
๓. พระสกทาคามี
๔. บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามีผล
๕. พระอนาคามี
๖. บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล
๗. พระอรหันต์
๘. บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล

ดังนั้นเราจึงควรเลือกให้ทานแก่ผู้ที่มีคุณธรรมสูง อย่างน้อยเป็นบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโศดาปัตติผล หมายถึงบุคคลนั้นเป็นผู้มีศรัทธาในพระรัตนตรัย เพียรรักษาศีลให้บริสุทธิ์ พยายามลดทกฏิมานะความยึดมั่นถือตัว รวมความแล้วก็คือ เป็นผู้ให้ทาน รักษาศีล ทำสมาธิ เจริญปัญญา เพื่อหวังพ้นวิภวาทะทุกข์ นั้นเอง แต่ถ้าเลือกผู้รับที่มีคุณธรรมสูงไม่ได้ คือไม่มีเนื่อนานุญ ก็ให้เราว่านเม็คบุญ โดยพยายามทำเจตนาของเราให้ดี นึกน้อมไปว่าเรากำลังให้ทานแก่พระอริยสงฆ์ หรือเราให้ทานเพื่อละความตระหนี่ เพื่อเมตตาสงสาร เป็นไปเพื่อฝึกฝนพัฒนาจิตใจตนเอง

๓. สิ่งที่ให้

สิ่งที่ดี ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่เราคิดว่าดีที่สุดของเราในขณะนั้น ที่พอจะให้ได้ และเราเองก็ไม่เดือดร้อน ทำแล้วสบายใจ สุขใจ เพราะผลของทานจะมีมากน้อยนั้นมีได้ขึ้นอยู่กับค่าของสิ่งที่จะให้แต่ยังต้องประกอบด้วยผู้รับและผู้ให้ด้วย แม้เพียงข้าวเพียงกำมือเดียว ถ้าให้ทานด้วยจิตเลื่อมใสต่อผู้ที่มีคุณธรรม ก็จะมีผลมาก ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

^{๔๐} คุรยละเอียคใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๓/๓๔๑, อจ.นวก. (ไทย) ๒๓/๕/๔๔๘-๔๔๙, อภิ.ป. (ไทย)

ภิกษุทั้งหลาย ทานมิใช่จักมีผลมาก ด้วยการถึงพร้อมแห่งไทยธรรมอย่างเดียว ที่แท้ ทานจักมีผลมากก็ด้วยความถึงพร้อมแห่งจิตที่เลื่อมใส และด้วยความถึงพร้อมแห่งเขต [ทักษิณขุคคล] เพราะฉะนั้น ทานวัตถุเพียงสักข้าวกำมือหนึ่งก็ดี เพียงผ้าเก่าผืนหนึ่งก็ดี เพียงเครื่องลาดทำด้วยหญ้าก็ดี เพียงเครื่องลาดทำด้วยใบไม้ก็ดี เพียงสมอดองน้ำมูตรนำก็ดี บุคคลมีจิตเลื่อมใสแล้วตั้งไว้ในทักษิณขุคคล ทานเหล่านั้นก็จักมีผลมาก รุ่งเรืองมาก แผ่ไพศาลมาก ดังนี้^{๔๑}

สมจริงดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “เมื่อจิตเลื่อมใสแล้ว ทักษิณาชื่อน้อยไม่มี” (นตฺถิ จิตฺเต ปสนฺนํ มหิ อปฺปกา นาม ทักษิณา)^{๔๒}

๑. ให้แรงงานเป็นทาน บางคนมีฐานะยากจน แต่มีน้ำใจ ก็ให้ทานโดยเอาแรงกายแรงใจของตนเข้าช่วยเหลือ อย่างนี้ก็เรียกว่าให้แรงงานเป็นทาน

๒. ให้รอยยิ้มเป็นทาน เพียงแค่เราส่งรอยยิ้มให้กัน ส่งสายตาที่เปี่ยมด้วยเมตตา ทักทายกันด้วยคำพูดที่ไพเราะน่าฟัง เพียงเท่านี้ก็ทำให้ ผู้รับรู้สึกอบอุ่น และสุขใจ

๓. ให้ทรัพย์เป็นทาน การให้ทรัพย์นี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ผู้รับสามารถนำไปแปรเปลี่ยนเป็นวัตถุสิ่งของ เป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ค่าเล่าเรียน ตามแต่ผู้รับต้องการ

๔. ให้สิ่งของเป็นทาน วัตถุสิ่งของที่ว่านี้ ต้องเป็นสิ่งที่เกิดประโยชน์ไม่เป็นพิษเป็นภัยกับใคร เช่น ให้ของกิน ให้ของใช้ที่เป็นประโยชน์

๕. ให้ความยินดีเป็นทาน คนเราเมื่อประสบความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือกระทำความดี ก็อยากจะให้เป็นที่ชื่นชมยกย่องของผู้อื่น การที่เราแสดงความยินดี หรืออนุโมทนายินดีแก่เขา ก็เป็นการให้ทานอย่างหนึ่ง เป็นการแสดงมุทิตาจิต ซึ่งทำได้ยากเพราะ โดยปกติคนเราจะไม่อยากเห็นคนอื่น ได้ดีเกินตน เมื่อเห็นแล้วจึงนึกอิจฉา

๖. ให้อภัยเป็นทาน เมื่อมีสิ่งมาทำให้เราขัดเคืองใจ เราไม่โกรธ ไม่เอาความ เราให้อภัยนี้ถือว่าเป็นการให้ทานอย่างหนึ่ง ซึ่งถือว่าทำได้ยาก เพราะฝืนความรู้สึกตัวเอง

๗. ให้ธรรมเป็นทาน ถ้าเราพอจะมีธรรมะในใจอยู่บ้าง จึงสอนธรรมะแก่เขา เพราะเรานำธรรมะนี้มาใช้แล้วได้ผล เกิดประโยชน์ แต่หากเรายังไม่รู้ธรรมะก็อาศัยการพิมพ์หนังสือธรรมบ้าง ช่วยสนับสนุนพระสงฆ์ผู้สั่งสอนธรรมบ้างก็ถือว่าเป็นการให้ธรรมเป็นทานอย่างหนึ่ง และการให้ธรรมเป็นทานนี้ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐสุดกว่าการให้ทานทั้งหมด

^{๔๑} พุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๕.

^{๔๒} พุ.วิ. (บาลี) ๒๖/๘๐๔/๘๐, พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๐๔/๕๒.

ประโยชน์โดยตรงของผู้ปฏิบัติทาน

เมื่อเราได้ให้ทานแล้วไม่ว่าจะเป็นให้วัตถุ ให้อภัย หรือให้ธรรม และได้เลือกให้ทานกับบุคคลผู้เป็นคนดีมีศีลธรรม นอกจากนั้นเรายังมีเจตนาดี มีจิตเบิกบานทุกช่วงเวลา ผลย่อมเกิดขึ้นแก่เราโดยตรง คือ เป็นการพัฒนาจิตใจของเราไม่ให้ตระหนี่ ซึ่งเป็นการดับกิเลสตัวโลภะ คือ ความโลภ เมื่อให้แล้วจะเป็นผู้มีจิตใจเมตตาากรุณา เพราะเมื่อเห็นผู้ที่มีทุกข์ก็สงสาร อยากช่วยเหลือ เช่น เสียสละด้วยแรงกายบ้าง ด้วยทรัพย์บ้าง ดังนั้นจึงเป็นการฝึกฝนจิตใจตนเอง เพื่อประโยชน์ในขั้นทำสมาธิ เพราะถ้าหากพื้นฐานจิตใจไม่มีความเมตตาากรุณา เห็นแก่ตัวแล้ว ย่อมทำสมาธิไม่ได้เพราะจะคิดถึงแต่เรื่องอกุศล คือ กามคุณ พยาบาท เบียดเบียน เป็นจิตที่มีนิวรณ์ ๕ เข้าครอบงำ ทำให้จิตไม่สงบ ไม่เป็นสมาธิ เมื่อจิตไม่เกิดสมาธิ ปัญญาก็ไม่เกิด ดังนั้นหากเราปฏิบัติทานตามที่กล่าวมาแล้ว ถือว่าเป็นการปฏิบัติทานตามที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญ คือให้ทานเพื่อเป็นเครื่องประดับจิต ปรุงแต่งจิต คือเปลี่ยนจากตระหนี่เป็นเสียสละ เปลี่ยนพยาบาทเป็นเมตตา เปลี่ยนเบียดเบียน เป็นกรุณา

ประโยชน์โดยอ้อมของผู้ปฏิบัติทาน

ต่อตนเอง : โดยปกติแล้วผู้ที่ได้รับจะพอใจพอใจในการรับ แต่ไม่ยินดีในการให้ ดังนั้นพูดได้ว่าทุกคนในโลกนี้ย่อมยินดีพอใจที่จะเป็นผู้รับ เมื่อมีผู้ให้ทานก็ย่อมดีใจ และรักใคร่พอใจบุคคลผู้ให้นั้น บุคคลที่สามารถให้ได้แสดงว่าต้องเป็นผู้มีพื้นฐานจิตใจดี ความดีนี้ได้บอกกันปากต่อปาก จนไปถึงหูผู้อื่นที่เป็นคนดี ดังนั้นคนดีย่อมชอบคบหากันด้วยดี เมื่อคนดีคบหากับคนดี ย่อมชักชวนกันทำความดี คือให้ทาน รักษาศีล เจริญกุศล เมื่อปฏิบัติเป็นประจำ ทำอยู่เนื่อง ๆ ตายแล้วก็จะไปสู่สุคติ เพราะก่อนตายมีจิตใจดีงาม และได้ทำบุญไว้ บุญนั้นย่อมส่งผล เพราะทำดีย่อมได้ดี

ต่อสังคม : ในทางพระพุทธศาสนาสอนให้เราเป็นคนรู้จักหา รู้จักเก็บ และรู้จักใช้ หากทำได้ตามนี้ก็จะเป็นผู้ไม่ขาดสนเงินทอง แต่ในทางปฏิบัติแล้ว บุคคลย่อมมีความแตกต่างกันทางฐานะ อาจเป็นด้วยการศึกษาที่แตกต่างกัน หรือปัญญาที่แตกต่างกัน จึงทำให้สังคมมีทั้งคนยากจน คนพอมีพอใช้ และคนร่ำรวย หากบุคคลผู้มีอันจะกินมีน้ำใจเอื้อเฟื้อแบ่งปัน แก่ผู้ที่ยังขาดแคลนอยู่ ย่อมช่วยบรรเทาทุกข์ได้ และป้องกันมิให้เขาหาทางออกในทางทุจริต เช่น ขโมย จี้ปล้น ค้ายาเสพติด เป็นต้น สำหรับการให้ทานแก่พระสงฆ์ ก็จะได้ให้ทานได้สืบทอดพระพุทธศาสนาไว้ สำหรับให้ทานแก่บุคคลทั่วไป ก็จะทำให้เกิดความรักความผูกพันเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน อันจะส่งผลให้เกิดความรักสามัคคี แผ่ขยายไประดับชาติ และระดับโลก เป็นโลกแห่งสันติภาพโดยแท้จริง

^{๔๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๑๕/๑๕๐, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑๕/๒๕๔.

๔.๓.๒ การปฏิบัติศีล

พระพุทธโฆษาจารย์ กล่าวถึงศีลไว้หลายนัย ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ประเด็นที่น่าสนใจและควรศึกษาในที่นี้ คือ จะปฏิบัติศีลข้อไหน เมื่อพิจารณาจากบุคคลผู้ได้ฟังอนุพุทพิกถา จากพระพุทธเจ้าแล้ว เขาผู้นั้นย่อมสมควรได้รับพระอริยสังฆธรรม บุคคลผู้นั้นย่อมเป็นผู้มีศีล เพราะมีศีล ย่อมได้สมาธิ ย่อมได้ปัญญา ซึ่งศีลนั้นเป็นศีลประเภทไหน

ในคัมภีร์เนตติปกรณ์ ได้แสดงไว้ว่าผู้ที่ฟังอนุพุทพิกถาแล้วเขาจะตั้งอยู่ในสังวรศีล ประพฤติสังวรศีล ดังมีข้อความว่า “ในเรื่องนั้น พระผู้มีพระภาคยอมทรงแสดงสูตรที่เกี่ยวแก่ฝ่ายบำเพ็ญบุญด้วยปฏิบัติที่มีในฝ่ายบำเพ็ญบุญแก่บุคคลใด เขาตั้งอยู่ในสังวรศีลแล้ว ย่อมประพฤติพรหมจรรย์ด้วยพรหมจรรย์ (สังวรศีล) นั้น”^{๔๔}

คำว่าสูตรที่เกี่ยวแก่ฝ่ายบำเพ็ญบุญในที่นี้หมายถึงวาสนาภาคิยสูตร “วาสนาภาคิยสูตร คือ เทศนาว่าด้วยเรื่องทาน ศีล สวรรค์ โทษของกามคุณ และอานิสงส์ในการสังัดจากกามคุณ”^{๔๕} ซึ่งก็คืออนุพุทพิกถานั้นเอง ดังข้อความว่า

วาสนาภาคิยสูตร เป็นสูตรแสดงพื้นฐานแห่งการปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป จึงว่าด้วยทาน ศีล สวรรค์ โทษของกามคุณ และอานิสงส์ในการสังัดจากกามคุณ มิได้แสดงอริยสัง ๔ ที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติธรรมไว้โดยตรง ในวาสนาภาคิยสูตรไม่มีวฏฐานคามินิวิปัสสนา ที่เป็นเหตุใกล้ของมรรคผล ไม่มีมรรค ไม่มีผล แต่ในนิพเพชภาคิยสูตรมีการกล่าวถึงข้อความทั้งสามอย่างนั้น^{๔๖}

ดังนั้นจากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าศีลในอนุพุทพิกถา คือ “สังวรศีล” ซึ่งเหมาะสมในการปฏิบัติ เพราะในชีวิตประจำวัน มีสิ่งที่น่าปรารถนา น่ายินดีพอใจ ทั้งรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ ถ้าเราไม่สำรวมทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ ไปหลงยินดียินดีร้าย จึงทำให้ติดอยู่ในกามคุณ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้ศีลของเราไม่บริสุทธิ์ จึงไม่เอื้อต่อสมาธิ และปัญญา

สังวรศีล (ศีลสังวร, ความสำรวมเป็นศีล) ได้แก่ สังวร ๕ อย่าง คือ

๑. ปาฏิโมกขสังวร (สำรวมในปาฏิโมกข์ คือ รักษาสิกขาบทเคร่งครัดตามที่ทรงบัญญัติไว้ในพระปาติโมกข์)

^{๔๔} พระมหาภิกษุญาณเถระ, เนตติปกรณ์, แปลโดย พระคันธสารภิกวศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒๘-๒๒๙.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๙.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๙-๒๓๐.

๒. สติสังวร (สำรวจด้วยสติ คือ สำรวจอินทรีย์มีจักขุเป็นต้น ระวังรักษามิให้บาปอกุศล
เข้าครอบงำ เมื่อเห็นรูป เป็นต้น) = อินทรีย์สังวร

๓. ญาณสังวร (สำรวจด้วยญาณ คือ ตัดกระแสกิเลสมีต้นหาเป็นต้นเสียได้ ด้วยใช้
ปัญญาพิจารณา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ตลอดถึงรู้จักพิจารณาเสพปัจจัยสี่) = ปัจจัยปัจจเวกขณะ

๔. ขันติสังวร (สำรวจด้วยขันติ คือ อดทนต่อหนาว ร้อน หิว กระจาย ถ้อยคำแรงร้าย
และทุกขเวทนาต่างๆ ได้ ไม่แสดงความวิการ)

๕. วิริยสังวร (สำรวจด้วยความเพียร คือ พยายามขับไล่ บรรเทา กำจัดอกุศลวิตกที่
เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปเป็นต้น ตลอดจนละมิจฉาชีพ เพียรแสวงหาปัจจัยสี่เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ ที่
เรียกว่าอาชีวะปาริสุทธิ) = อาชีวะปาริสุทธิ^{๔๗}

เมื่อพิจารณาสังวรทั้ง ๕ ข้อแล้ว ปาฏิโมกขสังวร เป็นศีลของบรรพชิตไม่เหมาะสม
คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ส่วนศีลข้อที่ ๒, ๓, ๔ และ ๕ คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน พอที่จะปฏิบัติได้ (ในสมัย
พุทธกาลพระพุทธองค์ทรงแสดงอนุปพิภพิกถาแก่คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน) แนวทางปฏิบัติสังวรศีล มี
ดังต่อไปนี้

การปฏิบัติสติสังวร

การปฏิบัติสติสังวรนี้เป็นขั้นป้องกันกิเลสไม่ให้เข้าไปในจิตใจ เมื่อมีสิ่งมากระทบ ตา หู
จมูก ลิ้น กาย ใจ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ดังนี้

ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคาย เป็นผู้สำรวจด้วยการสังวรในจักขุนทรีย์อยู่ ซึ่ง
เมื่อเธอไม่สำรวจอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่อเธอสำรวจ
อยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ย่อมไม่มีแก่เธอด้วยอาการอย่างนี้ (โสดินทรีย์,
ฆานินทรีย์, ชิวหินทรีย์, กายินทรีย์, และมณินทรีย์ มีข้อความเหมือนกับจักขุนทรีย์)^{๔๘}

จากข้อความเบื้องต้น สรุปว่า

เมื่อตาเห็นรูป ก็มีสติคอยสำรวจระวังเอาไว้ มิให้ยึดถือสิ่งที่ตาเห็นนั้น เกิดความยินดี
(อภิขณา) เกิดความยินร้าย(โทมนัส) คือระมัดระวังมิให้เป็นอารมณ์ ที่นำความยินดีความยินร้ายไหล
เข้ามาสู่จิตใจทางตา เราอาจพิจารณาว่า “ขณะนี้เรากำลังเห็นรูป และรูปที่เห็นนี้ก็สักแต่ว่าเป็นรูป ไม่
ควรที่จะยึดถือให้เกิดความยินดียินร้าย”

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๘.

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒/๒๒.

ในทางตรงกันข้าม ถ้ารับอารมณ์คือรูปทางตาเข้ามาโดยไม่มีสติ จึงเกิดยินดียินร้าย อย่างนี้ เรียกว่าไม่พิจารณาโดยแยกกาย คือไม่มีสติไม่มีปัญญาที่จะสังวรสกัดกั้นกิเลสเอาไว้ จึงได้ยึดถือรูปที่ตาเห็นเป็นอารมณ์ให้เกิดความยินดีความยินร้าย

การปฏิบัติศีล ๕ ก็จัดอยู่ในการปฏิบัติสติสังวร เป็นขั้นป้องกันกิเลสไม่ให้เข้าไปในจิตใจ พระพุทธองค์ทรงมีอุบายสอนให้เราคิดโดยแยกกาย เพื่อป้องกันไม่ให้ทำชั่ว ดังนี้

ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี^{๕๕}

เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ข้อที่บุคคลพึงปลงชีวิตเราผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา อนึ่ง ข้อที่เราพึงปลงชีวิตผู้อื่น ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่นสิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่ใช่ที่รัก ไม่ใช่ที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร^{๕๖}

ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี^{๕๗}

ข้อที่บุคคลพึงถือเอาสิ่งของของเราที่เราไม่ให้ด้วยอาการขโมยนั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา อนึ่ง ข้อที่เราพึงถือเอาสิ่งของของผู้อื่นที่เขาไม่ให้ด้วยอาการขโมยนั้นก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่ใช่ที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร^{๕๘}

ศีลข้อที่ ๓ กามเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี^{๕๙}

ข้อที่บุคคลพึงประพฤติก่อวุ่นวายของเรา ข้อนั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา อนึ่ง ข้อที่เราพึงประพฤติก่อวุ่นวายของผู้อื่นนั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ แม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่ใช่ที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร^{๕๔}

^{๕๕} ปาณาติปาตา เวรมณี หมายถึง การงดเว้นจากการทำสัตว์ให้ตกลงไป

^{๕๖} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๐๓/๕๐๒.

^{๕๗} อทินนาทานา เวรมณี หมายถึงการงดเว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้

^{๕๘} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๐๓/๕๐๒.

^{๕๙} กามเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี หมายถึงการงดเว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม

^{๕๔} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๐๓/๕๐๒.

ศีลข้อที่ ๔ มุสาวทา เวรมณี^{๕๕}

ข้อที่บุคคลพึงทำลายประโยชน์ของเราด้วยการพูดเท็จ นั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา
อนึ่งข้อที่เราพึงทำลายประโยชน์ของผู้อื่นด้วยการพูดเท็จ ข้อนั้นก็ไม่ใช่ที่รัก ไม่ใช่ที่พอใจแม้
ของผู้อื่น สิ่งใดไม่ใช่ที่รัก ไม่ใช่ที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่ใช่ที่รัก ไม่ใช่ที่พอใจแม้ของ
ผู้อื่นสิ่งใดไม่ใช่ที่รัก ไม่ใช่ที่พอใจของเรา เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร^{๕๖}

ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจนา เวรมณี^{๕๗}

การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทมีโทษ ๖
ประการนี้ คือ (๑) เสียวทรัพย์ทันตาเห็น (๒) ก่อการทะเลาะวิวาท (๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค (๔)
เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง (๕) เป็นเหตุให้ไม่รู้จักอาย (๖) เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา^{๕๘}

การปฏิบัติญาณสังวร

การปฏิบัติญาณสังวรนี้เป็นขั้นเผชิญหน้ากับกิเลส เมื่อมีสิ่งมากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ ต้องพิจารณาให้รู้คุณ โทษ และเครื่องสลัดออก เพื่อเป็นอิสระไม่ต้องไปข้องเกี่ยวกับ
อายตนะทั้ง ๖ ดังมีตัวอย่างครั้งเมื่อพระมหาโพธิสัตว์ทรงปฏิบัติญาณสังวร ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อก่อนเราเป็นโพธิสัตว์ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความคิดดังนี้ว่า อะไรหนอเป็น
คุณ อะไรเป็นโทษของจักขุ (ตา) อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากจักขุ ฯลฯ โสตะ (หู) ฯลฯ ฆานะ
(จมูก) ฯลฯ ชิวหา (ลิ้น) ฯลฯ กาย อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษของมโน (ใจ) อะไรเป็นเครื่อง
สลัดออกจากมโน ภิกษุทั้งหลาย เรานั้น ได้มีความคิดดังนี้ว่า สภาพที่สุข โสมนัสอาศัยจักขุ เกิด
ขึ้นนี้เป็นคุณของจักขุ สภาพที่จักขุไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษ
ของจักขุ ธรรมเป็นที่กำจัดจันทราคะ ธรรมเป็นที่ละจันทราคะ ในจักขุนั้นเป็นเครื่องสลัดออก
จากจักขุ (โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน ฯลฯ มีเนื้อความเช่นเดียวกัน) ...ตราบใดเรายังไม่รู้คุณ
โดยความเป็นคุณ โทษโดยความเป็นโทษ และเครื่องสลัดออกโดยความเป็นเครื่องสลัดออก

^{๕๕} มุสาวทา เวรมณี หมายถึงการงดเว้นจากการกล่าวเท็จ

^{๕๖} ศี.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๐๓/๕๐๒.

^{๕๗} สุราเมรยมชฺชปมา ทญฺจนา เวรมณี หมายถึงการงดเว้นจากการเสพติดเครื่องดองของเมาต่าง ๆ
อันเป็นเหตุที่ตั้งให้เกิดความประมาท

^{๕๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๒.

จากข้อความข้างต้นสรุปว่า เมื่อมีสิ่งมากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ต้องพิจารณาให้รู้คุณ โทษ และเครื่องสลัดออก ดังนี้

คุณ คือ ความสุขที่เกิดจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ได้รับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมะ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ, โทษ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, เครื่องสลัดออก คือ ธรรมที่กำจัด และ ละความกำหนัด (ฉันทราคะ) ในที่นี้คือ นิพพาน

การพิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔

นอกจากการปฏิบัติญาณสังวรโดยวิธีการพิจารณาคุณ โทษ ทางออกของอายตนะทั้ง ๖ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้รู้จักพิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔ โดยแยกกาย ทั้งนี้เพราะในชีวิตประจำวันเราจะต้องประสบกับกิเลสที่มาเยือนทางอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ดังที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พิจารณาใช้สอยปัจจัย โดยแยกกาย^{๕๕} ดังนี้

๑. เครื่องนุ่งห่ม

พิจารณาโดยแยกกายแล้วใช้สอยจิรวรเพียงเพื่อป้องกันความหนาว ความร้อน เหลือบ ขูด ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่ก่อให้เกิดความละอาย

๒. อาหาร

พิจารณาโดยแยกกายแล้วฉันบิณฑบาตไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อความมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่เพียงเพื่อกายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตินทรีย์เป็นไปเพื่อบำบัดความหิว เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดเห็นว่า โดยอุบายนี้ เราจักกำจัดเวทนาเก่าเสียได้ และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำรงอยู่แห่งชีวิต ความไม่มีโทษ และการอยู่โดยผาสุกจักมีแก่เรา แล้วจึงบริโภค

๓. ที่อยู่อาศัย

พิจารณาโดยแยกกายแล้วใช้สอยเสนาสนะเพียงเพื่อป้องกันความหนาว ความร้อน เหลือบ ขูด ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายที่เกิดจากฤดู และเพื่อความยินดีในการหลีกเร้น

^{๕๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๓/๑๑.

^{๖๐} คูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๒-๒๓.

๔. ยารักษาโรค

พิจารณาโดยแยกคายแล้วใช้สอยศิลาปัจฉิมเภสัชบริหาร เพียงเพื่อบรรเทาเวทนาที่เกิดจากอาพาธต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว และเพื่อไม่มีความเบียดเบียนเป็นที่สุด

ในการพิจารณาโดยแยกคายนี้ ก็เพื่อที่จะไม่ให้เกิดการบริโภคปัจฉิม ๔ นี้ ให้เกิดตัณหาขึ้นในการบริโภคนั้นเพื่อให้รู้ตามความเป็นจริงว่าประโยชน์ของการบริโภคปัจฉิมทั้ง ๔ เป็นไปเพื่อดำรงชีวิตอยู่ นอกจากนี้ยังมีประโยชน์เพื่อใช้สืบต่อไปอีกว่าดำรงชีวิตอยู่เพื่ออะไรอีกด้วย เมื่อสืบต่อไปจะพบว่าเราดำรงชีวิตอยู่เพื่อประพฤติดำรงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันเป็นความประพฤดิที่ประเสริฐ คือ ดำรงชีวิตอยู่เพื่อที่จะบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อจะประกอบคุณงามความดีต่าง ๆ

ดังนั้นการพิจารณาใช้สอยปัจฉิม ๔ โดยแยกคาย จึงเป็นข้อที่พึงปฏิบัติ เพราะเราจำเป็นต้องอาศัยปัจฉิม ๔ ในการดำรงชีวิต ต้องเสพบริโภคปัจฉิมทั้ง ๔ นี้ สำหรับบำรุงเลี้ยงชีวิตเป็นประจำ หากไม่ได้พิจารณาโดยแยกคายแล้ว ย่อมเป็นเหตุให้บริโภคด้วยตัณหา คือ ติดอยู่ในรสของการเสพบริโภค เช่น ติดอยู่ในรสของอาหาร เมื่อตัณหาเกิดขึ้น ก็จะสะสมเป็นนิสัยสันดานต่อไป

การปฏิบัติขันติสังวร

การปฏิบัติขันติสังวรนี้เป็นขั้นตอนอดกลั้นต่อกิเลส เมื่อมีสิ่งมากระทบกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ดังนี้

ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยกคายแล้ว เป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย เหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เป็นผู้อดกลั้นต่อถ้อยคำหยาบ คำส่อเสียด เป็นผู้อดกลั้นต่อเวทนาทั้งหลายอันมีในร่างกาย เป็นทุกข์ กล้าแข็ง เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ พรากรชีวิตได้ ซึ่งเมื่อเธอไม่อดกลั้นอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่อเธออดกลั้นอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นย่อมไม่มีแก่เธอด้วยอาการอย่างนี้^{๖๐}

จากข้อความข้างต้นสรุปได้ว่าพระพุทธองค์ทรงสอนให้เรา รู้จักอดทน ๓ อย่าง คือ (๑) อดทนต่อความตรากตรำ (๒) อดทนต่อความเจ็บใจ (๓) อดทนต่อความลำบาก ทำให้ผู้วิญญูถึงคำทำวัตรเช้า ในตอนที่ว่า ชาติปี ทุกขา แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์, ชะราปี ทุกขา แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์, มะระณัมปี ทุกขัง แม้ความตายก็เป็นทุกข์, โสกะปะริทเวชะทุกขะ โทมะนัสสุปายาสาปี ทุกขา แม้

^{๖๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔/๒๔.

๑. อุดทนต่อความตรากตรำ

เมื่อเราเกิดมาในโลกนี้ ต้องยอมรับสภาพว่าต้องประสบกับความทุกข์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะต้องทุกข์กับความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย เหลือบ ยุง ลม แดด จะต้องพบกับความตรากตรำเหล่านี้ เพราะว่าเราต้องประกอบกิจการงาน อยู่ในที่ซึ่งมีหนาว มีร้อน ทั้งยังจะต้องมีความหิวกระหาย เพราะเมื่อยังไม่ถึงเวลาที่บริโภค เช่นถ้าเรามาปฏิบัติธรรมรักษาศีล ๘ ก็ต้องอดทนต่อความหิวกระหายในเวลาวิกาล เมื่อมาปฏิบัติธรรมก็ต้องงดเว้นจากเครื่องบำรุงความสุขต่าง ๆ เพราะฉะนั้น หากไม่มีความอดทนอดกลั้น ที่จะรับสภาวะเหล่านี้ ก็เลสก็ย่อมจะเกิดขึ้น แต่ถ้าเรามีความอดทนต่อความตรากตรำได้ ก็เลสก็ไม่เกิดขึ้น

๒. อุดทนต่อความเจ็บใจ

เมื่อเราอยู่ร่วมกันกับคนในสังคม เป็นธรรมดาที่ต้องพบกับถ้อยคำที่ตีข้าง ไม่ตีข้าง ถ้าเป็นถ้อยคำที่ไม่ดี เป็นคำหยาบ คำต่อเสียด ที่ตีแทงเสียดแทงจางจ้วงล่วงเกิน เราก็จะเกิดโทสะ ถ้าเกิดโทสะขึ้นมา ก็แปลว่าเราอดทนอดกลั้นไว้ไม่ได้ นั่นหมายถึง ก็เลสได้เกิดขึ้นแล้ว ฉะนั้นไม่ว่าจะเกิดความกระทบกระทั่งใจ หงุดหงิด เครียดแค้นขึ้นมาในใจสักปานใด เราต้องอดทนอดกลั้นเอาไว้ ระบายให้หายไปในที่สุด ซึ่งเป็นกิจที่บุคคลผู้ปฏิบัติธรรมะพึงทำได้

๓. อุดทนต่อความลำบาก

เมื่อเรามีชีวิตมีร่างกายสังขาร ก็จะต้องมีทุกข์เวทนา ที่เกิดจากความเจ็บไข้ได้ป่วยต่าง ๆ บางครั้งเจ็บนิดหน่อยก็ทนไม่ได้ เพราะไม่อดทน คือ ใจเสาะ นั่นเอง จึงกลายเป็นว่าความเจ็บไข้เล็กน้อย ๆ กลายเป็นเรื่องใหญ่โต เหมือนจะตายให้ได้ หากเราฝึกความอดทนต่อความลำบาก ย่อมสามารถที่จะเอาชนะต่อกิเลสได้ ดังนั้นร่างกายและจิตใจ จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างความอดทนให้เกิดขึ้น ให้ร่างกายและจิตใจมีความแข็งแกร่ง มีความทนทาน ต่อภาวะทุกข์เวทนาที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้ การปฏิบัติขันติสังวรนี้ ไม่ใช่ว่าจะอดทนอดกลั้น โดยไม่มีจิตจำกัด หรือไม่ระบายทุกข์ออกมาบ้าง เพราะถ้าหากว่าระบายไม่ได้ เก็บความเจ็บใจเอาไว้ ความเจ็บใจนี้จะมากขึ้น ๆ ก็จะระเบิดออกมาในที่สุด เราควรใช้สติปัญญาคิดว่าหากเราทนไม่ได้ สิ่งที่เป็นโทษย่อมเกิดขึ้นแน่นอน ดังนั้นเราจึงควรหาทางออกโดยระบายออกไปบ้าง ให้ใจสบาย ไม่ใช่เก็บความทุกข์เอาไว้ เพราะถ้าระบายออกไปได้ ใจก็สบาย

การปฏิบัติวิริยสังวร

การปฏิบัติวิริยสังวรนี้ แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ (๑) เพียรเว้น (อกุศลที่ยังไม่เกิด) (๒) เพียรบรรเทา (อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว) (๓) เพียรเจริญ (กุศลที่ยังไม่เกิด) ดังที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ดังนี้

๑. เพียรเว้น

ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยกคายแล้วเว้นช้างคร้าย เว้นม้าคร้าย เว้นโคคร้าย เว้นสุนัขคร้าย เว้นงู หลัก ตอ สถานที่มีหนาม หลุม เหว บ่อน้ำครำ บ่อโสโครก และพิจารณาโดยแยกคายแล้วเว้นสถานที่ที่ไม่ควรนั่ง สถานที่ไม่ควรเที่ยวไป และมีตรชั่วที่เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายลงความเห็นว่าเป็นฐานะที่เป็นบาปเสีย ซึ่งเมื่อเธอไม่เว้นอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่อเธอเว้นอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นย่อมไม่มีแก่เธอด้วยอาการอย่างนี้^{๖๒}

จากข้อความข้างต้น ดูเหมือนว่าพระพุทธองค์จะตรัสแนะนำผู้มุ่งปฏิบัติธรรมที่ต้องการออกไปในป่าหาพื้นที่สงบสงัด ซึ่งเนื้อหาแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ สิ่งไม่ควรเว้น และผลจากการเว้น สิ่งไม่ควรเว้น คือ เว้นจากสถานที่ที่มีอันตราย ไม่สะดวกสบายต่อการปฏิบัติธรรม และเว้นจากการคบมิตรชั่ว เพราะถ้าไม่เว้นแล้ว ย่อมจะไม่ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติธรรม ทั้งจะเกิดอันตรายได้ ในส่วนผลจากการเว้นนั้น ถ้าเว้นได้และไปยังสถานที่สะดวกเหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม และเป็นที ๆ มีกัลยาณมิตร คือ มีอาจารย์สั่งสอนธรรม และมีเพื่อนที่ปฏิบัติธรรมร่วมกัน เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะมีความสุขสบาย ทำให้เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม

๒. เพียรบรรเทา

ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยกคายแล้วไม่รับกามวิตกที่เกิดขึ้น ละบรรเทา ทำให้สิ้นสุด และทำให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป พิจารณาโดยแยกคายแล้วไม่รับพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้น ฯลฯ ไม่รับวิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้น ฯลฯ ไม่รับบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นอีก ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด และทำให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป ซึ่งเมื่อเธอไม่บรรเทาอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่อเธอบรรเทาอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ย่อมไม่มีแก่เธอด้วยอาการอย่างนี้^{๖๓}

จากข้อความข้างต้น พระพุทธองค์ทรงสอนให้เราเพียรบรรเทาความตริกีนึกคิดที่เป็นอกุศลทั้งหลายที่เกิดขึ้นในจิตใจ ซึ่งหมายถึงอกุศลวิตก ได้แก่ กามวิตก ความตริกีนึกคิดไปในกาม

^{๖๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕/๒๔.

^{๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๖/๒๕.

๓. เพียรเจริญ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยกกายแล้ว เจริญสติสัมโพชฌงค์ ที่อาศัยวิเวก (ความสังัด) อาศัยวิราคะ(ความคลายกำหนัด) อาศัยนิโรธ(ความดับ) น้อมไปในการสละ พิจารณาโดยแยกกายแล้ว เจริญธรรมมวิจยสัมโพชฌงค์ ฯลฯ เจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ฯลฯ เจริญปีติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ เจริญปีสัทธสัมโพชฌงค์ ฯลฯ เจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ฯลฯ เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ซึ่งเมื่อไม่เจริญอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่อเธอเจริญอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ย่อมไม่มีแก่เธอด้วยอาการอย่างนี้^{๖๔}

จากข้อความข้างต้น พระพุทธองค์ทรงสอนให้เราเพียรเจริญสัมโพชฌงค์ทั้ง ๗ คือ การปฏิบัติกรรมฐานทุกข้อให้ปฏิบัติในทางของโพชฌงค์ทั้ง ๗ เช่น กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ สติปัฏฐาน ๔ ยกตัวอย่าง การปฏิบัติเจริญเมตตา เราจะระลึกถึงสัตว์ทั้งปวง แล้วแผ่จิตออกไปด้วยเมตตาว่าให้มีความสุข เช่นนี้เป็นสติสัมโพชฌงค์ เมื่อจิตมีเมตตา ก็รู้ว่าจิตมีเมตตา ถ้าขณะนั้นมีกิเลสเข้ามาเช่น พยาบาท ราคะ ฟุ้งซ่าน ง่วง ก็ให้รู้ว่าเป็นนิเวศน์เครื่องกั้นไม่ให้ได้สมาธิ เมื่อรู้แล้ว กิเลสก็สงบลง เมตตาจิตจะเกิดมาแทน เป็นความเย็น ความสงบ ก็ให้รู้ว่าเป็นกุศลจิต การรู้ตัวว่าเป็นอกุศลหรือโทษ ก็ละเสีย วิจัยออกมาว่าเป็นกุศลมีคุณไม่มีโทษ ก็รักษาไว้ อย่างนี้เป็นธรรมมวิจยสัมโพชฌงค์ เมื่อรู้ว่าเป็นกุศล ก็เพียรปฏิบัติเพิ่มเติมขึ้น ก็เป็นวิริยสัมโพชฌงค์ เมื่อเมตตาจิตมากขึ้น กิเลสก็สงบลง จิตจะบริสุทธิ์ แจ่มใส มีปีติเกิดขึ้น เพราะความอิมใจในกุศลจิตนั่นเอง นี่เป็นปีติสัมโพชฌงค์ และเมื่อเป็นปีติสัมโพชฌงค์ กายใจก็สงบเป็นปีสัทธสัมโพชฌงค์ จิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิมากขึ้นในเมตตาที่แผ่ออกไปนั้น เป็นอุปจารสมาธิ สมาธิที่เฉียด ๆ จนถึงเป็นอัปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น ก็เป็นสมาธิสัมโพชฌงค์ เมื่อจิตเป็นสมาธิ สงบอยู่ ความสงบอยู่ได้นานนี้เป็นอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ฉะนั้นแม้ในการปฏิบัติธรรม เมตตาภาวนา ก็จะต้องใช้โพชฌงค์ ๗ มาประกอบ จึงจะได้ผลในการอบรมเมตตา ในกรรมฐานในข้ออื่นก็เช่นเดียวกัน

^{๖๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๕-๒๖.

๔.๓.๓ การปฏิบัติภาวนา

การเจริญภาวนา เป็นการสร้างบุญบารมีที่สูงที่สุด และยิ่งใหญ่ที่สุดในพระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นแก่นแท้และสูงกว่าฝ่ายศีลมากนัก การเจริญภาวนานั้น มี ๒ อย่าง คือ สมถภาวนา (การทำสมาธิ) และวิปัสสนาภาวนา (การเจริญปัญญา)

การปฏิบัติเพื่อออกจากกาม มีมาแล้วเมื่อครั้งพระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามหาสุทตสนะที่ทรงดำริเพื่อออกจากกาม และปฏิบัติเพื่อให้ออกจากกาม แต่ก็ยังไม่หลุดพ้นจากกิเลสเพราะยังไม่รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ เราอาจจะนำมาเป็นแบบอย่างได้ เพราะการปฏิบัติทาน ศีล และภาวนา ที่เราจะปฏิบัติกันนี้ เป็นไปในทำนองเดียวกันกับพระจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ คือ การให้ การข่มใจ การสำรวม ดังมีข้อความบางตอนว่า “...เหตุที่เรามีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากอย่างนี้ ในเวลานี้เป็นผลเป็นวิบากแห่งกรรม ๓ อย่าง คือ (๑) การให้ (๒) การข่มใจ (๓) การสำรวม” นอกจากนี้พระเจ้ามหาสุทตสนะ ได้ทรงแสดงแบบอย่างของนักปฏิบัติเพื่อออกจากกาม โดยเริ่มตั้งแต่ทรงเปล่งวาจาเพื่อข่มขู่กิเลส และสร้างกำลังใจให้ฮึกเหิมก่อนว่า “กามวิตกเอ๋ย เจ้าจงหยุด จงกลับเพียงแค่นี้เถิด พยาบาทวิตกเอ๋ย เจ้าจงหยุด จงกลับเพียงแค่นี้เถิด วิหิงสาเอ๋ย เจ้าจงหยุด จงกลับเพียงแค่นี้เถิด” หลังจากนั้นทรงนั่งสมาธิเริ่มตั้งแต่ทรงส่งจิตจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย (ระงับนิรวณได้) บรรลุปฐมฌาน ทุติฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน แล้วทรงแผ่เมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต อุเบกขาจิต ไป ๔ ทิศ^{๖๕}

ในวิตกกถณสูตร^{๖๖} พระพุทธเจ้าทรงสอนวิธีปฏิบัติสมาธิเบื้องต้น มี ๕ วิธี คือ (๑) น้อมจิตจากอกุศลวิตกมาในทางกุศลวิตก (๒) พิจารณาให้เห็นโทษ (เช่น โทษของกาม โทษของพยาบาทเบียดเบียน) (๓) ไม่ใส่ใจ ไม่ระลึกถึง ไม่คิดถึง (บายเบี่ยงจากกิเลส) (๔) กำหนดความคิดตนเอง หรือคูจิต (เผชิญหน้ากับกิเลส) (๕) ข่มจิตทางร่างกาย (เช่น กัดฟัน ถิ่นคุณเพดาน)

ในเทวชาวิตกกถณสูตร^{๖๗} พระพุทธเจ้าทรงสอนการทำสมาธิจากประสบการณ์ของพระองค์เอง ที่ทรงปฏิบัติมาแล้วตั้งแต่เมื่อก่อนตรัสรู้ และทรงได้อาศัยวิธีการปฏิบัติสมาธินี้เป็นฐานให้ได้ปัญญา จนถึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ฉะนั้นจึงสมควรที่เราน้อมมาปฏิบัติตาม เมื่อจิตใจไม่สงบไม่เป็นสมาธิ เช่น คิดถึงเรื่องกามคุณ วิธีการปฏิบัติเริ่มแรก พระองค์ทรงแยกความคิดออกเป็น ๒ ส่วน คือ ความคิดในทางอกุศล (อกุศลวิตก) และความคิดในทางกุศล (กุศลวิตก) ขึ้นต่อมาทรงกำหนดรู้ตามความเป็นจริงของจิตว่า เมื่อคิดอกุศลก็รู้ว่าคิดอกุศล ความคิดอกุศลนั้นจึงดับ

^{๖๕} คุรยละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๖๐/๑๕๓.

^{๖๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑๖-๒๒๑/๒๒๖-๒๓๒.

^{๖๗} คุรยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๖-๒๑๑ /๒๑๘- ๒๒๒.

องพระองค์

จากแนวทางข้างต้นดังกล่าว โดยสรุปคือแนวการปฏิบัติเพื่อละนิรณนั้นเอง ซึ่งตรงกับขอบเขตของอนุปปกิตตามที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ในคัมภีร์เนตติปกรณ์ ได้อธิบายท่านองว่า ผู้ฟังอนุปปกิตมาแล้วจะตั้งอยู่ในสังวรศีล ส่วนผู้ฟังอริยสัจ ๔ จะตั้งอยู่ในปหานศีลชั้นประหารกิเลสได้เด็ดขาด คือได้สำเร็จมรรคผลนั่นเอง

ในเรื่องนั้น พระผู้มีพระภาคยอมทรงแสดงสูตรที่เกื้อกูลแก่ฝ่ายบำเพ็ญบุญด้วยปฏิบัติที่มีในฝ่ายบำเพ็ญบุญแก่บุคคลใด เขาตั้งอยู่ในสังวรศีลแล้ว ย่อมประพฤติพรหมจรรย์ด้วยพรหมจรรย์ (สังวรศีล) นั้น อนึ่ง พระผู้มีพระภาคยอมทรงแสดงสูตรที่เกื้อกูลแก่ฝ่ายทำลายกิเลสด้วยปฏิบัติที่มีในฝ่ายผลแก่บุคคลใด เขาตั้งอยู่ในปหานศีลแล้ว(ด้วยสมุจเฉทปหานและปฏิปัตสัทธิปหาน) ย่อมประพฤติพรหมจรรย์ด้วยพรหมจรรย์ (มรรค) นั้น ^{๖๘}

จากข้อความข้างต้น สูตรที่เกื้อกูลแก่ฝ่ายบำเพ็ญบุญ เมื่อแสดงแล้วผู้นั้นตั้งอยู่ในสังวรศีล ส่วนผลของสังวรศีลนั้นท่านไม่แสดงไว้ แต่เมื่อพิจารณาจากผลของผู้ฟัง สูตรที่เกื้อกูลแก่ฝ่ายทำลายกิเลส (นิพเพธกาคิยสูตร ^{๖๙}) จะตั้งอยู่ในปหานศีล ชั้นละกิเลสได้เด็ดขาด เมื่อเทียบกับผู้ฟังที่เกื้อกูลแก่ฝ่ายบำเพ็ญบุญ (วาสนากาคิยสูตร ^{๗๐}) จะตั้งอยู่ในปหานศีลชั้นละกิเลสชั่วคราว เป็นตทั้งคปหาน และวิกขัมภนปหาน สำหรับการปฏิบัติสมาธิภาวนานี้ถือเอาวิกขัมภนปหาน ^{๗๑} ที่ละนิรณโดยข่มไว้ด้วยกำลังของอุปปจารสมาธิ ดังมีรรถกถาธิบายว่า “อนึ่ง การละนิรณธรรม เป็นต้น นั้น ๆ ด้วยสมาธิแยกออกเป็นอุปปจารสมาธิ เพราะห้ามความเป็นไป (แห่งนิรณ) ดุจการแหวกสาหร่ายบนผิวน้ำ โดยใช้หม้อแหวกฉะนั้น อันนี้ชื่อว่าวิกขัมภนปหาน” ^{๗๒} สำหรับการปฏิบัติ

^{๖๘} พระมหาทักษิณเถระ, เนตติปกรณ์, แปลโดย พระคันธสาราภิงค์, หน้า ๒๒๘-๒๒๙.

^{๖๙} นิพเพธกาคิยสูตร คือ เทศนาที่ประกาศัจจะ ๔, พระมหาทักษิณเถระ, เนตติปกรณ์, หน้า ๒๒๙.

^{๗๐} วาสนากาคิยสูตร คือ เทศนาว่าด้วยเรื่องทาน ศีล สวรรค์ โทษของกามคุณ และอานิสงส์ในการสังัดจากกามคุณ, พระมหาทักษิณเถระ, เนตติปกรณ์, หน้า ๒๒๙.

^{๗๑} วิกขัมภนปหาน หมายถึงการดับกิเลสด้วยการข่มไว้ของท่านผู้บำเพ็ญปฐมฌาน ข่มข่มนิรณไว้ได้ตลอดเวลาที่อยู่ในอนันนั้น เป็นชื่อแรกของปหาน ๕ ดูรายละเอียดใน ขุป.(บาลี)๓๑/๒๔/๒๘, ขุ.จ.(ไทย)๓๐/๔๓/๑๕๐.

^{๗๒} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/-๖๐.

ดังนั้นการปฏิบัติภาวนาในอนุปปกัณเฑาะนี้เป็นทั้งสมาธิภาวนาและวิปัสสนาภาวนา เป็นไปเพื่อออกจากนิรณทัง ๕ นั้นเอง เพราะถ้าไม่สามารถออกจากนิรณทังซึ่งเป็นกิเลสคอย ขัดขวางไม่ให้เกิดสมาธิ ปัญญา ก็เกิดไม่ได้

แต่ก่อนจะเริ่มปฏิบัติภาวนา ควรรู้จัก “กาม” และ “โทษของกาม” ก่อน เพื่อจะได้สลัดใจ คิดอยากออกจากกาม แล้วลงมือปฏิบัติจริงจังในขั้นต่อไป

กาม คือ สวรรค์

สัจจกถาในอนุปปกัณเฑาะเป็นการพรรณนาคุณของสวรรค์ ว่าเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ซึ่งเป็นผลจากการให้ทานรักษาศีล คือช่วยเหลือกันด้วยทาน ไม่เบียดเบียนกันด้วย ศีล เมื่อมีทานศีลอยู่ในที่ใด ที่นั่นก็เป็นสวรรค์ ที่จริงพระพุทธองค์ตรัสแสดงเป็นกลาง ๆ เป็นสวรรค์ ทางอายตนะคือตาหูจมูกลิ้นกายและใจของเราทุกคนนี้เอง เมื่อประสบกับ รูปที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจทางตา เสียงที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจทางหู กลิ่นที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจทาง จมูก รสที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจทางลิ้น โภหารूपพะคือสิ่งถูกต้องทางกายที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจทางกาย ธรรมะคือเรื่องราวที่คิดที่รู้อยู่ในใจที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจทางใจ สิ่งเหล่านี้มีอยู่ในที่ใด ก็กล่าวได้ว่าเป็นสวรรค์ในที่นั้น เป็นสวรรค์ในโลกนี้เอง หรือแม้ในโลกอื่นก็ เป็นสวรรค์ด้วย

เมื่อกามเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่าพอใจอย่างนี้ จึงเป็นเหตุให้เราหลงเพลิดเพลินอยู่ใน กาม ติดสุขอยู่ในกาม แต่เมื่อทุกข์โทษปรากฏขึ้น เช่น ความโศกร่ำไรราพัน เมื่อต้องพลัดพราก จาก สิ่งรักใคร่ปรารถนาพอใจ หรือบุคคลที่รักใคร่ปรารถนาพอใจ ในช่วงเวลานั้นก็จะเกิดความเบื่อหน่ายในกาม แต่ก็ยังไม่ถึงขนาดอยากออกจากกาม เพราะว่ายังมีสุขส่วนอื่นของกามทำให้จิตติด อยู่ เป็นทุกข์อยู่ในส่วนนี้ แต่ก็ยังเป็นสุขอยู่ในส่วนโน้น เพราะทุกข์ที่เกิดขึ้นก็มีไว้จะตั้งอยู่อย่าง นั้น เมื่อมีเกิดก็มีดับ เช่นเดียวกับสุขมีเกิดก็มีดับ จึงผลัดกันไปผลัดกันมา สุขบ้างทุกข์บ้าง คนจึงอยู่ กันด้วยความหวังอันเป็นตัวค้นหา คือแม้ว่าจะพบทุกข์ในวันนี้ก็คิดว่าพรุ่งนี้จะมีสุข พบทุกข์ในสิ่งนี้ ก็คิดว่าจะมีสุขในสิ่งนั้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันว่ายังมีเพลิดเพลินอยู่ในกาม จึงจะทำให้ไม่คิด อยากรจะออกจากกาม

^{๑๑} ดั้งคปทาน หมายถึง ละกิเลสด้วยเหตุนี้ ๆ ที่เป็นคู่ปรับกัน คือ ทาน ศีล และวิปัสสนา อันจัด เป็นกามกุศล, พระมหาทักษิณเถระ, เนตติปกรณ์, หน้า ๒๒๘.

โทษของกาม คือ นรก

แม้กามจะมีคุณ ทำให้น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ แต่กามก็มีโทษเช่นเดียวกัน คือทำให้คนหลงเพลินติดอยู่ จึงต้องท่องเที่ยวในวัฏฏะทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด โทษของกามที่มองเห็นได้ คือ เมื่อคนพอใจในกามมากขึ้นจึงไม่ให้ทานรักษาศีล มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีการเห็นแก่ตัว ไม่คิดที่จะแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นตามสมควร จึงมีนรกเกิดขึ้นในโลกนี้อยู่ทั่วไป มากบ้าง น้อยบ้าง เช่น มีการฆ่ากันเพื่อทรัพย์สินเงินทอง ฆ่าได้แม้กระทั่งบิดามารดาของตน พี่น้องฆ่ากันเพื่อหวังมรดก เกิดสงครามทั้งระดับประเทศและระดับโลก เหล่านี้เป็นนรกในโลกนี้ เพราะเหตุที่ว่าขาดทานขาดศีล ก็เป็นนรกขึ้นมา ต่อเมื่อมีทานมีศีลจึงเป็นสวรรค์ ฉะนั้น นรกจึงมีในโลกนี้มากบ้างน้อยบ้างเป็นครั้งคราว แต่ก็มิได้อยู่เป็นประจำ คู่กับสวรรค์สำหรับผู้ที่มิมีทานมีศีล หรือหมู่ที่มิมีทานมีศีล แม้ผู้ที่มีทานมีศีล มีสวรรค์ของตัวเองอยู่ แต่เมื่อต้องอยู่ในหมู่ที่มิมีทาน มิมีศีล ที่เบียดเบียนกัน ก็พลอยเดือดร้อนไปด้วย เหมือนกับไปพบนรก ที่ผู้อื่นสร้างขึ้น เพราะฉะนั้น สวรรค์จึงเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงไม่ว่าจะมิได้อยู่เสมอไป และหากว่าจะมีขึ้นมาก็ต้องเกิดดับ ต้องสิ้นไปหมดไป นี้เป็นโทษของกาม เพราะสวรรค์ก็เป็นกามอย่างหนึ่ง

การออกจากกาม คือทางปลอดโปร่ง

ที่จริงแล้วในขณะที่เราปฏิบัติทานหรือศีล นิเวศน์ได้ระงับลงชั่วคราวแล้ว เพราะขณะที่ทานรักษาศีลเราไม่มีความตระหนี่ ระงับกามวิตก, เรามีจิตเมตตา ระงับพยาบาทวิตก และเรามีจิตกรุณา ระงับความไม่เบียดเบียน แต่เมื่อไม่ได้ให้ทานไม่ได้รักษาศีลแล้ว ก็เลยยอมกำริบขึ้นมาอีก เปรียบเหมือนหินทับหญา ดังนั้นควรปฏิบัติภาวนาเพื่อให้สามารถประหารนิเวศน์ได้อย่างถาวร นั่นคือบรรลุเป็นพระอรหันต์ แต่เบื้องต้นเอาเพียงแค่ปฏิบัติเพื่อมีความสุขจากสมาธิก่อน เพื่อเปลี่ยนทัศนคติตนเองให้เห็นว่าความสุขจากสมาธิ ประณีตกว่าความสุข เพราะถ้ายังไม่พบความสุขจากสมาธิ ก็ยังไม่อยากหนีจากความสุข เปรียบเหมือนคนติดบุหรี่ ช่วงที่สูบบุหรี่ก็มีความสุขมาก เมื่อเลิกได้แล้ว ถึงกับพูดว่า รุ้อย่างนี้เลิกเสียตั้งนานแล้ว เพราะเขารู้สึกว่าสุขภาพดีขึ้น เมื่อจิตสงบได้ก็จะมีความสุขที่ไม่ใช่ความสุข เพราะเป็นความสุขที่ได้ออกจากกาม (เนกขัมมะ) แล้ว

การปฏิบัติภาวนาเพื่อละนิเวศน์

จากที่กล่าวแล้วว่าภาวนามี ๒ อย่าง คือสมาธิภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ในการปฏิบัติสมาธิภาวนา เมื่อนิเวศน์สงบระงับด้วยอุปจารสมาธิแล้ว นั่นหมายถึง วิกขัมภนปหาน ซึ่งในระหว่างปฏิบัติสมาธิอยู่นั้นย่อมมีนิเวศน์ตัวใดตัวหนึ่งมารบกวนไม่ให้ได้สมาธิ หากสามารถทำนิเวศน์ตัวนั้นให้สงบระงับลงก็ได้ชื่อว่าตักขปหาน ด้วยวิปัสสนาภาวนา

ดังนั้นการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนากวนาจึงทำควบคู่กันไป เพื่อให้นิรณดับลง ซึ่งวิธีการทำให้นิรณดับลง คือ มีสติตามรู้นิรณ ดังที่แสดงไว้ใน มหาสติปัฏฐานสูตร ชัมมานุปัสสนา หมวดนิรณ^{๓๔} นอกจากนั้นในอรรถกถานิรณปัพพะ^{๓๕} ยังได้แสดงถึงธรรมที่สามารถละนิรณได้ ดังจะอธิบายต่อไปนี้

ออกจากนิรณด้วยการตั้งสติตามรู้จิต

บุคคลเมื่อได้ฟังอนุพุทพิกถาจบจะมีจิตควร อ่อน ปราศจากนิรณ เบิกบาน ผ่องใส พร้อมรับอริยสัจ ๔ การจะได้ปัญญาในธรรม รู้แจ้งอริยสัจ ๔ นั้นต้องอาศัยสมาธิ คือความตั้งใจมั่น ในการพิจารณาธรรม ในการฟังธรรม ดังนั้นเบื้องต้นคือจะต้องปฏิบัติให้จิตควรแก่การงานในที่นี้ หมายถึงจิตที่ปราศจากนิรณ นิรณ ที่แปลว่าเครื่องกั้น จิตที่มีนิรณจึงเป็นเครื่องกั้น ไม่ให้จิตเป็นสมาธิได้ จึงไม่ได้ปัญญา เพราะฉะนั้น ในหมวดชัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้ตั้งสติกำหนดให้รู้จักนิรณในจิต ให้ละนิรณในจิต

การดูนิรณในจิตใจของตน คือ เมื่อนิรณมีอยู่ก็ให้รู้ว่ามีอยู่ เมื่อไม่มีก็ให้รู้ว่าไม่มี และนิรณที่ไม่มี จะมีขึ้นได้ด้วยประการใด ก็รู้ประการนั้น นิรณที่มีอยู่จะละเสียได้ด้วยประการใด ก็รู้ประการนั้น นิรณที่ละแล้วไม่บังเกิดขึ้นได้อย่างไร ก็ให้รู้อย่างนั้น ดังมีข้อความบางตอนใน ชัมมานุปัสสนา (การพิจารณาธรรม) หมวดนิรณว่า

เมื่อกามฉันทะ(ความพอใจในกาม) ภายในมีอยู่ ก็รู้ซัดว่ากามฉันทะภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อกามฉันทะภายในไม่มีอยู่ ก็รู้ซัดว่า กามฉันทะภายในของเรามีไม่มีอยู่ การเกิดขึ้นแห่งกามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น การละกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น และกามฉันทะที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น^{๓๖}

เมื่อพิจารณาข้อความเบื้องต้น แบ่งได้ ดังนี้

๑. รู้ซัดว่าเรามีความพอใจในกามอยู่
๒. รู้ซัดว่าความพอใจในกามไม่มีอยู่ในเรา
๓. รู้ซัดว่าความพอใจในกามจะเกิดขึ้นเพราะเหตุใด
๔. รู้ซัดว่าความพอใจในกามที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นอีกเพราะเหตุใด

^{๓๔} คุรยละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒/๓๑๖-๓๑๗.

^{๓๕} คุรยละเอียดใน อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/ - /๑๒๓-๑๓๒.

^{๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒/๓๑๖.

ความจริงในทางปฏิบัติเพียงรู้นิเวศน์ตัวใดเกิดขึ้น นิเวศน์นั้นจะดับลงทันที เช่นรู้ชัดว่าเรามีความพอใจในกามอยู่ เพียงเท่านี้นิเวศน์นั้นก็จะดับลงทันที เพราะการรู้ชัด ก็คือ มีสติ (กุศล) ที่มาแทนที่นิเวศน์ (กิเลส) นั่นเอง แต่ธรรมในข้อ ๒, ๓, ๔ พระพุทธองค์ให้เรารู้ด้วย เพื่อที่จะได้เข้าใจในหลักอริยสัจ ๔ คือ รู้ว่านิเวศน์เกิด รู้เหตุเกิดนิเวศน์ รู้ว่านิเวศน์ดับ และรู้วิธีดับนิเวศน์ (ดับทุกข์) ดังนั้นแม้เพียงได้ปฏิบัติเรื่องนิเวศน์ ในธัมมมานุสัสสนาสติปัญญา โดยมิปัญญาพิจารณาไปตามหลักอริยสัจ ๔ ก็อาจทำให้พ้นทุกข์ได้

ละกามฉันทนิเวศน์ ด้วยอสุภกาวานา

เมื่อเราปฏิบัติกาวานาในกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่ง เช่น อานาปานสติ คือ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก ถ้าหากว่าจิตยังไม่ได้สมาธิ ก็ให้ตรวจดูจิตว่าเพราะอะไรจึงไม่ได้สมาธิ การทำอานาปานสติ จึงไม่บังเกิดผล ก็ย่อมจะพบนิเวศน์ข้อใดข้อหนึ่งในจิต เช่นว่าพบกามฉันทะ เราต้องมาจัดการกับกามฉันทะในจิตเสียก่อน เพราะถ้ากามฉันทะมีอยู่ในจิต จิตก็จะถูกกามฉันทะดึงไป แม้จะนำมาตั้งไว้ในอานาปานะลมหายใจเข้าออก จิตก็ต้องดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับกระส่ายไปหากามฉันทะ คือไปหากามทั้งหลาย จึงต้องจัดการกับจิตในเรื่องนี้เสียก่อน โดยค้นหาเหตุว่าทำไมจิตจึงมาพัวพันอยู่กับกามฉันทะข้อนี้ๆ ก็ย่อมจะพบว่าเพราะสุภนิมิต สุภสัญญา และเพราะความมาใส่ใจถึงโดยไม่แยกคาย เพราะไปใส่ใจถึงว่างดงามน่ารักน่าชมมันเอง เมื่อรู้ดังนี้ จึงต้องปฏิบัติใส่ใจถึงคือพิจารณาให้เห็นอสุภนิมิต อสุภสัญญา ให้ได้อสุภสัญญา โดยใส่ใจถึงโดยแยกคายด้วยพิจารณาดังที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้พิจารณาในข้อกายว่า “กายนี้เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่างๆ มีผมนเล็บฟันหนังเป็นต้น” พิจารณาใส่ใจค้นคว้าลงไปว่า ไม่สะอาดอย่างนี้ๆ ไม่งดงามอย่างนี้ๆ ความจริงย่อมจะปรากฏแก่จิต ในเมื่อใส่ใจถึงโดยแยกคายอยู่บ่อยๆ เมื่อเป็นดังนี้ กามทั้งหลายก็สงบลงได้ จึงกลับมาทำอานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก ก็ย่อมจะทำได้สะดวกขึ้น และสำเร็จเป็นอานาปานสติได้ เมื่อละนิเวศน์ได้แล้ว จิตจึงจะสงบสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นสมาธิ เป็นจิตที่ควรแก่การงาน หมายความว่าควรที่จะปฏิบัติเพื่อปัญญาต่อไป อันเป็นฝ่ายวิปัสสนาปัญญา ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงต่อไป

อนึ่ง พระอรรถกถาจารย์ได้แนะนำวิธีละกามฉันทนิเวศน์ไว้ ๖ ประการ^{๓๓} คือ

๑. การเรียนอสุภนิมิต
๒. การประกอบเนื้อ ๆ ในอสุภกาวานา
๓. ความเป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๑๒๔.

๔. ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ
๕. ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร
๖. สัมปายกถา

ละพยาบาทนิเวรณ ด้วยเมตตาภาวนา

เมื่อจิตไม่สงบ เพราะมีนิเวรณคือพยาบาท เกิดขึ้น ให้พิจารณาว่า “เรื่องราวต่าง ๆ ในโลก ล้วนไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมดับไป เป็นธรรมดา ตอนนี้เราไม่ควรจะเอาตัวเราออกไปรับเรื่องทั้งหลายในโลก แต่ควรเก็บตัวเราของเราไว้ในภายใน ทำตัวเราของเราให้สงบ”

ในชีวิตประจำวัน เราควรแผ่เมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต และอุเบกขาจิต ตามแบบอย่าง พระเจ้ามหาสุทนต์สนโฑธิสัตว์ แต่ที่นิยมกัน คือ แผ่เมตตา ผู้วิชัยเห็นว่าควรจะแผ่อุเบกขาด้วย เพราะ พระอรธรธกถาจารย์ได้แนะนำไว้ให้พิจารณากัมมัธสกาอยู่เนื่อง ๆ เพื่อป้องกัน และละพยาบาท

เราควรแผ่เมตตาอยู่เนื่อง ๆ ว่า

สัพเพ สัตตา : สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง

อเวรา โหนตุ : จงเป็นผู้ไม่มีเวรเกิด

อัพยาปัชฌา โหนตุ : จงเป็นผู้ไม่เบียดเบียนกันเกิด

อนินา โหนตุ : จงเป็นผู้ไม่มีทุกข์กายทุกข์ใจเกิด

สุขี อัถตณัง ปรีหริณตุ : จงเป็นผู้มีสุขรศึกษาดนเกิด

เราควรแผ่อุเบกขาอยู่เนื่อง ๆ ว่า

สัพเพ สัตตา : สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง

กัมมัธสกา : เป็นผู้ที่มีกรรมเป็นของๆ ตน

กัมมทายาทา : เป็นทายาทคือเป็นผู้รับผลของกรรม

กัมมโยนี : เป็นผู้ที่มีกรรมเป็นกำเนิด

กัมมพันธู : เป็นผู้ที่มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์

กัมมปฏิสรณา : เป็นผู้ที่มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย

ยัง กัมมัง กริสสันติ : จักกระทำกรรมใดไว้

กัลยาณัง วา ปาปกัง วา : ดีหรือชั่ว

ตัสสะ ทายาทา ภวิสสันติ : ก็จะต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น

อนึ่ง พระอรรถกถาจารย์ได้แนะนำวิธีละพยาบาทนิเวรณ^{๓๘}ไว้ ๖ ประการ^{๓๙} คือ

๑. การเรียนเมตตานิमित
๒. การประกอบเรื่อง ๆ ในเมตตาทาวนา
๓. การพิจารณากัมมัสสกตา
๔. การกระทำการไคร่ครวญให้มาก
๕. ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร
๖. สัพปายกถา

ละตินนิทสนิเวรณ ด้วยอุบายแก้ความง่วง

พระพุทธเจ้าทรงมีอุบายแก้ความง่วง ให้กับพระโมคคัลลานะ ดังนี้

๑. เมื่อเธอมีสัญญาอยู่อย่างไร ความง่วงนั้น ย่อมครอบงำเธอได้ เธออย่าได้มโนการถึงสัญญานั้น อย่าได้ทำสัญญานั้นให้มาก เป็นไปได้ที่เมื่อเธออยู่อย่างนั้นจะละความง่วงนั้นได้
๒. ถ้าเมื่อเธออยู่อย่างนั้น ยังละความง่วงนั้นไม่ได้ เธอพึงตรีกตรองพิจารณาธรรมตามที่ได้สดับมา ได้เล่าเรียนมา เป็นไปได้ที่เมื่อเธออยู่อย่างนั้น จะละความง่วงนั้นได้
๓. ถ้าเมื่อเธออยู่อย่างนั้น ยังละความง่วงนั้นไม่ได้ เธอพึงสาธยายธรรมตามที่ได้สดับมา ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร เป็นไปได้ที่เมื่อเธออยู่อย่างนั้น จะละความง่วงนั้นได้
๔. ถ้าเมื่อเธออยู่อย่างนั้น ยังละความง่วงนั้นไม่ได้ เธอพึงยอนช่องหูทั้ง ๒ ข้างใช้มือบีบนิ้วตัว เป็นไปได้ที่เมื่อเธออยู่อย่างนั้น จะละความง่วงนั้นได้
๕. ถ้าเมื่อเธออยู่อย่างนั้น ยังละความง่วงนั้นไม่ได้ เธอพึงลุกขึ้นยืน ใช้น้ำลูบตาเหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาวนักษัตร เป็นไปได้ที่เมื่อเธออยู่อย่างนั้น จะละความง่วงนั้นได้
๖. ถ้าเมื่อเธออยู่อย่างนั้น ยังละความง่วงนั้นไม่ได้ เธอพึงมโนการถึงอาโลกสัญญา (ความกำหนดหมายแสงสว่าง) ตั้งสัญญาว่าเป็นกลางวันไว้ คือกลางวันอย่างไร กลางคืนก็อย่างนั้น กลางคืนอย่างไร กลางวันก็อย่างนั้น มีใจเปิดเผย ไม่มีอะไรหุ้มห่อ ทำจิตให้โปร่งใส เป็นไปได้ที่เมื่อเธออยู่อย่างนั้น จะละความง่วงนั้นได้
๗. ถ้าเมื่อเธออยู่อย่างนั้น ยังละความง่วงนั้นไม่ได้ เธอพึงอธิษฐานจงกรมกำหนดหมายเดินกลับไปกลับมา สำรวมอินทรีย์ภายใน มีใจไม่คิดไปภายนอกเป็นไปได้ที่เมื่อเธออยู่อย่างนั้น จะละความง่วงนั้นได้
๘. ถ้าเมื่อเธออยู่อย่างนั้น เธอยังละความง่วงนั้นไม่ได้ ก็พึงสำเร็จจิตให้เสีย (การนอนดูราชสีห์) โดยตะแคงข้างขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำอุทฺธานสัญญา (กำหนดหมายว่า

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๑๒๖.

อนึ่ง พระอรรถกถาจารย์ได้แนะนำวิธีละถีนมิทชนิวัณ^{๘๕}ไว้ ๖ ประการ^{๘๖} คือ

๑. การถือเอานิมิตในอติโทษนะ (บริโศคมมากเกินไป)
๒. การเปลี่ยนอิริยาบถ
๓. มนสิการในอาโลกสัญญา
๔. การอยู่กลางแจ้ง
๕. ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร
๖. สัมปายกถา

ละอุทัจจกุกกัจจนิวัณ ด้วยกสิณ

อุทัจจจะ คือคิดฟุ้งซ่าน เช่น ในขณะที่กำลังอ่านหนังสือ ตาก็อยู่ที่หนังสือ แต่ว่าใจไม่อยู่ กุกกัจจะ คือความรำคาญใจ เช่น นั่งสมาธิได้ไม่ถึง ๕ นาที ก็นานมาก จึงต้องลุกขึ้น ความฟุ้งซ่าน รำคาญใจมักแสดงไว้เป็นคู่กัน ฉะนั้นเมื่อมาปฏิบัติในสมาธิ จึงยากที่จะทำจิตให้เป็นสมาธิได้ เพราะ จิตใจไม่ยอมสงบเป็นสมาธิ แต่จะออกไปท่องเที่ยวอยู่ในกามฉันทะ เป็นต้น แก้ไขโดยการใช้ปัญญา พิจารณาจับเหตุจับผล และปฏิบัติไปในเหตุที่ทำให้ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ แล้วหาหนทางดับความ ฟุ้งซ่านรำคาญใจนั้น

กรรมฐานสำหรับปฏิบัติเพื่อละความฟุ้งซ่านรำคาญใจ คือกสิณ ที่แปลว่าวัตถุเป็นเครื่อง จูงใจให้สงบ โดยใช้สิ่งต่าง ๆ สำหรับกำหนดจิตใจให้เป็นหนึ่งอยู่ในสิ่งเหล่านั้น กสิณมี ๑๐ อย่าง คือ ดิน (ปฐวี) น้ำ (อาโป) ไฟ (เตโช) ลม (วาโย) ทั้ง ๔ นี้ เรียกว่า กุกกสิณ กับอีก ๔ ก็คือ สีขาว สีเหลือง สีแดง สีเขียว ที่เรียกว่า วรณกสิณ กสิณเกี่ยวกับสีและแสงสว่างที่ลอดเข้ามาตามช่องเรียกว่า อาโลกกสิณ กับความสว่างของอากาศ เรียกว่า อากาศกสิณ รวมเป็นกสิณ ๑๐ อย่าง

การบริกรรมภาวนา โดยนั่งลืมตาดูสี เช่นสีขาว ให้ปรากฏในจิตใจ พร้อมกับกำหนดใจ ว่าสีขาวๆ และเมื่อนั่งลืมตาดูอยู่ กำหนดไว้ แล้วก็หลับตาลง เพื่อให้สีขาวมาปรากฏในจิตใจ จน หลับตามมองเห็น เรียกว่า อุคหนิมิต คือนิมิตติดตา สมาธิในขณะที่ได้นิมิตติดตานี้ เป็นบริกรรม สมาธิ หรือสมาธิในบริกรรม เมื่อได้อุคหนิมิต นิมิตติดตาแล้ว ก็หลับตาเห็นนิมิตที่ติดตานั่น ตั้งใจ ให้ใหญ่ขึ้น ก็ใหญ่ได้ ตั้งใจให้เล็กลง ก็เล็กลงได้ โดยมีส่วนติดตามเป็นจริงของภาพอุคหนิมิตนั้น

^{๘๕} คุรยละเอียดใน อจ.สตุตท. (ไทย) ๒๓/๖๑/๑๑๖-๑๑๗.

^{๘๖} คุรยละเอียดใน อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๑๒๘.

เมื่อทำได้ก็เป็นปฏิภาคนิมิต คือนิमितเทียบเคียง และการภาวนาก็เป็นอุچارภาวนา คือเป็นภาวนาที่เริ่มได้สมาธิ เนียดใกล้อัปนาสมาธิ สมาธิแนบแน่น จึงเป็นอุچارสมาธิ สมาธิที่ใกล้จะแนบแน่น และเมื่อปฏิบัติต่อขึ้นไปก็ย่อมจะได้อัปนาสมาธิ เมื่อเข้าลักษณะขององค์ปฐมฌาน ก็จะได้ขึ้นปฐมฌาน และจะได้ต่อขึ้นไปเป็นทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน กตัตถฌานดังกล่าวมานี้เป็นกรรมฐาน สำหรับสงบรับอุทธัจจะจะถูกอุทธัจจะความฟุ้งซ่านรำคาญใจ แม้กตัตถฌานอื่นจากนี้ ข้อใดข้อหนึ่งก็ใช้ได้เหมือนกัน^{๘๑}

อนึ่ง พระอรุณกถาจารย์ได้แนะนำวิธีละอุทธัจจะอุทธัจจะจนนิรณันต์ไว้ ๖ ประการ^{๘๒} คือ

๑. ความเป็นพหูสูต (การสดับตรับฟังมาก)
๒. ปริปัญญา (การสอบถาม)
๓. ความเป็นผู้ชำนาญในพระวินัย
๔. การคบบุคคลผู้เจริญ
๕. ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร
๖. สัมปายกถา

ละวิจิกิจฉานิรณันต์ ด้วยรู้กุศลและอกุศล

วิจิกิจฉา คือ ความเคลือบแคลงสงสัย เช่น สงสัยว่าอะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล เป็นต้น เมื่อสงสัยไม่เข้าใจ ย่อมทำให้มีความเคลือบแคลงสงสัยอยู่ร่ำไป ฉะนั้นจึงต้องพิจารณาให้เข้าใจว่าอะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล ตามเหตุและผล

อกุศลกรรมบถ คือทางกรรมที่เป็นอกุศล คู่กับกุศลกรรมบถ คือทางกรรมที่เป็นกุศล อกุศลกรรมบถได้แก่ทางกรรมที่เป็นอกุศลคือบาป กระทำทางกาย ก็เป็นกายกรรมฝ่ายอกุศล ทางวาจาก็เป็นวจีกรรมฝ่ายอกุศล ทางใจก็เป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศล ทางกายได้แก่ การฆ่า การลักทรัพย์ การประพฤตินอกใจ ทางวาจาได้แก่พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล ทางใจได้แก่โลภเพ่งเล็งสมบัติของผู้อื่นน้อมมาเป็นของตน พยาบาทคิดปองร้ายหมายทำลายเขา และมีจิตวิญญูความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เหล่านี้เป็นฝ่ายอกุศล หรือฝ่ายบาป

กุศลกรรมบถ แบ่งออกเป็นทางกาย ทางวาจา ทางใจ คือเป็น กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เช่นเดียวกัน คำอธิบายมีนัยตรงกันข้ามฝ่ายอกุศล ทางกายก็คือ ไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ประพฤตินอกใจ

^{๘๑}ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๑-๒๑๘.

^{๘๒}ดูรายละเอียดใน อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๑๓๐.

ในภาคปฏิบัติให้พิจารณาดูความคิดของตัวเอง ถ้าคิดไปทางอกุศลเช่นนึกคิดไปในกาม คือวัตถุที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ หรือด้วยกิเลสกาม กิเลสที่เป็นเหตุรักใคร่ปรารถนาพอใจ เรียกว่า กามวิตก ความนึกคิดไปในทางเบียดเบียนมุ่งร้ายทำลาย เป็นพยาบาทวิตก ความนึกคิดไปในทางเบียดเบียนใครๆ เป็นวิหิงสาวิตก ก็ให้รู้ว่าความคิดเหล่านี้เป็นฝานอกุศลให้ละเสีย

ส่วนความนึกคิดในทางตรงกันข้าม คือความนึกคิดไปในทางออกจากกาม เรียกว่า เนกขัมมวิตก ความนึกคิดไปในทางไม่ปองร้ายทำลาย เป็นอภัยปาทวิตก ความนึกคิดไปในทางไม่เบียดเบียน เป็นอวิหิงสาวิตก ความนึกคิดเหล่านี้ เป็นฝ่ายกุศล แต่ถ้านึกคิดไปในทางกุศลมากเกินไป หรือนานเกินไป ก็ทำให้เกิดความลำบากทางกาย และทำให้จิตฟุ้งซ่านได้ เพราะฉะนั้น แม้เป็นกุศลวิตก ก็ต้องนึกคิดแต่พอประมาณ ตามสมควร แล้วทำสมาธิ ตั้งจิตมั่นอยู่ในอารมณ์เป็นอันเดียว

เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ คือรู้ว่าอะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล ก็สามารถเป็นแก้ววิจิตรนิรณันได้ เป็นเครื่องป้องกันวิจิตรนิรณันไม่ให้เกิดขึ้น เพราะไม่สงสัยในกุศลในอกุศล

อนึ่ง พระอรรถกถาจารย์ได้แนะนำวิธีละวิจิตรนิรณันไว้ ๖ ประการ^{๘๗} คือ

๑. ความเป็นพหูสูต
๒. ความเป็นผู้สอบถาม
๓. ความเป็นผู้ชำนาญในพระวินัย
๔. ความเป็นผู้มากด้วยอธิโมกข์
๕. ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร
๖. สัมปายกถา

สรุปว่าการปฏิบัติภาวนานั้น สมาธิภาวนา และวิปัสสนาภาวนา สามารถทำควบคู่กันได้ โดยใช้วิปัสสนาภาวนาในขั้นคิดพิจารณาโดยแยบว่าหาเหตุผล คุณโทษ และทางออก เมื่อจะต้องประสบกับนิรณัน ๕ ตัวใดตัวหนึ่ง เมื่อนิรณันสงบลง จึงสามารถปฏิบัติสมาธิภาวนา จนสงบถึงขั้นอุچارสมาธิ ซึ่งถือว่าสามารถข่มนิรณันทั้ง ๕ ลงได้ แต่ยังไม่สามารถละนิรณัน ๕ ได้อย่างเด็ดขาด ซึ่งจะต้องปฏิบัติในขั้นให้ได้มรรคผลต่อไป

^{๘๗} ดูรายละเอียดใน อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๑๓๑.

นอกจากนี้ ธรรมเนียมที่ใช้ทำสมาธิขั้นอุปจารสมาธิ^{๘๔} เพื่อให้ระงับนิวรณ์ได้นั้น อาจสามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ได้กับอนุปปกถาได้ คือ

ทานกถา ใช้จาคานุสสติ ระลึกถึงผลของทานการบริจาคเป็นอารมณ์

ศีลกถา ใช้ศีลานุสสติ ระลึกถึงศีลเป็นอารมณ์

สัจจกถา ใช้เทวดานุสสติ ระลึกถึงความดีของเทวดาเป็นอารมณ์

กามาทีนวกถา ใช้กายคตานุสสติ ระลึกถึงร่างกายที่สกปรกเป็นอารมณ์ หรือมรณานุสสติ ระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์

เนกขัมมานิสังสกถา ใช้อุปสมานุสสติ ระลึกถึงความสุขในนิพพานเป็นอารมณ์

นอกจากนี้ เพื่อให้การปฏิบัติทาน ศีล ภาวนา ของเรา เจริญก้าวหน้าปราศจากอุปสรรค สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) แนะนำให้เรานึกถึงคุณพระรัตนตรัย เจริญเมตตา อสุภะ และมรณสติ ทั้ง ๔ อย่างนี้ เรียกว่า “จตุรารักษ์” เป็นธรรมป้องกันรักษาให้พ้นจากทุกข์ภัยอันตรายทั้งปวง จึงควรหมั่นเจริญจตุรารักษ์ อยู่เนื่อง ๆ^{๘๕}

^{๘๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๕๕.

^{๘๕} สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ), ธรรมเจดีย์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๘ - ๑๘.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบเทศนาวิธีตามแนวอนุพุพพิถาในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ศึกษาค้นคว้าเอกสารจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และตำรา เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ หรืองานวิจัยต่างๆ ของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการแสดงธรรมตามแนวอนุพุพพิถาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการแสดงอนุพุพพิถา (๓) เพื่อประยุกต์ใช้รูปแบบและวิธีการแสดงอนุพุพพิถาในสังคมไทยปัจจุบัน จากการศึกษาสามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายและข้อเสนอแนะได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย สรุปได้ตามวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ดังนี้

๕.๑.๑ รูปแบบและวิธีการแสดงอนุพุพพิถา

รูปแบบและวิธีแสดงอนุพุพพิถานี้ ศึกษาจากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์ชั้นอรรถกถาเป็นหลัก โดยศึกษาจากเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุพุพพิถาไปรดบุคคลต่าง ๆ ที่มีเรื่องราวแตกต่างกัน สรุปได้ดังนี้

(๑) รูปแบบการแสดงอนุพุพพิถา

จากการศึกษาสรุปได้ว่ารูปแบบการแสดงอนุพุพพิถาที่พบในพระไตรปิฎกนั้นเป็นแบบย่อ จากนั้นพระอรรถกถาจารย์ได้นำมาขยายความอย่างละเอียด ที่ในพระไตรปิฎกบันทึกไว้ อย่างย่อ นั้น ตามความเห็นของผู้วิจัยพระพุทธเจ้าน่าจะทรงแสดงแบบพิสดาร (อธิบายหัวข้อธรรม) เพราะสังเกตในคำว่า “ทานกถา” เนื้อหาธรรมในเรื่องทานคงจะไม่สั้นดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จะต้องมียธิบายบ้าง โดยเฉพาะอนุพุพพิถาเป็นธรรมที่แสดงกับฆราวาสที่ยังไม่รู้ธรรมมาก่อน พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุพุพพิถาโดยมีเป้าหมายแตกต่างกันตามอุปนิสัยวาสนาบารมีของผู้ฟัง คือ

นอกจากนี้ จากการศึกษาเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุปฺพพิททาโปรดบุคคลต่าง ๆ ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงขั้นตอนการแสดงธรรมของพระพุทธองค์ ประกอบด้วย ๘ ขั้นตอน คือ (๑) ตรวจสอบความพร้อมของผู้รับฟัง (๒) แก้ไขปัญหา (๓) ตรวจสอบศรัทธา (๔) แสดงอนุปฺพพิททา (๕) ตรวจสอบความพร้อมของจิต (๖) แสดงอริยสัจ ๔ (๗) บรรพชา (๘) แสดงธรรมีกถา

(๒) วิธีการแสดงอนุปฺพพิททา

วิธีการแสดงอนุปฺพพิททา เป็นวิเทศนาธรรมแบบอนุศาสนิปาฏิหาริย์ คือ สั่งสอนให้เข้าใจเรื่องต่าง ๆ ตามความเป็นจริง แต่ในบางครั้งพระพุทธองค์จะทรงใช้ปาฏิหาริย์ ๓ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างพร้อมกัน โปรดบุคคลบางพวกที่ยังไม่พร้อมฟังอนุปฺพพิททา เพื่อโน้มน้าวใจและสร้างศรัทธาให้สนใจ พร้อมรับฟังธรรมจากพระพุทธองค์

ข้อธรรมในอนุปฺพพิททาที่ได้แสดงโดยพระอรรถกถาจารย์ มีการอธิบายดังนี้ (๑) ทานกถา จะใช้คำอธิบายที่หลากหลาย เช่น คำอธิบายทานโดยตรง, คำอธิบายทานที่เข้าใจโดยง่าย, คำอธิบายทานโดยอุปมาเปรียบเทียบ, คำอธิบายทานบารมี และทานเพื่อศีล (๒) สีลกถา จะใช้คำอธิบายที่หลากหลาย เช่น คำอธิบายศีลโดยตรง, คำอธิบายศีลที่เข้าใจโดยง่าย, พุทธพจน์สรุปศีล, คำอธิบายศีลอุปมาเปรียบเทียบ, คำอธิบายศีลบารมี และศีลเพื่อสวรรค์ (๓) สักคกถา มีเนื้อหากล่าวถึงความสุขในสวรรค์, สาเหตุที่ได้อยู่ในสวรรค์ และสวรรค์ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน (๔) กามาทีนวกถา มีเนื้อหากล่าวถึงโทษของกามทั้งหลาย เช่น กามทั้งหลาย มีความอโรยน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก (๕) เนกขัมมานิสังสกถา เป็นการกล่าวถึงเรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม ประกอบด้วยคุณของบรรพชา และคุณในฉาน

จากการศึกษาผู้วิจัยสันนิษฐานวิธีแสดงอนุปฺพพิททาไว้ ๓ วิธี คือ (๑) อนุปฺพพิททาแสดงตามลำดับ ครบทั้ง ๕ เรื่อง ประกอบด้วยทานกถา สีลกถา สักคกถา กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา (๒) อนุปฺพพิททาแสดงไม่ครบทั้ง ๕ เรื่อง เช่น แสดงเฉพาะกามาทีนวกถา ทำให้ผู้ฟังเกิดสติเห็นโทษภัยของกาม จนคิดหาทางออกจากกาม (๓) อนุปฺพพิททาแสดงไม่ตามลำดับก่อนหลัง คือเริ่มแสดงกามาทีนวกถา เป็นประธาน แล้วตามด้วยหัวข้อธรรมอื่น เหมาะกับบุคคลที่เป็นพ่อค้า คหบดี เศรษฐี หากเป็นบุคคลที่มีอหิชาศรัทธาให้ทาน ก็จะทรงแสดงทานกถาเป็นประธาน หากเป็นบุคคลที่มีจิตคิดทำร้ายเบียดเบียน ก็จะทรงแสดงเรื่องสีลกถาเป็นประธาน หากเป็นบุคคลชอบเสพ

๕.๑.๒ ปัญหาและอุปสรรคในการแสดงอนุพุทธานุภาพ

จากการศึกษาปัญหาและอุปสรรคขององค์ประกอบ ๓ ด้าน คือ (๑) อุปสรรคในด้านผู้แสดง (๒) อุปสรรคในด้านเนื้อหาธรรม (๓) อุปสรรคในด้านผู้ฟัง สรุปได้ ดังนี้

(๑) อุปสรรคในด้านผู้แสดง

สำหรับผู้แสดงคือพระพุทธรูปนั้น พระพุทธรูปที่อยู่ในฐานะของผู้ไม่มีปัญหา และอุปสรรคในการแสดงธรรม เนื่องจากทรงมีองค์ประกอบทั้งทางด้านจิตภาพและกายภาพ ส่วนผู้แสดงคือพระสาวกนั้น มีทั้งที่บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วและบรรลุธรรมขั้นอื่นๆ หรือยังไม่บรรลุธรรมเลย อุปสรรคในการแสดงธรรมย่อมมีความแตกต่างกันไปโดยลำดับ ในปัจจุบันผู้แสดงมีทั้งเป็นพระสงฆ์และฆราวาส ซึ่งมีวิธีการแสดงที่แตกต่างกันตามภูมิความรู้ของตน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ยังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์ การสอนธรรมจึงอาจจะผิดเพี้ยนไปจากความจริง

(๒) อุปสรรคในด้านเนื้อหา

เนื้อหาอนุพุทธานุภาพ ตามคัมภีร์พระไตรปิฎกแสดงไว้โดยย่อ แต่ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาแสดงอนุพุทธานุภาพไว้โดยพิสดาร โดยรวมแล้วมีเนื้อหาเรียงตามลำดับข้อธรรมทั้ง ๕ กล่าวคือ ทานกถา สีลกถา สักคกถา กามทีนวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา เนื้อหาเหล่านี้มิได้ประสงค์ ให้ผู้ฟังบรรลุธรรมทันที แต่เป็นการปรับสภาพจิตให้พร้อมรับฟังอริยสัจ ๔ จากการศึกษานี้เนื้อหาอนุพุทธานุภาพ ผู้วิจัยพบข้อสังเกต คือ (๑) เนื้อหาอนุพุทธานุภาพมีไม่ครบ ๕ เรื่อง (๒) เนื้อหาอนุพุทธานุภาพฟังแล้วไม่สามารถบรรลุทันที (๓) เนื้อหาอนุพุทธานุภาพฟังแล้วบรรลุทันที (๔) เนื้อหาอนุพุทธานุภาพในทรรสนะของผู้วิจัย มีในคฤหัสถ์กสูตร โดยรวมแล้วเนื้อหาอนุพุทธานุภาพไม่ว่าจะมีเนื้อหาประการใดก็ตาม ผู้ที่ได้ฟังอนุพุทธานุภาพจะมีจิตที่ปราศจากนิวรณ์ เมื่อได้ฟังอริยสัจ ๔ จึงสำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากผลสำเร็จของผู้ฟังแล้ว อุปสรรคด้านเนื้อหาในยุคพุทธกาลจึงไม่มี ปัจจุบันเนื้อหาของอนุพุทธานุภาพมีขอบเขตกว้างขวางจึงทำให้ผู้ฟังไม่บรรลุธรรม เหมือนสมัยพุทธกาล

(๓) อุปสรรคในด้านผู้ฟังธรรม

ในยุคพุทธกาล ผู้ฟังจะมีอุปสรรคในช่วงแรกก่อนแสดงอนุพุทธานุภาพเท่านั้น เช่น ไม่ศรัทธาเลื่อมใส ไม่สนใจ เบื่อหน่ายชีวิต ยังเชื่อลัทธิเดิมของตนอยู่ เป็นต้น เมื่อพระพุทธรูปทรงแก้ไขปัญหาแล้ว บุคคลนั้นจะสามารถฟังธรรมจนบรรลุธรรมได้ มองโดยภาพรวมแล้วถือว่าผู้ฟังธรรมยุคพุทธกาลไม่มีปัญหา เพราะได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลเกือบทุกคน

จากการศึกษาพบว่าสามารถแบ่งประเภทบุคคลผู้ฟังอนุப்புพิกิตา ๒ ประเภท คือ

๑. ประเภทที่ฟังอนุப்புพิกิตาแล้วไม่บรรลุทันที จะบรรลุก็เมื่อจบอริยสัจ ๔ หรือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก่อน สามารถแบ่งได้ ๕ กลุ่ม คือ (๑) ไม่สามารถเป็นพระอรหันต์ (๒) บวชแล้วเป็นพระอรหันต์ (๓) เป็นพระอรหันต์ แล้วบวช (๔) เป็นพระโสดาบันแล้วบวช และปฏิบัติวิปัสสนา (๕) บรรลุเป็นพระอรหันต์ ไม่ได้เป็นพระโสดาบัน แต่เห็นโทษการครองเรือน แล้วบวช และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์

๒. ประเภทที่ฟังอนุப்புพิกิตาแล้วบรรลุทันที โดยไม่ได้ฟังอริยสัจ ๔ หรือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแต่อย่างใด บุคคลเช่นนี้เป็นผู้ที่สะสมวาสนาบาปมาเต็มแล้ว เพียงได้ฟังอนุப்புพิกิตาจากพระพุทธเจ้าก็สำเร็จมรรคผลได้โดยง่าย เช่น พระเจ้ามหากัปปินะ และพระนางอโนชาเทวี พร้อมด้วยบริวาร เมื่อได้ฟังอนุப்புพิกิตาแล้วบรรลุเป็นพระโสดาบัน, พระเจ้าสุนันทจักรพรรดิพร้อมทั้งอนุราชกุมารพร้อมทั้งบริษัท, อานันทกุมารพร้อมทั้งบริษัท ๕๐ โกฏิ เมื่อได้ฟังอนุப்புพิกิตาแล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ ในยุคปัจจุบันผู้ฟังธรรมส่วนใหญ่จัดเป็นประเภทบรรลุธรรมได้ยาก มีกิเลสหนา ติดอยู่ในกามคุณจนไม่คิดหลีกเลี่ยงออกจากกาม โอกาสที่จะฟังธรรมจนบรรลุจึงเป็นไปได้ยาก

๕.๑.๓ การประยุกต์ใช้รูปแบบและวิธีการแสดงอนุப்புพิกิตาในสังคมไทยปัจจุบัน

การประยุกต์อนุப்புพิกิตานำมาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย เนื่องจากมีปัญหาด้านตัวบุคคล ไม่ว่าจะเป็นผู้แสดงธรรมหรือผู้รับธรรม และปัญหาด้านสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ ปัญหาทางด้านบุคคล ที่มีความเห็นผิดไปจากความเป็นจริง (มิจฉาทิฐิ) และปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ที่แวดล้อมด้วยสังคมบริโภคนิยม นอกจากนี้ปัญหาด้านพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ยังมีข้อบกพร่องอยู่มาก เช่น พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจแก่นธรรม พระสงฆ์ส่วนใหญ่ยังไม่บรรลุธรรม จึงสั่งสอนธรรมได้ไม่ตรงกับความเป็นจริง

ดังนั้นการนำอนุப்புพิกิตามาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน จึงเปลี่ยนจากการฟังธรรมเพื่อบรรลุ มาเป็นลงมือปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุ หากยังไม่บรรลุก็จะเกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมในปัจจุบัน และส่งผลถึงในอนาคตเบื้องหน้า ข้อธรรมในอนุப்புพิกิตาที่สามารถนำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับสังคมไทยปัจจุบันคือ ทานกถา ประยุกต์เป็นการปฏิบัติทาน, สีลกถา ประยุกต์เป็นการปฏิบัติศีล, เนกขัมมานิสังสกถา ประยุกต์เป็นการปฏิบัติภาวนา ดังนี้

๑. การปฏิบัติทาน

ในสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนไป คนไทยปัจจุบันเกิดกระแสสังคมบริโภคนิยม และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ดังนั้นการทำทานจึงต้องปรับวิธีการให้ทานอย่างสอดคล้องกับสถานการณ์

(๑) ผู้ให้ควรตั้งใจที่จะได้ทำบุญ เมื่อทำก็เลื่อมใสในบุญที่ทำนั้นว่ามีผลมีอานิสงส์จริง ครั้นเมื่อได้ทำบุญสำเร็จแล้วก็เบิกบานใจ นอกจากนี้ผู้ให้ควรคิดได้เองว่าจะให้เพราะอะไร ไม่ต้องมีใครมาบังคับ ไม่ต้องถูกชักชวนก่อนแล้วจึงให้ ดังนั้นผู้ให้ทานควรมีเจตนาดี ๕ ช่วงเวลา คือ ช่วงตัดสินใจว่าจะให้หรือไม่ให้, ช่วงก่อนให้, ช่วงขณะให้, ช่วงหลังให้, ช่วงหลังให้นานมาแล้ว

(๒) ผู้รับ ถ้าเป็นผู้ที่มีคุณธรรมสูง อย่างน้อยเป็นบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโศคาปัตติผล หรือเป็นผู้ให้ทาน รักษาศีล ทำสมาธิ เจริญปัญญา เพื่อหวังพ้นวัฏฏทุกข์ จะได้อานิสงส์สูง แต่ถ้าเลือกผู้รับที่มีคุณธรรมสูงไม่ได้ ก็พยายามทำเจตนาของเราให้ดี โดยนึกน้อมไปว่าเรากำลังให้ทานแก่พระ อริยสงฆ์ หรือเราให้ทานเพื่อละความตระหนี่ เพื่อเมตตาสงสาร เป็นไปเพื่อฝึกฝนพัฒนาจิตใจตนเอง

(๓) สิ่งที่ให้ ควรให้สิ่งที่ดี มีประโยชน์ ไม่เกิดโทษแก่ผู้รับ ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่เราคิดว่า ดีที่สุดของเราในขณะนั้น ที่พอจะให้ได้ และเราเองไม่เดือดร้อน ทำแล้วสบายใจ สุขใจ เพราะผล ของทานจะมีมากน้อยนั้นมิได้ขึ้นอยู่กับค่าหรือปริมาณของสิ่งที่จะให้เพียงส่วนเดียว แต่ยังต้อง ประกอบด้วยผู้รับและผู้ให้ด้วย ดังภาษิตว่า “เมื่อจิตเลื่อมใสแล้ว ทักษิณาชื่อน้อยไม่มี” ในทาง พระพุทธศาสนาการให้ธรรมเป็นทานถือว่ามีอานิสงส์สูงสุด เพราะสามารถเปลี่ยนจิตใจคนให้ สูงขึ้นอาจถึงบรรลุมรรคผลนิพพานได้ สิ่งที่ให้ เช่น ให้แรงงานเป็นทาน, ให้รอยยิ้มเป็นทาน, ให้ ทรัพย์เป็นทาน, ให้สิ่งของเป็นทาน, ให้ความยินดีเป็นทาน, ให้อภัยเป็นทาน และให้ธรรมเป็นทาน

๒. การปฏิบัติศีล

การปฏิบัติศีลในแนวทางอนุพุทโศกานี้ ถือเอา “สังวรศีล” เป็นแนวทางปฏิบัติ เพราะในชีวิตประจำวัน มีสิ่งที่น่าปรารถนา น่ายินดีพอใจ ทั้งรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ ถ้าเรา ไม่สำรวมทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไปหลงยินดียินร้าย จึงทำให้ติดอยู่ในกามคุณ ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานในคัมภีร์เนตติปริกคณ์ที่ว่า ผู้ที่ฟังอนุพุทโศกจบแล้วเขาจะตั้งอยู่ในสังวร ศีล ประพฤติสังวรศีล ดังนั้น สังวรศีล ที่เหมาะกับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ได้แก่ (๑) สติสังวร (๒) ญาณสังวร (๓) ขันติสังวร (๔) วิริยสังวร สำหรับ “ปาฏิโมกขสังวร” นั้น เป็นศีลของบรรพชิตไม่ เหมาะกับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ดังนั้นการปฏิบัติศีลในแนวทางอนุพุทโศกานี้ มีดังนี้

(๑) สติสังวร เป็นขั้นป้องกันกิเลสไม่ให้เข้าไปในจิตใจ เมื่อมีสิ่งมากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีวิธีปฏิบัติ เช่น เมื่อตาเห็นรูป ก็มีสติคอยสำรวจระวังเอาไว้ มิให้ยึดถือสิ่งที่ตาเห็นนั้น เกิดความยินดี(อกิขณา) เกิดความยินร้าย (โทมนัส) คือระมัดระวังมิให้เป็นอารมณ์ ที่นำความยินดี ความยินร้ายไหลเข้ามาสู่จิตใจทางตา ทวารอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน ในศีล ๕ ก็จัดอยู่ในการปฏิบัติสติสังวร พระพุทธองค์ทรงมีอุบายสอนให้เราคิดโดยแยกกาย เพื่อป้องกันไม่ให้ทำชั่ว โดยคิดถึงอกเขา อกเรา ในลักษณะเช่นว่า เราเองรักตัวกลัวตาย เรารักสุขเกลียดทุกข์ ผู้อื่นก็มีความรู้สึกเช่นเดียวกัน

(๒) ญาณสังวร เป็นการปฏิบัติขั้นเผชิญหน้ากับกิเลส เมื่อมีสิ่งมากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ต้องพิจารณาให้รู้คุณ โทษ และเครื่องสลัดออก เพื่อเป็นอิสระไม่ต้องไปข้องเกี่ยวกับอายตนะทั้ง ๖ คำว่าคุณ คือ ความสุขที่เกิดจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ได้รับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมะ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ, โทษ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, เครื่องสลัดออก คือ ธรรมที่กำจัด และละความกำหนัด คือ นิพพาน นอกจากนี้การพิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔ โดยแยกกาย ยังจัดว่าเป็นญาณสังวร เพราะในชีวิตประจำวันเราจะต้องประสบกับกิเลสที่มาจากอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เพื่อที่จะไม่ให้เกิดการบริโภคปัจจัย ๔ นี้ให้เกิดตัณหาขึ้น หากรู้ตามความเป็นจริงว่าประโยชน์ของการบริโภคปัจจัยทั้ง ๔ เป็นไปเพื่อดำรงชีวิตอยู่ และอยู่เพื่อประพฤติกตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

(๓) ขันติสังวร เป็นการปฏิบัติขั้นอดทนอดกลั้นต่อกิเลส เมื่อมีสิ่งมากระทบกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พระพุทธองค์ทรงสอนให้เรา รู้จักอดทน ๓ อย่าง คือ (๑) อดทนต่อความตรากตรำ เมื่อเราเกิดมาในโลกนี้ ต้องยอมรับสภาพว่าต้องประสบกับความทุกข์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะต้องทุกข์กับความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย เหลือบ ยุง ลม แดด จะต้องพบกับความตรากตรำเหล่านี้ (๒) อดทนต่อความเจ็บใจ เมื่อเราอยู่ร่วมกันกับคนในสังคม เป็นธรรมดาที่ต้องพบกับถ้อยคำที่ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ถ้าเป็นถ้อยคำที่ไม่ดี เป็นคำหยาบ คำส่อเสียด ที่ทิ่มแทงเสียดแทงจ้วงจ้วงถ่วงเกิน (๓) อดทนต่อความลำบาก เมื่อเรามีชีวิตมีร่างกายสังขาร ก็จะต้องมีทุกข์เวทนา ที่เกิดจากความเจ็บไข้ได้ป่วยต่าง ๆ บางครั้งเจ็บนิดหน่อยก็ทนไม่ได้ เพราะไม่อดทนจึงกลายเป็นว่าความเจ็บไข้เล็ก ๆ น้อย ๆ กลายเป็นเรื่องใหญ่โต เหมือนจะตายให้ได้

(๔) วิริยสังวร การปฏิบัติวิริยสังวรนี้ แบ่งเป็น ๓ ขั้น คือ (๑) เพียรเว้น คือ เว้นจากสถานที่ที่มีอันตราย ไม่สะดวกสบายต่อการปฏิบัติธรรม และเว้นจากการคบมิตรชั่ว เพราะถ้าไม่เว้นแล้ว ย่อมจะไม่ประสบความสำเร็จก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ทั้งจะเกิดอันตรายได้ (๒) เพียรบรรเทา คือ เพียรบรรเทาความตรึกนึกคิดที่เป็นอกุศลทั้งหลายที่เกิดขึ้นในจิตใจ ซึ่งหมายถึงอกุศลวิตก ได้แก่ กามวิตก (ความตรึกนึกคิดไปในกาม) พยาบาทวิตก (ความตรึกนึกคิดไปในทางพยาบาท) วิหิงสาวิตก (ความ

ฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อแจกจ่ายแก่พระภิกษุสงฆ์และสามเณรในพระอารามหลวง

๓. การปฏิบัติภาวนา

การปฏิบัติภาวนาในขอบเขตของอนุปปพิภกตา เป็นไปเพื่อออกจากนิรณทัง ๕ เพราะถ้าไม่สามารถออกจากนิรณทังซึ่งเป็นกิเลสคอยขัดขวางไม่ให้เกิดสมาธิ ปัญญาาก็เกิดไม่ได้ นิรณทัง ๕ ได้แก่ กามฉันทะ, พยาบาท, อุทธัจจะกุกกุจจะ, ถีนมิทธะ และวิจิกิจฉา

วิธีออกจากนิรณทัง โดยการตั้งสติตามรู้จิตของตน คือ เมื่อนิรณทังมีอยู่ก็ให้รู้ว่ามิอยู่ เมื่อไม่มีก็ให้รู้ว่าไม่มี และนิรณทังที่ไม่มี จะมิขึ้นได้ด้วยประการใด ก็รู้ประการนั้น นิรณทังที่มีอยู่จะละเสียได้ด้วยประการใด ก็รู้ประการนั้น นิรณทังที่ละแล้วไม่บังเกิดขึ้นได้อ่างไร ก็ให้รู้อย่างนั้น ดังปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร ธรรมานุปีสสนา (การพิจารณาธรรม) หมวดนิรณทัง

นอกจากนี้ยังมีวิธีละนิรณทังในแต่ละอย่าง ดังนี้ ละกามฉันทนิรณทัง ด้วยขุสภภาวนา, ละพยาบาทนิรณทัง ด้วยเมตตาภาวนา, ละถีนมิทธนิรณทัง ด้วยอุบายแก้ความง่วง, ละอุทธัจจกุกกุจจะนิรณทัง ด้วยกลิน และละวิจิกิจฉานิรณทัง ด้วยรู้กุศลและอกุศล

นอกจากนี้ ธรรมเนียมที่ใช้ทำสมาธิ เพื่อให้ระงับนิรณทังได้นั้น อาจสามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ได้กับอนุปปพิภกตาได้ คือ ทานกถา ใช้จาคานุสสติ คือระลึกถึงผลของทานการบริจาคเป็นอารมณ์, สีลกถา ใช้สีลานุสสติ คือระลึกถึงศีลเป็นอารมณ์, สักกกถา ใช้เทวดานุสสติ คือระลึกถึงความดีของเทวดาเป็นอารมณ์, กามาทินวกถา ใช้กายคตานุสสติ คือระลึกถึงร่างกายที่สกปรกเป็นอารมณ์ หรือ มรณานุสสติ คือระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์, เนกขัมมานิสังสกถา ใช้อุปสมมานุสสติ คือระลึกถึงความสุขในนิพพานเป็นอารมณ์

นอกจากนี้ เพื่อให้การปฏิบัติทาน ศีล ภาวนา เจริญก้าวหน้าปราศจากอุปสรรค ป้องกันรักษาให้พ้นจากทุกข์ภัยอันตรายทั้งปวง ควรหมั่นเจริญ “จตุรารักษ์” อยู่เนื่อง ๆ โดยระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย, เจริญเมตตา, อสุภะ และมรณสติ อยู่เป็นประจำ

๔.๒ อภิปราย

ในยุคพุทธกาล รูปแบบและวิธีการแสดงอนุปปพิภกตา โดยสรุปแล้ว อนุปปพิภกตาจะถูกแสดงโดยพระพุทธเจ้า ก่อนแสดงพระพุทธองค์จะทรงตรวจอุปนิสัยบารมีผู้้นก่อน หากเห็นว่าพอจะบรรลุนิพพานได้ พระองค์ก็จะทรงโน้มหน้าใจและสร้างศรัทธาให้สนใจฟังธรรม แล้วจึงแสดง

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เมื่อพิจารณาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ในการแสดงธรรมของพระพุทธรองค์ที่ทำให้ประสบผลสำเร็จ มีผู้ฟัง ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นจำนวนมาก จากการศึกษาพบว่ามียุทธศาสตร์หลัก ๓ ด้าน คือ (๑) ด้านผู้แสดงธรรม (๒) ด้านเนื้อหาธรรม (๓) ด้านผู้ฟังธรรม ซึ่งแท้ที่จริงแล้วองค์ประกอบที่มีความสำคัญที่สุด คือ ผู้แสดงธรรม เพราะพระพุทธรองค์ทรงมีคุณสมบัติรู้อัธยาศัยวาสนาบารมีของบุคคลอื่น จึงเลือกที่จะแสดงธรรมกับบุคคลที่มีความพร้อมจะบรรลุธรรม เมื่อทรงเลือกบุคคลได้แล้ว ด้วยคุณสมบัติกำหนดรู้ใจของผู้อื่นจึงทรงรู้ว่าบุคคลนั้นยังมีปัญหาอุปสรรคอยู่ เช่น ยังไม่เลื่อมใสศรัทธา จึงทรงปรับจิตใจให้เขาเลื่อมใสศรัทธาก่อน โดยแสดงปาฏิหาริย์ ๓ คือ (๑) อิทธิปาฏิหาริย์ (๒) อาทศนาปาฏิหาริย์ (๓) อนุศาสนีปาฏิหาริย์ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างพร้อมกัน เมื่อเขามีศรัทธาสนใจอยากฟังธรรมแล้ว จึงแสดงเนื้อหาธรรมในอนุပ္พพิภพที่เหมาะสมกับบุคคลผู้นั้น ทำให้มีจิตใจพร้อมรับธรรมขั้นสูง แล้วจึงประกาศอริยสัจ ๔ เพื่อให้บรรลุธรรมต่อไป

ในยุคปัจจุบัน ผู้แสดงธรรม ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ยังมีข้อบกพร่อง คือ ส่วนใหญ่ยังไม่บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ คุณสมบัติด้านต่าง ๆ เช่น รู้อัธยาศัยวาสนาบารมีของผู้อื่น กำหนดรู้ใจของผู้อื่น ปาฏิหาริย์ ๓ และที่สำคัญที่สุด คือ ความรู้แจ้งในสัจธรรมความจริง ยังไม่มีในตัว จึงทำให้แสดงธรรมไปตามภูมิความรู้ที่ตนมี ซึ่งอาจมีข้อผิดพลาดอยู่บ้าง ผลสำเร็จจึงไม่บังเกิดกับผู้ฟัง คือฟังแล้วไม่เกิดดวงตาเห็นธรรม ไม่สำเร็จเป็นพระโสดาบัน นอกจากองค์ประกอบด้านผู้แสดงธรรมแล้ว องค์ประกอบด้านผู้ฟังธรรม ยังมีส่วนทำให้การแสดงธรรมไม่ประสบผลสำเร็จ กล่าวคือ ผู้ฟังในยุคปัจจุบันส่วนใหญ่ยังหลงยินดี พอใจในกามคุณ จนไม่รู้สึกรู้ว่ากามคุณนั้นแฝงไปด้วยโทษ เปรียบเหมือนผู้ที่จมอยู่ในหลุมโคลน ก็ยังไม่รู้ว่าตัวเองตกอยู่ในหลุมโคลน ความคิดที่จะออกจากหลุมโคลนนั้นจึงยังไม่เกิดขึ้น แต่ก็เริ่มเห็นโทษของกามคุณแล้ว แต่ก็ยังรู้สึก เบื่อ ๆ อายาก ๆ เพราะเมื่อทุกวันนี้ ก็หวังจะพบสุขในวันหน้า ดังนั้นการแสดงอนุပ္พพิภพ และอริยสัจ ๔ เพื่อให้ผู้ฟัง ได้บรรลุธรรมจึงเป็นเรื่องยาก ด้วยเหตุที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เพื่อประยุกต์อนุพุทธานุภาพมาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน จึงต้องปรับเปลี่ยนจากการฟังธรรม เพื่อให้บรรลุธรรม เป็นการปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุธรรม หรือหากยังไม่บรรลุก็จะเกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมโดยรวม ทั้งในปัจจุบัน และเบื้องหน้า ซึ่งแนวทางการปฏิบัติเป็นไปตามหัวข้อธรรมในอนุพุทธานุภาพ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าข้อธรรมที่เหมาะสมจะนำมาประยุกต์ใช้ในขั้นปฏิบัติ คือ (๑) ทานกถา ประยุกต์เป็นการปฏิบัติทาน (๒) สีลกถา ประยุกต์เป็นการปฏิบัติศีล (๓) เนกขัมมานิสังสกถา ประยุกต์เป็นการปฏิบัติภาวนา หลักทาน ศีล ภาวนา ตามแนวประยุกต์ของอนุพุทธานุภาพนี้ เป็นไปเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน คือ ไม่มัวเมาและเห็นโทษของกามคุณ และมีปัญญาออกจากกามคุณ เหมาะกับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนที่ยังติดอยู่ในกามคุณ นอกจากนี้การปฏิบัติทาน ศีล ภาวนา ยังเกิดประโยชน์ ๓ ชั้น คือ ประโยชน์ในโลกนี้, ประโยชน์ในโลกหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง

๔.๓ ข้อเสนอแนะ

๑. แท้จริงอนุพุทธานุภาพเป็นธรรมสำหรับใช้เทศนาให้ผู้ฟังมีจิตพร้อมรับอริยสัจ ๔ จึงควรแสดงข้อธรรมทั้ง ๕ ในอนุพุทธานุภาพไปตามลำดับอย่างต่อเนื่องกัน จบเพียงเทศนากัณฑ์เดียว ดังเช่นพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้แล้ว เพื่อให้ผู้ฟังน้อมจิตใจให้รู้โทษของกาม และคุณของการออกจากกาม ซึ่งเป็นจุดหมายสำคัญของผู้ที่พร้อมรับอริยสัจธรรม

๒. ในยุคพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงมีปฏิหาริย์ในการแสดงธรรม ทำให้ผู้ฟังเข้าใจธรรมอย่างแจ่มแจ้ง เหมือนเปิดของที่ปิด บอกรทางแก่ผู้หลงทาง ในยุคปัจจุบันมีเทคโนโลยีทั้งทางภาพและเสียง จึงอาจสามารถเนรมิตเล่าเรื่องราวในข้อธรรมของอนุพุทธานุภาพ จนทำให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง เห็นโทษของกามและคิดอยากออกจากกามก็เป็นได้

๓. การนำอนุพุทธานุภาพมาประยุกต์ในขั้นปฏิบัติ นอกจากการปฏิบัติ ทาน ศีล ภาวนา แล้ว ยังมีกรรมฐานที่ควรศึกษาในรายละเอียด คือ อนุสสติ ๑๐ เช่น จาคานุสสติ สีลานุสสติ เทวदानุสสติ กายคदानุสสติ มรณานุสสติ และอุปमानุสสติ เหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับอนุพุทธานุภาพ จึงควรศึกษาวิจัยในรายละเอียดต่อไป

๔. ปัจจุบันคนไทยยังติดอยู่ในกามคุณ จึงไม่คิดหาทางออก เพราะยังไม่สลัดใจเห็นโทษภัยของกาม ดังนั้นสำหรับการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งต่อไป จึงควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อเปรียบเทียบคุณและโทษของกาม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

กรมศิลปากร. **คัมภีร์มิลินทปัญหา.** (ไทย - บาลี).

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทประยูรวงศ์พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย.** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ **พระไตรปิฎกภาษาบาลี.** ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ **อรรถกถาบาลี.** ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

_____ **ฎีกาภาษาบาลี.** ฉบับมหาจุฬาฎีกา.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา** แปล. ชุด ๕๑ เล่ม.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____ **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑.** แปลโดย มหาหมกุฎราชวิทยาลัย.

พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค.** แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร).

พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘.

พระมหากัจจายนเถระ. **เนตติปกรณ์.** แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐.

พระอุปติสเถระ. **วิมุตติมรรค.** แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๖.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ข. ข้อมูลวิทยุภูมิ

(๑) หนังสือ :

จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๒๕.

จำรูญ ธรรมดา. เนติปฏิบัติปณี ศึกษาเชิงวิเคราะห์พระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด
ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

ประเวศ ะสี. สวณโมกข์ ธรรมกาย สันตือโสภ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน,
๒๕๓๐.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์**. ชุดคำวัด. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๘

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร
จำกัด, ๒๕๔๗.

พระธรรมวิสุทธิภิกขุ (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). **อนุப்புพิกถาที่ปนี**. ภาค ๑ การพรรณนาทาน. พิมพ์ครั้งที่ ๕
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมนุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๔๘.

_____. **พุทธธรรม**. (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตวณฺโณ). **ธรรมปริทรรศน์**, เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระราชวรมุนี (ประยูทธ์ ปยุตโต). **สถาบันสงฆ์ในสังคมไทย**. หนังสือชุดหลักธรรมเฉลิมพระเกียรติ
เล่ม ๕๓/๖๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

พันตรี ป. หลงสมบุญ (ประยูทธ์ หลงสมบุญ). **พจนานุกรม มคธ - ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร
: ร้านเรื่องปัญญา, ๒๕๔๐.

พุทธทาสภิกขุ. **บรมธรรม.** (ภาคปลาย). กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายโรงพิมพ์ บริษัทตาดตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๘.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). **๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า.** (ฉบับรวมเล่ม). พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ). **ธรรมเจดีย์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๕.

(๒) บทความ

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “บทบาทของพระสงฆ์ในการบริการสังคม”. ใน **วิกฤตพุทธศาสนา**, รวบรวมโดย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๒.

(๓) วิทยานิพนธ์

ปิ่นนัดดา นพพานวัน. “การศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย”. **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต.** ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

พระบุญ โชค ชยธมฺโม (ส่งแสง). “ศึกษารูปแบบและวิธีการเทศนาของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาวิชาธรรมนิเทศ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาหรรษา นิธิบุญยากร. “วิกฤติพุทธศาสนา : ศึกษากรณีการบรรพชาเป็นสามเณรในประเทศไทย (๒๕๒๓ - ๒๕๔๓)”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

วัชรียา อานามวัฒน์. “พฤติกรรมการเปิดรับสื่อโทรทัศน์เพื่อการใช้ประโยชน์และตอบสนองความต้องการ ศึกษาเฉพาะกรณีรายการธรรมะพระพยอมกับนักเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.

สมนึก ศักดิ์ศรี. “กระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของพระพุทธเจ้า”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต.** (การศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๓๑.

(๔) อินเทอร์เน็ต

<http://www.panya.iirt.net/read/txt/20-08-21.TXT>

[http://www.luangta.com/thamma/thamma_talk_text.php?ID=1034&CatID=3.](http://www.luangta.com/thamma/thamma_talk_text.php?ID=1034&CatID=3)

<http://www.abhidhamonline.org/aphi/p9/113.htm>

http://www.dra.go.th/dra_new/religion_buddha/buddha_8.asp

<http://www.heritage.thaigov.net/religion/misc/present.htm>

<http://www.geocities.com/metharung/five-way.htm>

<http://abhidhamonline.org/aphi/p1/037.htm>

๒. ภาษาอังกฤษ :

Rhys D. & William S. **Pali – English Dictionary**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1933.

Time. **Webster’s Dictionary**. phillippines: G&C Merriam Co., 1978.

ภาคผนวก

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุปุพพิคา	อริยสัจ๔	ธรรมีกถา			
ยศกุลบุตร	จิตเบื่อหน่าย กามคุณ เดินบ่นว่า “ที่นี่วุ่นวาย ที่นี่ ขัดข้อง”	จิตสว่าง เบิกบาน ได้ยินว่า “ที่นี่ไม่ วุ่นวาย ที่นี่ไม่ ขัดข้อง”	จิตควร อ่อน ปราศจากนิเวรณ เบิกบาน ผ่องใส	ฟังครั้งที่ ๑ บรรลุเป็นพระ โสดาบัน ฟังครั้งที่ ๒ บรรลุเป็นพระ อรหันต์	พระพุทธเจ้า ไม่ทรงแสดง เพราะ พระยสะ ได้บรรลุ อรหันตผล แล้ว	<ul style="list-style-type: none"> หลังจากเป็นพระอรหันต์แล้วขอบวช ทันทีที่บวช บาดรและจิ๋วสำเร็จขึ้น ด้วยฤทธิ์ พร้อมด้วยผมและอากัปกิริยา ประหนึ่งพระเถระ ๖๐ พรรษา บุรพกรรมในอดีตปรารถนาจะเป็น พระอรหันต์ สร้างบารมีด้วยการเป็น ธรรมาธิการเผาศพคนยากไร้ จึงได้ อสุภะสัญญา เป็นพระอรหันต์ องค์ที่ ๗ ต่อจาก พระพุทธเจ้า และพระปัญจวัคคีย์ ๕ 	<ul style="list-style-type: none"> พระโคตมพุทธเจ้า อิสิปตนฤคทายวัน กรุงพาราณสี พรรษาที่ ๑ 	<ul style="list-style-type: none"> วิ.ม.(ไทย) ๔/๒๕-๒๘/ ๓๑-๓๖. ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/๒/๑/ ๑๓๕ ขุ.เถร.อ.(ไทย) ๒/๓/๑/ ๕๒๗-๕๒๘. ขุ.อป.อ.(ไทย) ๕/๑/-/ ๔๒๑-๔๒๓.
เศรษฐีบิดา ของ ยศกุลบุตร	จิตเป็นกังวล เป็นห่วงลูกชาย ที่หายตัวไป	จิต สว่าง เบิกบาน ได้ยินว่า “บางที่อาจ จะได้พบ บุตรชายที่นี่”	จิตควร อ่อน ปราศจากนิเวรณ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุเป็น พระโสดาบัน	พระพุทธเจ้า แสดง แต่ยังไม่ เป็นพระ โสดาบัน เหมือนเดิม	<ul style="list-style-type: none"> ได้ชื่อว่าเป็น เควาจิกอุบาสก (ผู้กล่าวถึงรัตนะทั้ง ๓ ว่าเป็นสรณะ) เป็นคนแรกในโลก 	<ul style="list-style-type: none"> พระโคตมพุทธเจ้า อิสิปตนฤคทายวัน กรุงพาราณสี พรรษาที่ ๑ 	<ul style="list-style-type: none"> วิ.ม.(ไทย) ๔/๒๗-๒๘/ ๓๑-๓๖. ขุ.อป.อ.(ไทย) ๕/๑/-/ ๔๒๐-๔๒๑.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุปุพพิคา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุப்புพิภคา	อริยสัจ๔	ธรรมิกถา			
มารดา (นาง สุชาดา) และภรรยา เก่าของ พระยชสะ	จิตมีศรัทธา สนใจอยากฟัง ธรรม เพราะยสกุลบุตร ได้บวชในสำนัก พระพุทธเจ้า	-	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุปเป็นพระ โศคานัน	พระพุทธเจ้า แสดง แต่ยังเป็น พระโศคานัน เหมือนเดิม	ได้ชื่อว่าเป็นเดวจักอุบาสิกา(ผู้ กล่าวถึงรัตนะทั้ง ๓ ว่าเป็นสรณะ) เป็นคู่แรกในโลก	. พระ โคตมพุทธเจ้า . บ้านของเศรษฐี บิดาพระยชสะ กรุงพาราณสี . พรรษาที่ ๑	วิ.ม.(ไทย) ๔/๒๕/๓๖- ๓๗.
สหาย คฤหัสถ์ของ พระยชสะ ๔ คน ชื่อ - วิมลละ - สุพาหุ - ปุณณชิ - ควัมปติ	จิตมีศรัทธา สนใจอยากฟัง ธรรม เพราะได้อินข่าว ว่าสหายคือย สกุลบุตรได้ออก บวชในสำนัก พระพุทธเจ้า	-	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุปเป็นพระ โศคานัน	หลังจากบวช แล้วพระพุทธเจ้า แสดงธรรมิกถา จนทั้ง ๔ บรรลุปเป็น พระอรหันต์	. บรรพกรรมในอดีตปรารถนาจะเป็นพระ อรหันต์ สร้างบารมีด้วยการเป็นธุระ จัดการเผาศพไร้ญาติจึงได้อุสกะสัญญา . มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๑๑รูป คือ – พระพุทธเจ้า ๑ - พระปัญจวัคคีย์ ๕ - พระยชสะ ๑ - พระวิมลละ ๑ - พระสุพาหุ ๑ - พระปุณณชิ ๑ - พระควัมปติ ๑	. พระ โคตมพุทธเจ้า . อธิปไตยนฤคทายวัน กรุงพาราณสี . พรรษาที่ ๑	วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๐/๓๗- ๓๘. พ.ช.อ.(ไทย) ๑/๒/๑/ ๑๓๔-๑๓๖.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุப்புพิภคา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุอุปพิกถา	อริยสังค	ธรรมีกถา			
สหาย คฤหัสถ์ของ พระยสะ ๕๐ คน	จิตมีศรัทธา สนใจอยาก ฟังธรรม เพราะได้ยิน ข่าวว่า ท่าน ยสะและ เพื่อนทั้ง๔ ออกบวชใน สำนัก พระพุทธเจ้า	-	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุเป็น พระโสดาบัน	หลังจากบวชแล้ว พระพุทธเจ้าทรง แสดง ธรรมีกถา ทั้ง ๕๐ บรรลุเป็น พระอรหันต์	<ul style="list-style-type: none"> บุรพกรรมในอดีตปรารถนาจะเป็นพระอรหันต์ สร้างบารมีด้วยการเป็นธุระจัดการเผาศพไร้ญาติ จึงได้ อสุกะสัญญา มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ รูป คือ <ul style="list-style-type: none"> พระพุทธเจ้า ๑ พระ ปัญจวัคคีย์ ๕ พระยสะ ๑ พระเพื่อนของพระยสะ ๕๔ รูป 	<ul style="list-style-type: none"> พระโคตมพุทธเจ้า อิสิปตนกถายวัน กรุงพาราณสี พรรษาที่ ๑ 	วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๑/๓๕-๔๐. พ.ธ.อ.(ไทย) ๑/๒/๑/๑๓๔-๑๓๖.
สหาย ภททวัคคีย์ ประมาณ ๓๐ คน	<ul style="list-style-type: none"> จิตมีความโกรธ เพราะถูกหญิงบริการ โจมยของไป จิตมีความยากในกาม เพราะเที่ยวแสวงหาหญิงมาเสพในป่า 	ถูกคิดได้ว่า ควรแสวงหา คนดีกว่า แสวงหาหญิง	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุเป็น พระโสดาบัน พระ สกทาคามี พระอนาคามี ไม่มีผู้ใดเป็น ปुरुชน เลข	-	<ul style="list-style-type: none"> บุรพกรรมได้เป็นนักเลง ๓๐ คน ในคุณทิลชาดกครั้งนั้นพวกเขาได้ ฟังคุณขนิโลวาท แล้วรักษาสีล ๕ หลังจากนั้นขอบรรพชา กับ พระพุทธเจ้า 	<ul style="list-style-type: none"> พระโคตมพุทธเจ้า คางไม้ต้นหนึ่ง ในป่าระหว่างตำบล อุรุเวลา กับกรุงพาราณสี พรรษาที่ ๑ (หลังออกพรรษา) 	วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๖/ ๔๕-๔๖.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุอุปพิกถา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุอุปพิกถา	อริยสังค	ธรรมีกถา			
พระเจ้า พิมพิสาร และ พราหมณ์ คบคิดชาว มคธ ๑๒ นหุต	ลึงเลสงสัย ว่า ระหว่าง พระพุทธเจ้า กับพระ อูรุเวลกัสสปะ องค์ไหนเป็น ศิษย์เป็นอาจารย์ กันแน่	จิตหายสงสัย เพราะพระ อูรุเวลกัสสปะ ลงมาแสดง ตนเป็นศิษย์ แก่ พระพุทธเจ้า	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	พระเจ้าพิมพิสาร และพราหมณ์ ๑๑ นหุต เป็นพระ โศคาบัน ที่เหลือ ๑ นหุต เป็นอุบาสกถือเอา พระรัตนตรัยเป็นที่ พึ่งที่ระลึก	-	พระเจ้าพิมพิสาร ถวายอุทขาน เวฬุวัน แต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้า เป็นประมุข พระพุทธเจ้าทรงรับ พระเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรก	. พระโคตมพุทธเจ้า . ได้ค้น ไตรชือ สุประดิษฐเจดีย์ ในสวนตาลหนุ่ม เขตพระนครราชคฤห์ . พรรษาที่ ๑ (ออก พรรษา)	วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๕- ๕๖/๖๕-๖๘. พ.อ.ป.(ไทย)๓๓/๒/ ๕๕๕.
บุตรเศรษฐี ชื่อโสณ โกฬวิสะ พร้อมคน ในหมู่บ้าน ๘๐,๐๐๐คน ปกครอง โดย พระ เจ้าพิมพิสาร	สนใจ ในอิทธิฤทธิ์ของ พระสาคะ ไม่สนใจใน พระพุทธเจ้า	มีศรัทธาสนใจ ต่อ พระพุทธเจ้า แต่ผู้เดียว	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	ทั้งหมดบรรลุเป็น พระ โศคาบัน	-	โสณโกฬวิสะ ขอบวช ออกปฏิบัติ วิปัสสนา เพียรเดินจงกรมจนเท้าทั้ง สองแตก สถานที่เดินจงกรมเป็น เลือดคุดที่ฆ่าโค ไม่นานจึงสำเร็จ เป็นพระอรหันต์	. พระโคตมพุทธเจ้า . ร่มเงาหลังวิหาร ภูเขาคิชฌกูฏ เขตพระนครราชคฤห์ . พรรษาที่ ๑ (ออก พรรษา)	วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๔๒- ๒๔๓/๑-๘.

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุப்புพิศลา	อริยสัจ๔	ธรรมีกถา			
พราหมณ์ เพ็ญภูฏักจ- จานะ	จิตมีศรัทธา สนใจอยากฟังธรรม	-	จิตควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุเป็น พระโสดาบัน	-	<ul style="list-style-type: none"> พราหมณ์เพ็ญภูฏักจงานะ เป็นผู้ถวายน้ำอ้อยงบ แต่เหล่าพระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้า เป็นประมุข พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต น้ำอ้อยงบแก่ภิกษุผู้เป็น ไซ้ น้ำอ้อยงบละลายน้ำแก่ผู้ไม่ เป็น ไซ้ 	<ul style="list-style-type: none"> พระ โคตมพุทธเจ้า ได้ค้นไม่ข้างทาง ระหว่าง อ้นทกวินทชนบท กับ กรุงราชคฤห์ พรรษาที่ ๑ (ออก พรรษา) 	วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๘๔/ ๕๑-๕๖.
สีหเสนาบดี	เกิดลึงเสงสัย ระหว่าง คำสรรเสริญ พระพุทธเจ้าจาก เจ้าลิจฉวี กับ คำกล่าวหา ๘ ประการ ของ ประชาชน	ทรงแก้ข้อสงสัย ให้เข้าใจ ไปใน คำสอนของ พระพุทธศาสนา จนสีหเสนาบดี เข้าใจแจ่มแจ้ง เหมือนหงายของ ที่คว่ำ เปิดของที่ปิด	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุเป็น พระโสดาบัน	ทรงแสดงในวันรุ่งขึ้น แต่ยังเป็นพระ โสดาบันเหมือนเดิม	<ul style="list-style-type: none"> เลิกนับถือเดิมคือลัทธิ นิครนถ์นาฏบุตร ทรงห้ามฉันเนื้อที่เขาทำ เจาะจง ถ้าฉันต้องอาบัติ ทุกกฎ และทรงอนุญาตฉัน ได้เนื้อนั้นต้องบริสุทธ์ ๓ อย่างคือ ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้นึกสงสัย 	<ul style="list-style-type: none"> พระ โคตมพุทธเจ้า ที่ประทับของ พระพุทธเจ้า ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ในกรุง เวสาลี พรรษาที่ ๕ 	วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๕๐- ๒๕๔/๑๐๘-๑๑๖. อง.อุฎฐก.(ไทย) ๒๑/๑๒/๒๒๖- ๒๑๔.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุப்புพิศลา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุப்புพิกลา	อริยสังค	ธรรมิกถา			
เมณฑก- คหบดี	จิตมีศรัทธา สนใจอยากฟัง ธรรม	-	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	จิตพระ โศคาบัน	ทรงแสดง แต่ยังเป็น พระโศคาบัน เหมือนเดิม	พระพุทธเจ้าพร้อมพระสงฆ์ ๑,๒๕๐ รูป เสด็จออกจาก เมืองภัททิยะ จาริกไปทาง อังกุตราระปะ ระหว่างทาง เมณฑกคหบดีตามเสด็จมาเพื่อ ถวายน้ำนมสด ทรงอนุญาต โครส ๕ ชนิด คือ นมสด นมเปรี้ยว เปรียง เนยข้น และเนยใส อนุญาต ให้แสวงหาเสบียงได้ ไม่ทรง สรรเสริญให้ยินดีและแสวง หาทอง และเงินไม่ว่ากรณีใด ๆ	. พระโคตมพุทธเจ้า . ป่าชาดิวาน เมือง ภัททิยะ กรุงเวสาลี . พรรษาที่ ๕ (ออก พรรษา)	วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๕๖-๒๕๘/ ๑๒๐-๑๒๗.
ภรรยา บุตร สะใภ้ ทาส ของ เมณฑก- คหบดี	จิตมีศรัทธา สนใจอยาก ฟังธรรม	-	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	จิตพระ โศคาบัน	ทรงแสดง แต่ยังเป็น พระโศคาบัน เหมือนเดิม	เมณฑกคหบดี ภรรยา บุตร สะใภ้ และทาส ล้วนมี อุทธานุภาพ จนพระเจ้าพิมพิสาร ส่งคนมาสืบข่าวว่าเป็นจริงดังว่า หรือไม่	. พระโคตมพุทธเจ้า . ป่าชาดิวาน เมือง ภัททิยะ กรุงเวสาลี . พรรษาที่ ๕ (ออก พรรษา)	วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๕๖-๒๕๘/ ๑๒๐-๑๒๗.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุப்புพิกลา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	จิตหลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุปุพพิทตา	อริยสัจ๔	ธรรมีกถา			
มัลลกษัตริย์ ชื่อโรหะ	จิตไม่ศรัทธาใน พระรัตนตรัย แต่ต้องจัดการ ต้อนรับ พระพุทธเจ้า เพราะกลัวจะถูก ปรับสินไหม	พระพุทธเจ้าทรง แผ่เมตตาจิตไปยัง โรหะมัลลกษัตริย์ หลังจากนั้น เขา เที่ยวค้นหา พระพุทธเจ้า ดูจโคแม่ลูกอ่อน	จิตควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	จิตบรรลु เป็นพระ โสดาบัน	ทรงแสดง แต่ยังเป็น พระโสดาบันเหมือนเดิม	พระพุทธเจ้าทรง อนุญาตฝึกสวดทุกชนิด และของฉันทำด้วย แป้งทุกชนิด	. พระโคตมพุทธเจ้า . ในพระวิหาร กรุงกุสินารา . พรรษาที่ ๕ (ออก พรรษา)	วิ.ม.(ไทย) ๕/๓๐๑-๓๐๒/ ๑๑๓-๑๑๖.
อนาถบิณ- ชิกคหบดี (เดิมชื่อ สุทัตตะ)	มีจิตศรัทธามาก เพียงได้ยินข่าวว่า พระพุทธเจ้าจะ เสด็จมา รอไม่ไหวจึงไปเข้า เฝ้าพระพุทธองค์ ในเวลาเช้ามีด	-	จิตควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	จิตบรรลु เป็นพระ โสดาบัน	ทรงแสดง แต่ยังเป็น พระโสดาบันเหมือนเดิม	อนาถบิณชิกคหบดี ร่วมกับประชาชน กรุงสาวัตถี สร้าง พระเชตวัน ณ อุทยาน ของเจ้าเศรษฐกุมาร ถวายแก่พระสงฆ์ มี พระพุทธเจ้าเป็น ประมุข ภายใน พระเชตวัน มี สิ่งก่อสร้างหลายอย่าง	. พระโคตมพุทธเจ้า . ปาสัตวัน กรุงราชคฤห์ . พรรษาที่ ๑ (ออก พรรษา)	วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๔-๓๐๗/ ๑๑๑-๑๑๕.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุปุพพิทตา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุப்புพิภคา	อริยสังค	ธรรมภิกขา			
บุรุษ ๑, ๒, ๔, ๘, ๑๖ คน ที่พระเทวทัตส่งไปลอบปลงพระชนม์ พระพุทธเจ้า	รับคำสั่งจากพระเทวทัต ให้ลอบปลงพระชนม์ พระพุทธเจ้า	พระพุทธองค์ ทรงแสดงฤทธิ์ ทำให้บุรุษตกใจกลัว จนสำนึกผิดว่าไม่ควรทำร้าย พระพุทธเจ้า	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุเป็น พระ โสคาบัน	-	<ul style="list-style-type: none"> พระเจ้าอชาตศัตรู สั่งให้บุรุษไปลอบปลงพระชนม์ ภายใต้อำเนาะนำของพระเทวทัต พระเทวทัตกลิ้งหินลงมาจากภูเขาชิลชฌกฏ ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนห้อพระโลหิต พระเทวทัตปล่อยช้างนาฬาคีรีออกไปทำร้ายพระพุทธองค์ ขณะเสด็จบิณฑบาต 	<ul style="list-style-type: none"> พระโคตมพุทธเจ้า เชิงเขาชิลชฌกฏ กรุงราชคฤห์ พรรษาที่ ๓๗ 	วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๔๐-๓๔๒/๑๘๗-๑๘๗.
พราหมณ์ ไปกขรสาดี	ยังเคลือบแคลงสงสัยลักษณะ มหานุรุษ ๑๒ ประการ เว้นอยู่ ๒ ประการ คือ พระคฤหาสน์ซึ่ง เร็นอยู่ในฝัก กับ พระ ชิวหาใหญ่	พระพุทธเจ้าทรง บันดาล อิทธาภิสังขาร ให้มองเห็นพระคฤหาสน์ซึ่ง เร็นอยู่ในฝัก และ ทรงแลบพระ ชิวหาสอดเข้าช่องพระกรรณ ทั้ง ๒ ข้าง กลับไปมา	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุเป็น พระ โสคาบัน	-	<ul style="list-style-type: none"> พราหมณ์ไปกขรสาดี ปกครองเมืองอุกกัฏฐะ ซึ่งมีประชากรและสัตว์เลี้ยงมากมาย มีพืชพันธุ์ธัญญาหารและน้ำ หญ้าอุดมสมบูรณ์ เป็นพระราชทรัพย์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศล พระราชทานปูนบำเหน็จให้เป็นพรหมไทย(ส่วนพิเศษ) 	<ul style="list-style-type: none"> พระโคตมพุทธเจ้า ป่าอิจฉานังคลวัน โกศล หมู่บ้านอิจฉานังคลคาม แคว้นโกศล ไม่มีข้อมูลว่าพรรษาที่เท่าไร 	ที.สี. (ไทย) ๕/๒๘๕-๒๘๕/๑๐๖-๑๑๐.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุப்புพิภคา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุப்புพิภคา	อริยสัจ๔	ธรรมีกถา			
พราหมณ์ กฤษณ์ตะ	สงสัยว่าการทำพิธีมหา ยัญที่ถูกต้องเป็นเช่นไร จึงตามพระพุทธเจ้า	พระพุทธองค์ทรง อธิบาย มีเนื้อหา ไปใน ทางหลัก พระพุทธศาสนา	จิต ควร อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุปเป็น พระ โสดาบัน	-	พราหมณ์กฤษณ์ตะปกครองหมู่บ้าน ขามมัต มีประชากรและสัตว์เลี้ยง มากมาย มีพืชพันธุ์ธัญญาหารและน้ำ หญ้าอุดมสมบูรณ์ เป็นพระราชทรัพย์ที่ พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธ พระราชทานปูนบำเหน็จให้เป็นพรหม ไทย (ส่วนพิเศษ)	-พระโคตมพุทธเจ้า -สวนอัมพลัญชีกา ใกล้หมู่บ้าน ขามมัตแคว้นมคธ -ไม่มีข้อมูล	ที.ลี.(ไทย)๘/๑๒๑- ๑๕๘/๑๓๕-๑๕๐.
อุบาลี คหบดี	อุบาลีอาสาได้วาเทากับ พระพุทธเจ้าเรื่อง เปรียบเทียบทัฬหะ ๓ กับกรรม ๓ เพราะไม่ เชื่อคำสอนของ พระพุทธเจ้าแต่เชื่อคำ สอนของ นิครนถ์นาถบุตร	พระพุทธเจ้าทรง ย้อนถามปัญหา แล้วอธิบายให้ เข้าใจแจ่มแจ้ง จน อุบาลีคหบดีแสดง ตนเป็นอุบาสก	จิต ควร อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุปเป็น พระ โสดาบัน	-	อุบาลีคหบดีพรรณาคูณของ พระพุทธเจ้า จนทำให้นิครนถ์นาถบุตร ทนดูไม่ได้ ถึงกับกระอักเลือด	-พระโคตมพุทธเจ้า -ป่าวาริภิมวัน เขตเมืองนาลันทา -ไม่มีข้อมูล	ม.ม.(ไทย) ๑๑/ ๕๖-๗๗/๕๓-๗๕.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุப்புพิภคา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุப்புพิกถา	อริยสัจ๔	ธรรมีกถา			
พรหมายุ- พราหมณ์	ยังเคลือบแคลงสงสัย ลักษณะมหาบุรุษ ๑๒ ประการ เว้นอยู่ ๒ ประการ คือ พระอุย- หฐานซึ่งเร็นอยู่ในฝัก กับพระชีวหาใหญ่ นอกจากนั้นยังไม่มั่นใจ ความรู้ของพระพุทธเจ้า จึงได้ทูลถามประโยชน์ ในสัมปราชกพ	พระพุทธเจ้าทรง บันดาลอิทธิทธิ- สังขารให้มองเห็น พระอุยหฐานและ พระชีวหา หลังจากนั้นได้ ตอบปัญหาเรื่อง ประโยชน์ใน สัมปราชกพ	จิต ครอบ อ่อน ปราศจากนิรวณ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุเป็น พระโศคานัน	-	พรหมายุพราหมณ์ได้ถวาย ภัตราหารแด่พระสงฆ์มี พระพุทธเจ้าเป็นประมุข นานถึง ๗ วัน เมื่อพระพุทธ องค์เสด็จจาริกจากไปไม่นาน พรหมายุพราหมณ์ก็ได้สิ้นชีวิต ไป เกิดเป็นโอปปาติกะ และจะ ปรินิพพานในภพนั้นไม่ กลับมาจากโลกนั้นอีก	- พระโคตมพุทธเจ้า	ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๘๓- ๓๕๕/๔๓๑-๔๕๐.
อุคค- คฤหบดี ชาวเมือง เวสาลี	เป็นผู้มีจิตเลื่อมใสใน พระพุทธศาสนา ทำบุญ เลี้ยงพระสงฆ์ เป็น ประจำ	-	จิต ครอบ อ่อน ปราศจากนิรวณ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุเป็น พระโศคานัน	-	พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ อุคคคฤหบดี เป็นผู้ที่มีธรรม อัศจรรย์ ๘ ประการ (๑) แรกพบ มีจิตเลื่อมใส (๒) สำเร็จเป็นพระโศคานัน (๓) ยินดีบริจาครรยา (๔) ยินดีบริจาคทรัพย์ (๕) มีจิตเคารพพระสงฆ์ (๖) สนทนาธรรมโดยเคารพ (๗) จิตไม่ฟูในคำสรรเสริญ (๘) ละสังโยชน ๕ ประการได้	- พระโคตมพุทธเจ้า - ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี - พรรษาที่ ๕	อง.สตุตค.(ไทย) ๒๓/ ๒๑/๒๕๓-๒๖๐.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุப்புพิกถา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุอุปพิทถา	อริยสังค	ธรรมิกถา			
อุคค- กฤหบดี ชาวบ้าน หัตถิคาม	เป็นผู้มีจิตเลื่อมใสใน พระพุทธศาสนา ทำบุญ เลี้ยงพระสงฆ์ เป็น ประจำ	-	จิต ครอบ อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุปเป็น พระโศดาบัน	-	พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ อุคคกฤหบดี เป็นผู้มึธรรม อัครรย์ ๘ ประการ (๑) แรกพบ มีจิตเลื่อมใส ต่างเมา (๒) สำเร็จเป็นพระโศดาบัน (๓) ยินดีบริจาภรรยา (๔) ยินดีบริจาภทรัพย์ (๕) สนทนาธรรมโดยเคารพ (๖) วางจิตสม่าเสมอถวายทาน (๗) จิตไม่ฟูในคำพระพุทธคุณ (๘) ละสัง โยชน์ ๕ ประการ ได้	- พระโคตมพุทธเจ้า - ณ บ้านหัตถิคาม ในแคว้นวัชชี	อง.สตุดก.(ไทย) ๒๓/ ๒๒/๒๖๐-๒๖๓.
กุกุมพี- มหาปาละ (พระจักขุ पालเถระ)	จิตมีศรัทธา สนใจอยาก ฟังธรรม	-	คิดอยากออก บวช	-	-	เมื่อบวชแล้ว หลีกเข้าปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน บำเพ็ญเพียรไม่ นอนตลอดพรรษา จนตาบอดทั้ง สองข้าง พร้อมกับบรรลุปเป็นพระ อรหันต์	- พระโคตมพุทธเจ้า - ณ กรุงสาวัตถี	พ.ธ.อ.(ไทย) ๑/๒/๑/ ๑๔.

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุப்புพิภกา	อริยสัจ๔	ธรรมีกถา			
กุฎุมพี- มหากาล	จิตมีศรัทธา สนใจอยากฟัง ธรรม	-	คิดอยากออก บวช	-	-	เมื่อบวชแล้ว หลีกเข้าปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน ในป่าช้า พิจารณาซากศพ จนบรรลุเป็น พระอรหันต์	<ul style="list-style-type: none"> พระโคตมพุทธเจ้า เสตัพพนคร ประทับ อยู่ในป่าไม้ ประคูลาย ระหว่าง กรุงสาวัตถี และ พระเชตะวัน 	พ.ศ.อ.(ไทย) ๑/๒/๑/ ๕๕.
ดาบส ๕๐๐	จิตมีศรัทธา สนใจอยากฟัง ธรรม	-	ดาบสทั้งปวง บรรลุพระ อรหัตตผล พร้อม ทั้งปฏิสัมภิทา	-	-	หลังจบอนุப்புพิภกาแล้วสำเร็จ เป็นพระอรหันต์ ทูลขอบวช เมื่อ สิ้นพระดำรัสว่า "ท่านทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมานเถิด ." ดาบส ทั้งหลายได้เป็นผู้ทรงบาตรและ จีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ คุจพระ เถระมีพรรษาตั้ง ๑๐๐	<ul style="list-style-type: none"> พระโคตมพุทธเจ้า พระเชตะวัน เมืองสาวัตถี 	พ.ศ.อ.(ไทย) ๑/๒/๑/ ๒๗๕.

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุப்புพิภคา	อริยสังค	ธรรมิกถา			
นาย โคบาล ชื่อนันทะ (คนเลี้ยง โคของ คฤหบดี ชื่อนาถ- บิณจิกะ)	จิตมีศรัทธา สนใจอยากฟัง ธรรม ถวายปัญญาโครต ทานอันประณีต แก้กษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้า เป็นประธานสิ้น ๗ วัน.	-	บรรลุเป็นพระ โสดาบัน	-	-	นายโคบาลก็ชื่อนันทะ หลัง ถวายมหาทานแล้ว ตามส่งเสด็จแล้วกลับไป แต่ถูกนายพราหมณ์ฆ่าตาย	.พระ โคตมพุทธเจ้า .กรุงสาวัตถี	ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/๒/ ๑/๔๔๒.
มิการ- เศรษฐี	ไม่ศรัทธา พระพุทธเจ้า แต่ ไปศรัทธา นักบวชชีเปลือย	นางวิสาขาหญิง สะใภ้ ออกอุบาย ให้ฟังธรรมกับ พระพุทธเจ้า	บรรลุเป็นพระ โสดาบัน	-	-	หลังฟังอนุப்புพิภคาแล้ว มิการ- เศรษฐี ยกย่องนางวิสาขาเปรียบ มารดาแล้ว ไปหมอบลงแทบ พระบาท ของพระผู้มีพระภาคเจ้า นวดพื้นพระบาทด้วยมือ และจูบ ด้วยปาก และประกาศชื่อ ๑ ครั้ง ว่า " ข้าพระองค์ชื่อนมิการะ พระ เจ้าข้า "	.พระ โคตมพุทธเจ้า .บ้านของมิการเศรษฐี กรุงสาวัตถี	ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/๒/ ๒/๕๘-๑๐๐.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุப்புพิภคา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุปูปพิภคา	อริยสังค	ธรรมมีภคา			
ชมพุกา- ชีวค	มีความเห็นผิด ใน ความเชื่อเดิมของ ตน	สอนให้รู้เรื่อง กรรม	บรรลูปพระ อรหัตตผล พร้อมด้วย ปฏิสัมภิกา	-	-	หลังจบอนุปูปพิภคาแล้วสำเร็จเป็น พระอรหันต์ ทูลขอบวช พระ ศาสดาจึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้อง ขวาออก ครัสกะชมพุกะนั้นว่า "เธอจงเป็นภิกษุมารเกิด, จงประพตติ พรหมจรรย์เกิด." ขณะนั้นเอง เพศภุหัสสของเธอ หายไปแล้ว. เธอเป็นผู้ทรงบริจาร ๘ ได้เป็น ประคูปพระเถระมีพรรษา ๖๐ แล้ว	<ul style="list-style-type: none"> • พระโคตมพุทธเจ้า • กรุงราชคฤห์ 	ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/ ๒/๒/๒๒๘.
พระเจ้า มหากัป- ปิณะ และ อำมาตย์ ๑,๐๐๐	จิตมีศรัทธา สนใจ อยากฟังธรรม ระลึกถึง พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ ก่อนมาพบ พระพุทธเจ้า	-	ฟังครั้งที่ ๑ บรรลุปเป็นพระ โสดาบัน ฟังครั้งที่ ๒ บรรลุปเป็น พระอรหันต์ (ฟังพร้อมทั้ง พระนางอโนชา- เทวี พร้อมทั้ง บริวาร)	-	-	พระเจ้ามหากัปปิณะพร้อมด้วย บริวาร ทูลขอบรรพชา พระพุทธองค์ ทรงเหยียดพระหัตถ์ขวา ครัสว่า " ท่านทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมารเกิด. ท่านทั้งหลายจงประพตติ พรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุด ทุกข์โดย ชอบเกิด." ทันใดนั้นนั่นเองกุลบุตร เหล่านั้นเป็นราวกะพระเถระมี พรรษาดั้ง ๑๐๐ ทรงบริจาร ๘ เหาะ ขึ้นสู่เวฬุส กลับลมมาถวายบังคม พระศาสดา	<ul style="list-style-type: none"> • พระโคตมพุทธเจ้า • ฟังแม่น้ำจันทกาลานที่ นครสาวัตถี 	ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/ ๒/๒/๓๑๐.

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุุปพิทกถา	อริยสังค	ธรรมมีกถา			
พระนาง อโนชา- เทวี พร้อมทั้ง บริวาร	จิตมีศรัทธา สนใจ อยากฟังธรรม	-	บรรลุเป็นพระ โสดาบัน	-	-	บวชในสำนักแห่งนาง ภิกษุณี แล้วได้บรรลุเป็น พระอรหันต์	- พระโคตมพุทธเจ้า - ฝั่งแม่น้ำจันทกา- กานที นครสาวัตถี	ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/๒/ ๒/๓๑๔.
นางกานา	มีความเห็นที่ไม่ ศรัทธาคอวัตรของ พระสงฆ์	พระพุทธองค์ทรง ชี้แจง ทำให้นาง กานาสำนึกผิดและ ขอโทษ	บรรลุเป็นพระ โสดาบัน	-	-	พระราชาทรงตั้งนางกานา ในตำแหน่งเชษฐธิดา	- พระโคตมพุทธเจ้า - พระวิหารเชตวัน กรุงสาวัตถี	ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/๒/ ๒/๓๔๕.

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุปูปพิภทา	อริยสัจ๔	ธรรมิกถา			
นายพราน กุกกภูมิตร พร้อมด้วย บุตรและ สะเก้	คิดอาฆาต พระพุทธรเจ้า	ทรงแสดงอิทธิ- ปาฏิหาริย์ ทำให้สำนึกผิด	บรรลุเป็นพระ โศดาบัน	-	-	นายพราน กุกกภูมิตร พร้อมด้วยบุตรและสะเก้ รวมถึงภรรยา ตั้งอยู่ใน ศรัทธาอันไม่คลอนแคลน เป็นผู้หมดสงสัยในรัตนะ ๓ เป็นผู้ไม่ทำกรรมคือ ปาณาติบาตแล้ว	- พระโคตมพุทธเจ้า - พระเวฬุวัน	พ.ศ.อ.(ไทย) ๑/๒/ ๓/๓๕.
อุบาสก คนใดคน หนึ่ง (คน เข็ญใจ)	จิตมีศรัทธา สนใจอยาก ฟังธรรม	-	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	จิตตั้งอยู่ใน โศดาปัตติผล	-	-	- พระโคตมพุทธเจ้า - เมืองอาฬวี สาวัตถิ	พ.ศ.อ.(ไทย) ๑/๒/ ๓/๓๗๔.

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุอุปพิกถา	อริยสังค	ธรรมีกถา			
ปณณ- เศรฐฐี, ภรรยา ของเขา, นาง อุตตรา ผู้เป็นธิดา	จิตมีศรัทธา สนใจ อยากฟังธรรม	-	บรรลุปะเป็นพระ โศดาบัน	-	-	-	•พระโคตมพุทธเจ้า •กรุงราชคฤห์	พ.ศ.อ.(ไทย) ๑/๒/๓/ ๔๔๑.
กุลบุตร ชื่อสุนทร- สมุท- กุมาร	จิตมีศรัทธา สนใจ อยากฟังธรรม	-	คิดอยากออกบวช	-	-	หลังจากขออนุญาตบิดา มารดา ออกบวชแล้ว ไปอยู่ที่กรุงราชคฤห์ เผชิญกับมารคือหญิง แพศยา แต่ในที่สุด พระพุทธเจ้าพยากรณ์ ว่าพระสุนทรจะเป็น ฝ่ายชนะ	•พระโคตมพุทธเจ้า •พระเชตวัน สาวัดดี	พ.ศ.อ.(ไทย) ๑/๒/๔/ ๕๑๒.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุอุปพิกถา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุப்புพิกถา	อริยสัจ๔	ธรรมีกถา			
เสนาภุมณี (พระ โชติก เถระ)	จิตมีศรัทธา สนใจ อยากฟังธรรม	-	คิดอยาก ออกบวช	-	-	หลังจากออกบวชแล้วได้บรรลุ พระอรหัตตผล	• พระโคตมพุทธเจ้า • พระเวฬุวัน	ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/ ๒/๔/๕๒๒.
เมณฑก- เศรษฐี		-	จิต คว ร้อน ปราศจาก นิเวศน์ เบ็กบาน ผ่องใส	จิตพระ โสดาบัน	-	หลังเมณฑกเศรษฐี บรรลุ โสดา ปัตติผลแล้ว พระศาสดารัตกับ เศรษฐีว่า " คฤหบดี ขึ้นชื่อว่าสัตว์ เหล่านั้นย่อมไม่เห็นโทษของตน แม้มาก, ย่อมไปรยโทษของชน เหล่าอื่นแม้ไม่มีอยู่กระทำให้มี ราวกะบุคคลไปรยกลับขึ้นในที่ นั้น ๆ ละนั้น" เมื่อจบเทศนามีผู้ บรรลุอริยผลเป็นจำนวนมาก	• พระโคตมพุทธเจ้า • ณ ปาชาดิยวัน ใน เมืองภัททิยะ	วิ.ม.(ไทย) ๕/ ๒๕๘/๑๒๔.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุப்புพิกถา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุอุปพิกถา	อริยสังค	ธรรมีกถา			
สังคามชิ- กุลบุตร, สัตว์หลาย พัน	จิตมีศรัทธา สนใจอยากฟัง ธรรม	-	จิต ควร อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลुโศดาปิตติผล	-	หลังจากฟังธรรมแล้ว ขออนุญาตบิคารมารดา บวชในสำนัก พระพุทธเจ้า บำเพ็ญ เพียรไม่นานก็สำเร็จ เป็นพระอรหันต์	- พระโคตมพุทธเจ้า - พระเชตะวัน สาวัดดี	ขุ.อุ.อ.(ไทย) ๑/ ๓/-/๑๑๔
สุปปพุทธ- ภุจฺจิ	อยากเข้าไปในที่ ประชุม คิดจะ ขออาหาร เมื่อ เข้าไปแล้วมีจิต มีศรัทธา สนใจ อยากฟังธรรม	-	จิต ควร อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลुเป็นพระ โศดาบัน	-	หลังจากฟังธรรม บรรลुเป็นพระ โศดาบันแล้ว ขณะ เดินทางกลับ ถูกแม่ โคลูกอ่อนชนเสียวชีวิต ไปเกิดเป็นเทวดาชั้น ดาวดึงส์	- พระโคตมพุทธเจ้า - กลันทกนิวาปสถาน โกสิ พระนครราชคฤห์	ขุ.อุ.อ.(ไทย) ๑/ ๓/-/๔๕๒.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุอุปพิกถา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุப்புพิกถา	อริยสังค	ธรรมิกถา			
นางรัชช- มาลา	คิดจะแขวนคอ ฆ่าตัวตาย เพราะ ถูกนาง พราหมณี เจ้านาย รังแก	ทรงเปล่งพระพุทธ รัศมี มีพระณะ ๖ ออกไป	จิต ควร อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	จิตตั้งอยู่ใน โศดาปัตติผล	-	พระศาสดาตรัสธรรมที่กระทำ ในชาติก่อนของนางรัชชมาลา และของนางพราหมณี โดย พิสดารแล้วทรงแสดงธรรมตาม สมควร นางพราหมณีและ มหาชนในที่นั้นฟังธรรมแล้ว ต่างดำรงอยู่ในสภาวะ และศีล. ส่วน นางรัชชมาลาตายไป บังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์	- พระโคตมพุทธเจ้า - ในป่า หนุมบ้านคยา (พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ กรุงสาวัตถี)	ขุ.วิ.อ.(ไทย) ๒/ ๑/-/๔๐๔
เทพบุตร และบิดา มารดา, มหาชน หมู่ใหญ่	เป็นผู้มีความ กตัญญูมาก	- สอนให้จัดตมามพ รู้สภาวะ ๓ และศีล ๕ ก่อนจะถูกโจรฆ่า ตาย แล้วได้ไปฟัง ธรรมในสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ - ประทับนั่งเปล่งพระ พุทธรัศมีพระณ ๖ ประการ ณ โคน ต้นไม้แห่งหนึ่ง	จิต ควร อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	จิตตั้งอยู่ใน โศดาปัตติผล	-	เทพบุตรเมื่อประกาศความที่ตน ถึงกระแสอริยะ แล้วจับเอายอด เทศนาด้วยอนุปปาติเสสนิพพาน ชาตุ ถวายบังคมพระผู้มีพระ ภาคเจ้า การทำประทักษิณแล้ว แสดงความนับถือแก่ภิกษุสงฆ์ ลาบิดามารดาแล้วกลับเทวโลก อย่างเดิม	- พระโคตมพุทธเจ้า - ณ โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง กรุงสาวัตถี	ขุ.วิ.อ.(ไทย) ๒/ ๑/-/๔๖๒.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุப்புพิกถา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุப்புพิภคา	อริยสังค	ธรรมิกถา			
พระ ศุขาคาเดรี	มีศรัทธา สนใจ อยากฟังธรรม	-	จิต ครอบ อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุเป็นพระ อรหันต์ พร้อมด้วย ปฏิสัมภทา ๔	-	ขออนุญาตสามิและมารดา บิดาออกบวชในสำนัก ภิกษุณี	.พระ โภคตพุทธเจ้า .อัญชนวัน ใน สาเกตนคร	พ.เดรี.อ.(ไทย) ๒/๔/-/ ๒๗๒.
เทพธิดา ทั้ง ๔ พร้อมทั้ง บริวาร	มีศรัทธา สนใจ อยากฟังธรรม	-	จิต ครอบ อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	บรรลุเป็นพระ โสดาบัน	-	พระมหาโมคคัลลานเถระ กลับมามนุษยโลก กราบทูล เรื่องนี้ ถวายพระผู้มีพระ ภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำเรื่องนั้นให้เป็น อติดุปปีตเหตุเกิดเรื่อง ทรงแสดงธรรม โปรดบริษัท ที่ประชุมกัน	.พระมหาโมคคัล- ลานเถระ .สวรรคขึ้นดาวดึงส์ พระพุทธรเจ้าประทับ อยู่ ณ กรุงสาวัตถี)	พ.วิ.อ.(ไทย) ๒/๑/-/ ๓๗๗.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุப்புพิภคา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุอุปพิกถา	อริยสังค	ธรรมีกถา			
คู่พระอัครสาวกของพระวิปัสสีพุทธเจ้า ชื่อขันชะและคิสสะ	เป็นคนเฉลียวฉลาด หลึกแหลม มีฐิติในดวงตาเบาบางมานาน	-	จิต ควร อ่อนปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	จิตพระโศดาบัน	หลังจากบวชแล้ว พระพุทธเจ้าแสดงธรรมีกถา จนบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์	หลังจากฟังอริยสังค ๔ จบ ได้กล่าวชมพระภิกษิตของพระศาสดาว่า เปรียบเหมือนบุคลลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า ‘คนมิตาคิจักเห็นรูปได้’ ขอบรรพชาได้ฟังธรรมีกถาจจนบรรลุเป็นพระอรหันต์	- พระวิปัสสีพุทธเจ้า - เขมมฤคทายวัน กรุงพันธุมดีราชธานี - หลังตรัสรู้ใหม่ ๆ	ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๕/๔๒.
มหาชนในกรุงพันธุมดี-ราชธานี ประมาณ ๘๔,๐๐๐ คน	ทราบข่าวว่าขันชะและคิสสะออกบวช จึงอยากบวชบ้าง	-	จิต ควร อ่อนปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	จิตพระโศดาบัน	หลังจากบวชแล้ว พระพุทธเจ้าแสดงธรรมีกถา จนบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์	หลังจากฟังอริยสังค ๔ จบ ได้กล่าวชมพระภิกษิตของพระศาสดาว่า เปรียบเหมือนบุคลลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า ‘คนมิตาคิจักเห็นรูปได้’ ขอบรรพชาได้ฟังธรรมีกถาจจนบรรลุเป็นพระอรหันต์	- พระวิปัสสีพุทธเจ้า - เขมมฤคทายวัน กรุงพันธุมดีราชธานี - หลังตรัสรู้ใหม่ ๆ	ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๕/๔๔.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุอุปพิกถา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุอุปพิกถา	อริยสัจ๔	ธรรมิกถา			
บรรพชิต ในกรุง พันธุมา ราชธานี ประมาณ ๘๔,๐๐๐ คน	ทราบข่าวว่าพระ วิปัสสิพุทธเจ้ากำลัง แสดงธรรม จึงอยาก ไปฟัง	-	จิต ควร อ่อน ปราศจาก นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส	จิตพระ โศคาบัน	หลังจากบวช แล้วพระพุทธเจ้า แสดง ธรรมิกถา จน บรรลुธรรมเป็น พระอรหันต์	หลังจากฟังอริยสัจ ๔ จบ ได้กล่าวชม พระภิกษุของพระศาสดาว่า เปรียบ เหมือนบุคลลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตาม ประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า ‘คนมีตาคี จักเห็นรูปได้’ ขอบรรพชาได้ฟัง ธรรมิกถาจนบรรลुเป็นพระอรหันต์	-พระวิปัสสิพุทธเจ้า	ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๕/๔๕.
อานันท- กุมาร พร้อมทั้ง บริษัท ๕๐ โกฏิ		-	จิตได้บรรลु พระอรหัตผล พร้อมด้วย ปฏิสัมภิทา๔	จิตพระ โศคาบัน		พระศาสดา ตรัสว่า “พวกเธอจงเป็น ภิกษุ” ในขณะนั้นนั่นเอง เขาทั้งหมดก็ ทรงบาตรและจีวรอัน สำเร็จด้วยฤทธิ์ สมบุรณ์ด้วยอาภักิริยาประคองพระ เถระมิพรษาได้ ๖๐	-พระมณฑลพุทธเจ้า -การประชุมครั้งที่ ๑	ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/-/ ๕๑. ขุ.อป.อ.(ไทย) ๘/๑/-/๖๕.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุอุปพิกถา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ฟัง	ก่อนฟังธรรม	หลังฟังธรรม				เหตุการณ์เพิ่มเติม	ผู้แสดง/ สถานที่/ ช่วงเวลา	แหล่งที่มา
		โน้มน้าวใจ/ สร้างศรัทธา	อนุอุปพิกถา	อริยสังค	ธรรมิกถา			
พระเจ้าสุทนต์- จักรพรรดิ พร้อมทั้ง อนุราชกุมาร พร้อมทั้งบริษัท	จิตมีศรัทธา สนใจ อยากฟังธรรม	-	จิตได้รับรรลุพระ อรหัตตผล พร้อมด้วย ปฏิสัมภิทา๔	-	-	พระศาสดา ตรัสว่า พวกเราจง เป็นภิกษุมาเถิด. ในทันทีภิกษุ ทุกรูป ก็มีผมนขนาดสองนิ้ว ทรงบาดรจิวรสำเร็จด้วยฤทธิ์ ถึงพร้อมด้วยอาการอันสมควร แก่สมณะ ประหนึ่งพระเถระ ๖๐ พรรษา	• พระพุทธเจ้า • สุรทินคร • การประชุมครั้งที่ ๓	ขุ.พุทธ.อ.(ไทย) ๕/๒/- /๓๔๖.
ยักษ์ชื่อนารทะ พร้อมด้วยยักษ์ หนึ่งหมื่น	ด้วยอำนาจของ พระพุทธเจ้าทำให้ ยักษ์ สำนึกผิด ที่ล่วงเกิน พระพุทธเจ้า	-	โศคาปัดติผล	-	-	ได้ย่นว่าในวันนั้น มนุษย์แต่ละ หมู่บ้านๆ ละคนมาเพื่อพลี สังเวชยักษ์คนนั้น และนำสิ่ง อื่น ๆ มีงา ข้าวสาร ถั่วพู ถั่ว เขียว และถั่วเหลืองเป็นคั้นเป็น อันมาก และมีเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้งและน้ำอ้อย เป็น คั้น ขณะนั้น ยักษ์คนนั้นก็ให้ ของทั้งหมดที่นำมาวันนั้นคั้น แก่ชนเหล่านั้น แล้วมอบ มนุษย์ที่เขานำมาเพื่อพลีสังเวช เหล่านั้นถวายพระทศพล.	• พระทีปังกร พระพุทธเจ้า • รัมมนคร	ขุ.พุทธ.อ.(ไทย) ๕/๒/- /๒๕๓.

ผนวก ก. รายชื่อผู้ฟังอนุอุปพิกถา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ผนวก ข. เนื้อหาอนุพุทธิกถาในอรรถกถาอุปาลิวาทสูตร (ไทย)

อรรถกถาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิม-
ปิณฑาสก เล่ม ๒ ภาค ๑ หน้าที่ ๑๗๕ – ๑๗๘ พระอรรถกถาจารย์อธิบาย “อนุพุทธิกถา” ไว้ดังนี้

คำว่า **อนุพุทธิกถ** คือ กถาที่กล่าวตามลำดับอย่างนี้คือ สัตถ์ลำดับจากทาน สวรรค์ลำดับ
จากศีลโทษของกามทั้งหลายลำดับจากสวรรค์ ในอนุพุทธิกถานั้น

คำว่า **ทานกถ** คือ กถาที่ประกอบด้วยคุณ คือ ทาน เป็นต้นอย่างนี้ว่า ชรรณหว่า ชื่อว่า
ทานนี้ เป็นเหตุแห่งสุขทั้งหลาย, เป็นมูลรากของสมบัติทั้งหลาย เป็นที่ตั้งแห่งโลกสมบัติทั้งหลาย,
เป็นที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้าของคนที่ไม่เรียบ ที่พึ่งพา ที่ตั้ง ที่หวังเหนี่ยว ที่
ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้า เช่นกับทาน ไม่มีในโลกนี้และโลกอื่น ด้วยว่า ทานนี้เป็น เช่นกับ
สิงหาสน์ (ที่นั่งรูปสิงห์) ทำด้วยรัตนะ เพราะอรรถว่า เป็นที่พึ่งพา เป็นเช่นกับแผ่นดินผืนใหญ่
เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้ง. เป็นเช่นเดียวกับเชือกโยง เพราะอรรถว่า เป็นที่หวังเหนี่ยว. แท้จริง ทานนี้
เป็นประจุนาวา เพราะอรรถว่า ข้ามทุกขได้. เป็นประจุกผู้องอาจในสงคราม เพราะอรรถว่า โล่งใจ
เป็นประจุกพระนครที่ปรับปรุงดีแล้ว เพราะอรรถว่า ป้องกันภัยได้. เป็นประจุกปทุม เพราะอรรถว่า
อันมลทินคือความตระหนี่เป็นต้นไม่ซึมเข้าไป. เป็นประจุกอัครี เพราะอรรถว่า เฝ้ามลทินเหล่านั้น
เป็นประจุกงูพิษ เพราะอรรถว่า ต้องนั่งไกล ๆ เป็นประจุกราชสีห์ เพราะอรรถว่า ไม่หวาดกลัว เป็น
ประจุกช้าง เพราะอรรถว่า มีกำลัง. เป็นประจุกพญาโคเผือก เพราะอรรถว่า สมมติกันว่าเป็นมิ่งมงคล
ยิ่ง. เป็นประจุกพญาม้าที่ชื่อวลาห เพราะอรรถว่า ให้ไปถึงแผ่นดินอันเกษม (ปลอดภัย) ชรรณหว่า
ทานนั้นเป็นทางที่เราดำเนินแล้ว เป็นวงศ์ของเราเท่านั้น เป็นมหายัญของเวลามพราหมณ์ เป็นมหายัญ
ของมหาโควินทศาสดา เป็นมหายัญของพระเจ้ามหาสุทศนจอมจักรพรรดิ เป็นมหายัญของพระ
เวสสันดร เป็นมหายัญเป็นอนเนก ที่เราผู้บำเพ็ญบารมี ๑๐ ทัศ บำเพ็ญมาพร้อมแล้ว เป็นทานที่เรา
สมัยที่เป็นกระต่าย ขอมทอดตัวลงในกองเพลิงที่ลูกโซน ชีตจิตใจของพวกขจากที่มาถึงแล้วได้
แท้จริง ทาน ย่อมให้สลักสมบัติในโลก ให้มารสมบัติ ให้พรหมสมบัติ ให้จักรพรรดิสมบัติ ให้ สวาก
บารมีญาณ ปัจเจกโพธิญาณ อภิสัมโพธิญาณ ก็บุคคลเมื่อให้ทาน ย่อมอาจสมาทานศีลได้ เพราะเหตุ
นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสศีลกถาไว้ในลำดับจากทานนั้น

คำว่า **ศีล** ก็คือ กถาที่ประกอบด้วยคุณคือศีล เป็นต้น อย่าง นี้ว่า ชรรคมคว่าศีลนี้ เป็นที่พึ่งพา ที่ตั้ง ที่หน่วงเหนี่ยว ที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้า ชรรคมคว่า ศีลนี้เป็นวงศ์ของเรา เราบำเพ็ญศีลบริบูรณ์ในอรรถภาพทั้งหลายไม่มีที่สุด คือ ครั้งเป็นพญานาคชื่อ สังขปาละ ครั้งเป็นพญานาคชื่อ ภูริทัตตะ ครั้งเป็นพญานาคชื่อ จัมเปยยะ ครั้งเป็นพญานาค ชื่อ สิลวะ ครั้งเป็นพญาช่างผู้เลี้ยงมารดา ครั้งเป็นพญาช่างชื่อ ฉัททันตะ แท้จริงที่พึ่งอาศัยแห่งสมบัติทั้งหลายในโลกนี้และโลกอื่น เช่นกับศีล ที่ตั้ง ที่หน่วงเหนี่ยว ที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้าเช่นกับศีลไม่มี เครื่องประดับเช่นกับเครื่องประดับคือศีลไม่มี ดอกไม้เช่นกับดอกไม้คือศีลไม่มี กลิ่น เช่นกับกลิ่นคือศีลไม่มี โลกแม้ทั้งเทวโลกมองดูผู้ประดับด้วยเครื่องประดับคือศีล ผู้มีดอกไม้คือศีลเป็นเครื่องประดับ ผู้อันกลิ่นคือศีลซึมซาบแล้ว ย่อมไม่รู้สึกอึด เพื่อจะทรงแสดงว่า ก็บุคคลอาศัยศีลนี้ ย่อมได้สวรรค์นี้ดังนี้ จึงตรัสสักกถาลำดับจากศีลนั้น

คำว่า **สกุคณ** ได้แก่ กถาที่ประกอบด้วยคุณ คือสวรรค์เป็นต้น อย่างนี้ว่า ชรรคมคว่า สวรรค์นี้ น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ในสวรรค์นั้น มีการเล่นเป็นนิตย์ ได้สมบัติทั้งหลายเป็นนิตย์ เทวดาชั้นจาตุมหาราชเสวยทิพยสุขทิพยสมบัติ ๕ โกฎิปี ชั้นดาวดึงส์ ๓ โกฎิปี และ ๖ โกฎิปี พระโอรสของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้กำลังตรัสถึงสวรรค์สมบัติ ก็ไม่มีเพียงพอ สมจริงดังคำที่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้เป็นต้นว่า ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย เราจะพึงกล่าวสักกถาด้วยปริยายเป็นอนก ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงประเล้าประโลมด้วยสักกถาอย่างนี้แล้ว เป็นประดุจทรงประดับช้างแล้ว ตัดวงของช้างนั้นเสียอีก ทรงแสดงว่าสวรรค์แม่นี้ ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่ควรทำ ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสวรรค์นั้น จึงตรัสโทษ ความเลวทราม ความเศร้าหมอง ของกามทั้งหลายโดยนัยเป็นต้นว่า กามทั้งหลาย มีรสอร่อยน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก โทษในกามเหล่านั้นมียิ่งขึ้น ในคำเหล่านั้น

คำว่า **อาทินโว** แปลว่า โทษ. คำว่า **โอกาโร** แปลว่า ต่ำ ทราม คำว่า **สงฺกิลโส** คือ ความเศร้าหมองในสังสารวัฏของสัตว์ทั้งหลาย เพราะกามเหล่านั้น เหมือนที่ตรัสว่า ผู้เจริญ สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งทรงชูงูด้วยโทษของกามอย่างนี้แล้ว จึงทรงประกาศอานิสงส์ในเนกขัมมะ การหลีกออกจากกาม

ศีลเป็นของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผนวก ข. เนื้อหาอนุப்புพิภกถาในอรรธกถาอุปาลิวาทสูตร (บาลี)

อรรธกถาบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณกถา ปรญจสูทนี มชฌิมนิกายกฐกถา มชฌิมปณณาสกถา (ทุดิโย ภาโค) อุปาลิวาทสูตถวณณนา หน้า ๖๘-๗๐ มีอรรธกถาบาย “อนุப்புพิภกถา” ไว้ดังนี้

(๖๕) **อนุப்புพิภกถนุติ**^๒ ทานานนุตรึ สึถึ, สึถานนุตรึ สกคึ, สกคานนุตรึ กามานัน อาทินวนุติ^๓ เอวั อนุப்புปาฎิกถึ.

คตถุ ทานกถนุติ อิทึ ทานัน นาม สุขานัน นิตานัน สมุปรตตีนนึ มุถึ, โภกานัน ปติกฐา, วิสมคตสูต ตานัน เลณัน คติ ปรายนนึ, อธิโลกปรโลเกสุ ทานสทิวโส อวสูตโย ปติกฐา อารมมณัน ตานัน เลณัน คติ ปรายนนึ นคถึ. อิทถุหิ อวสูตยถุเจน รตนมยสีหาสนสทิวสึ, ปติกฐานถุเจน มหาปรจิตสูทสู, อารมมณถุเจน^๔ อาลมนุพนรชชสูทสู. อิทถุหิ ทุกขนิคตถนถุเจน นาวา, สมสูตาสานถุเจน สงคามสูโร, กยปริตถาณถุเจน สูสงขตนครึ, มจเจรมลาทึหิ อนุปลิตถนถุเจน ปทุมึ, เตสึ นิตถนถุเจน อคคึ, ทูราสทถุเจน อาสีวิโส. อสนตาสานถุเจน สึโห, พลวนถนถุเจน หตถึ, อภิมนุคตสมมตถุเจน เสตวสโก, เขมนุคตถุมิสมุปรปถนถุเจน วลาหโก อสูสราชา. ทานัน นามมตึ มยา^๕ คตมคโค, มยเหตุเวโส^๖ วิโส, มยา ทสปารมิโย ปุเรเนตถน เวลามมหายลโย มหาโควินุทมหายลโย มหาสูทสูสนมหายลโย เวสูสนุตรมหายลโยติ อเนกมหายลญา ปวตตีตา, สมุปรตตีตา,^๗ สสูตถน ชลิตถอ คคคิกขนุเช อตถานัน นียยาตถนตถน สมุปรตถยาคานัน จิตตึ คหิตึ. ทานัน หิ โลก สกคสมุปรตตี เทติ, มารสมุปรตตี เทติ, พุรหมสมุปรตตี เทติ, จกถวตตีสมุปรตตี เทติ, สวากปาริถาณัน, ปจเจกโพธิถาณัน, อภิสมโพธิถาณัน เทตีติ เอวมาทิตานคณปฎิถึยุดตี กถึ. ยสูมา ปน ทานัน ททนุโต สึถึ สมาทาตุ สกโกติ, ตสูมา ตทนนุตรึ สึถกถึ กถลล.

^๒ จ.ม. อนุப்புพิภกถนุติ

^๓ จ.ม. มคคนุติ

^๔ จ.ม. อาลมนุพนถุเจน

^๕ จ.ม. มยหึ

^๖ ก. มยเหตุเว

^๗ จ.ม. อัย ปาโร น ทิสสูติ

สีลถนุติ สีล นามเต อวสุสโย ปติฏฐา อารมมณั ตาณั เลณั คติ ปรายณั, สีลั นามเต มม วุโส. อหิ สงฺขปาลนาคราชกาเล, ฐุริทตฺตนาคราชกาเล, จมฺเปยฺยนาคราชกาเล, สีลวนาคราชกาเล, มาตุโปสทหตฺติราชกาเล, จตฺตทตฺตนาคราชกาเลติ อนนฺเตสุ อตฺตภาเวสุ สีลั ปรีปุเรสี. อิธโลกปรโลกสมฺปตฺตินั หิ สีลสทิส อวสุสโย, สีลสทิส ปติฏฐา, อารมมณั ตาณั เลณั คติ ปรายณั นตฺติ, สีลาลงฺการสทิส อลงฺกาโร นตฺติ, สีลปฺปฬสทิส ปฺปฬ นตฺติ, สีลคฺนุสทิส โส คฺนุโ นตฺติ. สีลาลงฺการเน หิ อลงฺกตํ สีลคฺนุสมปฺปนฺนํ สีลคฺนุชานฺนิตฺตํ สเทวโกปิ โลโก โอลเณโต ติตฺตี น จจฺจตฺติ เอมมาทิสลคฺณปฏิสฺยตฺตํ กถั. อิห ปน สีลั นิสฺสาย อยฺ สกฺโค ลพฺกตฺติ ทสฺเสตฺถ สีลानนฺตรํ สกฺกถั กเถสิ.

สคฺกถนุติ อยฺ สกฺโค นาม อิฏฺฐโ จ กนฺโต มนาโป, นิจฺจเมตฺถ กิฬา, นิจฺจ สมฺปตฺติโย ลพฺกนฺติ, จาตุมฺมหาราชิกา เทวา นวตฺติวสุสทตฺสทสฺตานี ทิพฺพสฺขํ ทิพฺพสมฺปตฺตี อนฺภวณฺติ, ตา- วตีสา ติสฺโส จ วสุสโกฏฺธิโย สฏฺฐี จ วสุสทตฺสทสฺตานีติ เอมมาทิสคฺกคฺณปฏิสฺยตฺตํ กถั. สคฺก- สมฺปตฺตี กถยฺนตฺตานั หิ พุทฺธานั มุขํ นปฺโปหติ. วุตฺตปิ เจตฺ “อเนกปริยาเยน โข อหิ ภิกฺขเว สคฺกถั กถยฺยนุ” ติอาทิ.^๘ เอิว สคฺกถาย ปโลเกตฺวา ปฺน หตฺถี อลงฺกริตฺวา ตสฺส โสณฺหํ ฉินฺทนฺโต วิย “อยมฺปิ สกฺโค อนิจฺโจ อชฺฐโว, น เอตฺถ ฉนฺทราโค กาทพฺโพ” ติ ทสฺสนตฺถิ “อปฺปสฺสาทา กามา วุตฺตา มยา พนฺนุทฺธา พนฺนุปายาสา, อาทินโว เอตฺถ ภิกฺขโย” ติอาทินา^๙ นเยน กามานั อาทินวํ โอการํ สงฺกิลลสิ กเถสิ.

ตตฺถ อาทินโวติ โทโส. โอการโรติ อวกาโร ลามกภาโว. สงฺกิลลโสติ เตหิ สตฺตานั ตัสาเร สงฺกิลลิสฺสนั^{๑๐} ยถาห “กิลลิสฺสนฺติ วต โภ สตฺตา” ติ.^{๑๑} เอิว กามาทินเวน ตชฺชิตฺวา เนกขมฺเม อานิลลสิ ปกาเสสิ.

^๘ ม. อุปริ. ๑๔/๒๕๑, ๒๕๕/๒๑๕, ๒๓๓๓ อตฺถโต สมานั

^๙ วินย. มหาวิ. ๒/๔๑๓/๓๐๓ สปฺปาณกาวคฺค, ม.มฺถ ๑๒/๒๓๖/๑๕๕ อลคทฺทปมฺสฺตต

^{๑๐} ก. กิลลิสฺสนั

^{๑๑} ม.ม. ๑๓/๓๕๑/๓๓๕ องฺกฺลิมาลสฺตฺต

ผนวก ก. เนื้อหาอนุப்புพิภพในอรรถกถาสุปปุทธกถา (ไทย)

อรรถกถาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน เล่ม ๑ ภาค ๓ หน้าที่ ๔๕๘ - ๕๐๐ พระอรรถกถาจารย์อธิบาย “อนุப்புพิภพ” ไว้ดังนี้

บทว่า **อนุப்புพิภพ** ได้แก่ กถาตามลำดับอย่างนี้ว่า สัตว์ในลำดับแห่งทาน สวรรค์ในลำดับแห่งศีล มรรคในลำดับแห่งสวรรค์. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงความยินดี พร้อมด้วยเหตุ ต่อแต่นั้น ทรงประกาศโทษโดยนัยต่าง ๆ เพื่อให้หมู่มสัตว์สังคแล้ว จึงแสดงวิวิฎฐะ โดยการประกาศคุณแห่งเนกขัมมะเป็นประธาน ของเหล่าสัตว์ผู้มีหทัยสลดเพราะการฟังโทษ.

บทว่า **ทานถ** ได้แก่ กถาอันเกี่ยวเนื่องด้วยคุณของทานมีอาทิอย่างนี้ว่า ขึ้นชื่อว่า ทานนี้ เป็นเหตุแห่งความสุข เป็นมูลแห่งสมบัติ เป็นที่ตั้งแห่งโภคะ เป็นที่ต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นคติเป็นที่ไปในเรื่องหน้า ของสัตว์ผู้ดำเนินไปตามทางที่ไม่สม่าเสมอ ที่พึง ที่พำนัก ที่ยึดหน่วง ที่ต้านทาน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปในเรื่องหน้า เช่นกับทานนี้ ย่อมไม่มี ในโลกนี้และโลกหน้า จริงอยู่ ทานนี้ เป็นเช่นกับอาสนสิทธิ์ที่สำเร็จด้วยแก้ว เพราะอรรถว่าเป็นที่พึง เป็นเช่นกับมหาปฐพี เพราะอรรถว่าเป็นที่พำนัก เป็นเช่นกับเชือกสำหรับยึด เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องยึดหน่วง เป็นเช่นกับนาวา เพราะอรรถว่าเป็นที่ข้ามทุกข์ เป็นผู้กล้าหาญในสงคราม เพราะอรรถว่าเป็นที่โล่งใจ เป็นนครที่แวดล้อมด้วยคูรอบด้าน เพราะอรรถว่าเป็นที่ต้านทานภัยรอบด้าน เป็นดั่งปทุม เพราะอรรถว่าไม่ถูกมลทินคือความตระหนี่เป็นต้นฉาบทา เป็นดั่งไฟเพราะอรรถว่าเผาผลาญคือความตระหนี่เป็นต้นเหล่านั้น เป็นดั่งอสรพิษ เพราะอรรถว่ายินดีได้ยาก เป็นดั่งราชสีห์ เพราะอรรถว่าไม่สะดุ้งกลัว เป็นดั่งช้าง เพราะอรรถว่าทรงพลัง เป็นดั่งโคอุสภะขาว เพราะอรรถว่าอันชาวโลกสมมติกันว่าเป็นมงคลยิ่ง เป็นดั่งพญาม้าเวลาหก เพราะอรรถว่า ส่งไปให้ถึงภูมิอันปลอดภัย จริงอยู่ ทานย่อมให้สิริราชสมบัติในโลก ให้จักรพรรดิสมบัติ สักกสมบัติ มารสมบัติ พรหมสมบัติ สาวกบารมีญาณ ปัจเจกโพธิญาณ และให้สัมมาสัมโพธิญาณ. ก็เพราะเหตุที่บุคคลผู้ให้ทาน สามารถเพื่อจะสมาทานศีล ฉะนั้นพระองค์จึงทรงแสดงสัตถกถาไว้ในลำดับแห่งทานกถา.

บทว่า **ศีลถ** ได้แก่ กถาที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยคุณแห่งศีลมีอาทิอย่างนี้ว่า ขึ้นชื่อว่า ศีลนี้ เป็นที่พึง เป็นที่พำนัก เป็นที่ยึดหน่วง เป็นที่ต้านทานเป็นที่เร้น เป็นคติ เป็นที่ไปในเรื่องหน้า ของสัตว์ทั้งหลาย จริงอยู่ ที่พึง ที่พำนัก ที่ยึดหน่วง ที่ต้านทาน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปในเรื่องหน้า ของสมบัติในโลกนี้และโลกหน้า เช่นกับศีล ย่อมไม่มี เครื่องประดับเช่นกับศีล ดอกไม้ เช่นกับดอกไม้คือศีลกลิ่น เช่นกับกลิ่นของศีล ย่อมไม่มี จริงอยู่ ชาวโลกพร้อมทั้งเทวดาแลดูผู้ประดับด้วยเครื่องประดับ

ฉบับพิมพ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทว่า สกุกถ์ ได้แก่ กถาที่เกี่ยวข้องด้วยคุณแห่งสวรรค์ มีอาทิ อย่างนี้ว่า ขึ้นชื่อว่า สวรรค์ เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ย่อมได้รับความรื่นเริงในสวรรค์นั้นเป็นนิตย์ คือ ย่อมได้สมบัติเป็นนิตย์ ได้แก่ เทพชั้นจาตุมหาราช ย่อมได้ทิพยสุข ทิพยสมบัติถึง ๕ ล้านปี เทพชั้นดาวดึงส์ ย่อมได้ถึง ๓ โกฏี ๖ ล้านปี. จจริงอยู่ เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงสวรรค์สมบัติ พระโอรสไม่พอ (ที่จะตรัส). สมจริงดังพระคำรัสที่พระองค์ตรัสไว้ มีอาทิว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพึงแสดง สักกถา โดยอนกปริยายแล. พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อจะทรงประเล้าประโลมด้วยกถาแสดงความ ยินดีพร้อมด้วยเหตุดังพรรณนามาอย่างนี้ จึงแสดงว่า แม้สวรรค์นี้ ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่ควรทำความ ยินดีด้วยอำนาจความพอใจในสวรรค์นั้น เปรียบเหมือนบุคคลประดับช้างแล้ว ยังตัดวงของช้างนั้น อีก จึงทรงแสดงโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมอง ของกามทั้งหลายโดยนัยมีอาทิว่า กามทั้งหลาย มีความอโรยน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในสวรรค์นั้น มีโทษมากยิ่งขึ้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาทินว แปลว่า โทษ บทว่า โอรการ์ ได้แก่ มีความเลวทราม เป็นสภาวะ อธิบายว่า พวกคนไม่ประเสริฐ พึงเสื่อมเสพ พวกคนประเสริฐ ไม่พึงเสื่อมเสพ จึงชื่อว่า มีความเลวทรามเป็นสภาวะ บทว่า สุกิเลตี ความว่า เพราะกามเหล่านั้น สัตว์ทั้งหลาย จึงมีความ เศร้าหมองในสงสาร เพราะเหตุที่นั่นนั่นแล ท่านจึงกล่าวว่าผู้เจริญ สัตว์ทั้งหลาย จักเศร้าหมองหนอ ครั้นทรงให้กถา ด้วยโทษแห่งกามอย่างนี้แล้ว จึงทรงประกาศอานิสงส์ในเนกขัมมะ คือ แสดง พรรณนาคุณของบรรพชาและคุณในฉานเป็นต้น.

ภาคผนวก ก. เนื้อหาอนุப்புพิภกถาในอรรถกถาสุப்புพุทธกฐณฐฐฐ (บาลี)

อรรถกถาบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาอภุจกถา ปรมศุถที่ปนี จุฑทกนีกายภุจกถา อุตานวณณนา สุப்புพุทธกฐณฐฐฐศุตวณณนา หน้า ๓๐๐ – ๓๐๒ มีอรรถาธิบาย “อนุப்புพิภกถา” ดังนี้

อนุப்புพิภกถอนุติ ทานานนุตรี สีลั สีลานนุตรี สกคั สกคานนุตรี มคคณนุติ เอวั อนุப்புปาภุภกถ. ภควา หิ ปจम्म เหตุณา สพุธิ อสุสทาฑ ทสเสตวาท ตโต สตเตต วิเวเจตุนานานเยหิ อาทีนวั ปกาเสตวาท อาทีนวาสวเนน สัวิกคหทยาณั เนกขมมคคณวิภาวนมูขเน จ วิวภุญั ทสเสตติ.

ทานกถอนุติ อิทั ทานันั นาม สุขานันั นิตานันั สมุปตตีณันั มูลั, โภคานันั ปตติภุจาท, วิสมคคตศตตานันั^๑ ตาณันั เลณันั คคิติ ปรายันันั, อิชโลกปรรโลกเสสุ ทานสทิสโอ อวสุสโย ปตติภุจาท อาลมพณันั ตาณันั เลณันั คคิติ ปรายันันั นตถิติ. อิทั หิ อวสยภุจเนน รตนมยสีหาสนสทิสั, ปตติภุจาทภุจเนน มหาปจวิสทิสั, อาลมพณภุจเนน อาลมพนรรชชสทิสั ทุกขนิคตถรณภุจเนน นาวาสทิสั, สมตสสาสนภุจเนน สงคามสุโร, ภยปรีตคตภุจเนน สุปรีชาปรีกขิตตคคณ, ^๒ มจเจรมลาคาทิทิ อนุปตติคตภุจเนน ปทุมม, เตสั นิตุททนภุจเนน ชาตเวโท, ทูราสทภุจเนน อาสีวิโส, อสนตาสภุจเนน สีโ, พลวนตภุจเนน หคตติ, อภิมจคคตสมมตภุจเนน เสตอสุโ, เขมณตภุจนิสมุปาปนภุจเนน วลาหโก อสุสราชา. ทานันั หิ โลเก รชชสีรี เทตติ, จกกวตคตสมุปตตี มारสมุปตตี พุรหมสมุปตตี สวากปารมีลาณันั ปจเจกโพธิลาณันั สมมาสมโพธิลาณันั เทตตีติ เอวมาทิตานคคณปฐิสัยตคคณ. ยสุมาท ปน ทานันั เทนโต สีลั สมาทาคู สกโกตติ, ตสุมาทานกถานนุตรี สีลคถั กเถลล.

สีลคถอนุติ สีลั นามตต สตตตานันั อวสุสโย ปตติภุจาท อาลมพณันั ตาณันั เลณันั คคิติ ปรายันันั. อิชโลกปรรโลกสมุปตตีณันั หิ สีลสทิสโอ อวสุสโย ปตติภุจาท อาลมพณันั ตาณันั เลณันั คคิติ ปรายันันั นตถิติ สีลสทิสโอ อลงกาโร สีลปุปสทิสั ปุปฬั สีลคคณรชชสทิสโอ คคณโร นตถิติ, สีลาลงกาเรน หิ อลงกตต สีลคคณสมุปพนฐิตต สีลคคณฐานูลิตตต สเทวโก โลโก โอลโลเกนโต คคิตตี น คจจคคิตติ เอวมาทิตีลคคณปฐิสัยตคคณ. อิทมุปน สีลั นิสุสาย อัย สคคโล ลพทคคิตติ ทสเสตตุ สีลานนุตรี สกคคถั กเถลล.

^๑ จ.ม. วิสมคคตศต
^๒ ม. สุตสงขตปรีกขิตตคคณ

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สกุคถนุติ สกุโค นาม อัญโง กนุโต มนาโป นิจจเมตถ กิพา นิจจ สมฺปตฺติโย ลพฺภนฺติ
จาตุมมหาราชิกาเทวาน นวุติวสุสสตสหฺสฺสานิ ทิพฺพสุขํ ทิพฺพสมฺปตฺติํ ปฏฺฐิภนฺติ, ตาวตีสฺยา ติสฺโส
วสุสโกฏฺฐิโย สฏฺฐิ จ วสุสสตสหฺสฺสานินฺติ เอวมาทิ สกุคคฺชนฺปฏฺฐิสฺยุตฺตกถํ. สกุคสมฺปตฺติ
กเถนตํ หิ พุทฺธานํ มุขํ นปฺโปโหติ. วุตฺตมฺปิ เจตํ “อเนกปริยาเยน โข อหํ ภิกฺขเว สกุคกถํ
กเถยฺยณฺ”ติอาทิ.” เอวํ เหตุนา สทฺฐี สกุคกถาย^๔ ปโลภิตฺวา ปฺน หตฺถิ อลงฺกริตฺวา ตสฺส โสณฺหํ
ฉินฺนทฺนุโต วิย “อยมฺปิ สกุโค อนิจฺโจ อทฺฐโว, น เอตฺถ ฉนฺทฺราโค กาทพฺโพ”ติ ทสฺสนตฺถํ
“อปฺปสุสฺยาทา กามา พหุทฺทฺษา พหุปฺยาสา, อาทินโว เอตฺถ ภฺยโย”ติอาทินา^๕ นเยน กามานํ
อาทินวํ โอการํ สงฺกิเลสํ กเถสิ.

ตตฺถ อาทินวฺนุติ โทสํ. โอการนุติ ลามกสภาวํ, อเสฏฺฐเจหิ เสวิตพฺพํ เสฏฺฐเจหิ น
เสวิตพฺพํ นิหีนสภาวนุติ อตฺโถ. สงฺกิเลสฺนุติ เตหิ สตฺตํ สํสฺเร สงฺกิลิสฺสนํ. เตเนวาท^๖ “กิลิสฺ
สนฺติ วต โภ สตฺตา”ติ.” เอวํ กามาทินเวน ตชฺเชตฺวา เนกฺขมฺเม อนินิสฺสํ ปกาเสสิ ปฺพพฺชฺชาย ฆา
นาทิสฺ จ คฺคณํ ทีเปสิ วณฺณเสสิ.

^๓ ม.อ. ๑๔/๒๕๕/๒๒๓

^๔ ก. อสุสาทกถาย

^๕ ม.ม. ๑๒/๑๓๓, ๒๓๔/๑๓๖-, ๑๕๖ ม.ม. ๑๓/๔๒-๔๘/๒๕-๓๒

^๖ ฉ.ม. เตเนา

^๗ ม.ม. ๑๓/๓๕๑/๓๓๕

ผนวก ง. เนื้อหาอนุพุทธิกถาในอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อ มรุตตวิลาสินี (ไทย)

อรรถกถาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ ๒๘๒ - ๒๘๖ มีอรรถกถาอธิบาย “อนุพุทธิกถา” ไว้ดังนี้

อุบาสกชาวรัมมนครเหล่านั้น ถวายมหาทานแต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานแล้ว ก็บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเสวยเสร็จจักษุพระหัตถ์ออกจากบาตรแล้ว ด้วยดอกไม้และของหอมเป็นต้นอีก ถวายบังคมแล้วอยากจะฟังอนุโมทนาทาน จึงเข้าไปนั่งใกล้ ๆ ลำดับนั้น พระศาสดาได้ทรงทำอนุโมทนาทานไพบราอย่างยิ่ง จับใจของอุบาสกเหล่านั้นว่า

ธรรมดาทาน ท่านกล่าวว่าเป็นต้นเหตุสำคัญของสุขเป็นต้น ยังกล่าวว่าเป็นที่ตั้งแห่งบันไดทั้งหลายที่ไปสู่พระนิพพาน.ทานเป็นเครื่องป้องกันของมนุษย์ ทานเป็นเผ่าพันธุ์เป็นเครื่องนำหน้า ท่านเป็นคติสำคัญของสัตว์ที่ถึงความทุกข์ ท่าน ท่านแสดงว่าเป็นนาวา เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องช่วยข้ามทุกข์ และทานท่าน สรรเสริญว่าเป็นนคร เพราะป้องกันภัย ท่าน ท่านกล่าวว่าเป็นอสรพิษ เพราะอรรถว่าเข้าใกล้ได้ยาก ท่านเป็นดังดอกปทุม เพราะมลทินคือโลภะเป็นต้นฉาบไม่ได้ ที่พึงพาอาศัยของบุรุษ เสมอด้วยท่านไม่มีในโลก เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลาย จงบำเพ็ญทาน ด้วยการทำตามอชยาศัย นรชนคนไรเล่า ผู้มีปัญญาในโลกนี้ ผู้ยินดีในประโยชน์เกื้อกูล จะไม่พึงให้ท่านทั้งหลาย ที่เป็นเหตุแห่งโลกสวรรค์ นรชนคนไรเล่า ได้ยินว่าท่านเป็นแดนเกิดสมบัติในเทวดาทั้งหลาย จะไม่พึงให้ท่านอันให้ถึงซึ่งความสุข ท่านเป็นเครื่องยังจิตให้รำเริง นรชนบำเพ็ญทานแล้ว ก็เป็นผู้อันเทพอัปสรห้อมล้อม อภิรมย์ในันทนวัน แหล่งสำเร็จสำราญของเทวดาตลอดกาลนาน.ผู้ให้ย่อมได้ปีติอันโอฬาร ย่อมประสบความสำเร็จในโลกลนี้ ผู้ให้ ย่อมประสบความสำเร็จเป็นอันมาก ผู้ให้ย่อมเป็นผู้อันมหาชนไว้วางใจ นรชนนั้นให้ท่านแล้ว ย่อมถึงความมั่งคั่งแห่งโภคะ และมีอายุยืน ย่อมได้ความมีเสียงไพเราะและรูปสวยอยู่ในวิมานทั้งหลายที่นถกยอันน่าชื่นชมนานาชนิดรื่นระงม เล่นกับเทวดาทั้งหลายในสวรรค์ ท่านเป็นทรัพย์ไม่ทั่วไปแก่ภัยทั้งหลายคือโจรภัย อริภัย ราชภัย อุทกภัย และอัคคีภัย ท่านนั้น ย่อมให้สาวกญาณภูมิ ปัจเจกพุทธภูมิ ตลอดถึงพุทธภูมิ ครั้นทรงทำอนุโมทนาทาน ประกาศอานิสงส์แห่งทาน โดยนัยดังกล่าวมาอย่างนี้เป็นต้นแล้ว ก็ตรัสศีลกถา ในลำดับต่อจากท่านนั้น

ธรรมดาศีลนั้นเป็นมูลแห่งสมบัติใน โลกนี้และโลกหน้า ศีลเป็นต้นเหตุสำคัญของสุขทั้งหลาย ผู้มีศีลย่อมไปไตรทิพย์สวรรค์ด้วยศีล ศีลเป็นเครื่องป้องกันเครื่องเร้น เครื่องนำหน้าของผู้เข้าถึงสังสารวัฏ ก็ที่พึงพาอาศัยของชนทั้งหลายในโลกนี้ หรือในโลกหน้าอย่างอื่น ที่เสมอด้วยศีล จะมีแต่ไหน ศีลเป็นที่ตั้งสำคัญของคุณทั้งหลาย เหมือนแผ่นดิน เป็นที่ตั้งแห่งสิ่งที่อยู่กับที่และสิ่ง

ฉบับพุทธศิลป์ของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ธรรมดาสวรรค์นี้ น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ มีแต่สุขส่วนเดียว เทวดาทิ้งหลายยอม
ได้การเล่นในสวรรค์นั้นเป็นนิตย์ ได้สมบัติทั้งหลายเป็นนิตย์ เหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช ย่อมได้
สุขทิพย์ สมบัติทิพย์ตลอดเก้าล้านปี เทวดาชั้นดาวดึงส์ได้สามโกฏิหกล้านปี ตรีศก
ประกอบด้วยคุณแห่งสวรรค์ ดังกล่าวมานี้เป็นต้น

ครั้นทรงประเล้าประโลมด้วยสักกถาอย่างนี้แล้ว ก็ทรงประกาศโทษดำทรม ความ
เศร้าหมองแห่งกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในเนกขัมมะว่า สวรรค์แม้ก็ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่ควรทำ
ความยินดีด้วยอำนาจความพอใจในสวรรค์นั้น แล้วตรัสธรรมกถาที่จบลงด้วยอมตธรรม

ผนวก ง. เนื้อหาอนุப்புพิภกถาในอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อ มธฺรตถวิลาสิณี (บาลี)

อรรถกถาบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มธฺรตถวิลาสิณี ขุพุทธนิกายกฐกถา
พุทธวิสาขณนา ที่ปรกกรพุทธวิสาขณนา หน้า ๑๗๔ – ๑๗๘ มีอรรถาธิบาย “อนุப்புพิภกถา” ไว้ดังนี้

รम्मนครวาลีโนปี เต อุปาสกา พุทธปมุขสุส ภิกขุสัสมสุส มหาทาน ทตฺวา ปุน
ภควนตํ ภูตฺตาวี โอนิตปตฺตปาลี มาลาคนฺธาทีหิ ปุเชตฺวา วนฺทิตฺวา ทานานุโมทนํ โสตุกามา
อุปนีสึทิสฺส. อถ สตุถา เตสํ ปรมมธฺรํ ททยงฺคมํ ทานานุโมทนมกาลี :-

“ทานํ นาม สุขาทีนํ	นิตานํ ปรมํ มตํ
นิพฺพานํ ปน โสปานํ	ปติภูจฺจติ ปฺวจฺจติ.
ทานํ ตาณํ มนุสฺसानํ	ทานํ พนฺธุ ปฺรายนํ
ทานํ ทุกฺขาธิปนฺนํ	สตุตฺตานํ ปฺรมา คติ.
ทุกฺขนิตฺตธรมฺภูเจน	ทานํ นาวาติ ทีปิตํ
ภยรฺกฺขณโต ทานํ	นคฺรนฺติ จ วณฺณิตํ.
ทานํ ทฺราสทฺภูเจน	วฺจตุตฺมาสิวิโสติ จ
ทานํ โลกมฺลาทีหิ	ปทุมํ อนุปฺลิตฺตโต.
นคฺติ ทานสโม โลก	ปฺริสสุส อวสุสโย
ปฺฏิปชฺชตฺตสมํ	กิริยาชฺฌมาสเณ จ.
สคฺคโลกนิตานานิ	ทานานิ ปติมา อธิ
โก หิ นาม นโร โลก	น ททยฺย หิเต รโต.
สุตฺวา เทเวสุ สมฺปตฺตี	โก นโร ทานสมภฺวํ
น ทชฺชา สุขปฺปทํ นานํ ^๑	ทานํ จิตฺตปฺปโมทนํ.
ทานน ปฺฏิปนฺเนน	อจฺจราปริวาริโต
รมเต สฺวจิริ กาลิ	นนฺทเน สฺรณนฺทเน.

^๑ ส.อ. สุขสนฺทานํ

ปีติมุพาร์ วินุทติ ทาดดา
การวมสุมี คจุนติ โลก
กิตติมมนต์^๒ ยาดิ จ ทาดดา
วิสุสนีโย โหติ จ ทาดดา.
ทควา ทานัน ยาดิ นโร โส โภคสมิทธี ที่มญจายู^๓
สุสุสรตมปิ จ วินุทติ รูปิ สกุเก สทธี กิพติ เทเวติ^๔
วิมานesu จควา นานา มตตมยูธาภิรุเตสุ.
โจราริราโชทกปาวกานัน ธนั อสาธาธณเมว ทานัน
ททาดิ ตั สวากถาณญูมี ปจเจกญูมี ปน พุทฐญูมินุ” ตีเอวมาทินา
นเขน ทานานุโมทนัน กตฺวา ทานานิสัส ปกาเสตฺวา ตทนนฺตรึ สีสกถิ กเถสิ. สีสั นามตติ อธิโลก
ปรโลกสมปุตติณัน มุถิ.

สีลั สุขานัน ปรมมึ นิตานัน สีเลน สีลั ติทิวึ ปยาดิ
สีลั หิ สัสสารมุปากตสุส ตาณญจ เลณญจ ปรายนญจ.

อวสุสโย สีลสโม ชนนานัน
กุโต ปนญโย อธิ วา ปรตุถ
สีลั कुณานัน ปรมา ปติญุจา
ยถา ธรา ถาวรชงฺกมานัน.

สีลั กิเรว กลฺยาณัน สีลั โลก อนุตฺตรึ
อริยวุตฺตติสมาจาโร เขน วุจฺจติ สีลวา.^๕

สีลาถการสโม อถกาโร นตฺถิ, สีลคณฺฐสโม คณฺโธ นตฺถิ สีลสมมึ กิเลสมลวิโสธนัน
นตฺถิ, สีลสมมึ ปริพาหุปสมมึ นตฺถิ, สีลสมมึ กิตฺติชนนัน นตฺถิ, สีลสมมึ สกุกาโรหณโสปานัน นตฺถิ,
นิพพานนคฺรปฺเวสเนน จ สีลสมมึ ทวารึ นตฺถิ. ยถา:-

^๒ สี่.อ. ขุยาดิมมนต์

^๓ สี่.อ. ที่มญจายู

^๔ สี่. กิล ติทิวี

^๕ ขุ.ชา. ๒๗/๔๖๕/๑๒๐ (ศฺยา)

“โสภนุเตवं น ราชานโน มุตตามณิวิภูสิตา
ยถา โสภนุติ ยติโน สีสถุสนภูสิตา.
สีลคณฐสโม คณุโร กุโต นาม ภวิสฺสติ
โย สมนํ อนุวเตจ ปฏิวาเตจ วายติ.^๖”

น ปุพฺพคณุโร ปฏิวาตเมติ
น จนุทนํ ตคฺครมลฺลิกา วา
สตุยจ คณุโร ปฏิวาตเมติ
สพฺพา ทิสสา สปุริโส ปวายติ.

จนุทนํ ตคฺคฺ วาปี	อุปฺปลํ อถ วสฺสิกิ
เอเตสํ คณุชชาตานิ	สีลคณุโร อนุตฺตโร. ^๗
น คจฺจกา ยมฺมนา จาปี ^๘	สรภู วา สรสุวตี ^๙
นินฺนคา วาจิรวตี	มहि วาปี มหานที.
สกุณฺณนฺติ วิโสเชตุ	ตํ มลํ อิห ปาณินิ
วิโสชยติ สตุตานิ	ยํ เว สีลชลํ มลํ.
น ตํ สชฺลทา วาตา	น จาปี หริจนุทนํ
เนว หารา น มณฺโย	น จนุทกิริณฺจกุรา.
สมยฺนฺตึช สตุตานิ	ปริพาหํ สุรกุจฺจติ
ยํ สเมติ อิทํ อริยํ	สีลํ อจฺจนฺตสีตล.
อตฺตานุวาทาทิกยํ	วิทฺฐํสยติ สพฺพทา. ^{๑๐}
ชเนติ กิตฺติหาสยจ	สีลํ สีลวโต สทา.
สคฺคาโรหณโสปานํ	อณฺณํ สีลสมํ กุโต
ทวารํ วา ปน นิพฺพาน-	นคฺรสฺส ปเวสเน.

^๖ วิสุทฺธิ. ๑/๑๒ (สุยา)
^๗ พุ.ธ. ๒๕/๕๔-๕/๒๖
^๘ วิสุทฺธิ. วาปี
^๙ วิสุทฺธิ. สรสุวตี (สุยา)
^{๑๐} วิสุทฺธิ. สพฺพโส (สุยา)

คุณานันท์ มุลฤตสุส โทसानันท์ พลชาติโน
อิตติ สีสลุตสุส ชานาถ อานิสสมนุตตรนุ” ตี.^{๑๑}

เอวํ ภควา สีสานิสสํ ทสฺเสตฺวา “อิทํ ปน สีสํ นิสฺสาย อัยํ สกฺโข ลภตี” ตี ทสฺสนตฺถํ
ตทนนฺตรํ สกฺกตฺถํ กเถสิ.

อัยํ สกฺโข นาม อิกฺุโจ กนฺโต มนาโป เอกนฺตสุโข นิจฺจเมตฺถ กิพา นิจฺจํ สมฺปตฺติโย
ลภนฺตี. จาตุมหาราชิกา เทวา นวติวสฺสตสฺสทสฺसानิ ทิพฺพสุขํ ทิพฺพสมฺปตฺตี ปฏฺิถลภนฺตี. ตาวตีสฺสา
ตีสฺโส วัสฺสโกฏฺิโย สกฺุจิจฺ จ วัสฺสตสฺสทสฺसानิ ตี เอวมาทิสกฺกคฺคณฺปฏฺิถิสฺยตฺถกฺกํ กเถสิ. เอวํ
สกฺกคฺคณฺ ปโลเกตฺวา ปฺน “อยมฺปี สกฺโข อนิจฺโจ อรุโวน ตตฺถ ฉนฺทราโค กาทพฺุโพ” ตี กามาณํ
อาทินวํ โอคารํ สงฺกิเลสํ เนกฺขมฺเม อานิสฺสลฺยจฺ ปกาเสตฺวา อมตฺปริโยสานันฺ ฐมฺมกถํ กเถสิ.

^{๑๑} วิมลขุย์, อานิสฺสกถามุขํ (สุยา) วิสุทฺธิ. ๑/๑๑-๑๒ (สุยา)

ผนวก จ. พุทธศาสนสุภาษิต หมวดทาน

๑. สัพพทานํ ชมมทานํ ชินาคิ

การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง

บุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๓๕๔/๗๘, บุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔.

๒. ทานญจ ยุตุนญจ สมานมาหุ.

นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่า ทานกับการรบบเสมอกัน

ถึ. ส. (บาลี) ๑๕/๓๓/๒๔, ถึ. ส. (ไทย) ๑๕/๓๓/๔๐.

ทานและการรบบ นักปราชญ์กล่าวว่า เสมอกัน

บุ.ชา.อฎฐก. (บาลี) ๒๗/๗๒/๑๕๒, บุ.ชา.อฎฐก. (ไทย) ๒๗/๗๒/๒๕๖.

๒. นตฺถิ จิตฺเต ปสนฺนํหิ อปฺปกา นาม ทกฺขิณา.

เมื่อมีจิตเลื่อมใสพระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือ สาวกของพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ทักขิณาหาชื่อว่ามีผลน้อยไม่

บุ.วิ. (บาลี) ๒๖/๘๐๔/๘๐, บุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๐๔/๕๒.

๓. วิเจยฺยทานํ สุกตฺปฺปสตฺถิ.

ทานที่บุคคลเลือกให้ พระสุกตทรงสรรเสริญแล้ว

ถึ. ส. (บาลี) ๑๕/๓๓/๒๔, ถึ. ส. (ไทย) ๑๕/๓๓/๔๑.

พระสุกตทรงสรรเสริญการเลือกให้

บุ.ชา.อฎฐก. (บาลี) ๒๗/๗๓/๑๕๒, บุ.ชา.อฎฐก. (ไทย) ๒๗/๗๓/๒๕๗.

วิเจยฺยทานํ สุกตฺปฺปสตฺถิ. ทานที่เลือกให้พระสุกตทรงสรรเสริญ

บุ.วิ. (บาลี) ๒๖/๓๓๐/๑๘๕, บุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๓๐/๒๑๕.

๔. พาลา หเว นปฺปสฺสฺนติ ทานํ.

พวกคนพาลไม่สรรเสริญการให้ทาน

บุ.ชา.อฎฐก. (บาลี) ๒๕/๑๗๗/๔๘, บุ.ชา.อฎฐก. (ไทย) ๒๕/๑๗๗/๘๘.

๕. ทท มิตุตานี กนุถติ.

บุคคลเมื่อให้ข้อมผูกมิตรไว้ได้

ถึ.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๕, ถึ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

๖. ทท ปิโย โหติ ภษนุติ นั พหุ.

นรชนผู้ไม่ตระหนึ ให้ทานอยู่ ข้อมเป็นที่รักของคนหมุ่มมาก คนหมุ่มมากข้อมคบหานรชนนั้น

อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๓๔/๓๔, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๔/๕๕.

๗. ททมาโน ปิโย โหติ.

ผู้ให้ทานข้อมเป็นที่รักของคนหมุ่มมาก

อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๓๕/๓๕, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

๘. สุขสุส ทาตา เมธาวิ สุขั โส อธิคจฺจติ.

นักปราชญ์ผู้มีปัญญาให้สุข ข้อมได้สุข

อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๓๗/๓๗, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๕๕.

๙. มนาปทายี ลภเต มนาปี

ผู้ให้ของที่น่าพอใจ ข้อมได้ของที่น่าพอใจ

อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๔๔/๔๕, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๗๒.

๑๐. เสฏฺฐนุทโท เสฏฺฐมุเปติ จานั.

ผู้ให้ของที่ประเสริฐ ข้อมเข้าถึงสถานที่ประเสริฐ

อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๔๔/๔๖, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๗๒.

๑๑. อกฺกสุส ทาตา ลภเต ปุณฺคกั.

ผู้ให้ของที่เลิศ ข้อมได้ของที่เลิศ

อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๔๔/๔๖, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๗๒.

๑๒. ทศยุย ปุริโส ทานี.

ทานจะน้อยหรือมากก็ตาม คนก็ควรจะให้

บุ.ชา.สตุตท. (บาลี) ๒๗/๔๔/๑๖๗, บุ.ชา. สตุตท. (ไทย) ๒๗/๔๔/๒๖๒.

๑๓. ททโต ปุณฺณํ ปวทุตฺติ.

ผู้ให้ย่อมเพิ่มพูนบุญ

ที. ม. (บาลี) ๑๐/๑๕๗/๑๒๐, ที. ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๗/๑๔๗.

บุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๗๕/๒๑๕, บุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๗๕/๓๓๐.

๑๔. อกฺกสฺมึ ทานํ ททตฺ อกฺกํ ปุณฺณํ ปวทุตฺติ

อกฺกํ อายุ จ วณฺโณ จ ยโส กิตฺติ สุขํ พลํ.

บุญที่เลิศ คือ อายุ วรรณะ ยศ เกียรติ สุข และพละ ย่อมเจริญแก่บุคคลผู้เลื่อมใส

บุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๕๐/๓๐๕, บุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๕๐/๔๖๒.

๑๕. อกฺกทายี วรทายี เสฏฺฐทายี จ โย นโร

ทิมายู ยสวา โหติ ยตถ ยตฺตูปปชชติ.

นรชนใดให้ของที่เลิศ ให้ของที่ดี และให้ของที่ประเสริฐ นรชนนั้น จะเกิดในที่ดี ๆ ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มียศในทีนั้น ๆ

อจ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๔๔/๔๖, อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๗๒

๑๖. นีหเรถว ทานน ทินฺนํ โหติ สุนิพฺพตํ

ทินฺนํ สุขผลํ โหติ นาทินฺนํ โหติ ตํ ตถา.

ควรนำออกด้วยการให้ทาน เพราะทานที่บุคคลให้แล้ว ถือว่านำออกดีแล้ว ทานที่บุคคลให้แล้วนั้นย่อมมีผลคือความสุข ที่ยังมีได้ให้ ย่อมไม่มีผลอย่างนั้น

สํ.ส. (บาลี) ๑๕/๔๑/๓๕, สํ.ส. (ไทย) ๑๕/๔๑/๕๗

๑๗. ปุพฺเพ ทานาทิกํ ทตฺวา อิทานิ ลภตฺติ สุขํ

มุเลว สิญฺจิตํ โหติ อกฺเก จ ผลทายกํ.

ให้ทานเป็นต้นก่อน จึงได้สุขบัดนี้ เหมือนรดน้ำที่โคนไม้ให้ผลที่ปลาย.

สทุทสารตฺถชาลินี.

๑๘. ยถา วาริวหา ปุรา ปริปุเรนติ สาคริ
 เอวเมว อีโต ทินฺนึ เปตานิ อุกกุปฺปติ.
 ห้วงน้ำที่เต็มย่อมยังสมุทรสาครให้เต็มเปี่ยม ฉนฺใด ทานที่ทายกอุทิสึให้จากมนุษย์โลกนี้ ย่อม
สำเร็จแก่ปรตทั้งหลาย ฉนฺนัันเหมือนกัน
 บุ.บ. (บาลี) ๒๕/๘/๑๑, บุ.บ. (ไทย) ๒๕/๘/๑๖.

๑๙. โส จ สพุทโท โหติ โย ททาติ อุปฺสุสยิ
 อมตฺนุทโท จ โส โหติ โย รมฺมมนุสาสติ.
 ผู้ให้ที่พักอาศัย ชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ส่วนผู้ที่พร้าสอนธรรม ชื่อว่าให้อมตะ
 ส.ส. (บาลี) ๑๕/๔๒/๓๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘

๒๐. อเทยฺยสุ ทํ ทานิ เทยฺยสุ นปฺปเวจฺจติ.
 อาปาสุ พุยสนํ ปตุโต สหายิ นาธิจฺจติ.
 ผู้ใดเมื่อให้ทานในบุคคลที่ไม่ควรจะให้ ไม่ให้ในบุคคลที่ควรจะให้ ผู้นั้นแม้ประสบทุกข์ใน
คราวมีอันตราย ก็หาเพื่อนช่วยเหลือไม่ได้
 บุ.ชา.จตุกก.(ไทย) ๒๗/๕/๕๗, บุ.ชา.จตุกก.(ไทย) ๒๗/๕/๑๕๗

๒๑. อนฺนโท พลโท โหติ วตุถโท โหติ วนฺณโท
 ยานโท สุขโท โหติ ทีปโท โหติ จกฺขุโท.
 บุคคลให้ข้าว ชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้า ชื่อว่าให้วรรณะ ให้ยานพาหนะ ชื่อว่าให้ความสุข
ให้ประทีป ชื่อว่าให้จักขุ
 ส.ส. (บาลี) ๑๕/๔๒/๓๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘

ผนวก ฉ. พุทธศาสนสุภาษิต หมวดศีล

๑. สີลํ ยาว ชรา สาธุ.

ศีลยังประโยชน์ให้สำเร็จตราบเท่าชรา

ถึ.ศ. (บาลี) ๑๕/๕๐/๔๑, ถึ.ศ. (ไทย) ๑๕/๕๑/๖๗.

๒. สุขํ ยาว ชรา สີลํ.

ศีลนำสุขมาให้ตราบเท่าชรา.

ช.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๓๓/๑๖๖.

๓. สີลํ กิเรว กลุขานํ.

ศีลเป็นสิ่งที่ดีงาม

ช.ชา.เอกก. (บาลี) ๒๗/๘๖/๒๑, ช.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๘๖/๓๖.

๔. สີลํ โลกเ อนุคตฺรํ.

ศีลเป็นสิ่งที่ยอดเยี่ยมในโลก

ช.ชา.เอกก. (บาลี) ๒๗/๘๖/๒๑, ช.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๘๖/๓๖.

๕. สํวาเสน โข มหาราช สີลํ เวทิตพฺพํ.

มหาบพิตร ศีลพึงรู้ได้ด้วยการอยู่ร่วมกัน.

ช.อุ. (บาลี) ๒๕/๕๒/๑๘๕, ช.อุ. (ไทย) ๒๕/๕๒/๒๘๕.

๖. สาธุ สพฺพตฺถ สํวโร.

การสำรวมทวารทั้งปวง เป็นการดี.

ถึ.ศ. (บาลี) ๑๕/๑๑๖/๘๘, ถึ.ศ. (ไทย) ๑๕/๑๑๖/๑๓๕.

ช.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๖๑/๘๐, ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖๑/๑๔๖.

๓. สยามโต เวิร์ น จิยติ.

ผู้สำรวจยอมไม่ก่อเวร

ที. ม. (บาลี) ๑๐/๑๕๗/๑๒๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๗/๑๔๗.

สปลณมโต เวิร์ น จิยติ.

ผู้สำรวจ (ในศีล) ย่อมไม่ก่อเวร

บุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๗๕/๒๑๕, บุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๗๕/๓๓๐.

๔. สีสํ รกเขยฺย เมธาวิ.

ปราชญ์พึงรักษาศีล.

บุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๗๖/๒๕๑, บุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๗๖/๔๓๖.

๕. อาที สีสํ ปติฏฺฐา จ

กฤษณานนฺจ มาตุํ

ปมฺขํ สพฺพมฺมานํ

ตสฺมา สีสํ วิโสธเย.

ศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย เป็นประธานแห่งกรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้น พึงชำระศีลให้บริสุทธิ์

บุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๖๑๒/๓๕๗.

๑๐. อวณฺณจ อภิตฺติณฺจ

ทุสฺสีโล ลภเต นโร

วณฺณํ กิตฺติํ ปตํสณฺจ

สทา ลภติ สีสฺวา.

นรชนผู้กุศลย่อมได้รับการตำหนิและติเตียน นรชนผู้มีศีลย่อมได้รับความยกย่องชมเชยและสรรเสริญทุกเมื่อ

บุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๖๑๑/๓๕๗.

๑๑. อิเชว กิตฺติํ ลภติ

เปจฺจ สกฺเค จ สุมโน

สพฺพตฺถ สุมโน ธีโร

สีเลสุ สฺสุมานีโต.

ธีรชนตั้งมั่นดีในศีล ย่อมได้รับชื่อเสียงในโลกนี้ ละตายไปแล้ว ย่อมได้รับสุขโสมนัสในสวรรค์ ย่อมได้รับสุขโสมนัสในที่ทั่วไป

บุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๖๑๘/๓๕๘.

๑๒. อิธว นินทุ ลกติ เปจจาปาเย จ ทุมมโน
สพพตถ ทุมมโน พาโล สีเลสุ อสมาหิโต.
คนพาลมีใจไม่ตั้งมั่นในศีล ย่อมได้รับการติฉินนินทาในโลกนี้ และตายไปแล้ว ย่อมได้รับ
ทุกข์โทมนัสในอบายภูมิ ย่อมได้รับทุกข์โทมนัสในที่ทั่วไป
บุ. เถร. (บาลี) ๒๖/๖๑๗/๓๕๘.

๑๓. กาเยน วาจา ย โยธ สญฺญโต มนสา จ กิญฺจि น กโรติ ปาปํ
น อคฺคตเหตุ อติกั ภณฺณาติ ตถาวริํ สีลวนฺติ วทฺนฺติ.
บุคคลใดในโลกนี้ สำรวมกาย วาจา ใจ ไม่ทำบาปกรรมอะไร ไม่พูดเหลวไหลเพราะเหตุ
แห่งตน บัณฑิตเรียกคนเช่นนั้นว่า ผู้มีศีล
บุ.ชา.จตุตถศีล. (บาลี) ๒๗/๗๖/๔๓๖, บุ.ชา.จตุตถศีล. (ไทย) ๒๗/๗๖/๖๐๗.

๑๔. ตสฺมา หิ นารี จ นโร จ สีลวา อภฺจฺจฺจฺเปตํ อุปวสุสุโปสถํ
ปฺญณานิ กตฺวาน สุขุทฺธยานิ อนินฺทิตา สกฺกมุเปนฺติ จานํ.
เพราะฉะนั้นแล สตรีหรือบุรุษผู้มีศีล รักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ทำบุญที่มีสุขเป็น
กำไร ไม่ถูกนินทา ย่อมเข้าถึงสวรรค์
อจ. ติก. (บาลี) ๒๐/๓๑/๒๐๕, อจ. ติก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๒๕๐.

๑๕. น เวทา สมฺปฺรายนฺน น ชาติ นปี พนฺธวา
สกลฺจ สิลํ สํสุทฺธํ สมฺปฺรายนฺน สุขาจติ.
พระเวทก็ตาม ชาติก็ตาม พวกพ้องก็ตาม ไม่สามารถจะให้ยศและความสุขในสัมปรายภพได้
แต่ศีลของตนที่บริสุทธิ์แล้วเท่านั้น นำความสุขมาให้ในสัมปรายภพ
บุ.ชา.ปญจก. (บาลี) ๒๗/๖๕/๑๓๓, บุ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๖๕/๒๑๒.

๑๖. พหุสฺสุโตปี เจ โหติ สีเลสุ สฺสฺมาหิโต
อุภเยน นํ ปสฺสนฺติ สีลโต จ สฺสฺเตน จ.
ถ้าบุคคลมีสุตะมาก ทั้งตั้งมั่นดีในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขา ทั้งในด้านศีลและ
สุตะ
อจ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖/๕, อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๑๑.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พินิจอากาศเอกอภิชาติ ปรสี
เกิด	วันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖
สถานที่เกิด	โรงพยาบาลอุดรธานี
การศึกษา	พ.ศ. ๒๕๓๒ สำเร็จมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนอุดรพิทยานุกูล จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. ๒๕๓๕ สำเร็จประกาศนียบัตรวิชาชีพ ช่างยานยนต์ โรงเรียนช่างฝีมือทหาร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๓๘ สำเร็จประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เครื่องกลอุตสาหกรรม (กำลังกล) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๔๑ สำเร็จปริญญาตรี วิศวกรรมศาสตรบัณฑิต (วศ.บ. เครื่องกล) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๑ สำเร็จปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
ประสบการณ์	พ.ศ. ๒๕๔๗ เข้าศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา รับหน้าที่ประธานนิสิตฝ่ายคฤหัสถ์ บัณฑิตวิทยาลัย รุ่นที่ ๑๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๘ เข้าบรรพชาและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นเวลา ๔ เดือน พระครูศาสนกิจวิมล (หนูพันธ์ อีสฺสโร) เป็นพระอุปัชฌาย์และพระวิปัสสนาจารย์ วัดหนองเชียงทูน ตำบลหนองเชียงทูน อำเภอปรางค์กู๋ จังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ. ๒๕๕๑ สำเร็จการศึกษาปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราช วิทยาลัย
ปัจจุบัน	รับราชการในกรมขนส่งทหารอากาศ ตำแหน่งเจ้าหน้าที่ตรวจทดลอง แผนกวิจัย และตรวจทดลอง กองวิทยาการ ช่วยปฏิบัติราชการสำนักงานเสนาธิการกรมขนส่ง ทหารอากาศ ดอนเมือง กรุงเทพมหานคร
ที่อยู่ปัจจุบัน	๘/๓๓ หมู่ ๘ หมู่บ้านชนันชชา ต.บางหลวง อ.เมือง จ.ปทุมธานี ๑๒๐๐๐